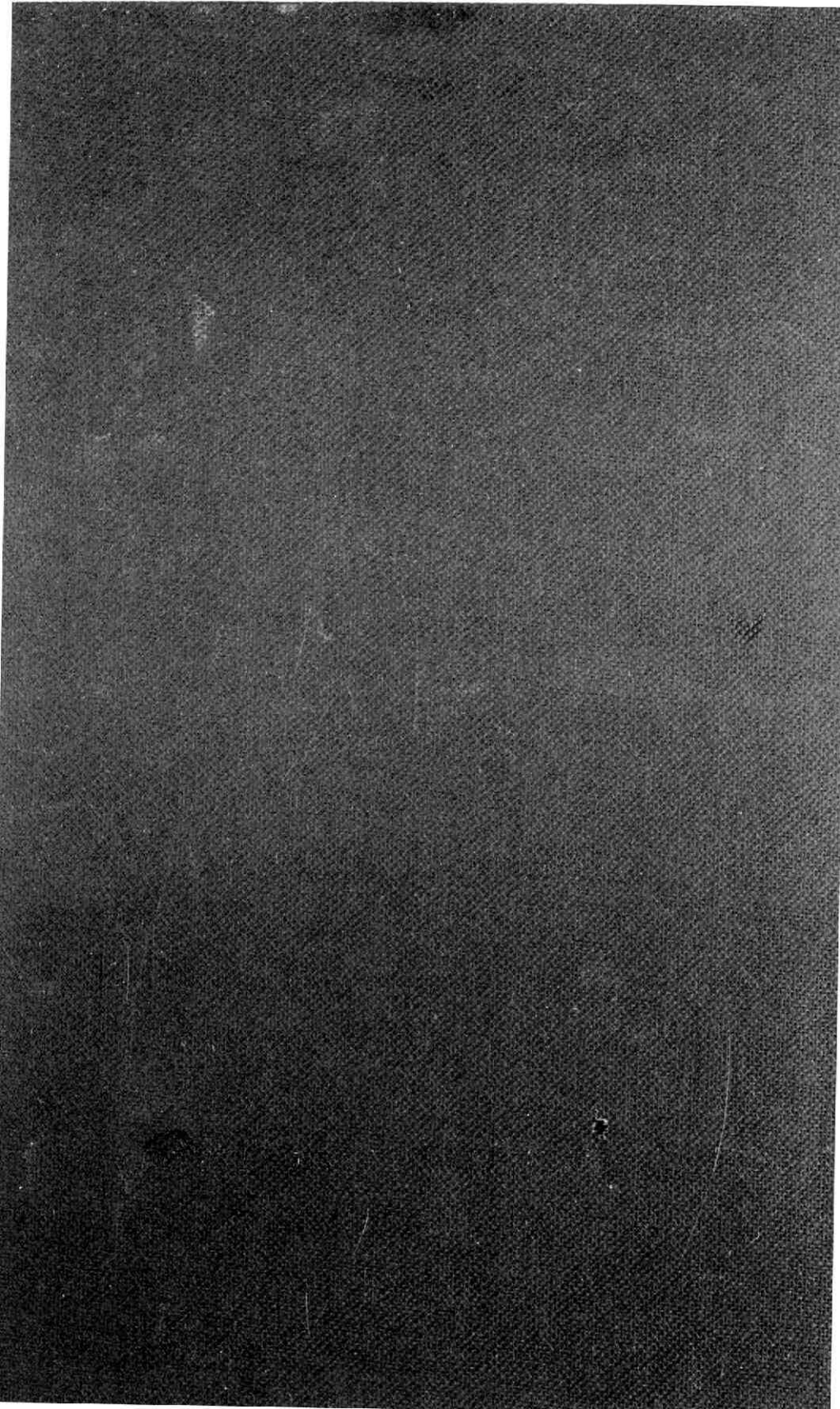

Bijdragen voor de geschiedenis van de roomsch-katholieke kerk in Nederland

<https://hdl.handle.net/1874/233871>

mm 10368

305.C.28.

BIJDRAGEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS

VAN DE

ROOMSCH-KATHOLIEKE KERK

IN

NEDERLAND.

ROTTERDAM.

RICHARD REISBERMAN, Firma H. T. HENDRIKSEN.

1888.

BIBLIOTHEEK DER
RIKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

I N H O U D.

Kerkelijke toestanden in de zestiende eeuw. . . .	bladz.	1
Kerkelijke toestanden in de zeventiende eeuw. . .	"	30
Sasbolds reis naar Rome en de laatste dagen van Eggius.	"	41
Paters Jezuïeten in Holland	"	54
Philippus Rovenius en zijn tijd 1614—1651 . . .	"	92
Beschrijvingen van den staat, waarin de katholieke godsdienst zich bevindt in Holland en de vereenigde provinciën, anno 1622	"	108
Beschrijving van den godsdienstigen toestand in de verschillende bisdommen en in de eerste plaats in de Utrechtsche diocees	"	112
Toestand van de Haarlemsche diocees	"	116
Toestand van de Middelburgsche diocees en van Zeeland.	"	119
Toestand van de Leeuwarder diocees en van Oost- Friesland.	"	120
Toestand van de diocees van Groningen.	"	121
Toestand van de diocees van Deventer en van Overijssel.	"	122
In de bisdommen van Utrecht, Deventer en Middelburg.	"	128
In de bisdommen van Haarlem, Leeuwarden en Gro- ningen	"	131
Jacobus de la Torre 1640—1661. — Zacharias de Metz 1656—1661.	"	193
Zacharias de Metz	"	210
Balduinus Cats	"	221

ALPHABETISCH REGISTER

DER

PERSONEN-NAMEN.

A

	Bladz.
Acquoi, J. van.	169
Adams, Caspar	130
Adelbertus, Aartshertog. 41, 62, 109, 131	
Adriaan, College v. paus. 5, 201	
Aelst, Joh. van.	168, 169
Alberts, Klaas	198, 199
Albizzi, kardinaal. 202, 207, 220	
Aldebrandini, kardinaal. 41, 44	
Alexander VII.	201, 223
Allard, pater	168
Alma, Alardus ab.	152
Alphen, van.	104
Angelus ab omnibus sanctis. 224	
Arboreus, pater, (zie: Boom.)	
Arminianen. 95, 101, 111, 225	
Arnault, pater d'	224
Assendelft, Quirinus van. 131	
Assendelft, Willem van. 20, 30	
Axel, Alexander	128

B

Baax, Joachim	74
Baex.	78
Bajus, Michael	5
Balen, Corn. van.	71
Balneo, kardinaal de	196
Bannius.	158, 161
Barberini, kardinaal. 163, 165, 216	
Baronius	41

Bladz.

Bauters, Willem	144
Bavo	199
Been, Joh.	130
Becom.	174
Bellarminus	5
Berg, Joh. v. den. 58, 60, 61, 132	
Bert, Abraham (Petrus a Matre Dei).	223, 224, 225
Bert, Petrus.	223
Bleijenburg	71
Bloemaert, Alstenius. 30, 40, 143, 158, 161	
Blom, Willem	129
Boëssel.	159
Bolderman	28
Bonevicini, kardinaal	12
Bool, Jac. 64, 67, 8, 77, 85, 94, 104, 128, 139, 173	
Boom (Arboreus) Adriaan 29, 63, 66	
Boonen, Jacob	102
Breevoort, J.	176
Brienen, Abr. van. 163, 170, 195, 196, 199, 203, 205, 211, 214, 221	
Broedersen, Nicolaas	225
Brugge, Franciscus v. d. 132	
Bruhesius	33
Buggé, Joh. 53, 70, 131, 137, 143, 158	
Burchesius.	44
Buren, van	175
Buyck, Pomper.	36

C

	Bladz.
Caesar, Camillus.	106
Calenus.	169
Cartesius.	159, 160
Castro, Jacobus a.	65
Cater, J.	162
Cats, Balduinus, 162, 169, 178, 179, 186, 197, 201, 205, 208, 210, 215, 218, 221, 223	
Cats, Judocus, 104, 106, 131, 136, 140, 150, 154, 158, 161, 166, 179, 195	
Chigi Fabius.	200, 203
Chisi Fabius.	157, 176
Christophorus.	22
Cleerbessem.	132
Clemens VIII.	103
Clemens IX.	12
Clemens X.	12
Cock, Jhr. Frans de.	194
Cock, Theodorus de.	12
Coencina, lees: Coeverinx, Gijsb.	65
Coopal, Willem. 7, 17, 21, 29, 119, 128, 215, 216	
Cornelius.	21
Cornelius, rector.	64
Coster, Quirinus, pater. 62, 97	
Craenhals, Petronella.	99
Cracht, Stefanus van der. 48, 97, 106, 131, 138	
Cracht, Albertus van der. 142, 154, 161	
Cranenburg, Hendrik.	97
Culemborg, Henricus van. 130	

D

Dalenburgh, H. van (de la Torre).	195
Dalenus, (Rovenius).	195
Dillen, Nicolaas van.	132
Dingenoms, Cornelius.	132
Dirxhorn, Petrus van.	143
Dronewaert, thesaurier.	62
Duif, Johannes.	28
Duivenoorde, Jonkvr. Hen- drika van.	134, 161, 211

Bladz.

Duyn, Jan, Advocaat.	38
Duyt, Beatrix.	50
Duyt, Corn. Jacobsz.	57
Dusseldorp, Franciscus. 20, 27, 64, 68, 74, 77, 83, 139, 172	

E

Ebben, Hendrik. 96, 130, 138, 169, 195	
Eggius, Adelbertus Ger- brandsz. 7, 17—42, 47—54, 61, 65, 84, 100, 119, 128, 137, 181	
Esch, Arnoldus van. 64, 71, 128	
Everdingen, Jacobus. 74, 78, 94	

F

Fabius, nuntius.	144
Fabricius, Henricus.	180
Fabritius, Cornelius.	53
Feijt, Lambertus.	129, 148
Filips II.	108
Florentinus, provinciaal.	65
Flory Egidius.	39
Frederik Hendrik, prins 134, 177	
Frederiks, Joh.	130

G

Gallius, Marcus, nuntius. 223	
Geldorp, N.	90
Gerards, Balthasar. 8—13, 91	
Gerardsz. Gerard.	131
Gerechtenius, Paulus.	93
Gipsen, Nic. van.	132
Goes, Steven van der 197, 203	
Gomaristen.	95, 101, 225
Gouda, Cornelius van 71, 128	
Gosewinus.	22, 29
Graaf, Hendrik de. 52, 67, 105, 176	
Gratianus Cornelius.	132
Gregorius XIII.	5
Griffinus, Joh.	130
Groot, Huig de.	12

H

Haefacker, Egidius.	130
-----------------------------	-----

	Bladz.
Hagius, Cornelius	16, 20, 38, 40, 98
Hansenius, Joh. Bapt.	41, 42
Haraeus	64
Harkingeng, Volquer van	130, 162, 201
Hendriks, Petrus	129
Hendriks, Suitbertus	129
Henricus, frater	22
Henricus, pater	143
Hersbergen, Egbertus van	71
Hertoghe, P. de	216
Heumen, J. van	138
Heynot, Nic.	163—166
Hooek, Corn. de	5
Houten, van	71
Hulst, Theodorus van der	132

I

Ingoli, Franciscus	163
Innocentius X	201
Isabella Infante	176
Ischa, Arnoldus	15

J

Jacobi, Vitus	162
Jansenius, Corn.	153, 160, 161, 169, 201
Jansonius, Jac.	12, 83, 100, 139
Jong, Theodorus de	150
Justus, Simon	23

K

Kenniphoven, Engelbertus	129, 148
Keyting, Walter	74, 75, 78, 93, 94
Klönne, B. H.	168
Knuyt	163
Kuchlinus, Anna Maria	223
Kuchlinus, Johannes	223

L

Lambertus, broeder	20
Lambertus Engelbertusz.	132
Langeveldt, Johannes	129
Laurens, Petrus	168
Laurentius, pater	153
Leeuw, Willem de	58

	Bladz.
Lichtenberg, Otto	205
Loef, Hendrik	131
Longinus, (pastoor Hansen?)	225
Lonius, Nicolaas	97
Ludolphus	130
Lumey	9

M

Machteld	28
Malder, Joh.	102
Man, de (Neercassel)	221
Margaretha	152
Marham, Christoforus	144
Marius, Johannes	132
Marius, Leonardus	136, 137, 140, 150—157, 161, 168, 169, 186, 192, 195, 201
Marsilius	205
Martinus, verrader	34
Maurits, prins	34, 99
Medenblick, Rumoldus	96, 129, 148, 174
Meer, van der	170
Meeuwen, Laur. van	148
Meinardus	132
Mercator, Reinier	148
Mersen, pater	159
Metz, Joh. Bapt. de	219
Metz, Zacharias de	193, 204—220, 225, 229, 230
Mey, David van der	225
Meyts, Gerardus, agent	105—107, 165, 166
Mierop, Joh. van	66
Millinus, kardinaal	101
Modaeus, Martinus	129, 138
Moerendaal, Petrus	64, 127
Monte, Egidius de	66, 128
Montzyna	127
Moock, Godfried van	147, 161, 172, 173, 179
Mulart	175
Musius, Cornelius	9, 163
Nanning	225
Nassau, Hendrik van	163

N

Bladz.
 Neercassel J.v. 203-205, 210, 214,
 216, 218, 221—224, 229, 230
 Nicolaus, pater 181
 Nieukerken 214
 Nomius, Nicolaas 21, 23, 52,
 64, 67, 68, 85, 104, 131,
 135, 143

O

Octavius, nuntius 31
 Oem, Herm. 148
 Oirschot, Adrianus van 15, 40,
 50, 64, 68, 70, 71, 94, 104
 Oli, Jacob 132, 138, 169
 Olivier, provinciaal 62
 Ottenbergh, H. 46
 Ovezandius (de la Torre) 200

P

Paludanus, Franciscus 140, 202
 Pamphilio 197
 Paridanus 160
 Paulus V. 109
 Pelt, Gerardus 130, 148,
 174, 180
 Peltius, Joh. 180
 Petrus a Matre Dei (zie:
 Bert. Abraham.)
 Pierson. 3
 Pieters, Franciscus. 132
 Pieters, Nicolaas 35
 Pigius, Albertus 142
 Pinello 42, 43
 Pius IV 108
 Pratanus, pater 63, 65
 Purmerent, Petrus 60, 96, 148,
 199, 212
 Purmerent, Suitbertus 96, 148
 Putkamer, Joh. 148, 200, 205

R

Regius, (Coninex) Martinus 50,
 66, 68, 70, 71
 Rogge, H. C. 177
 Root, Robertus 132
 Rosaeus, Hendrik 180
 Rovenius, Hendrik. 102, 104

Bladz.
 Rovenius, Philippus 13, 65, 70,
 83, 92—109, 128, 134—202,
 207, 213
 Ruverius, Godfried. 129
 Rijekius 22

S

Sanden, van 153, 156, 157
 Sanfelicius, nuntius. 206, 212,
 213, 215
 Sanseverini, nuntius 102
 Sasbold, Adam 91
 Sasbout, Margaretha 5, 86
 Sasbold, Vosmeer, (zie:
 Vosmeer.)
 Scapius, Martinus 75
 Schade, J. 200—202, 204, 205,
 208, 209, 211, 212, 214,
 216, 220—222

Schenk van Toutenburg,
 Frederik 1, 2, 3, 5
 Sedulius, Henricus 3, 5, 14, 54, 62
 Seraphinus 44
 Sibrand 21
 Sibrandus Sixtius 18, 28, 47,
 48, 64, 68, 84, 85, 97, 99,
 106, 128, 131, 136, 142
 Silvolt, Th. 205, 206
 Simons, Joh. 97, 130, 132
 Sollerano, kardinaal 105
 Solm, Graaf van 175
 Soseverinan, kardinaal. 42
 Spanbroek, Simon 132
 Spinola. 124, 125, 134
 Spoorwater, Joh. 131
 Stalpert van der Wielen, Joh.
 96, 129, 138, 161
 Steen, Hendrik van der 130, 148
 Stevens, Modestus 130
 Stevens, Zeger 199
 Stolk, van 71
 Stolwijk, Notaris Apost. 31
 Strick, Herman 74, 94, 104, 128
 Styrum, gravin van 197
 Suichem, Viglius a. 201

T

Terra-nova, kardinaal a. 41, 89

	Bladz.
Tilens, pater.	195
Tirinus, pater	153
Tirminus a S ^{ta} Maria. . .	224
Torre, Jacobus de la. 12, 65	
148, 162-167, 186, 193-217,	
220, 222, 223, 229, 230	
Trognesium, Alexander 97, 98	
Trutius, Joh.	96
Tydeman, H. W.	177
Tyras, pater.	143, 144

U

Ubius, Johannes	132
Uittenhagen, Corn. (zie: Hagius)	
Urbanus VIII	166
Uytenbogaerd	78

V

Vechelen, gravin van. . .	197
Velerius, Hermes	97
Velsen, Bartholomeüs Pres- ser van.	12
Verhaer, Florentius, . . .	56, 57
Victor	71
Vigerius, Nicolaas. 21, 32, 40,	
181	
Vigilius (zie: Wachtelaer)	
Vitus.	132
Vlieger, Jacob. 138, 143, 169	
Vliet, Godfried van. . .	129, 138
Vogelius, Gerardus. . .	53, 98
Vondel, Joost van den. . .	168
Vordenus Hendrikus. 85, 90, 105,	
128, 173, 176	
Vosmeer, Elisabeth. . . .	86
Vosmeer, Margaretha (geb. Sasbout).	5, 86
Vosmeer, Michiel.	5, 86

	Bladz.
Vosmeer, Michiel, Michielsz. 86, 90	
Vosmeer, Sasboldus. 3-20,	
28-35, 38-68, 75, 80-93,	
100, 108, 110, 127-129,	
145-147, 181, 231	
Vosmeer, Tilman. 6, 7, 10, 13,	
33, 61, 65, 86, 90, 91,	
100, 102, 139	
Vossius, Antonius. 104, 106, 129	

W

Wachtelaar, (Vigilius) Jo- hannes, 59, 64, 67, 68, 82,	
83, 85, 104, 106, 139, 143,	
148, 170, 173-177, 181,	
186, 192, 200, 206	
Walemburg, Adriaan van. 223	
Walemburch, Petrus van	
146, 181, 185, 204, 205, 206	
Westerburg, Joh.	180
Wiggers, Nicolaas. 70, 144, 160	
Willem, prins.	8
Willemsz, George.	58
Wiltzius Hermes	131
Wit, Arnold de, pater. 143, 144	
Wit, Th. de.	106, 139
Witte, Gerard de	131
Witte, Theod. de	96
Wolf, Aug. 74, 97, 132, 150, 152,	
202	
Wtenbogaert, J.	177
Wijkersloot, Thom. van. 148	

Z

Zaffius, Jacob. 22, 23, 30-32,	
47, 97, 99	
Zel, Martinus van.	150, 151
Zuillichem, van	159, 160
Zwaan, Th. de.	162

VERBETERINGEN:

Blz. 36 reg. 13 v. b. staat:	Er — lees: En.
" 37 " 19 " " "	noemen — lees: noemen.
" 160 " 1 " o. "	doet — lees: doch.
" 211 " 18 " b. "	Duivenvoorde — lees: Duivenoorde.

KERKELIJKE TOESTANDEN IN NEDERLAND

GEDURENDE

DE LAATST VOORGAANDE EEUWEN.

I.

Kerkelijke toestanden in de zestiende eeuw.

Ons voornemen is onder bovenstaanden titel af en toe eenige bijdragen te geven tot kennis van den toestand, waarin zich de katholieke kerk in ons vaderland bevond, inzonderheid na den dood van den aartsbisschop FREDERIK SCHENK VAN TOUTENBURG, 25 Aug. 1580. Wij maken daartoe gebruik van eigenhandig geschreven brieven, door verschillende personen aan elkander gericht, en van authentieke bescheiden, welke wij somtijds in hun geheel zullen geven. Gelijk een geschiedschrijver betaamt, hopen wij dit te doen *sine ira et studio* (1). Familie-aangelegenheden, tenzij ze dienstbaar zijn voor de geschiedenis, blijven als heilig onbesproken.

Wij achten het nuttig en noodig, tot goed begrip der voor kerk en staat zoo belangrijke zestiende eeuw, eene ruwe schets te geven van den toestand, zooals die was vóór de regeering van FILIPS II, koning van Spanje, en verwijzen hen, die den toestand in fijner omtrekken wenschen te leeren kennen, naar MOTLEY'S *Opkomst van de nederlandsche republiek*. De *delftsche wonderdokter* van mevrouw BOSBOOM-TOUSSAINT stelt hen, die minder krachtig voedsel verlangen, in de gelegenheid een blik te slaan op zeden en gewoonten dier dagen.

Vóór de zestiende eeuw was er geen republiek in de nederlandsche gewesten; zij moest nog geboren worden, doch het ontbrak niet aan teekenen, dat de baring aanstaande was en met veel weeën zou vergezeld gaan. De *adel* en de *geestelijkheid* waren nog steeds de twee machten, die het groote lichaam voortbewogen naar hun wil, maar deze twee machten gebruikten haar zwaard niet voor hetzelfde doel, doch keerden

(1) Zonder haat en zonder vooringenomenheid.

het maar al te dikwerf tegen elkander. Hartstochten waren de drijfveeren van beider doen en laten, in plaats van ridderlijke trouw en ijver voor de zielen. De verkwisting der edellieden met betrekking tot kleeding, huishouding en tafel was ongehoofdelijk; dronkenschap, speelzucht, onzedelijkheid werden schier niet aangerekend. Diep staken de edellieden in schulden, waarvan oorlog alleen hen ontslaan kon.

Met de geestelijkheid was het weinig beter gesteld. Schandelijk was hun gedrag en aanmatigend tevens. De rijkdom en de overmoed, waarmede sommigen van lage afkomst maar opgeklommen in kerkelijke bedieningen de edellieden in den weg traden, maakten bij dezen den naijver gaande.

Van zulke overheden was niet veel goeds te verwachten; dát was al lang begrepen door menig burger, en nauwer sloten zij zich aaneen ter verdediging van hunne belangen. Zij werden een *macht*. De rijkdom, die hun door handel en nijverheid toestroomde, maakte hen zelfvertrouwend en minder bevreesd voor adel en geestelijkheid. Zij vorderden aandeel in het bestuur en kochten zich al meer en meer vrijheden. Zoo ontstonden Dordrecht, Haarlem, Leiden, Amsterdam, enz. wier inwoners talrijk waren, arbeidzaam en spotziek in niet geringe mate.

Op het platteland was de toestand allertreurigst. Het was een ellendig volk, zonder beschaving, ruw en dom. Zij moesten betalen aan leenheer en geestelijken, en hadden geen toevlucht tegen onrechtmatig geweld. Daarbij kwamen drukkende belastingen; duurte der levensmiddelen en groote beoeringen onder adel en geestelijkheid.

De oprichting van vijf bisdommen in de Nederlanden in 1559 veroorzaakte veel onrust. De voorname geestelijken zagen die met leede oogen aan; de adel duchtte de inmenging der bisschoppen in het bestuur; het volk vreesde voor inquisitie. De benoeming van FREDERIK SCHENK VAN TOUTENBURG tot aartsbisschop van Utrecht ging niet zonder protest der vijf kapittelen. De kerkvergadering in 1566 te Utrecht gehouden ter afkondiging van de besluiten van het trentsche concilie was velen een doorn in het oog, en de tegenwoordigheid der spaansche soldaten en van den hertog van Alva,

die de onderdanen met schorpioenen geeselde, ten laatste onuitstaanbaar.

Om kort te gaan, er moest hervorming komen. De hagepreekers vonden bij de menigte een gunstig gehoor en als deze tierende aanviel op Godshuizen en kloosters, vermochten de bestuurders van stad en land er weinig tegen te doen, ja menigeen vond het eene schoone gelegenheid om op het kussen te komen. De bloedplakkaten van ALVA brachten tegen-edicten voort; monniken werden verjaagd, scholen hervormd in calvinistischen geest; de openbare godsdienstoefening der katholieken verboden, deugdzame mannen vermoord, zoodat de aartsbisschop SCHENK, toen hij den 25 Aug. 1580 uit het leven scheidde, heenging met deze klacht op de lippen: „Wee mij, dat ik geboren ben om de verdrukking mijns volks en de verdelging der heilige stad te aanschouwen.” Geen van de vijf bisschoppen was er meer in de vereenigde provinciën; de plaatsen in de kapittels werden ingenomen door lieden, die de hervorming toegedaan waren; onderscheidene kerkelijke overheden waren verbannen, of uit vreeze voortvluchtig; bij de geestelijkheid was weinig of geen orde, zoodat ieder deed wat hem goedgeacht; anderen deden door hun onkunde meer kwaad dan goed; de consistoriekamers ijverden tegen de katholieken, en de bestuurders, wilden zij blijven wat ze door de verandering geworden waren, moesten de wenschen der heethoofdige predikanten en diakenen somtijds wel uitvoeren.

Niettemin werden in verschillende steden en dorpen ook katholieken opgenomen in het bestuur en was de katholieke godsdienst nog geenszins uitgeroeid.

Wij willen onze bijdragen openen met de mededeeling der instructies, welke de apostolische vicaris SASBOLDUS in het jaar 1598 gaf aan zekeren pater SEDULIUS. Deze was door den aartshertog naar Holland afgevaardigd om SASBOLDUS naar Brabant te geleiden. Vergezeld van een schiedamsch koopman, PIERSON genaamd, zocht hij SASBOLDUS op, maar vond hem ernstig ongesteld. Om nu niet geheel en al vergeefs eene reis gemaakt te hebben, begon hij SASBOLD te ondervragen nopens den toestand van het vaderland. De zieke gaf hem menige inlichting vooral over den kerkelijken toestand, en toen pater

SEDULIUS te kennen gaf, dit alles niet te kunnen onthouden, schreef SASBOLD een en ander op om dit den aartshertog te overhandigen. Het eerste stuk luidt aldus:

„Den toestand dezer provinciën vond ik in volkomen wanorde.

Door eene zonderlinge genade van God (hetgeen ik voor mij als een wonder acht) heeft zich straks een groot deel der geloovigen met hunne herders gevoegd naar den regel der kerk en zich begeven tot gehoorzaamheid aan den roomschen stoel, zóó dat ze als één huisgezin door den mond van éénen bestuurd werden en beziel.

Toen dit niet verborgen bleef, zijn er eenigen gekomen, die, hun eigen roem najagende, ons droefheid en der kerk verwarring veroorzaakt hebben.

Wij arbeidden evenwel voort naar vermogen, echter niet zonder verdriet, dat het meest werd aangedaan door hen, die ons hadden moeten verlichten en voor dit doel ook gezonden waren.

In de kerk zijn er altijd geweest, door welke anderen geoefend werden en bewaard bleven voor ijdele eer, die in plaats van goede, kwade vruchten voortbrachten, omdat ze, ofschoon hunne meening goed was, ijver en opzet te veel involgden.

Zoo zijn er ook nu eenigen gelaten om ons te beproeven, waaronder in de eerste plaats gerangschikt moeten worden ordensgeestelijken, die echter, omdat hun invloed op het volk minder is en hunne gebreken meer in het oogvallend zijn, met minder bezwaar bestraft en verwijderd worden.

Maar de stoutmoedigheid van sommigen uit de societeit van JEZUS is gevaarlijker en schadelijker. Want terwijl zij het gezag van den Ordinarius (1), dat voor een kerk toch zoo hoog noodig is en ook reeds lang gevestigd was, zoeken te ondermijnen en hunne meerdere voortreffelijkheid onbezonnen verkondigen, verontrusten zij het volk, beleedigen den Clerus (2), veroorzaken wanorde en maken, dat het volk minder goede gevoelens heeft over het rechtsgebied en het gezag van den Ordinarius, waaruit geringschatting en afkeer volgen, alsmede dat het niet zooals behoorlijk is oordeelt over de sociëteit die het opperbestuur wil hebben. Want zij schijnen er zich op toe

(1) Eigen bisschop.

(2) Geestelijkheid.

te leggen, om niets goed te keuren dan wat zij gedaan of goedgekeurd hebben”.

Deze instructies gaf SASBOLDUS aan pater SEDULIUS voor den hertog mede. Het doel er van zal in het vervolg duidelijker worden. Nu lieten wij het voorafgaan om in korte woorden te schetsen wat zich verder ontwikkelen zal.

Een paar woorden rakende den man die zich verteed heeft in den dienst der kerk van zijn vaderland, zullen niet overbodig zijn.

SASBOLDUS (of SASBOUT) VOSMEER werd in 1548 te Delft geboren. Zijn vader heette MICHIEL VOSMEER (waarom SASBOLD in zijne brieven meestentijds teekent: SASBOUT MICHIELSEN), zijne moeder MARGARETHA SASBOUT.

Waarschijnlijk ontving hij zijne eerste opvoeding in de bloeiende school te Naaldwijk, totdat hij op zestienjarigen leeftijd naar Leuven trok. Theologische lessen ontving hij van den beroemden BELLARMINUS, doch woonde in het kollegie van paus ADRIAAN, waarvan toen ter tijd MICHAEL BAJUS president was. In 1572 werd hij door den aartsbisschop SCHENK in de domkerk te Utrecht priester gewijd, waarna hij zich weder naar Leuven begaf, vervolgens naar Keulen en eindelijk naar Rome trok om eene gelofte te volbrengen. In 1583 kwam hij onder het feest van de zuivering der h. maagd (2 Februari) te Keulen terug en op het octaaf van Paschen staat de jonge man aan de poort der stad Delft, waar hij zich begeven wil naar het huis, bezijden *den zwarten Eenhoorn* naast de oude kerk, het huis zijner familie. Woelig was het langs de straten en scherp werd er aan de stadspoort op de binnenkomenden acht geslagen. De reden hiervan was deze: daags te voren was zekere CORNELIUS DE HOOCK wegens het verwekken van onlusten ter dood gebracht, en de opschudding, uit dit oproer ontstaan, was nog niet bedaard. Aan de poortwacht was bevolen ter dege te letten op hen, die in de stad kwamen, vooral of niet een lid der familie VOSMEER-SASBOUT inkwam. Want het gerucht van zijn aankomst was hem vooruitgegaan en had hem aangeduid als een gezant van paus GREGORIUS XIII en den hertog van Parma, en iemand die „paapsche” zaken overbracht, zooals jubilé-brieven en h. oliën.

SASBOLDUS begreep aanstonds wat hem boven het hoofd

hing, maar, aldus schreef hij aan zijn broeder TILMAN te Keulen : „God gaf, dat ik mij rustig hield en onder mijn armelijk kleed aan den haat ontkwam. Daar het mij niet raadzaam dacht volgens opdracht te handelen, hield ik mij alsof ik mijne tijdelijke goederen kwam bezorgen.” Hij bleef een tijd lang stil tehuis, zich bezighoudende met studiën, inzonderheid met eene levensbeschrijving der heiligen, met het gebed en correspondentie. Zelden kwam of ging de schipper op Keulen zonder brieven en boeken van of aan het adres van SASBOUT. Hij kocht vervolgens eene boerderij of naar het schijnt een stuk woest land en begon dat te bewerken. Het ging echter niet voordeelig, want de bouwmeester kwam de bepalingen niet na, de pachter betaalde niet, en er waren groote kosten. Eindelijk kreeg hij een anderen pachter, zoodat hij in 1587 aan TILMAN, die de geldschieder was, schrijven kon : „de plaats, van te voren woest, wordt nu omheind, bewaterd en beplant, sulx dat het een paradijsken schijnt te wezen. Nu zullen de vruchten op zijn tijd den arbeid met de kosten wel dubbel betalen.”

En wat was nu het doel van de bezorging dezer tijdelijke goederen? Zooals hij aan zijn broeder schrijft, dit : „opdat ik door aldus stad en land af te loopen, niet alleen straten en wegen (welker kennis voor mijn roep noodzakelijk was), maar ook de zeden en neigingen der menschen zou leeren kennen.”

Zoo leerde SASBOUT eenige priesters en hun inborst kennen. Deze noodigde hij ter wandeling uit en maakte hen bij die gelegenheid indachtig aan hunne plichten en gevaren.

Met gewenscht gevolg werd zijn voorzichtig optreden beloond. Hoort het hem zelf verhalen aan zijn broeder, hoe zijn arbeid in steeds ruimer kring ten zegen werd. „Zóó was alles in wanorde, dat ieder deed wat hem goed dacht. Van dezen tijd af echter begonnen zich velen beter te gedragen en in hunne moeielijkheden tot mij hun toevlucht te nemen, gelijk ik blijken liet door uit hun naam veelvuldig te schrijven aan den nuntius en den deken van Utrecht, beiden te Keulen resideerende, of ook, als er soms groote moeielijkheden waren, aan de doctoren in de theologie der leuvensche hoogeschool.”

Evenals SASBOUT in de omstreken van Delft werkte

COOPALLIUS te Haarlem. Ook deze had in zijn distrikt veel goeds tot stand gebracht, maar dewijl hij raad van noode had in dagelijks voorkomende moeilijkheden, had hij lang naar SASBOUT omgezocht en hem eindelijk gevonden. Van toen af werd SASBOLDUS meer bekend ook onder de geloovigen, weshalve hij in den meergemelden brief aldus voortgaat: „omdat mijn naam ter oorzake van mijne familie mij gunstig was, bovenal evenwel, omdat het God den Heer dus behaagde, is door onze samenwerking alom schier ongeloofelijke vrucht voortgebracht. De orde werd in veel plaatsen hersteld, priesters werden ontbonden van censuur of tot gehoorzaamheid gebracht en hun werd bevolen de sacramenten godvruchtig, waardig en kosteloos te bedienen, en dat ieder zich binnen zijne grenzen bepalen zou. Velen hunner, berouw hebbende over hun voorgaand leven en onwaardige bediening, begonnen door eene algemeene belijdenis hunner zonden en door vrijwillige beloften van gehoorzaamheid en onthouding door hun voorbeeld tot stichting te wezen.

In korten tijd wies deze vrucht en weldra was Friesland Gelderland en Zeeland tot navolging overgehaald, zoodat naar het scheen de oude kerk een nieuwe gedaante ontvangen zou in hen, die zich uit eigen beweging onder één hoofd schaarden.” Ofschoon er dus veel te verbeteren was en zijn arbeid zeer bemoeielijkt werd, werkte hij toch niet te vergeefs.

Den 30 Dec. 1583, dus eenige maanden na zijn aankomst, schreef hij aan TILMAN: „de overvloed van goede menschen is altijd klein geweest, maar nu zeer klein. Ik heb mij hierheen begeven in hope van tenminste iets goeds uit te werken onder mijne bekenden, maar tot nog toe ben ik niet gelukkig geslaagd.” In een voorgaanden brief klaagt hij: „De toestand is ellendig; geloof is er bijna niet; de godsdienst bestaat alleen in naam. Ik bewonder mijne landgenooten, die zoo ijveren voor vrijheid. Dagelijks sterven er ontelbare zielen.”

Uitgeroeid echter was de katholieke eeredienst in geen deele, zooals EGGIUS, (een, man van wien we hierna meer zullen hooren) te kennen geeft in een kleine beschrijving van zijn tijd. Den 2^{den} Juli 1584 schrijft ook SASBOUT aan zijn

broeder: „de bedevaarten zijn nog zóó in zwang, dat men de piëteit der dorpelingen bewonderen moet..... de meesten gaan blootsvoets. Ook in de steden worden somtijds nog processies gehouden en vooral toekomstige moeders nemen er aan deel.” (Deze processies vonden plaats op den feestdag van de zuivering van de h. maagd, 2 Febr.)

Na den moord op prins WILLEM gepleegd, begonnen echter de eigenlijke moeielijkheden voor SASBOUT en de zijnen.

Voor we evenwel verder gaan, zal het menigeen waarschijnlijk niet onaangenaam zijn een en ander te voornemen over eene zaak, waarin SASBOUT's naam gemoeid is.

Toen vóór eenige jaren in het *Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht* (10^e deel) afgedrukt werd de beschrijving van den toestand van den katholieken godsdienst in Holland in 1656 door de la Torre te Rome gegeven, werd de wereld verbaasd met deze mededeeling, dat SASBOLDUS het hoofd van BALTHAZAR GERARDS bewaard en voor den man een officie samengesteld had, doch dat later én hoofd én officie door zekeren politicus (staatkundig man) ten vure gedoemd waren.

Hier moeten wij eene aanmerking laten voorafgaan. Wij zijn in de gelegenheid geweest, zooals wellicht geen ander dat zijn kan, om een menigte brieven te lezen van de voornaamste mannen, die aan het einde der zestiende eeuw om zoo te zeggen de steunpilaren der katholieke kerk waren. Maar dit kunnen wij verzekeren, dat in die brieven veel sprake is van kerkelijke onderwerpen, doch uiterst zeldzaam van politiek. Geen afkeurend woord over hen, die aan het hoofd stonden, is er in te vinden; steeds heet de oorzaak der verandering deze: „wij hebben gezondigd, wij met onze vaders: daarom komen deze dingen over ons.” En dit strekt, dunkt ons, hun tot eere. De tijdelijke zaken wogen bij hen niet het zwaarst, maar nauw lag het hun aan het harte, dat dagelijks zoo veel zielen verloren gingen en die te redden was hun heilig streven. Slechts één brief bevindt zich onder de menigte, waarin de moord van prins WILLEM verhaald wordt. Hij is door eene vrouwehand aan een vriendin geschreven en behelst niets dan de mededeeling van het feit, zonder af- of goedkeuring.

„Aengaende de nieumaer ick en twyffelt niet UE. heftet al gehoord, hoe dat den 10 van Julius die Prince van ORAINGE dootgeschooten is geweest, omtrent ten 2 uren nae de noene, met een sinckroer met 3 loien deurt lyf, ende is op staende voet doot gebleven sonder een woort te spreken. Diet gedaen heeft heet BALTAZAR GÉRART”.... en verder volgt nu de beschrijving der menschonteerende martelingen, welke den jongen man aangedaan zijn door lieden, die zich in dit proces meer door drift dan door eene blinde rechtvaardigheid lieten besturen. De daad van BALTHAZAR was hoogst afkeurenswaardig, in strijd met den geest en de leer van den stichter van den christelijken godsdienst, waarvan de beginselen, zooals de h. PAULUS herinnert, niet toelaten, dat men kwaad doe, opdat er goed uit zoude voortkomen. Maar de toestand, zooals hij in die dagen van roering was, wordt ons gewoonlijk van jongs af te aanschouwen gegeven uit een protestantsch gezichtspunt en wij zien dientengevolge naar prins WILLEM op als naar de volkomenheid. Doch hij zal ook zijne gebreken gehad hebben, die te beter uitkwamen hoe meer men in zijn tijd en in zijn kring leefde. En daarom behoeft men nog niet geteekend te worden als „verrader des vaderlands” omdat men met prins WILLEM niet ten hoogste ingenomen is. Ieder weet wel, dat op politiek gebied een ruim geweten noodig is, dat de strikte rechtvaardigheid het daar nog al eens zwaar te verantwoorden heeft. Dat heet dan behendigheid; doch de kinderen des lichts zijn wat minder behendig, begrijpen de fijne zetten zoo niet en veroordeelen dan wel eens als ze afgaan op hun geweten.

Menigeen zou wellicht een ietwat minder gunstig gevoelen gehad hebben van de leiders der beweging in die dagen, als hij met hen had meêgeleefd. En als SASBOLD ook onder dit getal te rekenen is, wekt dat geenszins verwondering. Want zijn kerk ging hem boven alles, en die kerk werd, dat is zeker, geslagen en gewond. Meent iemand soms, dat het op den mensch, wie hij ook zij, zonder indruk blijft, als hij ondervindt, dat achtenswaardige mannen, dat intieme vrienden schandelijk vermoord worden? Nu, dat was het geval met SASBOLD. Zijn bijzonderen vriend, CORN. MUSIUS, zag hij om het leven gebracht door een woesten LUMEY; en prins WILLEM....

liet den onverlaat ongestraft. Voorzeker, er had in SASBOLD's aderen geen hollandsch bloed gevloeid, er ware in zijn karakter niet iets geweest van die onverzettelijkheid der Hollanders, als hij, ondanks dit alles, in de voorste rijen gestaan had om de rijzende zon te aanbidden. Heeft SASBOLD gedwaald, zoo mag men dat betreuren, maar behoeft het zich ook niet als zoo geheel bevreemdend voor te stellen. Overigens mag men aannemen, dat, zoo iemand de gruwelijke mishandelingen, die men BALTHAZAR aandeed, *gezien* had en ook met welke koelbloedigheid hij dat alles verdroeg, zonder eenige klacht te uiten, zonder een spier te vertrekken, deze dan wel eenige sympathie voor dien SCEVOLA had kunnen gevoelen. Want waar het een ander goeddunkt, de ongevoeligheid voor de martelingen in BALTHAZAR te kenschetsen als diabolische (duivelsche) koppigheid, daar mag ik vragen: met welk recht oordeelt gij zóó? Hebt gij in zijn hart gelezen, gij alleen de *ware* reden ontdekt?

Welnu dan, SASBOLD, de vijfendertigjarige man, heeft iets gevoeld voor BALTHAZAR. Onder den indruk van het oogenblik heeft hij hem bewonderd, dat zij zoo; maar weet, dat het niet voortkwam enkel uit liefde voor den koning van Spanje, want aanstonds zullen wij een authentiek stuk meêdeelen, waarin hij onder aanroeping van Gods naam den koning van Spanje afzweert en trouw belooft aan de bestuurders der landen van Holland, Zeeland, etc.

SASBOLD heeft dan een officie voor BALTHAZAR gemaakt, zooals blijkt uit een brief (10 Sept. 1585) aan zijn broeder: „Gerardi officium zal ick u ter gelegender tijdt senden”.... Anders niet. Te Keulen schijnt het niet onverdeeld de goedkeuring weggedragen te hebben; althans den 4 Jan. 1586 vraagt SASBOLD met zekere bezorgdheid: „Schrijf mij of gij of MARCUS dat van GERARDS hebt.” Het woord *officie* wordt zelfs niet genoemd, alleen heet het: *Gerardi scribe num*, etc. In dien tusschentijd was er iets gebeurd, dat SASBOLDUS een weinig deed bekoelen.

In October 1585 werden aan de voornaamste mannen der katholieke kerk drie vragen voorgelegd, waaronder deze twee:

„Is het den katholieken geoorloofd voor de overheid der plaats waar zij wonen, den koning van Spanje, den graaf van Holland, Zeeland, Vriesland af te zweren, en onder eede te bekennen dat zij zich ontslagen achten van alle verplichting, waardoor zij te voren aan hem als graaf van Holland, Zeeland, Vriesland verbonden en verplicht waren” — en: „Kan hun op eenige wijze toegestaan worden, met eede gehoorzaamheid en hulp uit al hun vermogen te belooven aan de Staten van Holland, Zeeland, Vriesland, tegen allen en iederen vijand van Holland, Zeeland, Vriesland en andere vereenigde provinciën; nog: dat zij aan de voornoemde Staten en hun magistraat dat alles zullen geven, waartoe een goed burger jegens zijn hoofd en overheid verplicht is?”

Bij deze vragen was eene oordeelvelling gevoegd in krasse bewoordingen, waarin gezegd wordt ten aanzien van de eerste vraag: dat den koning van Spanje afzweren, is: *valsch zweren* en van de andere vraag: dat zulk een eed *ongoorloofd* is en *goddeloos*.

Dit stuk kreeg ook SASBOLD in handen, en meent niet, dat hij onvoorwaardelijk aannam en goedkeurde al wat er van de zijde van Spanje of Rome kwam. Geenszins. SASBOLD liet zijne gedachten over de gestelde vragen gaan, en geeft nu 48 punten ter overweging aan, waarna hij tot deze slotsom komt, eigenhandig door hem in de hollandsche taal geschreven:

„Alsoe die Coninck van Spaenge tegens den eedt en plicht, daermede hi als grave van Holland, Zeeland en Vriesland derselve lande en ingeseten van dien was verbonden, deselfde niet alleenlyk niet bescermt maer uit alle middelen van geweld, heymelycke aenslagen en verraderie lange jaren gearbeyt heeft en als noch arbeydende is omme deselven in euyge eygenscap en slavernie te brengen en van lyff en goet te beroven en daeromme tot bescernisse van voorz. lande ende goeden ingeseten by den Edelen van Steden, representeerende den Staten van selven landen, hoechnodich bevonden is den voorz. Coninck van Spaengen te verlaten en de ingeseten te ontslaen van eed, plicht en verbontenisse daermede denselve verbonden soude mogen syn; Soo *verclaere ick by eed* dat ick myn geheel en sonder enich naedenken houde voor ontslagen van alle eeden,

plichten en verbontenisse, daarmede ick den voornoemden Coninck van Spaengen als eertyts grave van Holland, Zeland en Vriesland verbonden soude mogen syn geweest. Geloove en swere voorts die Graeflickheyt der landen van Holland, Zeland en Vriesland, die hooge overichheyt en Staten van dien te gehoorsamen ende assisteren nae myn uiterste vermoogen, tegens alle en een ygelicke der selve Graeflykheyt ende der voors. landen vianden. Geloove voerts alle te doone dat een goet en getrouw ingeseten van voors. landen haren hoeft en hooge overichheyt sculdich is te doen.

Renuncierende mede en verclaerende my te houden voor ontslagen van alsulken eed of eeden, als ick contrarie off tot achterdeel van gereformeerde religie, die men althans alhier in Holland is gebruykende, soude mogen gedaen hebben.

Zoo waerlyke," etc.

Wij hopen dat akte genomen wordt van deze rondborstige verklaring. SASBOLD was, dit blijkt, van hetzelfde gevoelen als weinig later JANSONIUS, die in gelijken zin aan HUIJG DE GROOT schreef. De correspondentie tusschen deze twee mannen staat in *Batavia Sacra*, bij de levensbeschrijving van SASBOLDUS.

En nu nog iets over de *Relatio* van DE LA TORRE, welke tot deze uitwijding aanleiding gaf.

In ons archief bevinden zich daarvan drie exemplaren, twee in groot kwarto, een in octavo. Het laatste, in perkamenten band, en van zeer fijn schrift, is te Rome afgeschreven door BARTHOLOMEUS PRESSER VAN VELSEN, priester uit Utrecht, tijdens hij te Rome studeerde onder het pontificaat van CLEMENS IX en CLEMENS X. Hij maakte gebruik van een exemplaar van den kardinaal BONEVICINI. Vervolgens heeft hij dit boekje geleend aan THEODORUS DE COCK, toen deze door het aartsbisshoppelijk kapittel naar Rome afgevaardigd was. Van hem zijn eenige „N.B.", welke zich aan de zijden hier en daar bevinden. In dit exemplaar is het verhaal over het hoofd en het officie van BALTHAZAR onleesbaar gemaakt.

De twee andere exemplaren, gebonden in rood perkamenten banden, zijn, voor zoover wij de hand van DE LA TORRE kennen, eigenhandig door hem geschreven. Het eene is „het ontwerp", op veel plaatsen verbeterd en vermeerderd, 270

bladzijden, groot schrift. Bij dit exemplaar zijn nog andere relaties gebonden: zooals één uit 1638, één uit 1642 en één uit 1653, sommige daarvan in dubbel exemplaar. Deze relaties zijn korter dan die van DE LA TORRE. Ter gelegener tijd beloven wij iets daaruit te zullen meêdeelen.

Het tweede kwarto exemplaar der relatie is in het net geschreven, 200 bladzijden groot.

In beide exemplaren staat het verhaal over het hoofd en het officie van BALTHAZAR, in het nette exemplaar juist zoo als het afgedrukt is in het *Archief voor de geschi denis*, etc. in het tiende deel.

Toch willen wij ééne bemerking maken. Indertijd werd de vraag gedaan: Wie was de *politicus aliquis* (zeker staatkundig man) die aanried het hoofd van GERARDS te vermorselen en het officie in het vuur te werpen? Als zoodanig werd toen bij gissing ROVENIUS genoemd. Dit zou geen wonder zijn, want ROVENIUS was niet in alles eenstemmig met SASBOLDUS. Wij voor ons meenen echter, dat DE LA TORRE een ander bedoeld heeft. Want zie, in het te corrigeeren exemplaar staat: „Quod caput, etc. . . . non juvante mea protestatione, quam interponebam, consulendi ac audiendi desuper Sanctitatem Vestram, quae eadem tunc in civitate aderat.” (1) Hier staat een punt en door eene andere hand is er bijgevoegd: Nuntius Apost.

Welke is nu de zin? Is de nuntius de *Sanctitas vestra*, die toen in de stad was? of is het eene aanduiding dat de *politicus aliquis* was de nuntius? Zooals de zinsnede daar gedrukt ligt is ze moeilijk te vertalen. Echter dit dient gezegd, in de twee andere exemplaren leest men als in het bedoelde *Archief*.

Ten slotte nog dit. Het antwoord van TILMAN, SASBOLD'S broeder, op diens belofte dat hij hem het officie zenden zou, hebben wij niet gevonden en kunnen dus diens oordeel niet

(1) „Welk hoofd, enz. . . . niettegenstaande mijn protest, hetwelk ik inbracht, om eerst uwe Heiligheid, die zich toen in dezelfde stad bevond, daarover te raadplegen en te hooren.”

met zekerheid aangeven. Evenmin dat van andere keulsche heeren.

Na deze uitwijding gaan we ons bezig houden met de werkzaamheden van SASBOLD en zijn medehelpers. We zullen het land rondgaan en hier het goede, daar het kwade opmerken, alles zooals zij het in eigen brieven meêdeelen.

Bij gelegenheid hebben wij al eens stukken aangehaald van zekeren brief van SASBOLD. Daarmede zullen we voortgaan, doch hebben vooraf aangaande dit belangrijk schrijven iets te zeggen. Het is gedagteekend 17 Juni 1598, het jaar waarin SASBOLD zwaar ziek was en ook niet anders dacht of hij zou rekenschap gaan geven van zijne bediening. „Hij oordeelde het noodig aan hen die in deze gewesten uit 's Heeren naam het christenvolk besturen een overzicht van zijne daden te geven, opdat zij weten, hoe de zaken eertijds stonden, hoe ze nu zijn en wat in het vervolg gedaan moet worden.” Dit schrijven is nog bovendien daarom belangrijk, omdat het 't tweede stuk was dat SASBOLD aan pater SEDULIUS voor den aartshertog overgaf, ingeval het eerste, dat we in den aanvang meêgedeeld hebben, hem niet voldoen zou.

Er zijn ook van dezen brief drie exemplaren; de derde in de rij, zooals ze te vinden zijn in de brieven van SASBOLD, is de eerste wat tijd betreft, ontworpen en geschreven door ALBERTUS EGGIUS. Dit wordt aan de achterzijde te kennen gegeven, hoewel het niet noodig was. Schrift en vooral de wijze van uitdrukking is blijkbaar geheel dezelfde als die in de brieven van EGGIUS wordt aangetroffen. Dit stuk nu, op verzoek van SASBOLD gemaakt, heeft EGGIUS laten lezen of voorgelezen aan SASBOLD, die waarschijnlijk te kennen gaf, dat een en ander daaruit moest weggelaten worden als minder ter zake dienende. EGGIUS heeft het daarop omgewerkt, gezuiverd, hier en daar met wetenswaardige aantekeningen verrijkt, maar toch de woorden uit het ontwerp overal weer gebruikt. Dit stuk nu schreef SASBOLD *met eigen hand* over, zond een exemplaar aan zijn broeder te Keulen en gaf een ander meê aan pater SEDULIUS voor den aartshertog. Zooals wij later zullen zien, was het eigenlijk bestemd, om inlichtingen te geven aangaande de paters Jezuïeten, die het SASBOLD

zeer lastig maakten en te Brussel tegen hem kuypten. Waar wij in het vervolg dezen brief aanhalen, zullen wij kortheids-halve hem aanduiden onder letter B.

We hoorden dan SASBOLD verhalen, hoe buitengemeen zijn arbeid door Gods goedheid gezegend werd, zoodat de oude kerk een nieuwe gedaante scheen te zullen krijgen, „als niet sommige munniken, onbeschaafde, ongebonden, hoogmoedige menschen dit weerstreefd hadden.” Om deze klacht te staven, vervolgt hij aldus: „Naarmate dezer lieden goddeloosheid grooter was, was het ook hunne verwaandheid. Zij wilden geen opperhoofd erkennen dan dat van hun orde; zij pochten met hun vrijheden en privilegiën, waardoor, zooals zij zeiden, zij al vermochten. Zij gaven dispensatie in graden van bloedverwantschap, veroorloofden den geloovigen hun huwelijk bij de ketters te voltrekken en hun de kinderen ten doop te bieden. Zij absolveerden menschen, die met bijzitten of in bloedschande leefden, ja leerden de ongebondenheid door hun voorbeeld. Sommigen van hen waren getrouwd en drongen zich niettemin in bij de deelneming aan de sacramenten. Voor bezweringen misbruikten zij het bloed des Heeren, ja verkochten zelfs het H. Sacrament tegen betooveringen, waarbij de geloovigen dit dan in plaats van reliquieën op de borst moesten dragen. Sommigen pleegden zulke onbeschaamde gemeenheden en gruwelen, dat stilzwijgen gebiedend noodzakelijk is. Veel viel er met dezen te stellen, ofschoon de arbeid niet geheel en al te vergeefs geweest is. Echter ontbrak het niet aan goede mannen (onder welke de tegenwoordige GARDIAAN te Leuven) — hier zet SASBOLD met zekere voorliefde een naam aan den kant, nl. ARNOLDUS ISCHA — die, naar de maat hunner gaven, nuttig geweest zijn.”

De schildering dezer monniken is niet fraai, maar ADRIANUS VAN OIRSCHOT, die in het haarlemsche doodboek genoemd wordt „een andere ODULFUS en de parel der priesters,” een man die geacht en bemind was door allen, schrijft in 1599 aan zijn vriend EGGIUS evenzoo. Hij spreekt daar over eenige paters en voegt er deze korte aantekening bij: „geen van allen onbesproken,” waarna hij vervolgt: „deze paters werken zooveel zij kunnen om het volk tot zich te trekken

en pochen met de hun gegeven apostolische macht, zeggende dat zij altemaal zijn pauselijke vicarissen. De lichtzinnigheid van broeder PETRUS en de stoutmoedigheid van broeder ROELAND mishagen aan zeer vele katholieken."

EGGIUS, zijn tijd besprekende, zegt: „Het ontbreekt niet aan sommigen, die staan naar groote en wondere dingen (Ps. 130). Velen doen door hun drijven, onbekwaamheid en stoutheid meer kwaad, dan goed. Daaronder zijn eenige verloopen munniken, die noodzakelijk door pauselijk gezag moesten terugeroepen."

En CORNELIUS HAGIUS (of UITENHAGEN) in een schrijven aan SASBOLD in 1599, zegt, evenals ADRIANUS meldde aangaande de paters te Utrecht, „dat ze veel leven maakten in hun preeken, maar geen harten veroverden," ook „door mooie woorden jeuken zij de ooren, maar komen niet in het hart." Hij verhaalt een geval dat te Enkhuizen gebeurd was. Zekere broeder H. W. (wij kennen hem bij name) had zich schuldig gemaakt aan ongeoorloofden omgang met een meisje, dat, naar het spraakgebruik van dien tijd „energumena" (bezeten) was. Dan vervolgt HAGIUS aldus: „Wat zal ik zeggen?.... De orde door den H. DOMINICUS ingesteld, heeft vroeger de kerk gesticht door leering en heiligen omgang; maar nu schijnt ze met eigen hand te willen afbreken zelfs hetgeen door anderen gebouwd is. Zij zendt ons hier ontuchtige broeders, waarmede zij misschien ginds niet in vrede kan leven, en die om genoeg in het oog loopende misdrijven in altyddurende gevangenis, of minstens in een of ander klooster in eeuwigdurende boetvaardigheid verdienden geplaatst te worden, worden ons gezonden om, wèl te verstaan, de kerk op te bouwen. En deze zijn gaarne meester, om des te onbelemmerder hunne misdrijven te kunnen plegen." Aldus HAGIUS, die wel is waar wat barsch is, maar toch waarheid spreekt. Hetgeen hij van dien zelfden H. W. verhaalt, is haast te gruwelijk om het te vermelden. Door toedoen van eenige mannen was dit meisje uit Enkhuizen verwijderd en naar Haarlem gebracht en na de bevalling durfde de pater de schuld nog wel werpen op de ongelukkige, die het toegestaan had, alsof, zegt HAGIUS, hij niet wijzer had moeten zijn en zulk wanbedrijf zelfs daartoe

aangezocht niet had moeten plegen. En toen hij aangesproken werd om iets tot de opvoeding van het kind bij te dragen, gaf hij den raad om het te vondeling te leggen.

HAGIUS was niet de eenige die dit geval kende; het was algemeen bekend en werd door andersdenkenden alom verteld ter bespottung van katholieken. Wel mocht SASBOLD zeggen, dat ze dingen bedreven, deze paterkens, zoo schandelijk, dat zwijgen noodzakelijk was. Begrijpelijk is het dus, als SASBOLD in B ook zegt: „sommigen hebben moeten vluchten, anderen zijn vastgezet.”

Ook onder de wereldgeestelijken waren verscheidenen niet zooals behoorde. EGGIUS zijn beklag daarover doende, zegt: „In den Clerus is weinig of geen orde. De vicaris van Haarlem heeft met eenige bondgenooten indertijd veel gedaan, en God heeft hun arbeid gezegend; maar nu heeft hij uit vreesachtigheid en verzwakking opgehouden.” SASBOLD klaagde dan ook over WILLEM COOPAL, doch EGGIUS zette hem neer, wijzende op den hoogen leeftijd van den vicaris.

„Het kapittel van Haarlem (gaat EGGIUS voort) mist zijn deken, die te Leuven is en niet gelooft, dat hij tot residentie verplicht is. De proost van het kapittel is te Haarlem aanwezig, maar hij mist zijn publiek getuigschrift van eruditie (geleerdheid). De oudste van het kapittel is den katholieken verdacht en vertrouwelijk is met hem geen zaak te behandelen.”

Hoe de toestand van bijzondere personen en gemeenten was, zullen wij het best opmerken, als wij EGGIUS vergezellen op zijn visitatiereizen in de noordelijke kwartieren.

In 1592 had SASBOLD aan EGGIUS om zijne medewerking gevraagd. Deze ADELBERTUS GARBRANDSZ., te Amsterdam geboren, te Leuven gepromoveerd, in 1589 den 4den Nov. kanunnik geworden, was toen werkzaam in Amsterdam. Hij woonde in bij zijne moeder, die van een achtbare familie uit Amsterdam was en DUIF of DUVIUS heette.

Deze „werkzame” man, zooals SASBOLD hem noemt, op wiens grafzerk een volgend geslacht deze korte maar veel zeggende lofspraak plaatste: *Vader des Vaderlands*, schrijft dan den 2 Juni 1592 aan SASBOLD: „Als gij dus denkt dat door mij iets kan gedaan worden, zoo beveel, en bid God, dat

ik het Hem ter eere moge volbrengen." Om dezen heldhadtigen strijder nog iets beter te leeren kennen, geven we nog een uittreksel uit een brief van 1594, waar hij van zich zelf zegt: „Zoo veel tijd als mij na mijne preeken, het biecht hooren, getijden lezen en raad geven overschiet, besteed ik aan lezing van de H. Schriften, de werken van AUGUSTINUS en aan overdenking eerstens van mijn eigen zieleleven, dan van algemeen belang, en het opsporen van geneesmiddelen voor beiden. Ik bid uwe liefde voor mij tot God te smeecken, want ik zie, dat door de vele bezigheden de kracht van mijn eigen hart uitgeput raakt, en door het volgen van de sleur vrees ik ten zeerste het gevaar, dat ik te veel afwijk van den rechten weg."

SASBOLDUS verzocht hem nu en dan eens rond te gaan in de noordelijke streken. Ten gevolge van dit verzoek vinden wij EGGIUS bijkans ieder jaar, soms tweemaal, op reis en zien wij hem telkens een verslag van zijne bevinding aan SASBOLD opzenden. Deze verslagen zijn belangrijk om de beoordeeling van sommige personen.

In Juni 1594 maakte EGGIUS in gezelschap van SIBRANDUS SIXTIUS eene visitatiereis in het noorden van Holland. SIBRANDUS, van wien het nageslacht ook zou getuigen: „voorwaar, hij was een tweede vader des vaderlands," werd hooggeschat door EGGIUS om zijn voortreffelijke eigenschappen. Hij was met vrucht werkzaam geweest op verschillende plaatsen, en, zooals EGGIUS zegt, had eene voorliefde voor zijne Vriezen, die meer dan eens moeite deden om hem bij zich te houden. EGGIUS had hem reeds in 1594 gaarne in het Haarlemsch kapittel gezien en schreef in den aanvang van 1602 aan SASBOLD met verheuging des harten: „Onze SIBRAND neemt toe in voorzichtigheid en behaaglijkheid."

Zij waren dan op het eiland Tessel en getuigen van de katholieke bewoners, dat ze een weinig te vreesachtig zijn, waarom het niet raadzaam aan EGGIUS en zijn metgezel scheen, daar lang te blijven. Op eene andere reis bracht hij er veertien dagen door en klaagt in het verslag zeer over de ongebondenheid der jonkheid. „Vóór dat ze door het huwelijksjuk gebonden zijn, willen ze God niet dienen. Later

voelen zij zich door kleingeestigheid zóó bezwaard door dit juk, dat zij overtuigd zijn zich op hetgeen Godes is niet te kunnen toeleggen." Toch, zegt EGGIUS, waren deze menschen lichter te overtuigen dan stadsbewoners, die meer verschooning zoeken in hunne zonden. Om deze reden wilde EGGIUS ook, dat men meer zorg besteden zou aan het platteland, en dit naar het voorbeeld van CHRISTUS JEZUS.

De Tesselsche vrouwen zochten EGGIUS vlijtig op en brachten hem dikwerf in gevaar. Mannen zag hij niet veel, maar toch waren er, van wie hij verwachtte, dat ze trouw zouden blijven. De schout van het eiland was een dronkaard, die de kettersche bijeenkomsten bijwoonde, maar zich niet door hen liet ringelooeren. Eenige raadsleden waren katholiek. Het klooster van ST. FRANCISCUS derde orde was in een weeshuis veranderd; de moeder hiervan was katholiek; de kinderen ten getale van zeven of acht waren zeer aan haar gehecht en werden door haar in het katholiek geloof opgevoed, maar ze werden verplicht tegenwoordig te zijn in protestantsche predikaties en op katholieke feestdagen te werken. Vier priesters waren er: een was carmeliet geweest en had het kloostergoed doorgebracht, later nam hij de betrekking waar van notaris en secretaris der gemeente. Voor dezen man hadden velen hun huwelijk gesloten. EGGIUS trouwde ze over, maar moest in deze zaak omzichtig te werk gaan, omdat er op het eiland meer vrouwen dan mannen waren, en menigeen van de gelegenheid zou gebruik maken om nu een vrouw te nemen, in wie hij meer behagen had. (Gij zult het EGGIUS en zijnen tijdgenooten niet kwalijk duiden, dat zij nog *niet overtuigd* waren van de wettigheid eens huwelijks, dat voor de wereldsche overheid gesloten was.)

Een tweede priester was oud en af, geheel ongeschikt voor de bediening. Een derde was ook liever secretaris en nam nog bovendien de betrekking van onderwijzer waar. De vierde kon zich goed schoonpraten en wilde van vroeger liefst niet hooren; toen EGGIUS te Tessel was, oefende deze vierde man het beroep van vleeschhouwer uit.

Te Huisduinen was het even weinig opwekkend wat EGGIUS

er vond. „De openlijke slechtigheid van hem die, te Huisduinen staat,” zegt hij, „verkondigt luide dat hij een overlooper is. Ik hoop, dat niemand hem langer vertrouwen zal.” Op eene andere reis doopte EGGIUS hier op zekeren nacht veertig kinderen; en hij trof het, naar hij zegt, want de schout was juist afwezig.

Alkmaar werd veelmaal bezocht. Tusschen schout en katholieken was hier een overeenkomst aangegaan, waarbij den laatsten toegestaan was vrije uitoefening van godsdienst, maar binnenshuis. Natuurlijk had de gouden sleutel voor deze vrijheid van godsdienst de deur moeten openen.

In 1598 was hier werkzaam broeder LAMBERTUS met wiens preeken men hoog ingenomen was. EGGIUS was het minder wat den persoon betrof. Hij kende dien broeder uit den Haag, maar, zegt hij, ik zweeg; wat prijsbaar is, prijs ik. Toen EGGIUS te Alkmaar vertoefde bij gelegenheid van een andere visitatie en nu plan had naar Schagen te gaan, kwamen eenige mannen uit omliggende dorpen, waar de pest veel slachtoffers maakte, hem bezoeken vragende om een priester. „Ik kon het, zegt hij, hun godsvrucht niet weigeren en s'avonds ben ik met hen meegegaan. Ik noodigde mr. FRANCISCUS en HAGIUS, die te Haarlem waren, zoo ik meende, uit, mij te hulp te komen. Onderwijl hoorde ik biecht en preekte. Zaterdag kwamen FRANCISCUS en HAGIUS, die, na de landstreek onder elkaar verdeeld te hebben, hier bleven. Ik ben den tweeden dag van de volgende week naar Enkhuizen gegaan, zeer verblijd over de godsdienstigheid, welke ik bij deze menschen gevonden had.” En van mr. FRANCISCUS (DUSSELDORP?) voegt EGGIUS er bij: „God heeft veel goeds gewerkt door middel van mr. FRANCISCUS, zóó, dat de herberg leeg blijft, omdat jongelieden en meisjes tot God bekeerd zijn, ja zelfs de waard heeft zijne betrekking vaarwel gezegd. Gode zij dank.”

Te Langendijk beklagde men zich tegen EGGIUS, dat zij zoo lang onbezocht waren gebleven; doch nu door zijn komst waren zij vertroost. Hetgeen ASSENDELFT over deze gemeente schrijft, is wel geschikt om ons met eerbied voor Langendijk te vervullen. Hij zegt tot SASBOLD: „Altegader zijn ze daar begeerig, hongerend en dorstend, om verzadigd te mogen worden met het brood en gelaafd door het water der heiligmakende

leering. Het is ongeloofelijk met welken ijver en met welke vurigheid des gemoeds zij toelooopen. Gij ziet in hen den ijver der eerste christenen; alsof ze pas uit de duisternis van het heidendom komen, zoo verwonderd zijn ze over het licht des Evangelies."

Over Hoorn, de Streek, Enkhuizen was EGGIUS niet zeer tevreden. Te Hoorn werkte een zekere SIBRAND, die, ofschoon hij nimmer iets van medicijnen geleerd had, zich uitgaf voor dokter en ook koopman was. „Te Alkmaar, schrijft HAGIUS, is, naar mij verteld wordt, een CORNELIUS, die zich met de zeer gevaarlijke Medicinie afgeeft." Het gerucht daarvan was echter grooter dan de zaak. Want toen EGGIUS hem in 1600 ondervroeg, antwoordde CORNELIUS, dat hij wel eens kruiden kookte en weggaf, omdat sommige zieken er baat bij vonden.

Met SIBRAND uit Hoorn was het een ander geval. EGGIUS wenschte SASBOLD gaarne over dezen te spreken, alsmede over twee anderen, waarvan er een soms biechthoorde van meerderen te gelijk, en de ander ter nauwernood den woordvorm der absolutie kende. „Zie," aldus schrijft EGGIUS in 1599 aan SASBOLD: „de praktijken van SIBRAND maken, dat ik hier nooit zonder gevaar kan wezen." EGGIUS wenschte, dat SASBOLD hem ex-communiceren mocht en ontslag aanbieden. Deze SIBRAND was oorzaak, dat FRANCISCUS veel verdriet en onaangename bejegingen ondervond. Want degenen, wien deze geen absolutie geven wilde, ontbond SIBRAND. Om dezelfde reden had hij aan EGGIUS en NICOLAUS VIGERIUS, dien EGGIUS hierheen gezonden had, veel last veroorzaakt. Vervolgens noemt EGGIUS nog eenen ander op en zegt dan: „dit zijn de zonden van SIBRAND en eenige andere Hoornsche stoutmoedigen, die het kwalijk nemen, als FRANCISCUS krachtig optreedt tegen vleeschelijke zonden, waaraan ze hier zeer overgegeven zijn." WILLEM COOPAL, de vicaris, had dezen SIBRAND onder interdiet gesteld, en ter verantwoording geroepen. NOMIUS hield hem voor een ketter. Eindelijk, na verhaald te hebben dat hij van medicijnen geen begrip had, dat hij kettersche boeken verkocht en de katholieken overheerschte, zegt EGGIUS: „zoo is SIBRAND, uit wiens zak de schout brieven haalde, die eenige jaren geleden den heer vicaris eene vervolging bezorgden."

Over den vooruitgang in Enkhuizen was EGGIUS tevreden. Hier werd in 1596 door den schout zekere CHRISTOPHORUS uit zijn bed opgelicht en in de gevangenis gezet. RIJCKIUS was toen werkzaam in de Streek en hém spoorde EGGIUS aan de Enkhuizers te helpen. Te Enkhuizen was nog een zekere frater HENRICUS, doch toen CHRISTOPHORUS gevangen genomen werd, oordeelde hij het veiligst heen te gaan. De heer CHRISTOPHORUS werd later verbannen. Een week of wat hierna had hij EGGIUS te Amsterdam opgezocht, die over hem aan SASBOLD schreef: „Verleden week is CHRISTOPHORUS bij mij geweest. Hij is tegenwoordig te Medemblik, en doet daar dienst als pastoor. De bestuurders dezer stad hebben hem eenigen onderstand toegezegd. Dit bevalt aan sommigen van onze vrienden en ik kan niet zeggen, dat het mij onaangenaam is, maar.... daar woont een dochter van hem en tevens de vrouw, bij wie hij haar heeft, doch dat hij met deze samenwoont, zal ik beletten.... Hij belooft echter niets te zullen doen tegen de kerkelijke tucht en mijnen wil; hij zou gaarne naar Braband willen. Evenwel ik had hem liever hier, want het is een goed en eenvoudig man en niet geheelal der zaken onkundig.”

Te Edam stond een ijverig pastoor, GOSEWINUS genaamd, die dikwerf door den schout gezocht werd. Toen EGGIUS in 1598 hier de zaken gezien had, kon hij aan SASBOLD schrijven: „de zaken gaan hier zeer goed.” Toevallig ontmoette hij hier ZAFFIUS, van wien hij zegt: „ware hij zoo aangenaam aan God, als hij aangenaam is aan de menschen om de gave des woords! Evenwel ik heb geen klachten over hem vernomen. Zijn arbeid is nuttig voor velen.” Om tot GOSEWINUS terug te keeren. In 1596 zat deze weder gevangen, ofschoon menschelijk met hem gehandeld werd. Na drie maanden werd hij in vrijheid gesteld en ging naar Purmerend. De geloovigen hier hadden liever RIJCKIUS gehad, en deze was ook liever naar Vriesland gegaan, maar EGGIUS wist hem te bewegen naar de Streek te gaan, en de geloovigen uit Purmerend wist hij te verzoenen met GOSEWIJN. EGGIUS raadde hem echter aan wat voorzichtig te zijn, omdat hij een jaar te voren ook al in de gevangenis gezeten had en toen minder goed behan-

deld was, en hij toch ook om zijn lichaam denken moest, maar, zegt EGGIUS van hem tot SASBOLD, hij overwint de zwakheid des lichaams door de kracht der deugd.

In 1594 overleed de overste van het Begijnhof te Amsterdam, SIMON JUSTUS. „O,” roept EGGIUS uit bij de mededeeling hiervan, „hadden de Begijntjes een herder hem gelijk en ik weer zulk een trooster, zulk een medehelper!” Toen de bestuursters van het Begijnhof EGGIUS om raad vroegen over de benoeming van een geestelijk, ried EGGIUS aan NOMIUS te kiezen, die hem het meest geschikt voorkwam, maar die zou misschien moeielijk kunnen, eerstens om lichamelijke zwakheid, en ten anderen omdat hij niet gemakkelijk uit Haarlem vertrekken kon, waar hij als kanunnik plichten te vervullen had. Over NOMIUS en ZAFFIUS sprekende, bij eene andere gelegenheid, zegt EGGIUS: „Wat zal ik u zeggen van NOMIUS? ik heb den goeden man lief, maar zou wenschen dat hij een weinig standvastiger was van oordeel en wat meer de kerkregels handhaafde. ZAFFIUS insgelijks.”

Voor inlichting omtrent eenige andere steden en provincies maken wij weer gebruik van SASBOLD's brief (B.).

„Overijssel is bijkans nog onbearbeid en wordt zeldzaam bezocht door onze priesters; het gebied van Groningen is begonnen het hart aan Christus te schenken; in West-Vriesland is in de vorige jaren ongelooflijk veel vrucht gewassen en het is voor het meerendeel gehoorzaam; door de vervolgingen wordt het meer geoefend en in het katholiek geloof versterkt, dan dat het er voor zwicht. Meer dan ooit is het thans voor bearbeiding geschikt. Gelderland, kan men zeggen, is vermengd met goeden en kwaden. Gebrek aan bekwame herders liet dezen akker onvruchtbaar en onbewerkt blijven, maar ook de geloovigen zijn vreesachtiger wegens de heftigheid van den Arnheemschen predikant. Toch ontbreekt het ook daar ter plaatse niet aan voortreffelijke daden van godvruchtige personen, en aan veel vrucht van door ons derwaarts gezonden priesters, zoowel in de vrouwenkloosters, die nog dagelijks een talrijke menigte en onderscheidene huisgezinnen voeden, als in de steden.

De stad Utrecht met haar omliggende plaatsen en menschen verdient bovenal geprezen. Ik weet niet of er in het buiten-

land zooveel geloof zal gevonden worden, als de goede God in een zoo goddelooze stad, vol symonie, brasserie en weelde gegeven heeft. Dit is ook het geval in andere steden, ook in Zeeland. Ik houd het er voor, dat, waar markten en handel grooter zijn, ook de toevloeiing van vreemdelingen en slechte menschen, die de goeden belagen, grooter is.

Ondertusschen geen plaats is geheel en al zonder godsvereering, ofschoon dit eiland Zeeland evenals Overijssel geen of weinig bedienaren van Gods woord bezit, buiten hen, die door ons derwaarts gezonden worden.

In Holland is de toestand verschillend naar gelang van de steden. Haarlem mag voor zichzelf spreken. Amsterdam, een belangrijke koopstad, telt aanzienlijke en niet weinige katholieken van beiderlei kunne, die vrucht-dragen ook tusschen de doornen. Alkmaar is van gedaante veranderd en in stede van distelen brengt het tarwe voort, weliger dan ooit. Eveneens is Enkhuizen nu vruchtbaarder dan voorheen. Hoorn maakt insgelijks vooruitgang met haar omliggende dorpen en gehuchten, die maar zeer zelden zonder priester of offerande zijn. Leiden heeft eene verandering te betreuren om de wille van eenige ingekomen priesters, die oorzaak waren van naspeuring, weshalve de bijeenkomsten daar zeldzamer zijn. Wat Gouda betreft, och, dat de katholieken niet zoo spoedig weifelden om een kortstondige beroering en tevreden waren met de toegestane vrijheid. Zij hebben hunne priesters, die in de behoeften voorzien, evenals (ofschoon in minder aantal) Dordrecht, Rotterdam, Delft, de Haag, etc. De dorpen in het rond zijn voor het meerendeel den katholieken godsdienst toegedaan, maar hoe dichter bij het stadhuis, hoe grooter gevaren. Zoo komt het, dat de dorpelingen weinig ontwikkeld zijn, geen bijeenkomsten hebben, geen vermaning hooren. Als er gelegenheid bestaat, stellen zij zich tevreden met een eenvoudige deelneming aan de sacramenten, ofschoon ze zeer verlangend zijn het woord Gods te hooren, hetgeen zij bewijzen, als er eens een trouw en moedig dienaar komt.

Dit is weinig, maar wie zal het kunnen verhalen hoe menigmaal de dienaren Gods niet ophouden van den eenen nacht in den anderen met prediken, en bedienen der sacramenten;

hoe uit zekeren uithoek eens tachtig en meer personen ter vergadering snelden; hoe naar de preek van zeker priester nu tweehonderd, dan vierhonderd, soms duizend en duizenden, gewoonlijk in den winterdag, (als wanneer het veiliger is) samenkomen, blootsvoets, door slijk en modderige velden, eenige duizende schreden ver. Wat? Jaarlijks vierden te Utrecht alleen twaalf- tot veertienduizend menschen hun Paascheest, altemaal gevoed door het lichaam des Heeren. Evenzoo op andere plaatsen naar gelang van de gesteldheid en hoedanigheid van elke plaats.

„De tijd, die noodig was om dit te schrijven, (zoo eindigt EGGIUS) moest als onttrokken worden aan den dienst der geloovigen, en deze dingen zijn dáárom niet met veel ophef vermeld, opdat niet door te veel ruchtbaarheid grooter vervolging geboren worde.”

Aldus EGGIUS. Behalve de geestelijken, die wij in dit overzicht genoemd hebben, waren er nog zeer veel anderen.

„In sommige steden waren twintig à dertig priesters, te Haarlem meer dan honderd; te Utrecht nog meer. In Utrecht waren gedurende één Vasten veertienduizend communicanten. Te Leiden komende omstreeks half Vasten, vroeg ik, zegt SASBOLD, den pastoor of hij al begonnen was de geloovigen te helpen, en kreeg ten antwoord, dat reeds eenige duizenden te biecht en ter communie geweest waren.” Toch hadden vele plaatsen gebrek aan geestelijken, waarom EGGIUS menigmaal klaagt: „de oogst is groot, maar er zijn weinig arbeiders.”

Om deze reden peinsde EGGIUS over het middel, waardoor in de behoefte aan geschikte geestelijken zou kunnen voorzien worden. Wel bestond er een hollandsch seminarie te Keulen, of liever een huis, waar de jongelieden uit Holland, die hunne opleiding ontvingen aan de universiteit, te zamen woonden, en een dergelijk seminarie te Leuven, maar zij beantwoordden niet aan hetgeen EGGIUS verlangde. Wat de universiteit van Keulen of van Leuven betreft, EGGIUS gaf de voorkeur aan de laatste, denklijk uit vrees dat de universiteit te Keulen langzamerhand veel mocht overnemen van de denkbeelden van LUTHER, en omdat het duitsche leven der

theologische studenten geenszins in zijn smaak viel. Leuven echter was toen in vollen bloei, lag in een katholiek land, en aan het hoofd van het hollandsch seminarie stonden energieke mannen, die wisten zich te doen eerbiedigen. Maar EGGIUS wilde iets anders. Hij wilde niet zoozeer baccalaurei en licenciaten (1) als wel eenvoudige, tot opoffering bereide mannen, die niet vroegen of ze volgens hun graad uit dit of dat beneficie (2) munt konden slaan, maar die vroegen: „Heer, wat wilt gij, dat ik doen zal?” mannen voor het platteland. Reeds hoorden wij EGGIUS wenschen, dat daarvan vooral meer werk zou gemaakt worden.

Vroeger werd in deze behoefte voorzien door opleidingscholen, zooals ze gewoonlijk aan iedere groote kerk verbonden waren. De Domschool te Utrecht was bekend ook in het buitenland; een menigte jongelieden bezocht hare banken. Wie echter gegradueerd wilde zijn en het bekostigen kon, begaf zich naar een of andere universiteit in het buitenland. Doch de opleidingsscholen waren of gesloten of veranderd naar den geest van CALVIJN, en wie met veel moeite een graad verworven had, liet zich zoo licht een weinig daarop voorstaan (3), en achtte zich niet spoedig door den wil des Heeren geroepen om op een of ander boerendorp te gaan arbeiden. Bovendien, als zoodanige heeren overgehaald waren om hier of elders op het platteland te arbeiden, dan waren ze te hoog voor de eenvoudigen, wisten niet met hunne menschen om te gaan, en grepen gaarne de gelegenheid aan om weg te komen. EGGIUS klaagt dan ook ergens over de stadspriesters van

(1) Baccalaurei werden zij genoemd die den laagsten en licenciaten die den hoogsten academischen graad verworven hadden.

(2) Eene geestelijke betrekking, waaraan een inkomen verbonden is.

(3) „Niet enkel de filosofie”, merkt EGGIUS aan, „droogt het ge moed uit, ook de scholastiek (schoolsche godgeleerdheid), die meer bestudeerd wordt om aan de verwachting van dezen of genen te voldoen, of om bewonderd te worden, dan om de binnenkameren des harten te vormen tot woonplaats der goddelijke genade.” En elders: „Ik betreur het dat de meesten den naam van doctor of den hoogsten graad zoo begeeren; dat zij eerder denken om anderen te onderwijzen dan voor zichzelf te leeren; dat zij liever tot de menschen spreken, dan hooren, dat God tot hen spreekt.”

Haarlem, die, zegt hij, als ze zoo doen wat hun behaagt, eens moesten denken aan de omliggende dorpen, waar hun dienst ook begeerd wordt. Het streven van EGGIUS was dan de oprichting van een seminarie, maar, omdat hij de volmaaktheid in dat opzicht niet bekomen kon, liet hij het mindere niet na. Neen, hij voedde bij zich aan huis eenige jongelieden op, was zelf leermeester en onderhield ze uit eigen middelen, zoo goed als dat ging. Wie betalen kon, moest een jaarlijksche bijdrage geven en eenige goederen meenemen, terwijl EGGIUS voor het overige zorgde. Hij gaf les, en vond hij iemand, die daartoe geschikt was, dan noodigde hij dien vriendelijk uit meê te helpen. Zodoende had hij weten te bewerken dat ook andere priesters eenige jongelieden bij zich namen, en om in het onderhoud van dezen te voorzien, riep hij de offervaardigheid der geloovigen in. Hij kwam op geen plaats of bad om een bijdrage voor zijne kweekelingen. (Deze inzameling van gelden werd aan EGGIUS, zooals we later zullen hooren, tot een punt van aanklacht gemaakt.)

Sommigen rieden EGGIUS aan, Weesp te kiezen als plaats van samenwoning voor deze jongelieden, omdat mr. FRANCISCUS in deze streken veel goeds gewerkt had en nog al gezien was bij de stadsoverheden. Die zou zes of zeven jongelingen moeten onderhouden. EGGIUS zegt evenwel in zekeren brief: „Ik geloof, dat mr. FRANCISCUS voor deze betrekking niet in allen deele voldoen zal, maar omdat wij het meerdere niet hebben, moeten wij het mindere niet verwerpen, in de hoop dat Gods genade moge aanvullen wat van menschelijke kracht te kort schiet.” Van denzelfden FRANCISCUS schrijft EGGIUS, na bezoek van hem gehad te hebben: „Toen FRANCISCUS bij mij was, heeft hij mij verslag gedaan van zijn arbeid. Ik bewonder 's mans bescheidenheid en nederig vertrouwen.”

Anderen rieden Haarlem aan en na lang over en weêr praten ging dit door. Het werd nl. EGGIUS te druk. In 1599 klaagt hij over zijne menigvuldige bezigheden: „De directie der jongelieden vordert ook den geheelen mensch, maar,” voegt hij er bij, „de goede Heer JEZUS kent de behoeften der kerk en onze eenvoudige oogmerken. Hij kent ook mijne zwakheid, die ik hoop dat hij zal sterken” De

gezondheidstoestand van EGGIUS liet veel te wenschen over, zijne oogen waren reeds zóó verzwakt, dat hij een brief afbreekt met de woorden: „mijn gezicht laat mij niet toe meer te schrijven.”

Het had nochtans veel voeten in de aarde, eer de jongelieden overgebracht waren naar Haarlem. EGGIUS had voornamelijk moeite met zijn moeders broeder, JOHANNES DUIF, van wien hoofdzakelijk het geld komen moest. Want EGGIUS zelf, zooals hij getuigt, heeft geen voordeelen van zijn kerkelijk ambt getrokken. Eindelijk stemde oom DUIF toe. Niet te gelijk maar achtereenvolgens zouden de jongelui overgaan, hetgeen een maatregel van voorzichtigheid was. Een huis van zekere dame, MACHTELD genaamd, werd tegen een matigen prijs voor eenige jaren gehuurd, en nadat eenige veranderingen aangebracht waren, vertrok oom DUIF den 21 Maart 1600 met de helft van het huisraad uit Amsterdam naar Haarlem. De uitgaven waren wel groot, maar met ABRAHAM hoopte EGGIUS, dat God er in zou voorzien. Den 10 Augustus 1600 gingen de vier eerste jongelieden op reis, en na tusschenpoozen de anderen. Het huis in de Warmoesstraat te Amsterdam werd aangehouden voor geval van nood. Een lang bestaan was voor die opleidingsschool te Haarlem niet weggelegd, want na de gevangenneming van EGGIUS in 1602, werden de jongelieden verstrooid; de giften bleven uit; (SIBRAND schrijft aan SASBOLD: „nog nimmer zijn wij zoo arm geweest als thans”) en na zijne bevrijding had EGGIUS de handen te vol en werd hij al spoedig door den staat van zaken in het collegie te Keulen genoopt om zich derwaarts te begeven en de directie daarvan op zich te nemen. Toch zijn er uit deze inrichting eenige goede geestelijken voortgekomen, met name zekere BOLDERMAN, die in de Streek werkzaam geweest is. Nadat deze jongelieden in Holland de voorbereidende studiën afgedaan hadden, gingen ze, als er beurzen open waren, soms ôf te Leuven ôf te Keulen hunne studiën vervolgen.

Waarschijnlijk zal het iemand verwonderen tot nog toe geen woord vernomen te hebben over de verstandhouding tusschen SASBOLD en EGGIUS van den eenen en de Paters-Jezuïeten van den anderen kant, terwijl in de geschiedenis van SASBOLD deze

laatst en zoo menigmaal genoemd worden. Oefen echter geduld, lezer, later zult gij er genoeg van vernemen.

Met betrekking tot het laatste onderwerp dat wij behandelden, deel ik u dit al vast mede. Het teekent onze goede paters.

Zekere pater (ARBOREUS, BOOM), een hooghartig man en trotsch op zijn lidmaatschap der Sociëteit van Jezus, zóó zelfs, dat hij, ofschoon te Amsterdam zijnde, zich niet verwaardigde den vicaris EGGIUS een bezoek te brengen, zeide bij zekere gelegenheid tot EGGIUS, dat het euvel geduid werd, dat die jongelieden niet aan hen ter opleiding toevertrouwd waren, omdat het onderwijs van de jeugd juist hun sterke zijde was. — „Gij kent”, voegt EGGIUS er ondeugend bij, „der lieden gewoonte.” En in Maart 1602 schrijft EGGIUS: „Ik kom niet graag in iets te kort jegens de paters Jezuïeten, maar onze kinderen aan hen toe te vertrouwen, dat nooit.” EGGIUS kende door ondervinding al te goed den geest der Sociëteit.

Hetgeen wij tot dusver van ADELBERTUS GARBRANDSZ. gehoord hebben, zal ons wel doen instemmen met het zeggen van SASBOLDUS, dat hij een „werkzaam man” was. Wat we nog verder van hem vernemen, zal deze meening bevestigen. Want zoo langzamerhand zijn wij gekomen tot het tijdstip, waarop EGGIUS tot meerder arbeid maar ook tot meerder verdrietelikheden geroepen werd. Tot nog toe was EGGIUS, ja, kanunnik en visitor, maar nog geen vicaris S. V. (1) Dit was altijd nog WILLEM COOPAL, ofschoon die uithoofde van ouderdom, maar gedeeltelijk ook uit vrees, niet meer dezelfde arbeidzaamheid ontwikkelde. Deze WILLEM COOPAL nu kwam in het jaar 1599 op noodlottige wijze om het leven. Ziehier wat EGGIUS daaromtrent aan SASBOLD meldt:

„Tot mij is gekomen een bode met brieven van GOSEWIJN, meldende:

De heer vicaris COOPAL kwam met een meisje uit Spierdijk, dat *energumena* (bezeten) was, en een mij bekenden varensgezel en ging met hen in een schuitje om het tamelijk groote water bij Amshorn over te steken, ten einde van daar naar

(1) S. V. wil zeggen: bij het openstaan van den bisschopszetel.

Spierdijk te gaan, dat er niet ver affigt. Degene die mij bericht gaf, waarschuwde nog dat het bootje te klein was, maar de vicaris meende, dat het wel gaan zou. Derhalve gingen ze, maar zijn allen drie met den schipper omstreeks het dorp Ter Beets omgeslagen, en, terwijl de schipper met de energumena gered werden, is de vicarius verdronken met zijn metgezel, wiens lijk den volgenden dag in het riet gevonden is. Dat van den vicaris was nog niet gevonden, maar eenigen van onze vrienden zijn derwaarts gegaan en zullen zorg dragen om, als er bij hem iets heiligs gevonden wordt of iets dat iemand in gevaar kan brengen, dit behoedzaam weg te nemen."

De kerk van Haarlem ving dus de 17de eeuw aan zonder vicaris.

Kerkelijke toestanden van de 17de eeuw.

Toen het kapittel van Haarlem verzuimde binnen den bepaalden tijd een vicaris te benoemen, en SASBOLD als pauselijk vicaris te verstaan gaf, dat hij in deze zaak zou voorzien, beviel dit volstrekt niet aan eenige kapittelheeren. Zij klaagden er over, dat SASBOLD zich gezag aanmatigde, hetwelk hem niet toekwam. Hierop gaf EGGIUS te verstaan, dat SASBOLD dit niet doen zou als het kapittel zijn plicht vervulde, maar dat hij, nu er geen vergaderingen werden gehouden, de deken niet wilde terugkeeren, en de opengevallen plaatsen niet vervuld werden, wel tusschenbeiden moest komen. Het gevolg dezer rede was, dat besloten werd voortaan meer te vergaderen en naar de eischen van het kapittel te handelen. ZAFFIUS was proost, ALSTENUS BLOEMAERT onder-deken, WILLEM VAN ASSENDELFT en ADELBERTUS EGGIUS waren kanunniken. EGGIUS evenwel werd zelden ter vergadering geroepen; de drie heeren te Haarlem deden de zaken alleen af en ZAFFIUS, die een gladde tong had, wist de twee anderen tot de overtuiging te brengen dat het kapittel boven den vicaris, ja zelfs boven den bisschop stond. Hierover onderhield EGGIUS eens den onder-deken, die toen weder EGGIUS gelijk gaf. Daarom zegt

EGGIUS van hem: „van welke kracht en standvastigheid hij is, weet ge.”

Den 9 Januari van het jaar 1601, 's morgens half elf, begaf zich de apostolische notaris STOLWIJK, met twee getuigen, naar het huis van ZAFFIUS, waar de vier heeren te zamen waren. Na wisseling van groeten, zeide de notaris, dat hij uit naam van SASBOLD kwam met twee brieven, welke hij in tegenwoordigheid van heeren getuigen aan het kapittel had voor te leggen. ASSENDELFT gaf ten antwoord: „Als gij niets anders hebt dan deze brieven, willen wij u niet hooren,” en hij begaf zich met BLOEMAERT naar den tuin. ZAFFIUS riep hen terug. STOLWIJK kwam met het document behelzende de aanstelling van een vicaris-generaal van de kerk van Haarlem, bij het openstaan der stoel. EGGIUS hield zich bedaard en bracht kalm de heeren onder het oog, hoe de zaak zóó gelooopen was. Er vielen nog wel eenige woorden en klachten over SASBOLD's ingrijpen in hunne rechten, maar het einde was, zooals EGGIUS 27 Febr. 1601 schreef: „De onderdeken zegt, dat hem de schikking over het vicariaat behaagt en hij er in toestemt. Hij noemt mij nu altijd vicaris. Hetgeen ZAFFIUS in deze zaak gedaan heeft, mishaaft den beiden heeren.” Den volgenden dag schrijft hij weér: „Toen ik bij den proost was, kwam daar ook ASSENDELFT, en na veel praten zeiden zij, dat er noodzakelijkerwijze een vicaris moest zijn, en dat zij er genoeg in namen, dat *ik* dat zou zijn, belovende mij hunne medewerking. Zij vroegen het verledene nu maar te vergeten.”

Hierna zullen wij zien, dat ZAFFIUS kort van memorie geweest is.

De acte van benoeming van EGGIUS als vicaris is gedateerd 10 Maart 1601 en luidt aldus: SASBOLDUS VOSMEER, etc. Door deze onze tegenwoordige brieven verklaren wij den zeergeleerden en vromen heer en meester ALBERTUS EGGIUS, etc. krachtens apostolisch gezag, door ons en door den pauselijken nuntius, wettig aangesteld als vicaris-generaal, etc. De bevestiging van de benoeming in 1601 door den nuntius OCTAVIUS is gedateerd 11 Februari 1601.

Toen nu EGGIUS als zoodanig optrad, was dit geenszins naar

den zin van ZAFFIUS. Den 15 Januari 1602 schreef hij aan EGGIUS een heftigen brief. Na eenige fraaie volzinnen beschuldigt hij hem van inbreuk op anderer rechten en dat door den jongsten der kanunniken, niet eens goedgekeurd door het kapittel, enz. Niet minder heftig schreef hij in December. EGGIUS zat toen gevangen, hetgeen ZAFFIUS aan zijne onbekwaamheid toeschreef. NICOLAUS VIGERIUS, een echte roervink, wordt daar hemelhoog geprezen en vergeleken bij Atlas, op wien het heelal rustte.

Zeker iemand gaf een beoordeeling van dezen brief. „Het is jongenswerk, vol leugens, en naar hij anderen oordeelt, veroordeelt hij zichzelf. ASSENDELFT heeft dien brief opgesteld, dat blijkt uit den stijl. De vicaris noemt hem terecht „de tong van den Proost.”

Tegen deze beschuldigingen stelde EGGIUS een schitterende verdediging op en zond die den 3 Febr. 1603 uit zijne gevangenis naar den prior van Heilo, welke hem copie gezonden had van den brief van ZAFFIUS. Hij zegt hierin o.a.: „Ik herinner mij niet iets gedaan of gezegd, veel minder het gezocht te hebben, dat ik vicaris zou worden. Ik heb mij neêrgelegd bij den wil van SASBOLD en van den nuntius. De onderdeken was er meê ingenomen, ASSENDELFT evenzeer.

God moge hun (ZAFFIUS en ASSENDELFT) er berouw over instorten, dat ze mij van meened beschuldigen.

Doch wij eindigen met deze onaangename twisten en gaan liever den lezer een en ander meêdeelen over de gevangenneming van onzen vicaris. Om de aanleidende oorzaak daarvan te weten, moeten wij nu terugkeeren tot SASBOLDUS, dien we een tijd lang uit het oog verloren hebben.

De geloovigen waren door gemis aan bisschoppen natuurlijk verstoken van het Sacrament des Vormsels, waaraan ze in deze tijden meer dan anders nog behoefte hadden. Ernstige mannen lieten ook hierover meer dan eens hunne gedachten gaan. Zoo had EGGIUS aan JANSONIUS gevraagd wat hij er er van dacht, als te Rome eens machtiging gevraagd werd voor een of ander priester om hier het H. Vormsel te bedienen. In het antwoord van JANSONIUS zegt deze, dat hij met den nuntius gesproken heeft over de noodzakelijkheid om hier een eigen bisschop aan te stellen, maar dat dit volgens het zeggen

van den nuntius niet gemakkelijk gaan zou. De nuntius zelf was er wel voor en had voorgeslagen SASBOLDUS als zoodanig te benoemen, maar anderen wilden liever BRUHESIUS. Daarover gaf de nuntius zijn spijt te kennen, wetende dat BRUHESIUS hierin toch niet toestemmen zou, omdat deze, naar hij zelf verklaard had, „de bediening niet wilde waarnemen te midden der ketters.” En toen later de aartshertog BRUHESIUS vroeg om zijne benoeming over te dragen op SASBOLD, was hij hiertoe ongezind; na zijn dood mocht SASBOLD hem opvolgen. Toen hij nu in 1600 gestorven was, kwamen uit Brussel brieven aan SASBOLD, waarin van zijne benoeming voor den stoel van Utrecht gesproken werd, en dat zijn broeder TILMAN te Haarlem zou opvolgen. SASBOLD schreef terug, dat het naar zijne bescheiden meening beter was als zijn broeder op den Utrechtschen stoel geplaatst werd, maar hij ontving ten antwoord, dat er aan de zaak niet meer te veranderen viel. Onderwijl kwamen er ook brieven te Utrecht, waarin de benoeming van een ander vermeld werd, „waarover”, zegt SASBOLD, „wij verheugd waren en God dankten.” In dezen geest schreef hij aan den nuntius, die er vreemd van ophoorde en aanstonds terugschreef, dat de aartshertog verklaard had: de twee broeders konden zeker zijn van hunne benoeming. Op bevel van den aartshertog ADELBERTUS trok SASBOLD naar Brussel, en als hij daar aangekomen was, werd hem gezegd, dat hij zijne bisschopskleederen alvast kon laten maken. Op uitnoodiging van den aartshertog begaf SASBOLD zich naar de legerplaats te Ostende. Wij laten SASBOLD zelf vertellen: „ik ging en toen de aartshertog mij zag, zeide hij: dat hij mijn arbeid gedachtig was en besloten had mij te beloonen. Ik dankte en zeide wat ik te zeggen had, nl.: dat ik over geen zaak minder dacht dan over eene belooning of over een episcopaat, daar ik eerder dacht aan rust. Ik spreek niet geveinsd, maar oprecht; nooit heb ik een bisdom begeerd... De aartshertog wilde, dat ik dan den zetel van Antwerpen zou aannemen om, daar resideerende, tevens hier de zaken te besturen. Ik gaf ten antwoord: als het volstrekt *moet*, bid ik dat het moge zijn over de Hollanders; waarop de hertog zeide: nu goed, we zullen zien.”

Terwijl nu SASBOLD te Brussel de verdere bevelen van den aartshertog in deze zaak afwacht, gaan we terug naar Holland, alwaar, om de aanwezigheid van SASBOLD in de legerplaats, „eene persoonlijke vervolging” was ontstaan. Het eigenhandig verslag van dat onderhoud met den hertog is in ons bezit, maar wij verklaren dat er op politieke toestanden zelfs niet gezinspeeld wordt. Wanneer SASBOLD besloot de bisschoppelijke bediening hier te lande te aanvaarden, deed hij dat met de edelste oogmerken, voor het welzijn der katholieken. Als de aartshertog er *andere* bedoelingen mede gehad heeft, hetgeen nog te bewijzen is, dan mag men SASBOLD hierover niet lastig vallen. Een landverrader, zooals hij verklaard is te zijn, is SASBOLD *niet* geweest.

Het was prins MAURITS aangebracht, dat SASBOLDUS, die hier bekend was en doorging voor het hoofd van de katholieken, naar den aartshertog gegaan was om van hem het episcopaat van Utrecht te verzoeken en nu op weg was naar Rome.

Hoe prins MAURITS dit alles wist, gelooven we te kunnen zeggen, namelijk door een valschen broeder.

In de omstreken van Hoorn werkte zeker geestelijke, die vrouw en kroost had. EGGIUS trachtte dezen MARTINUS over te halen om van zijne vrouw te scheiden, daar het toch niet passend was, dat ook vrouw en dochter van het altaar leefden. Toen echter vermaning niet hielp, hield EGGIUS hem zijne ondersteuning in, en schreef naar Hoorn, dat de katholieken den dienst van dezen man niet zouden vragen. In 1601 zocht deze MARTINUS den vicaris, die reeds voor hem gewaarschuwd was, in huis op. Als maatregel van veiligheid liet EGGIUS hem in de keuken. MARTINUS eischte nu van den vicaris een bewijs op schrift, dat hij gemachtigd was om de bediening waar te nemen op de dorpen. Toen EGGIUS te verstaan gaf, dat hij dit niet doen mocht volgens zijn geweten, begon MARTINUS te dreigen. Hij zou dan iets anders doen en het zou hem, vicaris, op het hoofd druipen; en als hij dit met een eed ging bevestigen, maakte ik mij uit de voeten, zegt EGGIUS.

Wij houden het er voor, dat deze MARTINUS de verrader zijner broederen geweest is.

Er werd dan proces aangelegd tegen SASBOLDUS (zie: *Batavia Sacra*; levensbeschrijving van SASBOLD VOSMAER), en het plan was allen gevangen te nemen, die met hem in gemeenschap stonden, in de eerste plaats dus ADELBERTUS GERBRANDSZ.

Deze had al meer dan eens vervolging te lijden gehad. Reeds in 1596 was er naar hem gezocht, en dat, niet omdat hij vergaderingen hield, maar om de collecten, die overal gehouden werden tot ondersteuning van geestelijken, en waarvan de overheden meenden, dat gebruik gemaakt werd om tegen den staat te kuipen. EGGIUS moest zich daarom steeds schuilhouden en dikwerf van woonplaats veranderen.

In den aanvang van 1602, dinsdag na Passiezondag, kwam zekere NICOLAAS PIETERS uit Rotterdam te Utrecht bij een verren bloedverwant, een man die te Utrecht bekend stond als een goed man en oprecht katholiek. Hem en anderen gaf KLAAS te verstaan, dat hij volstrekt brieven noodig had, waaruit bleek dat ADELBERTUS EGGIUS katholiek was, en vroeg of zij daarvan getuigenis wilden geven. KLAAS gaf voor, dat hij dit gaarne wist en weten moest, omdat er eene erfenis uit Braband mede gemoeid was; en daar de persoon van den heer licentiaat hem onbekend was, vreesde hij, zulk getuigenschrift van hem zelve niet te zullen krijgen. Hij vroeg dus brieven van aanbeveling, die tevens getuigenis gaven, dat EGGIUS katholiek was. Toen niemand zich vangen liet in het net, dat van logens geweven was, begon KLAAS steen en been te klagen. Ten slotte, in de hoop, dat het strekken zou om KLAAS des te meer te doen overhellen naar het katholiek geloof, gaf men hem wat hij verlangde.

Ondertusschen vertrok deze fraaie katholiek (*bellus ille Catholicus*) in plaats van naar Amsterdam naar den Haag, maakte de zaak bekend, beloofde een goede uitkomst, enz. Den 29 Maart 1602 zou de slag geslagen worden. Nu toch „de Delftsche paap” ontkomen was, moest een ander het ontgelden, opdat het volk niet meenen zou, dat de overheden en vooral prins MAURITS onverschillig waren voor de zuivere religie. In de eerste plaats lag dus de „Amsterdamsche paap” aan de beurt.

De procureur van Holland kreeg last om op Vrijdag vóór

Palmzondag (8 April) te Amsterdam bij de hand te wezen. Op den bepaalden dag schelde onze KLAAS 's morgens al vroegtijdig aan het huis van het raadslid POMPER BUIJCK, bij wien EGGIUS toen gastvrijheid genoot, liet zijn brieven zien en vroeg of hij hier terecht was. Hij kreeg bevel over een uur terug te komen, maar KLAAS was slim en terwijl hij ging, kwam een vrouwspersoon, met wie hij afspraak gemaakt had, voor de deur op post staan. KLAAS waarschuwde den procureur en den schout, en begeleid door een menigte dienders, trok men uit alsof het een moordenaar gold. Dat dit tot geen geringe opschudding aanleiding gaf en eene menigte volks, zonder eigenlijk nog te weten waarom het te doen was, zich bij dien stoet aansloot, laat zich lichtelijk denken. Er even gemakkelijk kan men zich voorstellen, op wat ruwe wijze dat samengeloopen volk aan zijne vermoedens en gewaarwordingen lucht gaf, vooral toen het gerucht de ronde deed, dat het „een paap” gold, en er sprake was van geld en „Spanjolen.”

Door het rumoer voor het huis opgeschrikt sloot EGGIUS zijn kamer en begaf zich door een poort op straat en zou ontsnapt zijn, als niet de deurwachtster hem opgemerkt en „houd den dief,” geroepen had. Zoo werd hij gegrepen. In het eerst was EGGIUS zeer verschrikt, maar spoedig herstelde hij zich. Hij verzocht verlof om zich een poos te mogen afzonderen en toen hem dit toegestaan was, knielde hij neder, biddende om Gods hulp en zich voegende naar 's Heeren wil. Toen gaf de vrome man zich opgeruimd gevangen. Zijne papieren werden onderzocht en zijne benoeming als vicaris met eenige andere stukken meegenomen. Tot 's avonds bleef EGGIUS in het huis van BUIJCK en werd toen overgevoerd naar het huis van een ander raadslid, die hem aanried te vluchten, hetgeen EGGIUS, zooals gelukkig was, niet wilde doen. Want dat was een strik, opdat men hem van hoogverraad zou kunnen beschuldigen en zijne bezittingen verbeurd verklaren, wat ik voor mij geloof, zegt de verteller, dat de voornaamste oorzaak van zijne gevangenneming geweest is. Men gaf genoeg te kennen, dat men liever SASBOLD gehad had, en dan zou deze zeker met den dood gestraft zijn.

Allerlei vertelsels deden de ronde: er was eene samen-zwering ontdekt, een som van twaalf honderd duizend gulden, bestemd voor den aartshertog, was gevonden, en meer dergelijks. Maar, nadat EGGIUS drie of viermaal gedurende eenige uren in verhoor was geweest, bleek al spoedig de onwaarheid van zulke praatjes. Of deze gevangenneming ook ruchtbaar werd, kunt gij hieruit afleiden, dat te Utrecht langs de straten als extra tijding uitgeroepen werd: de bisschop van Holland is te Amsterdam gevangen genomen.

In den nacht van den derden op den vierden Paaschdag werd EGGIUS, de voeten geboeid met een ijzeren ketting, naar den Haag overgebracht. Toen 's morgens vroeg de wagen Leiden binnenreed, werd hij omringd door een tierende en vloekende menigte. Niemand mocht in de Gevangenpoort gemeenschap met hem hebben; dikwerf werd hij onderzocht door den geheelen provincialen raad. Omstreeks half Mei werd aan drie vrienden, waaronder zijn oom, den doctor, vrijheid verleend EGGIUS te bezoeken en deze drie punten hem voor te stellen: 1°. de personen te noemen, die bijdragen geschonken hadden tot opleiding der jongelieden; 2°. te verklaren of hij de Staten erkende als hoofd der kerk; 3°. te verklaren of hij dezelfde Staten erkende als de ware overheid dezer provincies. Ingeval de gevangene geen voldoende antwoord op deze vragen gaf, zou hij door de pijnbank daartoe gedwongen worden.

Op het eerste punt antwoordde EGGIUS, dat hij geen register had van de vrijwillig geschonken giften, en dat hij de gevers ook niet noemen zou; op het tweede, dat hij niemand voor het hoofd der kerk erkende dan JEZUS CHRISTUS en zijn plaatsbekleeder; op het derde, dat hij als heeren der provincies hen aanzag, die in waarheid hare heeren zijn. Deze antwoorden werden onvoldoende verklaard en er werd bevolen tot pijniging over te gaan. De beul uit Haarlem werd ontboden en was reeds aanwezig in den Haag, toen door de goedheid van God dit lot van EGGIUS' hoofd werd afgewend. Twee van de heeren Staten verklaarden zich ten sterkste tegen deze manier van rechtspleging, ja betuigden, dat deze beschuldigde niets gedaan had, wat lijfstraf wettigde. Het einde was, dat de beul huiswaarts gezonden werd, en aldus ontkwam EGGIUS aan de

pijnbank. Niettemin kreeg de gevangenebevaarder strikt bevel om niemand tot den gevangene toe te laten. Het was hem in het eerst ook verboden te werken. Het zou hem, die middelen in overvloed had, niet schaden of hij een driehonderd gulden verteerde, zeide men. De gevangenebevaarder sprak met allen lof over hem en in stilte was EGGIUS in gemeenschap met eenige vrienden. Brieven aan hem moest men zenden naar zijn oom, die ze hem vervolgens bezorgde; en menige brief van hem verliet de gevangenis. Verder bracht hij zijn tijd door met de vertaling van de belijdenissen van den h. AUGUSTINUS, met studie en gebed. Zonder ophouden bad hij tot God voor zich en voor al zijne vrienden. Den 6 Juli 1603 schreef EGGIUS aan SASBOLD: „Over den korten of langen duur mijner gevangenschap kan ik niets zeggen; naar allen schijn belooft ze langdurig te zullen zijn. Maar ik hoop mij als een kind der wijsheid te gedragen en mij te bergen onder de vleugelen der goddelijke goedheid.”

Aan zeker bloedverwant, den advocaat JAN DUYN, welke EGGIUS aangeraden had om zijne betrekking als vicaris te verloochenen, schreef hij: „Ik zou meenen, dat dit aan God zou mishagen en tot ergernis wezen van de katholieken.” Als zijne vrienden iets wilden doen, moesten zij de behandeling vragen van zijne zaak, die van den eenen tijd tot den anderen verschoven werd.

Aan HAGIUS, die wat driftig van aard was, schreef EGGIUS uit zijne gevangenis een schoonen brief, waarin hij hem nederzette en tot geduld vermaande. Hij eindigt alzoo: „zoek altijd uw oordeel te toetsen aan dat van heilige mannen. Gij hebt de heilige broeders, ADRIANUS, MARTINUS, SIBRAND en anderen bij u, en zult God behaaglijk zijn, als gij u in veel naar hen schikt. Zoek vrede te houden met allen; oordeel, bid ik, niet; berisp ze nog veel minder.”

Zijne jongelieden, die alom verstrooid waren, vermaande hij tot plichtsbetrachting, tot een deugdzzaam leven en tot onderdanigheid aan SASBOLDUS.

Zoo was de vader des vaderlands nog werkzaam in verschillende richtingen, en den tijd, die hem overbleef in zijne gevangenis, besteedde hij om goed te verzamelen voor

zijn eigen ziel. Waarschijnlijk dagteekent uit dezen tijd de spreuk, welke hij op zijn zegelring liet graveeren: „meditantes ememus” (door nadenken koopen wij).

Eindelijk den 30 Augustus 1604 werd het vonnis van EGGIUS gewezen. Hij werd losgelaten uit de gevangenis, maar veroordeeld tot ballingschap en boeten. Den 4 September las de procureur-generaal, EGIDIUS FLORY den gevangene zijn vonnis voor, luidende als volgt:

„Daar het..... gebleken is, dat mr. ADELBERTUS GERBRANDSZ, geboortig uit Amsterdam, nu gevangen, heeft durven bestaan in deze provinciën zonder goedkeuring of voorkennis van het wettig gezag dezer landen zich aan te matigen naam en waardigheid van vicaris van den bisschop van Haarlem en als zoodanig verscheidene daden te oefenen tot verwarring der algemeene orde en rust in deze landen; zoo is het, dat wij den voornoemden mr. ALBERTUS GERBRANDSZ veroordeeld hebben en bij deze veroordeelen vóór den 15den van de loopende maand de landen van Holland, Zeeland, Friesland en Utrecht te verlaten en daarin niet terug te keeren zonder toestemming der heeren Staten op poene van aan den lijve gestraft te worden als perturbateur der algemeene orde en rust: alsmede in de kosten van het geding, waarvan de taxatie hunne excellenties zich reserveeren. Gedaan te 's Hage den 3den Sept. 1604, geteekend A. DE DUYNCK.” De boeten bedroegen 3000 brabantse guldens, in drie termijnen te betalen, de eerste termijn op het oogenblik der loslating, twee maanden daarna de tweede termijn en de derde weder twee maanden later. Uit de gevangenis begaf EGGIUS zich naar een vriend totdat de reiswagen gereed zou zijn. 's Avonds te 10 uur besteed hij dezen en kwam 's morgens vroeg te Haarlem. Vervolgens ging hij over Amsterdam naar Deventer, kwam den 19den te Munster en den 25sten te Keulen aan, „gezond en wel, zeggende, dat hij den ganschen duur van zijn gevangenschap zich niet verveeld had, niet bevreesd geweest was of eenig ongemak gehad had,” aldus eindigt SASBOLDUS.

EGGIUS schreef dan ook reeds uit zijn gevangenis aan SASBOLD, na diens terugkeer uit Rome, Mei 1603 „de dagen zijn mij, die altijd bezig ben, spoedig voorbij.”

Als wij SASBOLD hooren zeggen, dat zijn reis naar Brussel, 1602, de aanleiding was tot een persoonlijke vervolging, doelt hij hierop, dat alom de voornaamste priesters opgespoord en vastgezet werden. Zoo werd ALSTENIUS BLOEMAERT te Haarlem gevangen genomen, terwijl hij de mis las; NICOLAUS VIGERIUS werd nagezeten, HAGIUS gezocht. Te Utrecht zaten in de gevangenis MARTINUS REGIUS en ADRIANUS VAN OIRSCHOT, en nog meer anderen hier en elders. Onder gelui der klokken werd SASBOLD te Haarlem, te Delft en op meer andere plaatsen den volke bekend gemaakt als een verrader des lands, enz.

Wij noodigen den lezer uit kennis te maken met MARTINUS REGIUS en ADRIANUS. In *Batavia sacra* is over deze beide steunpilaren der kerk een kleine levensbeschrijving te vinden. Hoe hoog MARTINUS door SASBOLD geacht werd, blijkt uit zijn zeggen, dat hij aan dezen edelen man meer had dan aan honderd anderen. Aangaande ADRIANUS hooren we later het oordeel van EGGIUS. Om niet al te wijdloopig te worden moeten wij ons hierbij bepalen. Nu gaan wij met SASBOLD op reis naar de heilige stad.

Sasbold's reis naar Rome en de laatste dagen van Eggius.

Nadat SASBOLD den brief van den aartshertog ADELBERTUS nu ontvangen had, maakte hij zich reisvaardig. Wij zullen uit het verslag van zijne reis het een en ander mededeelen.

Den 17 Januari 1602 ging SASBOLD uit Brussel naar Leuven, waar hij tot 12 Februari vertoefde. Van hier trok hij over Namen naar Keulen, waar hij op Aschdag aankwam. Den 12 Maart aanvaardde hij de reis naar Rome, vergezeld van JUDOCUS , LAURENTIUS en PETRUS VOSMEER, zijn neef, die te Rome ging studeeren. Op 17 April, woensdag na beloken Paschen, kwam het reisgezelschap te Rome aan, en nam zijn intrek in een logement „de Beer” genaamd. Daar werd SASBOLD opgezocht door JOH. BAPT. HANSENIUS, secretaris van BARONIUS, welke uit naam van BARONIUS eenige brieven aan de beide broeders VOSMEER geschreven had. Toen SASBOLD dezen te verstaan gegeven had, dat hij naar Rome zou moeten gaan, had onze secretaris beloofd te zullen zorg dragen voor een woning, enz. maar had er zoo goed als niets aan gedaan, waarom SASBOLD genoodzaakt werd zijn intrek te nemen in „der Groenen Draak”, waar ook een hongaarsch bisschop, een gezant van keizer MAXIMILIAAN, gehuisvest was.

Nadat zij den vermoeiden ledematen wat rust geschonken en zich geschikte kleederen aangeschaft hadden, ging SASBOLD die kardinalen begroeten, bij wie hij aanbevelingsbrieven meêgekregen had. Bij den kardinaal ALDEBRANDINI beproefde hij een tijdlang te vergeefs toelating te krijgen. BARONIUS beloofde SASBOLD zijn hulp en gaf hem den raad een bezoek te brengen aan den kardinaal TERRANOVA; maar SASBOLD kwam lang te vergeefs aan het paleis. De reden van deze minder heusche ontvangst geeft SASBOLD in een van zijne brieven. Men was van meening, dat SASBOLD met klachten aankwam over de paters Jezuïeten. Wijselijk gaf SASBOLD ten antwoord, dat dit zoo niet was, doch dat de reden van zijne komst te Rome hierin bestond, dat hij middelen tot herstel wilde zoeken,

eerstens voor de kerken in Holland, ten andere voor zijne gezondheid, die door twintigjarigen arbeid zeer geschokt was: „zijn schreden wankelden, oogen, gehoor, zelfs geheugen waren verzwakt.”

Den 6 Mei werd SASBOLD ter audiëntie toegelaten bij zijne heiligheid. De h. vader zat in den tuin en was vermoeid. SASBOLD overhandigde hem de brieven van den aartshertog en ook drie vertoogschriften, maar, dewijl het laat was, moest SASBOLD op een anderen dag terugkomen. Zaterdag 11 Mei deed SASBOLD dit, en de paus begon aanstonds vragen te doen over de vertoogschriften, die hem ter hand gesteld waren. Beide keeren was de h. vader zeer vriendelijk en minzaam. SASBOLD verhaalde ook van de gevangenneming van EGGIUS, om welke hij van zins was de zaak (die tot zijne tegenwoordigheid in Rome aanleiding gaf, de aanstelling nl. van een bisschop, opdat de geloovigen het h. vormsel zouden kunnen ontvangen en de toestand der kerk verbeterd zou worden), te laten voor hetgeen ze was. Zijn heiligheid antwoordde hierop: „Wel hoe nu! Kunt gij hem daardoor bevrijden? Gij zijt nu hier.” Verder liep het onderhoud over verschillende punten.

Eindelijk vond SASBOLD gelegenheid den kardinaal ALDEBRANDINI te spreken en dezen de brieven van den nuntius te overhandigen. De kardinaal antwoordde, dat SASBOLD geen aanbeveling noodig had bij hem, die wist, wat door SASBOLD al gedaan was in de vereenigde provincies. Zijn eminentie zeide hem ook alle mogelijke hulp toe.

Toen hij vervolgens een bezoek bracht aan kardinaal SOSEVERINAN, werd SASBOLD, dewijl er geen audiëntie gegeven werd, in diens plaats te woord gestaan door den secretaris HANSENIUS, van wien hij hoorde, dat het meerendeel der eminenties het wenschelijk achtte, SASBOLD tot bisschop te benoemen, waarom ik, zegt SASBOLD, de leden der congregatie van het h. Officie afiep om dit te ontraden, en ik meende ze ook overtuigd te hebben. Ik legde hun ook mijne vragen en vertoogschriften voor.

Door PINELLO gevraagd, wanneer hij naar huis wilde terugkeeren, gaf SASBOLD ten antwoord: zoo spoedig mogelijk.

PINELLO raadde hem dan aan, den paus om antwoord te verzoeken en dit de volgende week te doen. Geroepen door den commissarius van het h. Officie, werd SASBOLD door dezen ondervraagd en ontving hij de belofte, dat er spoed zou gemaakt worden. Verder legde hij bij verschillende kardinalen bezoeken af.

Toen hij nu tot den H. Vader, die aan jicht leed en met veel bezigheden bezet was, geen toegang verkrijgen kon, zocht SASBOLD den kardinaal ALDEBRANDINI op, maar ook bij dezen kon hij niet ontvangen worden vóór den 13 Juni. SASBOLD besprak toen twee zaken: De toediening van het vormsel en de uitlegging van de bevoegdheid van eenen vicaris.

Omtrent het eerste punt had deze met andere kardinalen meer bezwaren. Op de vraag, wat SASBOLD, die van zijne veroordeeling kennis gekregen had, in Holland doen zou, antwoordde hij: „er leven of sterven, God is overal.” Deze had hem tot nog toe bewaard en zou dat doen, zoolang het Hem behaagde; en de ketters maakten veel beweging, ook om vrees aan te jagen.

In Juli werd SASBOLD weder eene audiëntie bij den paus toegestaan, welke hem vroeg, wat zijn begeeren was. Toen SASBOLD antwoordde, dat het hem ingegeven was dit — het bovenaangeduide — van den H. Vader te vragen, gaf zijne Heiligheid te kennen, dat er nieuwe stukken uit Holland gekomen waren, en drong er op aan, dat SASBOLD zou zeggen, wat hij verlangde, maar stond hem toe daarover te spreken met den commissarius van het H. Officie. Deze nu had vroeger aan SASBOLD te kennen gegeven, dat de paus hem antwoorden zou, en ook gezegd had, dat SASBOLD de bisschoppelijke bediening *moest* aannemen. De paus zeide ook, dat het moeielijk gaan zou aan eenig priester machtiging te verleen en om het vormsel te bedienen, en hij dus besloten had, hem bisschop en pauselijk vicaris te maken, opdat hij in alles zelf zou kunnen voorzien. „Ik verontschuldigde mij om mijn leeftijd en mijne zwakte, die dagelijks toenam; ik was, zeide ik, niet die ik scheen te zijn,” waarop Z. H. antwoordde: „*zóó moeten ze zijn*,” terwijl hij mij met veel zegeningen liet heengaan. De audiëntie was daarmede geëindigd.

Als hij den 7 Augustus bij kardinaal ALDEBRANDINI was, zeide deze tot hem, van den H. Vader vernomen te hebben, dat hij SASBOLDUS bisschop wilde wijden, en hem een anderen titel zou geven, opdat niet, ter gelegenheid van deze wijding, grooter vervolging voor de kerk van Utrecht ontstaan zou, maar dat hij dien titel zou kunnen veranderen. De kardinaal beval hem tevens naar BURCHESIUS te gaan en dien uit zijn naam en uit naam van Z. H. te zeggen, dat BURCHESIUS zorgen zou voor een titel en al hetgeen verder noodig was.

Op 8 Augustus bracht SASBOLD dus bezoek aan BURCHESIUS, die tot hem zeide, dat de paus toegestemd had in dezen titel: Aartsbisschop van Filippi. Deze zond SASBOLD weer naar een ander, die hem vervolgens naar des pausen neef ALDEBRANDINI verwees. Op zijn beurt zond ALDEBRANDINI naar den kardinaal TERRA-NOVA, welke SASBOLD hoogelijk prees. Spreken kon SASBOLD den kardinaal niet.

De oplossing bleef hangen tot het naaste (1) consistorie, 15 Augustus. De (2) preconisatie geschiedde op den dag van den H. Severinus.

De kardinaal TERRA-NOVA herinnerde den paus, dat er, als SASBOLD gewijd zou worden, ook gezorgd moest worden voor zijn onderhoud, omdat de Utrechtsche kerk hem geen inkomen geven zou, waarop de paus beloofde deze zorg op zich te zullen nemen.

De wijding werd vastgesteld op het octaaf van Maria Hemelvaart, maar omdat dien dag de eerw. SERAPHINUS wenschte gewijd te worden tot Patriarch van Alexandrië, werd ze uitgesteld tot den 22 Augustus. Ze vond op dien dag dan plaats in de kerk van den H. Apollinaris.

In het consistorie sprak de paus met ingenomenheid van SASBOLD, en daar werd tevens besloten, dat SASBOLD slechts in Holland en Zeeland bisschoppelijke bedieningen waarnemen kon. De onderhandeling over andere aanhangige punten slaagde

(1) Vergadering van de kardinalen.

(2) Verklaring, in de vergadering van kardinalen afgelegd, dat hij, die voor het bisschopsambt aangewezen is, de vereischte hoedanigheden bezit.

niet zoo goed en veel tijd ging met dit talmen verloren. Op den dag dat SASBOLD het bisschoppelijk koorkleed ontving zeide de H. vader, dat hij aan SASBOLD opdroeg, om in deze provincies zijn vicaris te wezen: „Doe wat *ik* zou kunnen en moeten doen.”

In een anderen brief zegt SASBOLD nog dit: „de paus en diens neef ALDEBRANDINI wilden mij liever wijden op een anderen titel om den ketters geen aanstoot te geven maar overigens zou ik gewijd worden voor deze provinciën, en door een consistoriale wet werd mij verboden eenige rechtsmacht te Filippi uit te oefenen, terwijl er bijgevoegd werd, dat ik, als het den aartshertog behaagde, dien titel veranderen kon van in dien van Utrecht.” En SASBOLD voegt er bij, dat hem later veel brieven met deze titulatuur gezonden werden; zoo onder anderen door den aartshertog zelven, die hem zelfs uitdrukkelijk beval een brief te bewaren, waarin hij hem tweemaal aansprak met den titel van *Aartsbisschop van Utrecht* en met geen anderen.

Den 6den December had SASBOLD weer eene audiëntie bij den paus, bij welke gelegenheid hij ook raad vroeg aangaande de huwelijken in deze provincies. Want als er twee lieden in verboden graden gehuwd waren, konden zij niet scheiden, daar de overheid hen dwong samen te blijven, en als daar niet in voorzien werd, zouden velen zich aansluiten bij de ketters. Tevens vroeg SASBOLD machtiging om tot prebenden (1), zelfs van kathedrale kerken, personen te mogen benoemen ofschoon hij niet zorgen kon, dat ze ook de *vruchten* van hun beneficie genoten.

Bovendien vroeg SASBOLD antwoord op de vragen, die hij ingediend had. De paus verwonderde zich, dat hij dit nog niet ontvangen had en verwees hem naar den commissarius van het H. Officie. Deze wierp het op de eminenties, en zij op den H. vader. BURCHESIUS gaf dan last om spoed te maken met hetgeen SASBOLD aanging.

SASBOLD had nog eene andere moeilijkheid, nl. of hij

(1) Kerkelijk ambt, vooral kanunniksplaats.

zonen van een onkatholieken vader of een onkatholieke moeder tot de H. Wijdingen mocht verheffen. Daarop gaf een der leden van het H. Officie uit naam van anderen hem te verstaan, dat hij dit zonder gewetensbezwaar kon doen, omdat zoodanige huwelijken naar burgerlijk recht voor wettig gehouden worden.

In Februari werd de verjaardag gevierd van de verkiezing en kroning des pausen. SASBOLD was bij geen van beide feesten tegenwoordig geweest, omdat hij geen bisschopsmantel bezat. Dit niet verschijnen werd SASBOLD kwalijk genomen, maar hem kwam het ten goede, omdat hij nu eerder verlof kreeg om terug te keeren. Den 11 Maart 1603 ontving hij met den pauselijken zegen toestemming om zich weder naar huis te begeven.

Nadat nu verschillende bezoeken afgelegd waren, vertrok SASBOLDUS uit de H. Stad en kwam den 2 Mei 1603 te Keulen aan.

Het gezelschap had veel te lijden gehad van sneeuw, vorst en stormen.

De reis naar Rome kostte SASBOLD naar zijne berekening 7000 gulden.

Uit Rome schreef SASBOLD: Hier krijgt men niets gedaan zonder uitgaven. Tot dusverre (27 April 1602) is het alles moeielijk en kostbaar. In deze plaats (Rome) echter is het meer dan kostbaar. Ik wanhoop aan mijn schatkist, die al tamelijk geleegd is.

Zijn verblijf te Rome had SASBOLD geen goeden indruk gegeven van het romeinsche hof. Zie: *Bat. Sacr.* brief aan H. OTTENBERGH.

Na zijn terugkeer zou SASBOLDUS het liefst rechtstreeks vertrokken zijn naar de velden, waar de arbeid hem aangegeven was, maar verschillende zaken hielden hem op. Het collegium te Keulen was niet zooals het wezen moest. Er kwamen wanordelijkheden en klachten voor, zoowel bij de jongelieden als bij de heeren prefecten. De beker werd nog al veel aangesproken. In de getijden was de opkomst flauw. Zelfs was traagheid in het opstaan des morgens oorzaak, dat door een enkelen het bijwonen der h. mis verzuimd werd. Onder de les vertelde men elkander fabeltjes. Dan werd er

éénmaal, soms geen enkele maal in de week les gegeven. In de stad waren de hollandsche studenten bekend en berucht. Het zou te langwijdig zijn, zegt SASBOLD, alles op te noemen. Uit Rome had SASBOLD hierover al zijn droefenis te kennen gegeven en hij zuchtend geroepen: „Ware EGGIUS maar vrij, opdat hij er orde op stellen kon. Onder hem schenen het engelen te zijn”.

Ten andere vreesde SASBOLD ook, dat zijn terugkeer in Holland de gevangenschap voor EGGIUS verzwaren zou. Ook was hem geraten op te passen voor sommige lieden, omdat een som gelds beloofd was aan hem, die wist te zeggen of SASBOLD te Keulen teruggekeerd was. Dit laatste gevaar zou SASBOLD niet geteld hebben, maar de geestelijkheid had hem geraten vooralsnog te Keulen te blijven.

Wat de leiding der zaken in het Haarlemsche bisdom betreft, daarmede had SASBOLD, na de gevangenneming van EGGIUS, SIBRANDUS belast. Deze echter vond zooveel tegenwerking van verschillende kanten, vooral van ZAFFIUS, dat hij meer dan eens SASBOLD smeekte hem van dezen last te bevrijden, iets, waarvoor SASBOLD zich echter wel wachtte. „Daar mij bovenmate de voet dwars gezet wordt,” schrijft SIBRAND in 1603 aan SASBOLD, „bid ik hem, die mij dezen last oplegde, mij te ontlasten. Hij antwoordt niet,” voegt SIBRAND er zoo kort en naïef bij. Over het kleine seminarie schrijft hij: „Onze schatkist is uitgeput; wij leven bij den dag; de broeders nemen de zaak niet meer zóó ter harte, als wel betaamde.”

Voordat we nu verder gaan, willen wij kortelijk de laatste levensjaren van onzen Vader des Vaderlands mede doorleven.

Wij zagen ADELBERTUS GERBRANDSZ den 25 September 1604 te Keulen aankomen, „gezond en wel,” zooals men dat verstaan moet van iemand, die bij veel arbeid en vermoeienis nog met aanhoudende ziekelijkheid te kampen gehad heeft.

EGGIUS overwinterde dan te Keulen en vertrok in het begin van Maart 1605 naar Holland, waar zijne tegenwoordigheid noodzakelijk was. Hij zakte den Rijn af uit Keulen, over Sons, Dusseldorp, Keizersweert, Berk, Emmerik en Arnhem. Van hier zond hij een klein reisverhaal aan SASBOLD.

Op eenige plaatsen werd hij met onderscheiding ontvangen, maar EGGIUS vermeed dit opzettelijk, opdat zijn aankomst in de Nederlanden niet ruchtbaar zou worden. Uit Arnhem begaf hij zich naar Harderwijk en vestigde zich aanvankelijk daar. Hij huurde ergens een kamer, maar hield zich zoo veel moge'lijk binnen. „Buiten 's huis is niemand met mijne aanwezigheid bekend, alleen weet men te Amsterdam dat ik komen zal,” schrijft EGGIUS. Twee jongelieden, die EGGIUS als reisgezellen (als kinderen) meegenomen had, zond hij naar Amsterdam vooruit om de vrienden daar en elders te waarschuwen; een derde hield EGGIUS bij zich te Harderwijk.

Het nieuws was ternauwernood bekend of SIXTIUS snelde heen naar Harderwijk. 's Morgens zeer vroeg lag SIBRAND reeds in de armen van „zijn vader.” Te gelijk met SIXTIUS waren VAN DER CRACHT en VAN VOORDEN te Harderwijk gekomen. Dagelijks kwamen en gingen er nu vrienden. Gelukkig was de waard een welwillend man, die ze allen met goedheid ontving. Wat hiertoe bijdroeg, was dat de waard even voor EGGIUS' aankomst vader geworden was en de vrouw nog al belangstelling aan den dag legde voor den vreemdeling, die haar gelukgewenscht had met haar MARIA, op dien hartinnemenden toon, waarop een EGGIUS spreken kon. Talrijk zijn de brieven van EGGIUS aan SASBOLD in dezen tijd. Als een vader liet hij overal zijne oogen gaan, trachtende te herstellen, wat in zijne afwezigheid in wanorde geraakt was. Hij vermaande een ieder tot plichtsbetrachting, spoorde aan tot ijver voor den Heer, bestrafte hen, die misdään hadden, had medelijden met gevallenen en richtte berouwhebbenden op. Hoe schoon klinkt het, hem in een brief van Augustus 1605 te hooren zeggen: „Ik wil broeder wezen, maar wordt gedwongen vader te zijn; ik zou willen gelijkstaan, maar moet boven staan!” Ofschoon wij korthedshalve hiermee tevreden moesten wezen, is het toch te schoon om niet wat meer aan te halen uit dien heerlijken brief van 27 Augustus. Hoort, hoe hij zijn hart uitstort, nadat hij een poos in gedachten neêrgelegen had voor het kruis van zijn Heer en zijn God.

„Daar de lichamelijke gezondheid al sedert eenigen tijd wankelend is, begint ook de veerkracht mijner ziel te kwijnen,

zoodat, als er eenige moeielijkheid voorkomt, ik meer geneigd ben tot klagen, dan tot verdragen, tot helpen, tot verbeteren van hen, door wie deze moeielijkheden veroorzaakt worden. Terwijl in mijne ziel de waarheid zich hooren laat: „Laat u niet overwinnen door het kwaad, maar verwin het kwaad door het goede,” en: „Word gram, maar zondig niet;” voorwaar, daar moet ik boos zijn op mijzelven, dat ik bewogen word, dat ik dientengevolge uit mijne zwakheid spreek. In plaats van te zondigen, door zoo kwalijk gesteld te zijn jegens mijne broeders, moest ik liever trachten de wonde mijns harten te genezen en steeds bedenken wat anderen ten goede is. Ach, mocht de geest van mijn gekruisten Heer J. C. altijd op mij rusten, opdat ik van ganscher harte den wil des hemelschen Vaders doende, medelijden hebbe met de gebreken mijner broederen, in plaats van op hen vergramd te worden.” En even verder, bidt hij: „Waar zijn wij, goede JEZUS! O, laat ons in u blijven en u in ons gevoelen. Laat uw geest ons langs den rechten weg zonder ophouden leiden naar het doel der zaligheid, opdat wij ons zelve verlooehenende voor u leven! Laat mij verwerven te doen wat goed is in de oogen des Heeren, opdat Hij mij niet tot verschrikking zij, maar „mijn hope” in den dag der verschrikking; mijn oordeel zij „met den Heer,” mijn arbeid „bij God.” Bewijs, Heere God, mij, uw dienstknecht, en mijnen broeders deze barmhartigheid, dat wij allen staan als ELIAS en ELIZEUS, voor onzen God wandelen als ABRAHAM, onze zaligheid bewerken in vrees en beving.” „Vergeef het mij, hoogw. heer,” zoo spreekt EGGIUS ten laatste tot SASBOLD, „vergeef het mij, dat ik dit aldus aan u schrijf. Zie ik deed het heden vrijdagmiddag te 3 uur onder het kruis van mijn Verlosser.”

Niet waar, lezer, het medegedeelde is zóó schoon, dat het jammer ware, als het in de vergetelheid begraven werd. Het verkwikt het hart, zoo aangenaam een blik te mogen slaan in een gemoed, waaruit een reuk opgaat als van een vollen akker. Houden wij dezen Vader in eere, dankende God voor de zending van hem, met wiens geloof ook het onze verbonden is. Heeft EGGIUS niet nagekomen, hetgeen hij ergens

zegt: „Het is beter zich te verteren door voor een korten tijd kloekelijk te handelen, dan verteerd te worden door langdurig gebrek naar ziel of lichaam?”

Volgens belofte zullen wij nu ook mededeelen hoe EGGIUS dacht „over de parel der priesteren,” ADRIANUS.

Deze was steeds de bijzondere vriend van EGGIUS. Toen hij in 1601 gevangen genomen werd met MARTINUS REGIUS, verzocht EGGIUS hem een omstandig verhaal daarvan te willen geven. ADRIANUS voldeed aan dit verlangen, schrijvende den 19 Juli aldus: „Daags na het feest van de geboorte van Johannes den Dooper kwam 's avonds omstreeks half elf de onderschout met eenige dienaars aan mijne woning kloppen. Veronderstellende, dat misschien deze of gene zieke mijn dienst noodig had, stond ik op en op mijne vraag, wie daar klopte, werd geantwoord: Uw vriend. Toen ik nu de deur openge maakt had, zag ik voor mij den onderschout, welke in mijne kamer wilde gebracht zijn. Daar gekomen vroeg hij op dreigenden toon, waar SASBOUT was en BEATRIX DUYST. Ik antwoorde het niet te weten, dat ik sedert lang noch SASBOUT noch BEATRIX gezien had, en waarom hij dit van mij wilde weten, daar SASBOUT hier niet woonde. Vervolgens zocht hij met een dienaar het gansche vertrek rond.... Daarop ging hij naar de kamer, waar MARTINUS sliep, welken hij voor SASBOLD aanzag. Toen kwam hij bij mijn kapelletje en gelastte op hoogen toon de deur te openen. Op mijn antwoord dat het mij niet geoorloofd was een vijand van onzen godsdienst toegang te verleen tot 's Heeren heiligdom, liet hij met een bijl slot en grendel openbreken. Komende bij het toebe-reide altaar, deed hij er niets aan, zeggende geen last te hebben om iets weg te nemen, maar enkel te zoeken naar SASBOLD en BEATRIX DUYST. Vervolgens bracht hij ons naar de gevangenis en keerde toen naar mijn huis terug, het van onderen tot boven onderzoekende om BEATRIX. Haar hier niet vindende, ging hij naar het huis van mijn buurman.... vervolgens naar haar eigen huis.

Als het nu dag geworden was, werd ik voor het gerecht geroepen en ondervraagd, wie MARTINUS was, of hij jezuïet was en waar hij godsdienstoefening hield. Ik antwoordde, dat

het mij niet geoorloofd was mijne broeders te verraden. Ik geloof, zeide ik, dat de tegenwoordige heeren niet verlangen, dat ik personen en huizen noem, want, zoo ging ik voort, het is van algemeene bekendheid, dat een groot deel der stad katholiek is, en waarschijnlijk zijn er wel bureu, bloed- en aanverwanten van de aanwezige heeren bij. Door het noemen van personen zou ik dus vrienden van de heeren verraden, en zodoende maar tweedracht zaaien onder de burgers."

Op dit snedige antwoord repliceerde de schout met te dreigen met lijfstraffen, doch zeer kalm zeide ADRIANUS: „Ik ben in de hand van God en in de handen van de heeren. Ik hoop, dat God mij kracht verleene om te kunnen lijden."

Verder werden hem nog verschillende vragen gedaan; maar, zegt ADRIANUS, zooveel als ik mij begripen kan, zijn ze van mij niet veel wijzer geworden. Na drie weken werden zij losgelaten.

Niet zoodra had EGGIUS na zijn aankomst te Harderwijk gelegenheid, of hij spoedde zich naar ADRIANUS. Omstreeks half Augustus genoten beide vrienden van elkanders gezelschap. Voor EGGIUS was het eene opbeuring, zooals blijkt uit de opgeruimde stemming, waarin hij 19 Augustus aan SASBOLD schreef:

„Ik ben bij ADRIANUS, en ben opgetogen over de werkzaamheid der heilige vrienden, die zich te meer verheugen, hoe meer arbeid verricht moet worden; die het gemak als een vergift ontvluchten; op wier vragen God zelf schijnt antwoord te geven. Welgelukkig ons vaderland, wier inwoners de tegenwoordig zuivert, heiligt, aanprijst. Ze zouden hunne zielen geven voor onze lichamen!"

In 1606 moest EGGIUS terugkeeren naar Keulen, waar zijne tegenwoordigheid in het college niet langer gemist kon worden. SASBOLD had veel te klagen over de jongelieden, die zich over alles een oordeel aanmatigden en op onhebbelijken toon spraken over mannen, die vergrijsd waren in den dienst des Heeren. EGGIUS nam dus het bestuur op zich, maar vergat zijn werk in Holland niet. Wekelijks gingen er talrijke brieven naar verschillende kanten.

Zijne gezondheid ging nu snel achteruit. In Mei van

het jaar 1609 was het reeds van dien aard, dat EGGIUS het schrijven lastig viel: „ik kan niet meer,” zoo breekt hij een brief af. Hij haalde nog wel een weinig op, maar de brakkingen kwamen terug en de verzwakking nam toe; van eigenlijk ziekzijn was geen spraak. Op Petrus- en Paulusdag moest hij gaan liggen en de krachten namen snel af, dewijl de maag alles teruggaf. Hij lag stil en rustig, naar het scheen niets doende, maar voortdurend in het gebed. Van bekoringen had zijne heilige ziel geen leed. Den 10 Juli schreef hij nog aan zijn oom te Amsterdam over zijn testament, en droeg hem op, na zijn overlijden 16000 gl. uit te keeren aan zijne vrienden tot aankoop van een huis te Keulen. Hij voegde er bij:

„Ik ben zwak naar het lichaam, maar zeer wel naar de ziel. Ik zou wenschen, dat gij hier waart om den zieke nog in iets te helpen en ik hoopte, dat ik nog hier u mocht vergelden om u daarna te zien bij onzen Heer J. C.”

„Tot hiertoe met zijn eigen hand,” zet SASBOLD onder dezen brief.

Den 11 Juli verzocht hij SASBOLDUS hem het laatste oliesel toe te dienen. De stem was verminderd, maar zijn geest nog even helder en zijne ziel gerust. „Wij vreezen het ergste,” schrijft SASBOLD 17 Juli aan NOMIUS, „als God niet op wonderbare wijze tusschenbeide komt. De zieke heeft mij nog uw persoon aanbevolen.” Tegen den avond begon hij merkbaar te verminderen, de ademhaling verzwakte, soms lag hij een poos in flauwte, eindelijk den 18 Juli 's morgens te vijf uur is hij ontslapen.

De vrienden, die rondom zijn sterfbed stonden, sprak hij even te voren nog aan, en vermaande hen tot nederigheid en tot vrede, vooral dat zij de wereldsche eerzucht en begeerlijkheden zouden ontvluchten. Den volgenden dag werd het lichaam bij de Observanten in eenvoud begraven.

SASBOLD schreef o. a. aan DE GRAAF te Rome: „Goed nieuws heb ik niet. Den 18 Juli overleed de bestuurder en vergrooter van ons college, dien ik gewenscht had, dat in plaats van mijn persoon tot de waardigheid verheven ware geworden.” Hoe hij over EGGIUS dacht blijkt nog, als hij ergens eenige personen opnoemend, die volgens zijn oordeel

geschikt waren voor het bisdom Roermond, daaronder ook vermeldt „ADELBERTUS EGGIUS, een zeer werkzaam man.” BUCHAEUS zegt in zijn doodboek van Haarlem: „A. D. 1610 18 Juli overleed de wijdl. en zeer eerw. heer ADELBERTUS EGGIUS s. theol. licent. tweede vicaris der kathedrale kerk van Haarlem, Vader des vaderlands.”

CORNELIUS FABRITIUS, na van SASBOLD bericht ontvangen te hebben van dit overlijden, schrijft terug: „Ik heb met tranen het afsterven gelezen van den eerw. heer, mijn vader.”

GERARDUS VOGELIUS schrijft: „De gedachtenis van den uitmuntenden man zal niet vergaan. Thans houdt hij, na zoo-veel arbeid, zooveel en zoo grooten strijd, een heerlijken triumpf.”

Zóó leefde deze zachtmoedige, die op zijn wijze naar 's Heeren woord, het aardrijk, ik bedoel de liefde der menschen, bezeten heeft. Hij ruste! hij leve!

Paters jezuïeten in Holland.

Tot nog toe hebben wij opzettelijk weinig gesproken over de vaders jezuïeten. Om de toestanden uit die dagen nu goed te leeren kennen, moeten wij dit punt in het volgende hoofdstuk behandelen.

In het stuk A, gedagteekend 17 Juni 1598, door SASBOLDUS aan pater SEDULIUS voor den aartshertog meegegeven, hoorden wij reeds klagen over de stoutmoedigheid der vaders jezuïeten, welke gevaarlijker en schadelijker was dan de losbandigheid van sommige monniken.

Nu zullen wij eerst meedeelen, wat SASBOLD hierover zegt in het meer uitgebreid stuk, gemakshalve door ons aangeduid onder letter B. Als deze mededeeling gedaan is, wete de lezer, dat wij het belangrijk opstel van ADELBERTUS GERBRANDSZ. *in zijn geheel* gegeven hebben. Vervolgens zullen wij aan de hand der geschiedenis onderzoeken of SASBOLDUS waarlijk reden had tot klagen over de vaders der sociëteit. We maken weder gebruik van authentieke bescheiden, verslagen, brieven, enz. Ofschoon er veel, *zeer veel* stof over dit te bespreken punt voorhanden is, zullen wij echter de kortheid inachtnemen.

Nadat door SASBOLD in B te kennen gegeven is, dat de schandelijke levenswijze van het meerendeel der monniken een beletsel was voor de herleving der kerk, vervolgt hij aldus:

„Toen nu deze zaden zich zoo verspreidden door deze gewesten, vloog het gerucht er van ook naar elders, en werd aan vrienden en oversten geschreven, dat de oogst wel groot, maar het getal van getrouwe arbeiders klein was.

Op aansporing van den paus zijn dan drie jonge mannen, vaders jezuïeten, herwaarts gekomen, maar even weinig voorzichtig als hun aankomst was, is hun voortgang opbouwend geweest.

Uit andere orden kwamen, behalve degenen die hier reeds waren, ook eenige mannen, met grooten schijn van vroomheid, doch die, zooals het vervolg leerde, het woord Gods verkon-

digden om der wille van ijdele eer en buik, wien het overgelaten blijft deze zaken op prijs te stellen.

Met de paters blijft de groote moeielijkheid deze, dat zij staande houden, dat zij en de hunnen, hoever ook verwijderd, zij het in Braband of in Italië, en ofschoon nimmer deze streken bezocht hebbende, veel beter kunnen beschikken en vaststellen, wat hier vast te stellen en te beschikken valt, dan zij, die hier opgevoed zijn in de kerkelijke bediening, die vele, soms 10, 12, 14 jaren, niet zonder gevaar van goed en leven, het afdwalende volk, een weerspannige geestelijkheid, een dom gemeen voor een goed deel tot de kennis van CHRISTUS, de gezonde leer, de beoefening van een christelijk leven teruggevoerd te hebben.

Deze paters, steunende op zoo groote onversaagdheid, schikken en ordenen alles naar hun welbehagen; gehoorzamen niet aan den pauselijken vicaris; strooien uit, dat zij boven andere ordesgeestelijken bevoorrecht zijn; dat zij aan niemand dan aan hun oversten onderdanig hebben te zijn; dat zij hun zending onmiddellijk van den paus zelven ontvingen.

Bovendien dragen zij, niet zonder ergernis te veroorzaken, nieuwe leeringen aan het volk voor, waardoor zij een vrijzinniger levenswijze in het aanzijn roepen. Het gezag van den vicaris, reeds sedert lang gevestigd, zoeken zij te ondermijnen en hunne meerdere voortreffelijkheid op alle mogelijke manieren te gronden. Om hun naam groot te maken, verbergen zij niets. Daden van anderen schrijven zij aan zich-zelfen toe; kleinigheden meten ze uit; alles brieven ze over aan de hunnen, door wie het dan over de heele wereld verbreid wordt. Vandaar komt het, dat somtijds zaken, als ze hier weder verhaald worden, niet begrepen maar onder-tusschen geloofd worden, nazoeking en vervolging berokkenen aan onschuldige menschen, welke anders met oogluiking der overheid — in zekere mate van vrijheid hun godsdienst oefenden, en zooals men gelooven mag, dit voorrecht nog zouden genieten, als niet die [vertelsels] tusschenbeide gekomen waren.

En omdat hun naam groot is bij het volk, zal het moeielijk vallen dit kwaad te genezen zonder aanstoot te

geven, tenzij alleen door waakzaamheid van het hoogste gezag, dat de ordinarii, de plaatselijke bisschoppen en hun vicarissen, in hun oud recht en gezag handhaaft en de paters verplicht tot den gewonen regel der monniken. Zoo worden wij, terwijl wij hun stoutheid ontveinzen, gewaar, dat zij, die wij beteugeld waanden, het hoofd opheffen, zoodat daarom de toestand der katholieke kerk in deze provinciën minder behoorlijk is, dan hij wezen kon."

Aldus SASBOLDUS, die in zekeren brief over de vaders der sociëteit schrijft: „Zij willen overal de eerste plaats, en hun zoeken is, dat zij aangebeden worden. Gelukt dit, dan bevelen zij; zoo niet, dan vormen ze oppositie."

Nu gaan wij over tot de geschiedenis en beginnen met een stuk, eigenhandig door SASBOLD geschreven, als *Inleiding* van hetgeen hij te zeggen heeft. Waar we iets ontleenen aan andere stukken of brieven, plaatsen we dat tusschen haakjes.

Omstreeks het jaar 1590, toen de kerk van CHRISTUS in Holland en omliggende streken onder onze besturing weder opbloede en de faam hiervan zich verder verspreidde, lieten de vaders van de sociëteit door bemiddeling van tusschenpersonen vragen om geroepen te worden tot deelneming aan den arbeid. (Wij gissen, dat deze tusschen-persoon geweest is FLORENTIUS VERHAER, uit Utrecht geboortig, die Holland doorreisde om zoowel den kerkelijken als den staatkundigen toestand op te nemen en den hertog verslag te doen.)

De zaak werd ter sprake gebracht in eene plechtige vergadering van de geestelijkheid, en na gehouden beraadslaging werd besloten hen toe te laten en ze te begunstigen, als zij kwamen en volgens onze manier wilden handelen en lijden, maar dat ze *niet geroepen* moesten worden, omdat men van meening was, dat er wellicht gezonden zouden worden, die thuis tot last waren en weinig geschikt voor de verbreiding des evangelies in deze gewesten en bovendien niet tevreden met onze armoede.

Ondertusschen hadden de paters den paus om ondersteuning

aangezocht, omdat ze meer personen hadden, met name in hun college te Keulen, dan zij onderhouden konden.

Terzelfder tijde zijn door den pauselijken vicaris in Holland brieven naar Rome gezonden, waarin geschreven werd, dat de oogst wel groot was, maar dat er weinig trouwe arbeiders waren.

De heilige vader riep dan den generaal der orde tot zich en noodde hem uit om eenigen van zijn orde naar Holland te zenden.

Hier zullen de lezers allicht voor zichzelven de opmerking maken, dat de heilige vader door dezen maatregel op behendige wijze in een dubbelen nood voorzag. Hij voorzag toch zodoende in het gebrek aan priesters in Holland en onthief tevens, zonder eenige geldelijke opoffering, het college te Keulen van de zorg der overbevolking.

Men ziet uit het medegedeelde ook, hoe zich de zaak heeft toegedragen. De generaal liet door FLORENS VERHAER het voorstel doen, waarmede de geestelijkheid echter niet zoo onvoorwaardelijk instemde. Men scheen in die dagen den geest der sociëteit al een weinig te kennen en te vreezen.

Toen nu SASBOLD den 20 October van het jaar 1592 heimelijk naar huis teruggekeerd was, (hij had zich voor vervolging moeten verschuilen) kwam tot hem CORNELIUS DUIJST JACOBSZ., priester der sociëteit, uit Delft geboortig, die zich met alle bescheidenheid aan SASBOLD voorstelde, zeggende: dat hij volgens opdracht van zijne superieuren zijn hulp kwam aanbieden en handelen zou naar den zin van den ordinarius.

„Hij was,” zegt SASBOLD, „een bescheiden en vroom man, maar miste de gave van spreken en conversatie.” SASBOLDUS beloofde hem op zijn beurt alle hulp ook voor het tijdelijke, welk laatste onze pater met nadruk (vehementen) afsloeg. Niet allen was de pater even aangenaam, maar velen namen hem aan om zijn onberispelijk leven. Bij gelegenheid hield SASBOLD met hem een samenspraak over de manier om zich hier te gedragen. Hij bracht hem nl. onder het oog, dat men in deze gewesten zich niet pralend op vrijheden moest laten voorstaan, of boud wezen in spreken of handelen, maar dat men de inwoners innemen moest door arbeid, door honger en dorst lijden, enz. „maar,” zegt SASBOLD, „de pater had er weinig ooren naar.”

Tien dagen na de aankomst van dezen volgde de tweede,

pater WILLEM DE LEEUW, die zijn naam eer aandeed. Deze pater toch legde het op een geheel andere wijze aan als pater CORNELIUS. Geen gezag boven zich erkennende, handelde hij naar welbehagen. Hij ving aan, zegt SASBOLD, herderlijke werkzaamheden uit te oefenen, tevreden met zijn eigen zending. Geloovigen zelfs waren hierover ontsticht, en gaven den pater te kennen, dat het betaamde eerst den vicaris te spreken. Na eenige plaatsen bezocht te hebben, begaf DE LEEUW zich naar Amsterdam, waar een broeder van hem en op het Begijnhof ook zijne moeder woonde. Toen hij ook hier geestelijke bedieningen begon te verrichten, liet EGGIUS hem tot zich komen en noodzaakte hem zich te vervoegen tot den vicaris, SASBOLDUS.

Door dezen, welwillend ontvangen, werd hem Dordrecht als standplaats aangewezen. Bij zekeren apotheker werd hem een tehuis bezorgd en SASBOLD nam alle kosten voor eigen rekening. Bij zijn vertrek drong de vicaris er op aan, dat hij de omliggende dorpen zou bezoeken, maar daarom bekommerde DE LEEUW zich niet; hij verleende liever dienst aan vermogende menschen, en trok van de eene stad naar de andere. Zijn preeken, ofschoon niet aan allen welgevallig, waren aan velen aangenaam en niet zonder vrucht. Maar ook op den preekstoel was pater DE LEEUW heftig in spreken en gebaren. Zijn medebroeder JOHANNES VAN DEN BERG zeide bij zekere gelegenheid van DE LEEUW aan SASBOLD, dat hij in het klooster *onuitstaanbaar* was.

In Augustus 1593 kwam de derde, pater GEORGE WILLEMSZ, die een „eenvoudig man” was en het voorzichtiger aanlegde dan zijn voorganger. Overeenkomstig de beschikking van den vicaris begaf hij zich naar Leiden. Om zijn kloeke gestalte liep hij daar nog al in het oog, maar omdat hij zich weinig met kerkelijke bedieningen bemoeide, bleef hij buiten gevaar. Niettemin schreef hij den vicaris brieven, waarin hij meldde, hoeveel vrucht zijn arbeid voortbracht. Toen het echter onderzocht werd, bleek de berg een muis gebaard te hebben. Van vasten was de pater geen minnaar. Toen daags vóór het feest van Maria's geboorte vastendag gehouden werd, zooals dat hier de gewoonte was, toonde hij zich verstoord, en be-

rispte den vicaris, die het volk vastendagen oplegde, welke elders onbekend waren.

„Zoodanig,” aldus besluit SASBOLD, „was het begin der paters, die, als zij wat meer bescheiden en overeenkomstig 's lands gewoonte gehandeld hadden, ons veel vervolgingen zouden bespaard hebben en met meer vrucht hebben laten arbeiden; maar terwijl zij zelf minder bekwaam waren en wilden heerschen over degenen, die bekwaamer waren dan zij, van wie zij ook onderstand genoten, zijn de zaken niet zoo gegaan, als zij wilden.”

Het driemanschap sloot zich nauw aaneen, deelde de provincies onder elkander, belegde vergaderingen, schreef bepalingen voor, waaronder ook deze: dat zij voor de leus zich naar den ordinarius zouden schikken, maar inderdaad naar eigen believen handelen. Zij begonnen tegen den ordinarius te kuipen, openlijk en in de huizen, en klaagden, dat SASBOLD in hunne behoeften niet genoeg voorzag. Zij vijzelden elkander op, liepen de aanzienlijken af, en zeiden, niet gezonden te zijn om het mindere volk te dienen.

Biecht hooren was voor hen alledaagsch werk; het h. sacrament gaven ze aan onwaardigen. Er was in de dagen van SASBOLD kwestie, hoe te handelen met hen, die te Leiden, dus aan een kettersche universiteit, studeerden en op andere wijze geld trokken uit de goederen, die van kerkelijken oorsprong waren. De verlichtste priesters weigerden den zoodanigen absolutie en communie, en dit op raad van de theol. faculteiten van Leuven en Keulen. Een pater jezuïet wist echter aanstonds hoe in deze zaak te handelen, en schonk absolutie en communie.

Het was gewoonte, dat de priester, die in eenige gemeente gezonden was, dagelijks de h. Mis las, biecht hoorde en dikwijls preekte. (Hoe ze dit konden doen, zal ons in het vervolg JOH. WACHTELAER leeren.) Onze paters poogden dit ook te doen, maar herhaalden dezelfde preek, totdat ze een andere geleerd hadden. Daarom wilden de vaders niet, dat zij, die tegenwoordig geweest waren in de preek, er voor de tweede maal kwamen. Hoe meer biechtelingen evenwel, des te liever.

De vierde jezuïet kwam in Augustus 1594. Het was JOHANNES VAN DEN BERG (BERGIUS), afkomstig uit Amsterdam. Deze zocht SASBOLDUS op en sprak nog al tamelijk verwaand van zichzelf. De sociëteit kon hem moeielijk mis- sen, want 12 jaar was hij leeraar der novitii (zoo heeten de kloosterlingen, die hun proeftijd afleggen) geweest en, dat sprak, hij was dus in gewetenszaken bedreven, meer dan alle priesters in Holland; in Rome was zijns gelijke niet te vinden, „hetgeen ik,” voegt SASBOLD hierachter, „aannam in de eenvoudigheid mijns gemoeds.” SASBOLDUS vroeg hem, wat men in Braband wel zeide van de Hollanders; waarop de pater antwoordde, dat men hun geen lang bestaan toeleigde, als de zaken niet beter behandeld werden. Onze pater vroeg ook nog met gemaakten ophief aan SASBOLDUS om hem de gebreken van zijne medebroeders te kennen te geven. Naar zijn zeggen, vroeg hij dit enkel, en hij legde daarbij vromelijk de hand op het hart, om deze gebreken kenbaar te maken aan zijn oversten.

Van nu af trachtten de paters nog meer de overhand te krijgen. Wat de vicaris ook deed, nimmer was 't goed. Was *hij* in eenige zaak streng, *zij* waren zachter; *hij* toegevend, *zij* streng, zeggende, dat de vicaris onbekwaam was.

Hetgeen wij tot hiertoe medegedeeld hebben, zal genoeg zijn om de buitensporigheden der paters jezuïeten te doen kennen. Anders zouden we nog een stukje kunnen bijbrengen van de hand van PETRUS PURMERENT, dat bijzonder geschikt is om een goed begrip te geven van de manier, waarop de paters in een gemeente kwamen, begonnen en voortgingen. Tevens willen we er nog aan herinneren, dat wat door ons geschreven is, *woordelijk* ontleend is aan verschillende opstellen van SASBOLDUS.

De vicaris onderhield nu en dan de paters met alle zachtmoedigheid en zag veel door de vingers, aangespoord tot geduld en zachtmoedigheid vooral door EGGIUS. Deze was, zooals hierboven gezegd werd, op orde gesteld en wist zich te doen gehoorzamen; maar zijn geduld werd meer- malen op de proef gesteld. Hij troostte zich met dit gezegde: „de sociëteit heeft haar gaven en haar gebreken.”

Toen nu ADELBERTUS EGGIUS, om het beeld van SASBOLD te gebruiken, de rijzende zon, namelijk de sociëteit, niet *aanbad*, maakten de vaders *oppositie*, en schreven van hem aan hunne superieuren, dat hij de sociëteit niet begunstigde, ja, vijandig was.

TILMAN, SASBOLD's broeder, zeide eens tot zekeren jezuïet: „wanneer buitensporigheden beteugelen gelijk staat met te handelen tegen de vrijheid der sociëteit, zoo waar . . . dan is gezegde ADELBERTUS de vijand der sociëteit.” Een vijand nu was hij niet. Het is waar, liever had hij de vaders jezuïeten niet gehad, maar in geen enkelen van zijne menigvuldige brieven komt een woord van afkeer voor. Hij prees de goeden en verdroeg de minder goeden, God biddende ze tot bekwame dienaars te maken, maar hetgeen hij meende, dat plicht was, daarvan liet hij zich niet afbrengen.

Wie zou het aangenaam vinden, als hij naar best weten geijverd had voor de oprichting eener kerk, die door de stormen dier dagen een bouwval geworden was, van een aankomeling, die zijn sporen nog verdienen moest, iets zoo verwaands te moeten hooren, als pater VAN DEN BERG in 1594, (in een tijd dus dat deze kersversch hierheen was komen afzakken) tot EGGIUS zeide: „een ordinarius is hier volstrekt niet noodig; allen moesten zich eenvoudig voegen naar den wil van den pater provinciaal. Het streed toch tegen het fatsoen en de voorrechten der sociëteit dat zij onderworpen moest wezen aan bisschoppelijk gezag?”

Het zette zich evenwel bij EGGIUS niet tot tering, dat de vaders jezuïeten hem niet best konden verdragen. Zij daarentegen gaven tamelijk duidelijk hun blijdschap te kennen, toen de edele man in 1602 in de gevangenis gezet werd.

Evenals tegen EGGIUS maakten de vaders ook, en nog meer, oppositie tegen SASBOLDUS. Zij klaagden bij het hof van Brussel en bij den pater-provinciaal, OLIVIER, dat SASBOLD de sociëteit tegenwerkte, hun niet genoeg gaf, hen geheel onderworpen wilde hebben, en hun rekening vroeg. Hij was gierig, heerschzuchtig, enz. Wisten we niet, dat eens de Zachtmoedige en de Weldoener bij uitnemendheid zelf des doods schuldig geoordeeld is door den joodschen raad, wellicht gaven we ons de moeite

deze aantijgingen te weerleggen, en konden wij staaltjes bijbrengen, waaruit klaar zou blijken, dat integendeel de vaders jezuiten gierig waren en heerschezuchtig, doch we laten dat daar, gedachtig aan de woorden van *dien Zachtmoedige*, welke zegt: „hebben zij mij vervolgd, ze zullen u ook vervolgen: de knecht is niet meerder dan zijn heer.” Ondertusschen het: „altijd blijft er wat van hangen” werd ook in SASBOLD bevestigd. De aartshertog ALBERTUS zond dan iemand tot SASBOLDUS met de uitnoodiging om te Brussel te komen. Dit was in 1598, omstreeks Hemelvaart. SASBOLDUS was herstellende, maar stortte weder in en dacht niet anders dan dat zijn einde nabij was. Zóó vond hem pater HENRICUS SEDULIUS, die vanwege den hertog hem een vrijgeleide brengen kwam. Ziende dat hij onmogelijk met hem kon gaan, vroeg hij eenige inlichtingen en gaf genoegzaam te kennen, dat de hoofdreden van zijn komst bestond in de klachten der sociëteit. SASBOLDUS gaf hem verschillende schriftelijke berichten mede, en toen zijn gezondheidstoestand het gedoogde, trok hij naar Brussel, waar hij den 15 September 1598 des morgens aankwam. De onderhandelingen duurden tot 24 December. Na de hoogfeesten trok SASBOLD over Antwerpen — waar hij om de vorst acht dagen opgehouden werd — naar Holland, welke reis drie nachten vorderde, en kwam op St. Agnieten-dag 's morgens vroeg in het ouderlijke huis aan.

Het verslag der onderhandelingen berust in het vijfde deel van SASBOLD's brieven. De lezer zal misschien verwonderd zijn, als hij hier leest van *onderhandelingen*, terwijl SASBOLD in zijn goed recht staat, maar hij wete, dat SASBOLDUS krachtig aangespoord werd door den nuntius om de zaak met de vaders te schikken en met den provinciaal OLIVIER te onderhandelen. Omdat deze aan SASBOLD onbekend was, schreef de vicaris aan pater COSTER den 18 September, verzoekende om een onderhoud ten huize van de zuster van den thesaurier DRENEWAERT, omdat het voor hem niet geraden was zich in het openbaar te vertoonen. Pater COSTER voldeed hieraan en SASBOLD stelde voor, hetgeen de nuntius verlangde. De pater verontschuldigde zijn medebroeders, zeggende, dat hij zich in deze zaken niet kon mengen en dat er noodzakelijkerwijze gespro-

ken moest worden met den provinciaal, die te Antwerpen was. Den 23 September kwam dan pater OLIVERIUS, vergezeld van pater PRATANUS. Na de eerste begroetingen begon SASBOLD aanstonds met zijn zaak. Toen nam PRATANUS het woord en gaf op hoogen toon te verstaan, dat SASBOLD dom, dwaas en onbeschoft gehandeld had, maar pater OLIVIER kwam er tusschen en gebood hem stil te zwijgen. Evenwel herhaalde deze juist hetzelfde, al deed hij het wat meer beleefd. Wat SASBOLD geschreven had, was goed om de sociëteit ten ondersteboven te keeren, en kon ook niet bevestigd worden; alles was bij hem voortgevloeid uit louter hartstocht.

Wij zullen echter de verslagen niet zoo omstandig behandelen, maar uit een ander stuk van SASBOLD de hoofdzaak meedeelen.

De nuntius vroeg SASBOLD, of het zijn begeerte was, dat de jezuiten uit Holland teruggeroepen werden, doch SASBOLD gaf ten antwoord, dat dit niet noodig was, dat de paters zeer goed konden werkzaam blijven, mits zij zich wachtten voor buitensporigheden. SASBOLD stelde op zijn beurt den nuntius voor om de kwesties te laten voor hetgeen ze waren, maar wetten te maken, waaraan de vaders zich moesten houden. Dit wilden de vaders weder niet, zij wilden geen wetten aannemen, het zou den schijn geven, alsof de schuld aan hen lag. Daarop vroeg de nuntius aan SASBOLDUS: „Wat nu?” Deze antwoordde: „laat hen dan schrijven, wat zij willen, opdat wij het zien.” Zij schreven dan, en de nuntius, die gaarne van deze onaangename dingen af was, teekende het stuk, doch SASBOLD werd voorbijgegaan.

Hem mishagde het stuk en hij deelde den nuntius ook zijne redenen mede. De nuntius moest ze toestemmen en verklaarde, dat hij door zijne onderteekening enkel had willen te kennen geven, dat dit stuk de wenschen der vaders inhield. Toen het aan de geestelijkheid meegedeeld werd, zegt SASBOLD, werd het niet aangenomen en door ons is het altijd aangezien als een ondergeschoven stuk. Zoo bleef de zaak hangen tot 1609.

Toen pater VAN DEN BERG in 1600 gestorven was, kwam als zijn opvolger in 1602 ADRIAAN BOOM (ARBOREUS). Deze handelde in den geest van zijn voorganger. Hij nam in

Haarlem herderlijke bediening waar, zocht het bestuur over het Begijnhof in handen te krijgen en veroorzaakte den rector CORNELIUS allerlei onaangenaamheden.

In 1609 waren hier te lande acht jezuïeten. Dit jaar begon niet aangenaam voor SASBOLDUS. Den derden Januari toch zond de nuntius hem een brief vol klachten over de geestelijkheid der Hollandsche missie. Zij waren te gemeenzaam met sommige vrouwen; ze zongen in de mis; waren soms twee, drie dagen buiten 's huis, droegen wereldsche kleederen, benadeelden de vaders der sociëteit en nog meer van dien aard.

SASBOLD verzocht daarop antwoord van de geestelijkheid. Verschillende antwoorden kwamen in ter weerlegging dezer beschuldigingen. Die antwoorden zijn in ons bezit en verdienen in het licht gegeven te worden; korthedshalve echter stellen wij ons tevreden met de namen der schrijvers te noemen. Deze zijn ARNOLDUS VAN ESCH, PETRUS MOERENDAAL, CUYCK, JACOB BOOL, HARAEUS, NOMIUS, DUSSELDORP, ADRIAAN VAN OIRSCHOT en meer anderen, die allen tot de aanzienlijkste mannen dier dagen behooren. Een brief van JOHANNES WACHTELAER, om gelijke reden geschreven, zullen wij later meedeelen.

In 1609 stelde pater BOOM, die door SIBRANDUS SIXTIUS in het nauw gebracht werd, eenige artikelen op, riep eenige geestelijken te Utrecht tot eene vergadering, en zond van daar met begeleidend schrijven, zoo van de geestelijken als van pater BOOM zelve, deze artikelen naar Keulen. Om vredes wil keurde SASBOLD deze overeenkomst goed, ofschoon anderen er niet mede ingenomen waren. De vaders hielden zich echter geenszins aan het verdrag, weshalve SASBOLD den 16 December van dat jaar een edict uitgaf tegen alle monniken, waarbij hij, ten nutte van het volk en ter voorkoming van verdeeldheid, alle priesters, zoo bedelmonniken als jezuïeten, die zijne toestemming niet ontvangen hadden, van de bediening der sacramenten en de verkondiging des Evangelies opschorste.

In Februari van het volgend jaar begaf SASBOLDUS zich naar Brussel om daar te spreken met den metropolitaan van

Mechelen over zijne verplaatsing naar den bisschoppelijken stoel van Roermond. Met goedkeuring van den aartsbisschop maakte SASBOLD, om zich beter schuil te houden, gebruik van de kledij eens koopmans.

De aartsbisschop vroeg hem aanstonds naar zijn besluit over het bisdom van Roermond. SASBOLD antwoordde, dat hij zijn besluit den aartsbisschop toegezonden had, nl.: dat hij zich wel wilde belasten met het bestuur dezer kerk, maar met behoud van zijne verkregen voorrechten en zijne zorg voor de kerken der vereenigde provinciën. De aartsbisschop poogde hem van dit laatste af te brengen en te bewegen het bisdom Roermond aan te nemen. De aartshertog nam echter genoegen met het voorstel van SASBOLD. Daags na een onderhoud, dat hij met den hertog hierover had gehad, kwam de secretaris van den hertog met SASBOLD spreken en vroeg naar zijn besluit. Toen werd het SASBOLD duidelijk, dat het streven was hem uit Holland te verwijderen, want van alle kanten drong men er op aan, dat hij het bisdom van Roermond zou aannemen en dat van Utrecht verlaten. „God weet,” zegt SASBOLD, „met welke bedoeling dit gedaan werd. Ik heb dezen last niet gezocht, noch geweigerd, maar mijne eerste bruid te verlaten, acht ik goddeloos en schadelijk.”

SASBOLD stelde andere personen voor, van welke de eerste was de deken van den Bosch, GIJSBERTUS COENCINA, die reeds vroeger aangewezen was voor het bisdom van Deventer; n°. 2 was zijn broeder TILMAN; n°. 3 EGGIUS; n°. 4 JACOBUS A CASTRO. Hij voegde er nog één man bij, maar zegt van dezen: „Ik sla over Mr. FILIPPUS ROVENIUS, een zeer geleerd man en voorzien van alle goeds, deken en officiaal (geestelijk rechter) van Oldenzaal, omdat deze niet uit de kerk kan weggenomen worden zonder groot ongerief, zoo voor mij als voor al deze gewesten.”

Toen SASBOLD voor deze zaak nu te Brussel vertoefde, ontving hij een bezoek van pater PRATANUS en den provinciaal FLORENTINUS. Na lang over en weer spreken beledde de provinciaal, dat zijne broeders in Holland menschen waren. (Zie: *Relatio* van DE LA TORRE, 1656). Hij vroeg dus vergiffenis en regelen, waaraan de paters zich zouden moeten houden. SASBOLD

wilde van die regels eerst niet weten, omdat ze toch niet nagekomen werden, maar op hun aandringen willigde SASBOLD in, dat de artikelen van pater ARBOREUS als zoodanig zouden gelden. Zij bedankten SASBOLD; de provinciaal schreef terstond naar Holland; maar, geduldige lezer, de vaders jezuiteten stoorden er zich niet in het minst aan en gingen voort te doen, wat hun lustte.

En hiermeê stappen wij af van dit verdrietelijk onderwerp. Had SASBOLDUS, vragen wij enkel, waarde lezer, ook redenen om te klagen over de paters?

Als bladvulling voegen wij hierbij eenige verordeningen, die door SASBOLDUS gemaakt zijn.

Den 8 September 1606 werden door MARTINUS REGIUS in de hoofdkerk van Oldenzaal afgekondigd eenige „Punten ende articulen uit het h. Concilie van Trente genomen, ende een iegelijk voorgehouden te achtervolgen.” Daaronder is ook deze:

„Alle degenen, die tot hun verstand gekomen zijn en, zonder biechten of het h. Sacrament te ontvangen, sterven, zullen op het ongewijde zonder klokgelui buiten de kerk begraven worden.” SASBOLD schrijft met eigen hand daarbij, dat hieraan de hand moet gehouden worden. Deze punten waren opgesteld door EGIDIUS DE MONTE en JOHANNES VAN MIEROP, aartsdiaken van Utrecht.

Ook werd de bepaling gemaakt, dat er aan het graf geen redevoeringen zouden gehouden worden. Als er iets te zeggen was, kon dat geschieden in de kerk. Het spreken aan het graf was eene invoering van ketters.

Driemaal daags moest de „Angelus” geluid worden; de h. Mis moest door den kapelaan in de vroegte gelezen worden, opdat de werklieden er in tegenwoordig konden zijn; de gegoeden moesten hunne ondergeschikten naar de Mis zenden; de predikaties moesten meer op de beoefening gericht dan bespiegeling zijn; de pastoors behoorden dikwerf huisbezoeken af te leggen, enz. Ten laatste nog het edict tegen het „Kinderbier.”

„SASBOLDUS, door Gods genaden, enz., allen dengenen die dit soude mogen aengaen, saluit.

Naedien ons aengedient is, dat eenyge op den Doep haerder kinderen, namentlyke der eerstegeboren kinderen,

grote maeltijden houden, daertoe menichte van menschen noedende en van die genoeden giften ontfangende, waerdoer die ene den anderen uytputte, ende oerzaeck gegeven werdt tot veel dronckenscappen ende andere onbehoerlycke excessen," verbiedt SASBOLD voortaan deze maaltijden en beveelt de kinderen binnen 2 maal 24 uur ten doop te brengen, en als er een doopmaal zou plaats hebben, niet meer te noodigen dan 6, 10, 12, hoogstens 20 personen, op poene van 12 goudguldens.

Volgens belofte gaan wij nu over tot mededeeling van een brief van J. WACHTELAER, die, als bijdrage tot de kennis van den kerkelijken toestand dier dagen, de vertaling overwaardig is. Wij bezitten van dien brief twee exemplaren, nl. den eigenhandigen van WACHTELAER en eene kopie, door SASBOLD naar Rome opgezonden aan zijn agent DE GRAAF. In deze kopie is aan het einde een kleine omwerking, op raad van J. BOOL door SASBOLD zelve aangebracht. Volgens deze verbetering zullen wij vertalen.

Den 5 Januari 1613 schrijft N. NOMIUS aan SASBOLD over de jezuïeten: „terwijl zij hunne expeditiewagens naar de stad zenden, worden onze geestelijken geacht te slapen. Doch de onzen eten den arbeid hunner handen en rusten zoet in het bewustzijn van wel gearbeid te hebben, gedachtig aan hetgeen daar geschreven staat: „beter is hij, die werkt en alles in overvloed heeft, dan een pocher die gebrek heeft aan brood." (Eccli. 10: 30). De onzen nl. zoeken God tot getuige en belooner, niet de stad (1) of de wereld, die wel voorrechten geeft, maar geen verdiensten. Wel gedaan te hebben, achten zij belooning, en in plaats van een of ander voorrecht te verkrijgen, zeggen zij: men arbeide voor God. Er zijn in bijkans al de steden en dorpen van Holland godvreezende wereldgeestelijken, die, ieder naar zijn talent, trouw arbeiden aan de behoudenis der zielen, en die hunne kennis (waarin velen het gebracht

(1) Rome.

hebben tot den graad van licentiaat) aanwenden tot stichting van het lichaam van CHRISTUS."

En om te doen zien, dat de onzen inderdaad werkten, herinneren wij niet aan een MARTINUS REGIUS, een SIBRAND, een ADRIANUS, maar geven slechts een uittreksel uit een brief van denzelfden N. NOMIUS aan SASBOLD. „Het is al over de twee jaar dat ik dag aan dag preek; op zon- en heiligendagen driemaal en dikwerf viermaal op verschillende plaatsen, behalve onderrichting en vesper. Bovendien moet ik mijne zieken bezoeken, binnen en buiten de stad, en mijne andere herderlijke werkzaamheden niet verwaarloozen."

Op zulke arbeiders mocht SASBOLD met recht roem dragen, en hij zelf moet een bijzonder man geweest zijn, die tot het einde zijns levens dergelijke vrome en vroede mannen aan zich wist te verbinden. Op zijn verzoek dan om eenige inlichtingen te mogen ontvangen over de zeden en hoedanigheden der geestelijken, schreef J. WACHTELAER in het begin van Februari 1613:

„Uwe doorl. Hoogwaardigheid had eenigen tijd geleden verzocht om een kort bericht over de zeden en hoedanigheden van onze [geestelijken], opdat zij zich zouden kunnen verdedigen tegen het ijdel gepoeh van velen. Wij hebben deze zaak opgedragen aan heer FRANCISCUS [DUSSELDORP], als hebbende geheugenis van veel dingen; maar hij, door andere zaken verhindert, heeft mij zeer gebeden, dat ik dit op mij mocht nemen. Ik heb gedaan wat ik kon. Veel, overal van daan, is mij verschaft, doch ik kon dat alles moeielijk met de vereischte korthed in orde brengen, hetgeen oorzaak is, dat ik niet alles, maar hetgeen van verschillende zijden bijeengebracht was, meer in algemeene trekken aangeroord dan wel in bijzonderheden weêrgegeven heb. Ingeval echter uw Hoogwaarde vollediger bericht begeert, zullen wij ons best doen, dat er meer in bijzonderheden onderzoek geschiede."

Waarom aan J. WACHTELAER de samenstelling van dit stuk opgedragen werd, zegt J. BOOL, in een brief aan SASBOLD: „omdat hij een bevalliger schrijfrant had."

Volge nu de brief, gedagteekend 13 Februari 1613, uit Utrecht.

Doorluchtig en hoogw. heer.

Ze is niet nieuw, de klacht van al de goeden tegen hunne benijders, want terwijl zij lof zoeken uit den mond der menschen en de eersten dien trachten te verbergen in de schuilplaats van het hart, gebeurt het zeer dikwijls, dat de laatsten, in hun zucht om onbekend te zijn, ternauwernood aan de beschuldiging van onwetendheid ontkomen, en dat de anderen, die hunne daden luide verkondigen, met veel toejuiching ontvangen worden. Dit nu doet de eersten weinig aan, zoo lang de zaak van persoonlijken aard blijft. Ze weten toch, dat eens weder overzien en met rijper oordeel onderzocht zal worden, hetgeen hier te voorbarig geoordeeld is, vertrouwende tevens, dat, wat hier te veel verborgen gehouden wordt, eens in het licht gesteld zal worden, wanneer met zuiverder weegschaal alles vergoed zal worden. Doch wanneer zij zien, dat hunne bescheidenheid op algemeen nadeel zal uitloopen, worden zij wel genoopt om, waar zij wilden wijs zijn, dwaas te worden.

Wij hooren dan, dat sommigen zich bovenmate beroemen met betrekking tot ons volk, en om hun persoonlijken arbeid openbare loftuiting van hunne oversten begeeren.

Ware dit geoorloofd, dan zouden er van de onzen ook wel te vinden zijn, die niet minder mochten wenschen bekend te worden, tenminste in de gedachtenis hunner oversten; het spijt hun slechts, dat deze praktijk en wijze van handelen hun zoo laat bekend geworden is, daar het nu moeilijker in herinnering zal wederkeeren, wat in voorgaande tijden zonder eenig omzien naar lof of wereldsche eer toevertrouwd werd enkel aan God, van wien zij als van een rechtvaardig rechter in dien dag belooning hoopen te ontvangen.

Roeme die wil, doch in den Heer, van wien lof, glorie en eer zullen toekomen aan een ieder, die wèl gedaan heeft. Het is er zoo verre af, dat wij op iemands arbeid of ijver willen afdingen, dat wij ook bereid zijn een goed getuigenis te geven aan hen, die met ons of vóór ons in het Evangelie gearbeid hebben. Laat ze, bid ik, die tijden doorloopen, waarvan slechts een gerucht tot ons kwam, maar waarvan uw hoogw.

heugenis en ondervinding heeft, toen, bij het doorbreken van den dijk des geloofs, een oceaen van ongeloof zich uitstortte over onze landen. Wie zijn het, die stand hielden in de hitte der vervolgingen, bij den overvloed der ergernissen, bij den val van zeer velen? Wie, die de verstrooiden bijeenbrachten, de gevallen ophielpen, de twijfelenden en wankelmoedigen sterkten? Wie zijn het, die den bekommerden raad, den bedroefden troost, den onderdrukten hulp verschaffen? Ah! zij zijn zelfs niet bij name bekend aan hen, wier roemzucht thans zoo klaarblijkelijk is.

Nu nog dragen Zeeland, Friesland, Noord-Holland roem op hun MARTINUS, (1) een man, waardig [voortteleven] in aller gedachtenis, wiens leven, als het nauwkeuriger nagevorsch was — want hij is er nimmer toe kunnen gebracht worden om er iets van te beschrijven — alleen reeds bewondering en beschaming zou veroorzaken aan hen, die nu zoo aanstonds maar zich beroemen.

Nog eeren Gooiland, de Venen (2) met omliggende dorpen hun ADRIANUS (3) en allen die door hem gezonden zijn. Dáár zijn, zegt men, meer dan twintig duizend communicanten, waar-

(1) MARTINUS REGIUS (coninx) was in 1549 te Ninove, een stadje in Oost-vlaanderen geboren. Hij behoorde met N. WIGGERS tot de eerste en ijverigste medewerkers van SASBOLDUS, welke van hem getuigt, dat hij aan hem meer had dan aan 100 anderen. Toen hij den 20 Maart 1625 overleed, teekende JOH. BUGGÉ in zijn doodenbericht (necrologium) op: de Apostel der vereenigde provinciën, vrijwillig arm, de Thaumaturgus (wonderdoener) van ons Vaderland; en als ROVENIUS in 1615 zijn naam opschreef in zijn naamlijst, voegde hij er achter: „een grijsaard maar een onvermoeide arbeider.”

(2) De streek tusschen Utrecht, Amsterdam, Leiden en de Haarlemmermeer.

(3) ADRIANUS, naar de plaats zijner geboorte, van Oorschot geheeten, zag in 1542 het levenslicht. In het jaar 1579 werd hij pastoor te Everdingen, verbannen door den graaf VAN KUILENBURG. omdat hij „sijner genaden trouwe ondersaten met valsche afgodische leere vervoerde”. Na een welbesteed leven stierf hij den 11 October 1622. Elders hebben wij medegedeeld, hoezeer EGGIUS met dezen heiligen priester ingenomen was; ik zeg, heiligen priester, want in de processtukken voor de zalig-verklaring der martelaren van Gorkum wordt gezegd, dat ADRIANUS een man was „van allen aangezien als een heilige.”

van velen zoo goed onderwezen zijn, dat zij den catechismus en de beginselen des geloofs uit het hoofd kennen, zoodat ze ter beschaming kunnen strekken voor Brabanders en Vlamingen, die [daarin] altijd opgebracht zijn. Doch dáár is de naam van hen, die meenen, dat *zij* alles doen, nauwelijks bekend.

Utrecht, waarover wij voornamelijk handelen, — want voor de andere provinciën zullen misschien anderen spreken — be-roemt zich evenzeer op haar ADRIANUS, op EGBERTUS (1), de beide CORNELIUSSEN, VAN BALEN EN VAN GOUDA, VICTOR, VAN STOLK EN VAN HOUTEN, altegaar pastoors; op BLEIJENBURG, V. ESCH, kanunniken, — en veel anderen, die allen in de moeitevolle tijden noch om arbeid, noch om gevaar opgehouden hebben de hun toevertrouwde kudde te verzorgen en te bewaren, sommigen uit plicht, anderen uit enkel liefde. Hierom zijn ze allen in ballingschap gezonden, hebben ze onrust geleden, aan aanvallen blootgestaan, zijn zij in boeien en gevangenissen geworpen, al hetwelk, omdat het openbaar is, uwe doorl. bekend is. -- Dit willen wij, omdat men er met vreugde aan denkt, verhalen.

Toen heer ADRIANUS in het jaar 1601, omstreeks St. Jansgeboorte, met MARTINUS langen tijd gevangen gehouden werd, is veel volks naar den schout getogen om hunne bevrijding [te vragen], zeggende, dat, als ADRIANUS niet in vrijheid gelaten werd, *zij* dat zouden doen: [want] in dezen gevaarvollen tijd, nu de pest zoo vreeselijk regeerde, konden zij ADRIANUS' tegenwoordigheid niet langer ontberen. Nu, zóó trouw heeft hij aan stad en dorpen in het rond hulp verleend, dat hij zich nóg verheugen mag in aller bewondering en liefde. Het was hem niet genoeg, tweemaal door de pest aangetast te zijn door het bezoeken en bedienen van lijders; wat hij wenschte, was: zijn leven te mogen opofferen voor zijne kudde, hij, die ternauwernood het gevaar ontkomen is [en nog] zijne ziel in zijne handen draagt, om die ter zijner ure over te geven in de handen zijns Heeren. Hij is een man van veel arbeid en waken, die de armoede en de liefde tot den naaste zóó bemint, dat hij zich met een schamel kleed en met een sober voedsel

(1) EGBERTUS VAN HERSBERGEN.

tevreden stelt. Hierom wordt dan ook, zelfs door Calvinisten, gezegd: het testament van ADRIANUS zal in zijn uitvoering niet moeielijk zijn, omdat er na zijn dood weinig overschieten zal, dat uitvoering of besturing behoeft. Het is wonderlijk, hoe klein en eenvoudig hij wezen kan onder eenvoudige en boersche lieden, in wier midden hij dikwerf verkeert. Gehoorzaamheid is hem zoo lief, dat hij niet zou aarzelen om de bevelen zijner oversten het uiterste te beproeven en te dulden. De meesten achten hem en hebben hem lief om de oprechtheid van hart en de menigvuldigheid van zijn arbeid; sommige schimpers haten hem, omdat er in zijne zeden niets wereldsch te vinden is.

Onze brief zou te lang worden, als ik zijne en anderer deugden, arbeid, vervolgingen, vijandelijke aanvallen nauwkeuriger wilde verhalen. Het is genoeg er één bijgebracht te hebben, wien de anderen trachten nabij te komen. Werden onze tegenstrevers stuk voor stuk bij hem vergeleken, zoo zouden ze hem nimmer gelijk komen, veel minder overtreffen.

Hetgeen ik van hem zeg, zou ik — opdat ik niet schijne den anderen tekort te willen doen — kunnen zeggen van veel anderen, die in dezen grooten strijd, in de geweldige beroering des vaderlands en in de gevaren van vijanden niet eerder geweken zijn van hun kudde, dan nadat ze of door vijanden verdreven of door God opgeroepen waren. Allen koesterden dezen éénen en gemeenschappelijken wensch, geen huurlingen genoemd te worden, maar op de wijze van den goeden herder hun leven te stellen voor de schapen. Zoo hebben zij ons, hun opvolgers, geleerd, te midden der wolven de voorzichtigheid der slangen te bewaren, en den eenvoud der duiven niet te verliezen. Zij oordeelden het onnoodig hunne daden te boeken of te beschrijven; zoekende daarvoor geen lof van de menschen maar van God. Want ze hielden dit voor hun roem: het getuigenis van het geweten, dat zij in eenvoudigheid des harten en in oprechtheid voor God verkeerd hadden in deze wereld. Het is genoeg, zegt ADRIANUS, dat God weet, dat ik in de bediening des Evangelies zevenmaal verontrust, tweemaal in boeien geslagen ben geweest, van buiten strijd, van binnen vrees onderstaan heb. VICTOR

(SCHOREL) oordeelde het [eveneens] ondienstig aan anderen te vertellen, dat hij zes weken lang eene moeilijke gevangenschap doorstaan had en eindelijk, nadat er een groote boete betaald was, nog maar ternauwernood vrijgelaten werd. Hij achtte het zich tot roem, maar bij God, dat wegens uitoefening van den godsdienst, wegens liefde tot den naaste, zijn deur opengebroken, zijn huisgezin geweld aangedaan was, dat hij door gebeden en het aanbieden van veel geld nauwelijks blijven kon in zijn eigen huis. Deze [VICTOR] is een man van een zeer ingetogen leven en van eene bekende oprechtheid, en heeft langen tijd de zorg en de besturing van eenige kloosters waargenomen. Zij grepen moed en schreven het toe aan Gods genade, dat ze niet vervaard werden door de plakaten, hoe dikwerf ook afgekondigd, noch bevreesd door bedreigingen, noch vluchtten, als de anderen op hen aanvielen. Het zou te lang duren alles stuk voor stuk te melden, en ik kom daarom tot jonger dagteekening.

Wij hebben eene stad, door Gods genade zóó goed ordend als ergens wezen kan, waarin nu al over de honderd en bijkans tweehonderd jaar, onderscheidene godgeleerden met zegen werkzaam zijn geweest, die altéégader den graad van Licentiat of Bachelaureatus bezaten en door een openlijk getuigenschrift van eene of andere universiteit bekwaam geoordeeld waren. Om te voorkomen, dat de menigte verwarring veroorzaakt, zijn aan ieder een zijne grenzen afgebakend, binnen welke het bevel der oversten voorschrijft zich te bepalen, tenzij de liefde noopt er buiten te gaan. De stad zelve met haar voorsteden, bijbehorende en omliggende dorpen, wordt zóó bezorgd, dat niet alleen eenige moedigen, maar ook de mindere man niet genoeg de zorgende goedheid van God kan bewonderen, welke voor de vaders zonen heeft doen geboren worden, die zich niet tevreden stellen met hun vaderstad te helpen en tot eer te verstrekken, maar die ook dikwerf zich naar naburige provincies begeven, zoodat Utrecht thans meer dan ooit met recht een kweekschool mag genoemd worden, van waaruit alle vrucht zich verspreidt naar andere plaatsen. Hierover zijn alle goeden verblijd, alle kwaden vergramd.

J. BOOL († 16 Aug. 1631) tracht behalve zijn gewone zorg

voor de Utrechtenaars, bovendien nog te helpen die van Renen, Wageningen, Arnhem; voor de Gorkummenaars heeft gezorgd en zal nog zorgen HERMAN STRICK; JOACHIM BAAX († 4 Oct. 1619) helpt die van Schoonhoven; WALTER KEYTING is in het Gooi; FRANCISCUS maakt zich op voor IJsselstein, niet zonder groote verwachting van vrucht; AUGUSTINUS (WOLF) helpt den meesten tijd van het jaar te Enkhuizen; JACOBUS EVERDINGEN werkt in Delft. Deze allen, bevorderd tot een graad in de godgeleerdheid of de rechten, hebben nog binnen of buiten de stad hunne gewone bediening. Wie eischt meer van de zijnen? Wie vindt iets dergelijks onder de ordesgeestelijken, die, zooals doorgaans, komen, zien, en meenen overwonnen te hebben hen, wier deugden of gebreken zij geenszins kennen. Meermaals gebeurt het, dat door hen ontvangen, geholpen en tot de sacramenten toegelaten worden lieden, wier gemeenschap wij vluchten en die wij als verdacht mijden. Hierom heeten wij neuswijzen, onbekwamen, harde meesters; maar zij welwillend, geleerd, menschen, die weten te onderscheiden. Doch wie is daarin de rechter? Het gemeen. Dan het zij zoo; laat hen verzadigd zijn en rijk, laat ze heerschen; och, mochten zij zóó heerschen, dat ook wij met hen heerschten.

Ik meen niet den ijver te mogen voorbijgaan, door de onzen aan den dag gelegd voor de geloovigen van Zeeland. Toen de tijden rustiger waren, zijn deze geholpen door de onzen en door de anderen; maar toen er vervolging kwam, zijn ze door de laatsten verlaten, door de onzen bijgestaan, zooals nog geschiedt. Uitstekend heeft hen eertijds gediend pater WILHELMUS, zaliger gedachtenis, een man, die grooten lof waardig is om zijn menigvuldigen arbeid in verschillende provinciën; maar toch de onzen niet minder. Zij volgden op gezetten tijd elkaar op, toen ze om de gevaren daar niet lang achtereen konden blijven. Het is gebeurd, dat achtereenvolgens vijf uitstekende mannen van de onzen om de ongesteldheid van de lucht en de ongezondheid van de plaats zwaar en gevaarlijk ziek uit de provincie vertrekken moesten. Hierdoor zijn sommigen wel wat ontsteld, doch niemand is overwonnen geworden. Maar het is moeielijk een wig te slaan door een harden knoest, want overal werd ter oorzaak van de

ziekte onzer geestelijken om hulp aangeklopt, doch nergens aangeboden. En toch stond op het spel òf het geestelijk welzijn der Zeelanders òf het lichamelijke van de onzen. Toen moest in praktijk gebracht worden, wat vroeger geleerd was in de school en het geheugen niet ontgaan was, nl.: dat de plicht der liefde van dien aard is, dat in des naasten geestelijk welzijn moet voorzien worden met opoffering van eigen gezondheid. Nog waren allen niet hersteld, toen ze reeds meenden hun laatsten worp te moeten doen. Reeds was er één (MARTINUS SCAPIUS) (1) uit het leven gescheiden, toen de anderen, najverig op zijn geluk, elkander met handslag beloofden te zullen samenspannen tot het heil der Zeelanders. Niemand hunner is hiertoe uit plicht gehouden; enkel om het gebod der liefde stellen zij eenparig vast, dat de toestand voor allen gelijk wezen zal, dat de een den anderen zal afflossen na zes weken arbeid en moeite. Deze regel duurt nog voort, en ofschoon wij er één, den licentiaat KEYTING, een man van veel geleerdheid en verwachting, verloren, zijn de anderen daardoor niet afgeschrikt.

Laat die ijveraars, indien zij even begeerig zijn naar anderer zaligheid als naar anderer lof, hier komen, waar van de zijde der inwoners ware behoefte bestaat en van de zijde der helpers ware godsdienstigheid.

Ik zou hier kunnen bijvoegen wat den licentiaat KEYTING gebeurd is in den zomer van 1611, toen hij voor de Zeelanders hulp vroeg bij de Antwerpenaars, maar, omdat dit niet zonder beschaming voor hen, die weigerden en schier niet dan tot ergernis voor hen, die het zouden hooren, verhaald kan worden, ga ik, denkende aan het mij voorzwevende doel om, waar wij onze geestelijken verschoonen, de anderen niet te beschuldigen, dit gaarne voorbij. Ik herinner mij, toen ik daar was, een bezoek van zekeren pater uit het College van Brugge.

(1) Den 30 Aug. 1608 schrijft SIBRAND aan SASBOLD: „Voor eenige weken was onze SCAPUS, als een gehoorzaam schaap der kerk, naar Zeeland gegaan en heeft daar eenigen tijd met moed gearbeid. Te Goes ziek geworden, liet hij mij roepen. Ik vloog er heen, maar hoe! vóór dat ik hem bereikte, was hij gestorven en begraven..... Worden zóó de goeden, oprechten, bescheidenen weggenomen en blijven ons de kwaden en ongehoorzamen! Het zijn rampspoedige dagen!

Als deze mijn kamertje zag, de armoede van mijn kosthuis, het ontbreken van boeken, vroeg hij lachend, wat ik toch uitvoerde onder zulk armzalig volk, waar geen samenkomsten, geen preeken konden gehouden worden. Ik antwoordde naar waarheid, dat ik in den nood voorzag, de zieken hielp, kinderen doopte, raad en troost meêdeelde aan alwie daaraan behoefte hadden; dat de bijbel (het eenige boek op mijn tafel) met de geheugenis van vroeger gelezen zaken, voldoende was voor de stichting en opbouwning der menigte, als maar niet de roem van den spreker gezocht, doch het nut der hoorders beoogd werd.

Zonder twijfel zal deze provincie geen kleine bewondering opwekken bij vreemden, als men let op de uitwendige hoedanigheden dergenen, die er werkzaam zijn. Want ongerekend de gevaren en de ongunstige gesteldheid van de landstreek, bezitten de meesten der helpers beneficies (1) in de stad Utrecht en worden gedrukt door de zorg voor eene familie. Wanneer ze nu slechts éénmaal betrapt worden in de uitoefening van hunne bediening, worden zij zeker beroofd van hun beneficie en gescheiden van hunne familie, want de plakaten gelasten de naakten en berooiden in ballingschap te jagen. Sommigen hunner zijn bezwaard met moeders, die weduwen zijn, met zusters, die de wereld verlieten, of met andere bloedverwanten, die zij aan God en aan de kerk zoeken te verbinden. Dezer lieden hoop hangt dus geheel af van de gezegde arbeiders en zij maken het hun bijgevolg lastig, om zich toch niet om wille van hen en van zichzelf bloot te geven aan de gevaren. De kinderlijke genegenheid zelve zou dan ook aanraden om aan hunne verlangens toe te geven, hadde niet de opperste Leerreester zijnen discipelen geleerd, vader noch moeder, broeders noch zusters boven Hem lief te hebben.

Voor ieder rechtgeaard mensch zou dit genoeg zijn om de vlek van onkunde uit te wischen, maar mogelijk verlangt deze of gene, niet tevreden met persoonlijke getuigenissen, nog andere, algemeene, bewijzen. Opdat men niet meene, dat de onzen in dit opzicht minder zijn, zou ik er kunnen bijbrengen,

(1) Kerkelijke ambten, waaraan eenig inkomen verbonden is.

die met woord en daad gestreden hebben, met evenveel vrucht onder de geloovigen als met toewijding onder de vijanden des geloofs. Laat het genoeg zijn, als we uit velen er enkelen noemen.

J. BOOL spreidde van den aanvang van zijne komst af in zijne preeken zulk eene kracht en liefalligheid ten toon, dat hij aanstonds aller ooren en harten gewonnen had. Toen dit den vijanden niet verborgen bleef, werd hem vooreerst onder groote dreigementen het houden van vergaderingen verboden; toen, genoodzaakt openlijk voor zijn geloof te getuigen en dat onvervaard voor de overheid doende, word hij verbanen tegelijk met JOH. CUYK, die eenige dagen te voren in het klooster van den h. Servatius met veel vrucht groote vergaderingen gehouden had. Daarna gedagvaard door een gerechtsdienaar, is hij op aanraden van velen in de duisternis ontvlucht, terwijl eindelijk door tusschenkomst van vrienden die zaak gesust is, na het betalen eener groote boete.

FRANCISCUS (1), volgens aller gevoelen de geleerdste man, heeft, nadat hij de pleitzaal verlaten en het priesterschap ontvangen had, aanstonds in zijne vermaningen zulken rijkdom van zaken en woorden bezeten, dat zelfs geleerden met verwondering niet zoo zeer iemand meenden te hooren, die het zijne meêdeelde, als wel iemand, die den draad der H. Schriftuur en der vaders spon. — Met de lezing dezer boeken is hij op gevorderden leeftijd meer dan tien jaar bezig geweest. — Was de dag, dat hij preeken zou, onder het volk bekend, dan riep men, niet zonder gevaar voor hem en veel anderen, luide rond: FRANCISCUS zal preeken! FRANCISCUS zal preeken! Met het oog hierop is het er toe gekomen, dat hij een tijd lang zich hiervan onthouden heeft, opdat hij niet, wanneer de gramschap der vijanden zou overloopen, te vroeg ons ontnomen mocht worden, dewijl hij voor de bekeering van bijzondere calvinisten, voor het oplossen van bezwaren der katholieken, en voor geleerde samensprekingen met priesters zeer geschikt en dienstig was. — Nauwelijks heb ik dit geschreven of door eenige personen wordt mij droevig nieuws gemeld, nl. dat drie protestantsche predikanten zouden samengezworen hebben om hem in bal-

(1) FR. DUSSELDORP († 23 Maart 1630)

lingschap te drijven, en dat zijn grootste vijand, UYTENBOGAERD, de hoofdleider der predikanten, dit met kracht doorzet. Wij hopen, dat God het gelukken hunner pogingen verijdele, tenzij Hij misschien besloten hebbe om hem door dit voorval tot hooger op te roepen.

BAEX preekt voor het volk met zooveel beleid en gemakkelijheid, dat ge meenen zoudt, dat er een geest spreekt uit zijn aangezicht en mond. Hij is onvermoeid in arbeid, nacht en dag. Terwijl hij bezig was, is hij in een tijdsverloop van twee dagen tweemaal door den Drost van IJsselstein overvallen; met eene langdurige ziekte is hij onlangs uit Zeeland gekomen.

EVERDINGEN munt in zijn spreken uit door zooveel ernst en minzaamheid, dat hij niet alleen den Utrechtenaren zeer welgevallig is, maar ook door de Delftenaars in den verloop van tijd algemeen getrokken werd, terwijl de Goezenaren te kennen gaven, dat niets hun aangenamer zou zijn dan bestuurd te worden door zulk een herder.

De licentiaat KEYTING had in zijn leven zooveel ijver voor de zielen, dat hij, ofschoon hij de hoop was zijner moederweduwe en van geheel zijne familie, meende nergens geweest te zijn, ware hij niet overal geweest. Daarom, toen hij door verschillende provincies tegelijk gevraagd werd, speet hem dit alleen en bedroefde zijne ziel, dat hij niet allen tegelijk tevreden stellen kon. Utrecht en geheel de provincie waren hem te klein; nu was hij in Holland, dan in Gelderland; dan trok hij naar Friesland, dan naar Zeeland, dikmaals in ziekelijken toestand. Tot veler blijdschap werd hij op wonder behendige wijze bevrijd uit de handen van den schout, na een geringe boete betaald te hebben. Van daar teruggekeerd, verzwakte hij met den dag, maar hield eerder op met te leven dan te arbeiden.

Waartoe nog meer opgenoemd? Zóó zijn ze allen, die ter eere Gods en ten nutte der kerk wenschen te leven en niet weigeren te sterven. Hoe komt het dan, dat wij zoo uitgemonsterd worden in het buitenland, en zooveel kwaads moeten hooren? Ik wil zeggen, wat ik er van denk. De verdienste heeft immer den tijd tot reisgenoot. Ware er door de onzen iets slechts of ook iets minder goeds gedaan, zij zouden (dat

weet ik het best) stillekens afwachten, dat ze voor de recht-bank hunner overheden geroepen werden, ja van ieder ander, die slechts een weinig kennis bezitten zou van tijd en land; ja zelfs (ik spreek uit veler mond) opdat wij niet schijnen ons te veel te willen toeschrijven, zijn wij bereid, als het blijken mocht nuttig te zullen wezen, van zijne Heiligheid een afzonderlijken afgevaardigde aan te nemen, opdat die een onderzoek instelle naar de zeden en hoedanigheden van onze geestelijken. Waarschijnlijk zou hij veel stichtends aanschouwen. Maar dit zullen onze tegenstanders niet wenschen (elk kwaadspreker immers mint de duisternis). Doch laat ik het in één woord zeggen. Het hindert velen, dat zij niet in die mate als zij wel wenschen winst behalen kunnen. Wie en hoevelen het waren in den verleden tijd, die er zich op toeleghden, niet om zielen maar om geld te verzamelen, vóór dat de beschikking van uwe Hoogw. de buitensporige collecten verbood, is, meen ik, aan ieder uit het volk genoeg bekend. Daarom alleen ook zoeken de Staten der provincies de burgerlijke rechtvaardigheid hunner plakكاتen te verdedigen tegen indringende monniken. Ik herinner mij het geval, dat zeven of acht tegelijk uit verschillende provincies met aanbevelingsbrieven naar onze stad gezonden werden om liefdegaven te vragen voor de herstelling van altaren, kerken, kapellen, gaanderijen, enz., die in de gewesten van Braband en Vlaanderen verwoest waren geworden. Zij zochten het volk te baten en te behagen, doch wat wonder? Diens hulp en medewerking hadden zij noodig voor hun beoogde doelwit. Het volk, dat steeds haakt naar een nieuwtje, liep in grooten getale uit om fraaie woorden te hooren; en zij, zij geloofden, dat ze diegenen bekeerd hadden, wier mededeelzaamheid ze ondervonden. Toen ze nu gekregen hadden wat zij wenschten, zijn zij teruggekeerd, ieder naar zijne provincie. Ondertusschen werd onze stad verscheiden malen in roering gebracht, maar op wie vielen de slagen? Op onze geestelijken, die met de gewone zorg belast waren; de vogel, voor wien de kooi klaargemaakt was, was gevlogen. Voor de blijvers, voor de inheemsche [vogels], die nog niet geleerd hadden weg te vliegen, spande de gefopte vogelaar zijne netten. Had de huurling de kudde bemind, hij zou niet gevluht zijn bij de nadering van den

wolf; maar, omdat hij de wol zocht, ging hij heen, nemende de vacht mede, onzeker wat er gebeuren zou aan de gewonde lichamen. Wilde nu de herder volgens zijn plicht hen verzorgen en koesteren, dan moest hij noodzakelijker wijze aanstonds hooren naar de stem van het blatende schaap, maar tevens kon hij de woestheid bemerken van den hongerigen wolf. Toen wij dit aanzagen en toelieten, heetten wij „goed”; toen wij ons er tegen poogden te verzetten, het zochten te verhinderen, verloren wij die benaming (ik meen nogthans, dat we de zaak waarschijnlijk wel behouden hebben). Om veler klachten is toen eene wijze beschikking van Uw Hoogw. uitgekomen, waarbij, onder bedreiging van kerkelijke straffen, zoodanige collecten verboden werden; toen echter het gerucht hiervan doordrong, ging er een groot geschreeuw op, ontstond er veel rumoer: „SASBOLD,” zoo heette het, „is hardvochtig, hij en al de zijnen; hij verbiedt den ordesmannen den toegang tot zijne provincie; het zijn altemaal weetnieten, luie priesters, die onder zijn gezag dienen, die, terwijl zij veel praten en niets doen, beletten dat iets goeds door de anderen gedaan wordt.” Nu voorwaar de bedoeling was niet, om monniken en ijveraars in vlam te zetten door het volk; men wilde slechts voorkomen, dat het beroofde volk gewend raakte aan de stem van den drijver, wiens hulp het niet zou kunnen krijgen, als het er behoefte aan had. Ofschoon het geen vereischte was, dat allen van één persoon vrijdom ontvingen, oordeelde men het toch nuttig, dat allen afhingen van één bestuurder, opdat niet, bij gebreke van orde en wet, het geheel, dat zonder rimpel wezen moest, in verwarring komen zou. Elders werden kerken gebouwd, die invielen; hier werden levende tempels van God, die ten verderve zouden gaan, verlaten. Ginds werden altaren, enz. gebouwd, en hier werden de offers verwaarloosd. Dikwerf moesten wij met smart zien, dat sommige armen, uit gebrek aan het tijdelijke, afvallig werden van het geloof en naar de vijandelijke partij overliepen, die, als zij van die aalmoezen hadden kunnen geholpen worden, nooit, naar hun zeggen, het geloof, dat ze nog steeds in het hart dragen, uiterlijk zouden verlaten hebben. Vroeger was 't gewoonte, dat de heidenen, die in de stad waren, als overwonnelingen geduld werden

in Jeruzalem. Dikwerf hebben ook pausen zich milddadig betoond jegens armen, die onder het juk der ongeloovigen leefden. Nu echter schijnt het, dat de overwonnelingen in onze gewesten de anderen, die vrij zijn, moeten te hulp komen; dat zij, die zich onder het juk van ongeloovigen bevinden, in droefheid en benauwdheid van ziel, den anderen raad en daad moeten verschaffen. Of dit is naar behooren, mogen zij beoordeelen, die meer licht en moed bezitten!

Goede ordesgeestelijken zijn ons niet een last, maar eene eer, wanneer zij, met ontferming over ons volk aangedaan, bereid zijn van harte meêtewerken en [hier volgt de verbetering van SASBOLD] hetgeen in sommigen slapend gebleven is, willende opwekken, met woord en voorbeeld voorgaan. Dit voegen wij er nochtans bij, hetgeen reeds meermalen te verstaan gegeven werd, dat wij niet minder gedaan hebben en nog doen, dan zij, die zich zoozeer beroemen. Wij spreken ten aanhoore van den Alwetende, en bewijzen er van zijn: de groote vervolgingen, die wij meer dan zij onderstaan hebben. Want tegen de monniken wordt gestreden met woorden, wordt bedreigd met geschriften; tegen onze geestelijken wordt het zwaard gegrepen, worden aanvallen en boeien bereid. Het zijn de onzen, die de moedeloozen bezoeken, die de verlatenen verzorgen, den behoeftigen weldoen en die plaatsen bezoeken, waar de gevaren groot, de voordeelen geene zijn en de arbeid het zwaarst is. Wij hebben dit jaar over de veertien aanvallen te verduren gehad, en terwijl de monniken het op een loopen zetten, is de storm hun voorbijgegaan maar tegen de onzen losgebarsten. [Tot zoover SASBOLD.]

Verder worden er geregeld prædikatiën en opwekkingen voor het volk gehouden, misschien met gunstiger gevolg, met meerder vrucht, dan weleer in den vreedestijd, toen het meer geschiedde uit gewoonte, dan wel uit godsvrucht. Biecht wordt er gehoord; sacramenten worden bediend aan ieder, die het verlangt; er wordt raad verschaft aan al wie angstig is of twijfelt; weduwen en weezen worden naar vermogen ondersteund; om kort te gaan: wij toonen ons vaardig en bereid voor allen nood des volks, en als wij daarvoor loon ontvangen bij God, maar haat bij de menschen, dan gebeurt ons niets tegen ver-

wachting. Dit enkel zoeken wij, dat God dezen zijnen wil in ons moge versterken. Dit alleen bidden wij, dat wij allen eensgezind mogen zijn, dat wij, verdragende elkander in de liefde, de eenheid des geestes door den band des vredes mogen bewaren; dat wij allen met één mond mogen verheerlijken God, den Vader onzes Heeren J. C., welke gezegend is in alle eeuwigheid.

De almogende God behoede uw hoogw. nog lang voor ons en voor zijne kerk.

Utrecht, 13 Februari 1613.

J. VIGILIUS. (WACHTELAER).

Den 5den Maart zond SASBOLD aan J. WACHTELAER eene dankbetuiging voor zijn brief, dien hij met genoegen gelezen had, waarop WACHTELAER den 13 Maart schreef: „Het verheugt mij, dat hetgeen door anderen verschaft en door mij geschreven is tot verdediging van onze geestelijkheid zoo behaagt. Het zal mij een spoorslag zijn om andere zaken met opgewektheid te behandelen. Ik betreur het echter, dat uw hoogw. door de lezing van dezen brief, of, wat ik eerder vrees, door aanbeveling van anderen, tot deze meening gekomen is, dat ik tot gewichtiger zaken geschikt ben.

En nu aan het einde eene vraag: Zou de arbeid onze geestelijkheid niet minstens eveneens als die van de vaders jezuiteten waardig geweest zijn, dat daarvan, zooals in den aanvang besproken werd, opzettelijk melding geschiedde naar Rome?”

Niet alleen door het inleveren van goede getuigenissen poogde SASBOLD zijne geestelijkheid te zuiveren van den blaam van onwetendheid en traagheid, maar hij had ook nog plan om persoonlijk naar Rome te gaan, ten einde de moeielijkheden, waarvoor velen na zijn dood vreesden, uit den weg te ruimen. Doch de gezondheid van SASBOLD was in dezen tijd van wankelenden aard. Hij leed af en toe veel pijn, veroorzaakt door het graveel, en daardoor is de reis niet tot uitvoering gekomen.

Met het oog op die wankelende gezondheid hadden eenige mannen alreeds hunne gedachten laten gaan over de wensche-lijkheid van een coadjutor (een tot medehelper aangesteld bis-

schop) te benoemen en met elkander hieromtrent geraadpleegd. In Maart 1613 had J. WACHTELAER uit naam van deze mannen aan SASBOLD voorgesteld, of het niet raadzaam wezen zou deze zaak in overweging te nemen, en er met den nuntius over te spreken, opdat deze zijn invloed bij den paus hiervoor aanwenden mocht. Het eerste deel van het voorstel behaagde SASBOLD zeer; het tweede minder, althans over de wijze, hoe in deze zaak te handelen, wilde hij beraadslaagd hebben. Velen toch meenden, dat de nuntius gretig deze gelegenheid zou aangrijpen om het bestuur geheel aan zich te trekken. Eenige der voornaamste mannen moesten dus naar Keulen komen om met elkander te beraadslagen.

SASBOLD zelf wendde zich tot verschillende personen met de vraag, wien zij het geschiktst oordeelden. Sommigen stelden voor FRANCISCUS DUSSELDORP, anderen J. WACHTELAER, of ROVENIUS, enz.

FRANCISCUS wees het beslist af. Hij raadde aan ROVENIUS te benoemen en wel op de volgende gronden: 1°. omdat deze zeer aanbevolen werd door JANSONIUS en door diens aanhangers; 2°. omdat hij *hier* niets bezat, wat hij verliezen kon, en *elders* bezat, wat hem niet zou ontnomen worden (FRANCISCUS doelde op de proosdij, welke ROVENIUS te Oldenzaal bezat.); 3°. omdat het aantal geestelijken hier niet verminderd, liever vermeerderd moest worden.

SASBOLD zelf schijnt de voorkeur gegeven te hebben aan WACHTELAER, en die voorliefde was nog zoo misplaatst niet, wanneer wij DUSSELDORP WACHTELAER aldus hooren prijzen: 1°. dat niemand zoo goed als hij eene zaak wist door te zetten en aanstonds het rechte middel te kiezen; 2°. dat hij zooveel invloed bezat op de gemoederen, dat hij door een wenk meer verkreeg dan anderen door gebeden en bedreigingen. Ingeval dus de keus viel op ROVENIUS, wilde DUSSELDORP toch, dat SASBOLD vooraf J. WACHTELAER zou aanzoeken, vooral omdat deze, wegens zijn slecht gezicht zich niet aan de studie kunnende wijden, meer onverdeeld kon bezig zijn met het praktische van deze bediening.

Ondertusschen, ofschoon de uitwendige mensch in SASBOLD verzwakte, niet alzo de inwendige. Deze was nog krachtig,

zooals blijkt uit zijn optreden tegen SIXTIUS, den vicaris van Haarlem, of liever tegen eenige mannen, die SIXTIUS er voorspanden. Er bestond nl. een kleine onaangenaamheid tussehen die van Haarlem en van Utrecht over het seminarie te Keulen. Zooals bekend is, werd dit in 1600 opgericht door SASBOLD met medewerking vooral van EGGIUS. Nu klaagden die van Haarlem, dat zij te weinig jongelieden daaruit ontvingen, dat het bestuur van het seminarie veel te wenschen overliet, enz. SIXTIUS nu had op aandringen van deze klagers zich tot SASBOLD gewend om een paar jongelieden te mogen hebben, maar er in berust, toen zijn verzoek niet ingewilligd werd. Hierover nu vielen de klagers SIXTIUS hard en voegden hem verwijtingen toe. Ware SYBRAND een EGGIUS geweest, hij zou zich dit weinig aangetrokken hebben, maar deze goede man was wat *al* te bescheiden en had, voor een overste, van zichzelf misschien een *te* nederig gevoelen. Want als men op hoogen toon tegen hem te werk ging, boog SIXTIUS weldra het hoofd, in de veronderstelling, dat hij misschien kwalijk gehandeld had. Dan zweeg hij en wenschte zuchtend naar den dag, dat hij van zijn last mocht ontheven worden.

Zoo werd SIXTIUS door velen hard beoordeeld en zelfs SASBOLD liet zich door zijne omgeving eenigszins meêsleepen. Naar aanleiding van zijne klachten over het seminarie schreef SASBOLD hem een niet malschen brief, waarop SIXTIUS in zijne eigenaardige manier van uitdrukking, steeds kort, maar vol geest, antwoordde: „ik heb uwen brief ontvangen. Ik en anderen met mij, wij verwonderden ons over zijn klank. Ik had, naar mij toescheen, goede en volgens mijne meening niet in het minst beleedigende redenen opgegeven. Ik ontving tamelijk harde ten antwoord. Maar „corripiet me justus et increpabit me. (1) Ik hoop maar, dat hij ook beminne.”

Met het beheer van het seminarie was men niet onverdeeld ingenomen. Nu, eenige misbruiken en ongeregelheden waren er zeker, dat hoorden we reeds vroeger; maar de kosten van onderhoud moesten hoofdzakelijk bestreden worden met giften en kleine makingen, en sedert 1602 begonnen deze in

(1) „De rechtvaardige moet mij berispen en mij bestraffen.” Ps. CXL: 5.

mindere mate te vloeien. Voor een groot deel was dit de schuld van sommige monniken, die, zegt J. WACHTELAER, het volk en vooral de aanzienlijken afkeerig maakten van dit seminarie, vanwaar, zeiden ze, zoo ongeveer niets anders dan ezels kwamen.

Ook klaagde men, dat EGGIUS met het gemeenschappelijke geld wat te ruim omgegaan had, en bijv. jongelieden blijven liet, van welke niet veel te verwachten was. Met het oog op deze beschuldiging schreef WACHTELAER aan de klagers aldus: „Als gij dergelijke punten aanvoert, doet gij den overledene smaad aan en zijt hem ondankbaar. Wanneer hij, sommigen uit de gevaren der zonde willende houden of er hen voor vrijwaren, te vrijgevig was, ook voor zoodanigen, van wie hij niet veel verwachtte, heeft hij, hetgeen hij uit de gemeenschappelijke kas misschien minder voorzichtig uitgaf, van het zijne bij testament vergoed. Dit is zeker: zijne bedoeling was altijd goed, al mag zijne manier van handelen ook niet aller goedkeuring wegdragen.” (EGGIUS had bij testament 16,000 gulden beschikbaar gesteld tot aankoop van een huis, ten dienste van het seminarie.)

Om nu aan alle klachten een einde te maken, werd door J. BOOL voorgesteld een beraadslaging te houden met SIXTIUS, NOMIUS en anderen, „want,” zeide BOOL, „in den tegenwoordigen staat van zaken is voor ons niets wenschelijker dan vrede en eendracht.” Deze beraadslaging vond plaats in Maart; doch de uitslag was niet van duurzamen aard, althans in 1616 werd door de Haarlemmers besloten tot de oprichting van een seminarie te Leuven.

Zoo zijn we langzamerhand genaderd tot het laatste levensjaar van SASBOLDUS.

Tot den 23sten April was hij betrekkelijk welvarend, toen hij, 's morgens opstaande, aangegrepen werd door onlijdelijke pijn, veroorzaakt door den steen. Hij begaf zich weder te bed. De arts HOLTZEMIUS had goeden moed en schreef een bad voor, hetwelk evenwel geen uitwerking had. Het onderlijf zwol op; de pijnen werden onduelbaar. VORDENUS diende hem den 3den Mei het sacrament des laatsten oliesels toe en zijn biechtvader de h. teerspijs, welke hij zeer god-

vruchtig ontving. In zijne pijnen sprak hij dikwerf AUGUSTINUS na: „snijd hier, brand hier, mijn God, mits ik gespaard worde in het andere leven.”

Blijmoedig wachtte hij den dood af. Na den middag begon zijn doodstrijd. Van dezen tijd af was hij zonder pijn. Omstreeks acht uur 's avonds stierf hij, biddende voor allen, „vol betrouwen, kalm en rustig,” schrijft TILMAN aan den h. vader.

Bij operatie bleken negen en twintig steenen in de urine-organen aanwezig te zijn.

Den volgenden dag werd het stoffelijk overschot plechtig en onder grooten toeloop des volks begraven in de Franciscaner-kerk te Keulen. Hij ruste in vrede!

Hier volgen nog eenige bijzonderheden die meer persoonlijk SASBOLD raken.

Het waren deftige geslachten, die van VOSMEER en SASBOUT. De VOSMEER's waren uit Delft; de SASBOUT's afkomstig uit Zegwaard. Door huwelijken waren ze verbonden met de geslachten van: VAN DE HOEVEL; VAN DER BURGH; VAN LIJNDEN; GROENEVELT; ALKEMADE, enz. Het wapen der VOSMEER's was: een zwarte eenhoorn op een wit veld; dat der SASBOUT's: drie goudsbloemen met een steeltje, waaruit twee bladeren, goud op een zwart veld, op den helm tusschen twee vleugels een goudsbloem.

MICHIEL CORNELISZ. VOSMEER was met MARGARETHA SASBOUT gehuwd den 29 Januari 1544. MARGARETHA stierf 18 Dec. 1573; MICHIEL VOSMEER den 25 Mei 1605, 82 jaar oud. Zij schijnen vier kinderen gehad te hebben. MICHIEL, geb. 1545, gestorven 1610 (na den dood van zijne vrouw president van het seminarie te Keulen geworden); SASBOLD of SASBOUT, geb. den 13 Maart 1548; ELIZABETH, geb. 1550, gestorven 1623, en TILMAN. Op zestien-jarigen leeftijd ging SASBOLD naar Leuven, waar hij van 1566—1573 studeerde. Om zijn verstand, zijne bescheidenheid en ernstige levensopvatting was hij ook door zijne professoren zeer bemind. Ofschoon menigeen den jongen man aanspoorde in de wereld te blijven, waar hij om zijne gaven en familiebetrekkingen zeker vooruit zou komen, bleef zijne keus gevestigd op den geestelijken stand. Den 10den Maart 1570

ontving hij de tonsuur en de kleine wijdingen, den volgenden dag de wijding van subdiaken, den 25sten Maart die van diaken en den 22 Maart 1572 die van priester. In 1574 werd hij licentiaat in de godgeleerdheid. Hoe hij in 1583 te Delft aankwam, met het voornemen bezielde om zijne vaderlandsche kerk te helpen, hebben wij op bladz. 5 verhaald. Getrouw aan zijn zinspreuk: „de genade kroont de lijdzaamheid” (*patientiam coronat gratia*), ving hij zijn arbeid behoedzaam aan, en steeds grooter werd de kring, waarin de onvermoeide strijder zijn invloed deed gevoelen. Een man van *voortgezette* studie kon SASBOLD niet wezen, ofschoon de aantekeningen, die wij van hem bezitten over verschillende punten, bewijzen, dat hij de studie niet geheel ter zijde gezet had. Maar, dat hij zijn brood niet in ledigheid gegeten heeft, bewijzen de zes folianten met brieven, die van hem in ons bezit zijn. Het schrift is zeer fijn en de regels inééngedrongen, zoodat één bladzijde van zijn schrift gelijk staat met drie bladzijden gewoon schrift. Die brieven gingen naar alle zijden heen, inhoudende raadgevingen of raadvragingen aan de meest verschillende personen. Met hoeveel eerbied zijne tijdgenooten een brief van hem bewaarden, blijkt uit de talrijke stukjes papier, waarop SASBOLD zijn antwoord schreef. En evenals van dit middelpunt de stralen naar alle zijden heen zich verspreidden, keerde alles weêr tot het middelpunt terug. Acht folianten *brieven aan Sasbold* zijn in ons archief aanwezig. Al heeft hij dus zich niet bekend gemaakt door het uitgeven van boeken, „heeft hij toch zijn best gedaan om het lichaam van JEZUS te zalven.” En SASBOLD kon niet dagelijks rustig aan zijne schrijftafel gaan zitten, maar was nu hier, dan daar, soms vrijwillig, soms genoodzaakt, omdat hij gezocht werd. Dat hij daarbij dikwerf in gevaar was heb ik nu niet te herinneren, evenmin als dat dit veelvuldig reizen hem veel last en groote kosten veroorzaakte. Die uitgaven moesten bestreden worden uit eene erfmaking van zijne tante, want voordeel uit zijn kerkelijk ambt heeft SASBOLD nimmer gehad. Zijne reis naar Rome in 1602 kostte hem veel, zooals we hoorden; het seminarie verslond ook een goed deel van zijne bezitting, en voor verscheidene paters betaalde hij het kostgeld, en andere zaken. Vorsteljik

was zijne huishouding niet ingericht. Het was bij SASBOLD zeer eenvoudig, maar om de Hollandsche zindelijkheid moet zijn huis te Keulen wel bekend geweest zijn. Daar heerschte goede orde. Om vier uur 's morgens begonnen voor ieder de werkzaamheden en ieder wist wat hij te doen had. SASBOLD zelf had de huiswetten opgesteld. Zoo iemand begeert even den blik te werpen binnenshuis, dan kunnen we hem voldoen; want die huiswetten zijn bewaard in ons archief (A, 30 en 31). onmiddellijk na het opstaan moest ieder zich flink wasschen in zuiver water, vooral mond, ooren en neus spoelen, want, voegde SASBOLD er bij, dat bevordert zeer de gezondheid. Om vijf uur begaven allen zich naar den h. dienst, en na de godsdienstoefening had ieder een half uur voor zich voor overdenking of goede lezing. Als boeken van devotie raadde hij zijne bedienden aan: de navolging van Christus, de belijdenissen van Augustinus en vooral de h. Schriftuur. Dan togen allen aan den arbeid, waarbij men niet te traag, ook niet al te haastig moest zijn. Dagelijks moest het huis geveegd, gelucht en op orde gebracht worden, maar aan zijne papieren mochten de bedienden niet raken. Niemand mocht met vuile voeten het huis binnenkomen. De bedienden moesten om den anderen dag hun kamer doen, of als het noodig was, dagelijks. Hoe zij de gasten moesten aandielen en uitlaten, de tafel aanrichten en bedienen, wordt omstandig voorgeschreven. Menig ondergeschikte zou hier ter school kunnen gaan. Met allen eenvoud bezat dus dit huis een echt Hollandsche deftigheid, die aanwees, dat de bewoner een man van opvoeding en beschaving was.

SASBOLD zelf was altijd vóór vieren op, en bracht menigmaal den nacht door in het gebed. In de vasten at en dronk hij eenmaal per dag; op vischdagen werd er op zijn tafel geen vleesch gediend. Uitzondering op deze soberheid maakte de aanwezigheid van gasten. Voor zijne ontspanning hield hij zich bezig met de vervaardiging van kerkelijke kleederen. Zoo heeft hij eigenhandig meer dan dertig kazuifels gemaakt, die dan ten geschenke gegeven werden aan arme kerken.

Zoo was SASBOLD binnen'shuis. Hoe hij daarbuiten was hebben we uit het medegedeelde kunnen opmaken.

Binnen weinige maanden werden meer dan dertigduizend personen door hem gevormd.

De reis naar Rome in 1602 legde hij grootendeels te voet af; vóór zijn vertrek maakte hij zijn testament.

Verschillende stukken, betrekking hebbende op zijn bischopswijding, zijn in ons bezit: bijv. het proces-verbaal over het onderzoek door den kardinaal A TERRA NOVA naar de zeden en hoedanigheden van SASBOLD ingesteld; het besluit van het consistorie van 9 September 1602, waarin uitdrukkelijk gezegd wordt, dat SASBOLD wel gewijd wordt op den titel van aartsbisschop van Filippi, maar dat hij niet dáár, doch enkel in de gewesten van Holland en Zeeland bisschoppelijke bedieningen mag uitoefenen; eindelijk nog zijn eed van getrouwheid aan den heiligen vader, en zijn inwijdings-acte op perkament.

Vroeger hebben we SASBOLD hooren zeggen, dat hij in moeilijke gevallen raadpleegde met de doctoren der godgeleerde faculteit van Leuven. Daarover bezitten wij een aantekenboekje van 4° formaat. Nog wordt in ons archief bewaard een „kalender voor katholieken”, door SASBOLD uit het latijn overgezet en voor Holland gewijzigd. Bij het feest van Maria-boodschap (25 Maart) teekent hij aan: Als dees feest coempt op oft nae Palmsondach, zal men die houden nae ouder gewoente, saterdach vóór Palmsondach. Bij den 3den zondag na Paschen teekent hij aan, dat op dezen dag gewoonlijk gehouden werd de gedachtenis der zeven weeën van de heilige maagd. Verder bezitten we nog: „aanwijzingen voor geestelijken, om biecht te hooren van vrouwen,” waarin hij veel goede lessen geeft.

Den 12 Maart 1612 maakte hij zijn testament, herroepende zijne beschikkingen van vroeger.

Vooreerst getuigt hij geen ander beneficie te bezitten dan het dekenschap van den Haag, dat hem nimmer iets opgebracht had. Van zijn bisschoppelijk ambt had hij insgelijks niets dan moeilijkheden gehad, en als hem iets ter hand gesteld werd voor goede doeleinden, verklaart hij voor God daaraan getrouwelijk voldaan te hebben, ja durft getuigen, dat hij wel twee- en driemaal uitgegeven heeft, hetgeen hij ontving.

Vervolgens draagt hij zijn broeder TILMAN op voor zijne begrafenis te zorgen, maar dit zoo weinig kostbaar mogelijk te doen. Hij vond het goed, dat op zijn grafzerk uitgehouwen werden de wapens van vader, moeder, grootvader en grootmoeder. Zijn bisschoppelijk wapen wilde hij in het midden hebben, met zijn zinspreuk: „de genade kroont de lijdzaamheid” onderaan.

TILMAN was eenige erfgeraam en uitvoerder van zijne wenschen.

Aan zijn oudsten broeder MICHAEL, die het grootste deel van het vaderlijk erfgoed ontvangen had, werden 500 hollandsche guldens gelegateerd, en aan eenige neven en nichten kleine makingen gedaan.

Het college te Keulen kreeg 600 gulden en van boeken, huisraad, kleederen zooveel als TILMAN wilde geven. Tevens ontving het 't vruchtgebruik van 100 daalders om daarvan een jaarlijksche gedachtenis te houden.

Zijne bedienden kregen van 50 tot 100 gulden en eenige vrienden kleine geschenken.

Aan een aanteekenboekje, waarin TILMAN de uitgaven bij gelegenheid van zijns broeders dood opschreef, en waarin ook de geschenken aan verschillende personen vermeld worden, ontleenen wij nog het volgende.

Den 9 Mei betaalde TILMAN bij gelegenheid van de plechtige uitvaart aan verschillende kerken, kloosters, armen, beambten, enz. over de 1200 gulden, den 13 Mei nog eens 1000 gulden. Twee doctoren hebben SASBOLD in zijne laatste ziekte behandeld. Voor het uithalen van de ingewanden werd den chirurgijn betaald 11 gulden.

De kist met papieren over de abdij Coninxveld en eenige andere kistjes, in ons archief bewaard, zijn naar alle waarschijnlijkheid afkomstig van SASBOLD, door TILMAN geschonken aan ons seminarie te Keulen.

N. GELDORP ontving voor het schilderen van het portret des overledenen 12 goudguldens. Een zeer kostbaar pluviale, op het schild waarvan eene voorstelling van de verrijzenis stond, ontving VORDENUS ten geschenke, benevens een fraaien miskelk, hebbende op den voet ST. JACOB.

Aan het college werd gegeven een kostbaar kazuifel en veel andere kleederen en pretiosa.

Den 7 Maart 1615 werden uit TILMAN'S huis naar het college overgebracht twee kistjes met reliquiën, in een van welke bewaard werd het hoofd van BALTHAZAR.

Den 4 Mei werd SASBOLD'S lijkrede gehouden, naar aanleiding van 2 Kon. III v. 38: „Een prins, ja een groote is heden in Israël gesneuveld,” en zonder bedenking stemmen wij deze woorden toe.

Van ADAM SASBOLD († 1553 op 36jarigen leeftijd) bezitten wij in ons archief drie levensbeschrijvingen, waarvan ééne met kanteekeningen van SASBOLD.

Wil iemand nog eene schildering lezen van de 16de eeuw door een tijdgenoot, die zoeke *Batav. sacr.*, edit. fol, oudheden van Zuid-Holland, Dordrecht, p. 559.

VERBETERING:

Bladz. 65 staat: GIJSBERTUS COENCINA.

lees: GIJSBERTUS COEVERINX.

FILIPPUS ROVENIUS EN ZIJN TIJD.

1614—1651.

Reeds vroeger is verhaald, dat, met het oog op de wankele gezondheid van SASBOLDUS, sommige mannen hunne gedachten hadden laten gaan over een te benoemen coadjutor, en dat ROVENIUS daarvoor het meest in aanmerking kwam. Over hem dus een klein levensbericht vooraf.

FILIPPUS was een der zes kinderen uit het huwelijk van GERARDUS (geboren te Roveen, een dorpje in Overijssel, tusschen Zwolle en Meppel; rector van een school in Deventer, later in Emmerik) en N. WIJNHOFEN van Ootmarsum. Geboren in (1) 1575, studeerde hij te Leuven, waar hij den graad verwierf van licentiaat in de godgeleerdheid, en werd hij in 1599 priester gewijd. Al spoedig werd hij door SASBOLD naar Keulen geroepen om aan het seminarium aldaar op te treden als president en professor in de theologie. Achtereenvolgens werden hem verschillende bedieningen toevertrouwd, als: van algemeen vicaris van het bisdom van Deventer, kanunnik, deken, proost van Oldenzaal, in welke laatste betrekking hij, naar zijn zeggen, met veel verdrietelijkheden te kampen had, maar toch met vrucht mocht werkzaam zijn.

Na den dood van SASBOLD was de eenparige wensch deze, dat ROVENIUS zijn opvolger mocht zijn, en PAULUS V zond

(1) In het eerste deel van het „Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht”, bladzijde 166, wordt met zekeren ophef, ten bewijze, dat de jansenist v. HEUSSEN ook hierin weder onbetrouwbaar wordt bevonden, meêgedeeld een extract uit het doopboek, waaruit blijkt, dat ROVENIUS geboren is 1 Januari 1574 in plaats van 1575, welk geboortjaar v. HEUSSEN aangenomen heeft, naar ik denk, op eene aanwizing van ROVENIUS zelve in één van zijne brieven. Pater v. LOMMEL echter neemt in zijne levensschets van ROVENIUS (zie Archief, etc. Deel XIV, bl. 120) als geboortjaar 1575 10 Februari.

hem den 11 October 1614 zijne benoeming tot pauselijk-vicaris in de vereenigde Nederlanden. En opdat alles ordelijk zou toegaan, verleende de paus hem gezag over alle kloosterlingen, ook over de vaders der sociëteit.

Zoo aanvaardde ROVENIUS de moeielijke en gevaarvolle bediening van SASBOLDUS en heeft hij, zoolang het voor hem dag geweest is, onvermoeid gearbeid in diens geest. Hetgeen wij in het vervolg van hem vernemen zullen, zal ons met eerbied vervullen voor dezen vicaris. Als een waakzaam opziener reisde hij de Nederlandsche gewesten door, meestentijds blootgesteld aan veel gevaren, steeds vol vertrouwen op God, die verlossen kan uit allen nood.

Geheel in overeenstemming met zijn open gelaat was zijn manier van handelen. Men wist wat men aan hem had. „Ik ben gewoon,” schrijft hij ergens, „openhartig te handelen, en zoek niet den menschen te behagen, maar in waarheid en oprechtheid te wandelen.”

Maar er is veel meê te deelen uit den tijd, gedurende welken ROVENIUS het bestuur in handen gehad heeft. Wij beginnen, in de hoop, dat de lezers van de *Oud-Katholiek* met belangstelling kennis nemen van het lijden en strijden onzer vaders, opdat het schoone pand, de schat des geloofs, ons zou bewaard blijven.

Het schijnt, dat reeds aan SASBOLDUS verzocht was om eene beschrijving van den kerkelijken toestand dezer provincies. Althans in ons archief bevindt zich eene schets van een verslag aan den nuntius, gedagteekend 4 Januari 1614, waarin met lof gewaagd wordt o. a. van JOACHIM BAAKS, een Utrechtsch edelman, die zich vooral de mindere volksklasse aantrok en nachten achtereen bezig was met preeken, biecht hooren en onderrichten, — van WALTER KEYTING PAULUS GERECTENIUS, enz.

Bij dit verslag is gevoegd een lijst van priesters, welke in die dagen werkzaam waren. Voor het meerendeel der lezers van de *Oud-Katholiek* zou het opnoemen van al die namen weinig belangrijk zijn. Wij laten dan hier liever volgen de

eerste beschrijving van den kerkelijken toestand, door ROVENIUS in het jaar 1616 aan den nuntius ter hand gesteld.

Wie de verslagen van 1616 en van 1653 (het laatste dat door ROVENIUS opgezonden werd) gelezen heeft, zal zelf kunnen oordeelen over den voortgang, welken het katholiek geloof gemaakt heeft onder het bestuur van dezen werkzamen bisschop. Wij geven echter van dit verslag slechts een breed uittreksel, maar zullen een ander, weinig jaren later den paus zelven opgedragen, in zijn geheel meêdeelen. Dit verslag is afgedrukt in Archief 1 D. bl. 208.

Na de zeven provinciën, die zich onttrokken aan het gezag van den koning van Spanje en afvielen van het katholiek geloof, genoemd te hebben, verhaalt ROVENIUS, dat door zijne heiligheid aangesteld is een apostolisch vicaris om in deze gewesten de kudde te bewaken en toezicht te houden op de geestelijkheid. 200 priesters, 15 jezuïeten en 4 franciscanen arbeidden in de verschillende provinciën. Het grootste deel der wereldgeestelijken bezat een graad in de theologie of in het recht, en allen waren onbesproken van leven.

Vervolgens komende tot bijzonderheden van ieder bisdom, zegt hij van de Utrechtsche diocese, dat ze omvat 32 steden en 270 dorpen. De aanzienlijke inwoners waren meerendeels katholiek en minstens het derde deel van het volk. IJver voor de godsdienstoefeningen kenmerkte allen. In de bijeenkomsten waren doorgaans van 400 tot 500 lieden tegenwoordig. 40 wereldgeestelijken bevonden zich in de stad Utrecht, waarvan 12 op alle zon- en feestdagen in verschillende bedehuizen dienst deden. Buiten de stad waren de priesters werkzaam.

WALTER KEYTING arbeidde in „de Venen”; ADRIANUS VAN OIRSCHOT in het noorder gedeelte er van, en wel zóó gezegend, dat er bijkans geen protestanten te vinden waren. Te Ysselstein, Benschop, Kapelle en omstreken was JOACHIM BAAKS onverdroten werkzaam. Te Montfoort en Kuilenburg was het aantal katholieken zóó talrijk, dat wel drie priesters er noodig zouden zijn. Te Vianen offerde zich een pater jezuïet op; te Arnhem, Rhenen en omstreken JACOB BOOL doct. theol.; HERMAN STRICK te Gorkum; te Heussen JACOB VAN EVERDINGEN. In Duurstede, Buren, Oudewater, Woerden,

Heukelom, Leerdam, Asperen was het aantal katholieken gering.

Op de levenswijze der priesters was niets aan te merken; hunne kleeding was eenvoudig, eer beneden dan boven het middelmatige; zij bedienden de sacramenten voor niet en leefden van hun eigen goed, terwijl zij nog rijkelijk aalmoezen gaven. In al deze opzichten konden zij den ordesgeestelijken ten voorbeelde zijn.

In de stad Utrecht waren behalve de metropolitaan-kerk vier collegiale kerken. Er waren twee mannen-abdijen, één binnen de stad, de andere te Oostbroek; deze laatste werd vroeger genaamd „de gevangenis der orde”, om reden de tucht er zoo streng was. Voorts drie abdijen voor jonkvrouwen en verschillende andere kloosters, die in het bezit hunner goederen gebleven zijn tot 1613, toen ze door den fiscus aangeslagen zijn, ter oorzake van de menigvuldige en talrijk bezochte vergaderingen, door de paters jezuïeten gehouden in het klooster van Jeruzalem. Aan hen, die vóór 1583 professie gedaan, dat is kloostergelofte afgelegd hadden, werd eene lijfrente uitbetaald, de anderen ontvingen niets. De goederen van de St. Paulus-abdij werden bestemd tot onderhoud van een protestantsch seminarie. De kerkelijke bezittingen bedroegen te zamen zóóveel, dat het vierde deel van de provincie geacht werd kerkelijk goed te zijn.

De stad Utrecht bezat vier parochie-kerken. De steden en dorpen hadden of hun pastoor of werden bezocht door priesters uit de stad. In de stad waren anabaptisten, weinige lutherschen, doch de overmacht bezaten de calvinisten, die de collegiale en parochie-kerken in bezit hadden. Er waren zeven predikanten, die ieder 1000 flor. inkomen hadden. Terwijl de overheid de partij van ARMINIUS (1) was toegedaan, koos het volk meer partij voor GOMARUS. De Vriezen, Zeelanders en Amsterdammers waren geslagen vijanden van deze Utrechtsche Arminianen.

(1) ARMINIUS en GOMARUS waren Leidsche professoren, de eerste een tegenstander en de tweede een voorstander van de gestrengste opvatting van de leer der voorbeschikking, en die een hevigen strijd verwekten in de protestantsche kerk.

Bij deze gelegenheid maakt ROVENIUS het den nuntius duidelijk, waarin het verschil gelegen is tusschen deze twee partijen.

De katholieken te Utrecht hielden godsdienstoefening in particuliere huizen. Ordes-geestelijken verrichtten in Utrecht geen herderlijke bedieningen, tenzij ingeval van nood of na verkregen machtiging van den pastoor. Om vredes wil was het den vaders jezuïeten toegestaan overal elders in de geheele diocees herderlijke bedieningen te verrichten.

Te Rotterdam waren werkzaam een jezuïet en een wereldgeestelijke. Het aantal katholieken bedroeg slechts 300 à 400, doch het won steeds aan. THEODORUS DE WITTE was pastoor en aartspriester te Dordrecht. De katholieken (ongeveer 600 in getal) werden daar meer dan op andere plaatsen verontrust. Te Leiden, waar eene protestantsche universiteit was en waar een vinnige strijd gestreden werd tusschen ARMINIUS en GOMARUS, werkte ROMBOUT MEDENBLICK met twee helpers. Het aantal katholieken was aanzienlijk en hun werd meerder vrijheid gegund dan op andere plaatsen. In de omliggende dorpen werden somtijds vergaderingen gehouden, waar tot 1000 menschen tegenwoordig waren. Te Gouda waren de katholieken vol ijver. Het stedelijk bestuur liet hun veel vrijheid. Er waren drie priesters, maar van hoogen leeftijd. Op veler verzoek was daarom PETRUS PURMERENT als pastoor aangesteld. Tevens arbeidde er een jezuïet.

Te Delft hadden de katholieken eenige vrijheid gekocht. JOHANNES STALPERT was er pastoor en had tot medehelper SUITBERTUS PURMERENT. Een jezuïet bewees mede goede diensten. In den Haag werkten drie geestelijken. Te Schiedam beliep het aantal katholieken 150 met één priester. Voor de omliggende plaatsen droeg HENDRIK EBBEN zorg. Te Amersfoort waren veel katholieken, maar op veel vrijheid hadden zij niet te roemen. Drie of vier priesters waren hier werkzaam.

Vervolgens komt ROVENIUS tot Zeeland. Priesters uit Utrecht deden hier bij beurten dienst; thans was er als vaste helper een jezuïet aangesteld. Te Middelburg waren ongeveer 150 katholieken, wier ijver te wenschen overliet. Te Vlissingen waren nauwelijks twee katholieke families. Te Goes stond JOHAN TRUTIUS als pastoor. De katholieken waren nog al

velen, maar men moest voorzichtig zijn en zich onthouden van te talrijke vergaderingen. Te Zierikzee was het aantal katholieken klein.

Wat de Haarlemsche dioccees betrof, de katholieken waren er in groot aantal. Vooral in Haarlem bezaten zij veel vrijheid. Ofschoon de goederen in handen van protestanten waren, bestond nog het kapittel, wiens proost was JACOB ZAFFIUS. Er waren veel priesters. Te Amsterdam vond men vooral onder de burgers veel katholieken, die bestuurd werden door de pastoors SIBRAND SIXTIUS en STEFANUS VAN DER CRACHT. Verder woonden er gewoonlijk de priesters, die de dorpen bezochten. Te Hoorn waren twee priesters en in de omliggende dorpen waren geestelijken aangesteld. Edam en Purmerend hadden hare priesters. Te Edam had zekere ALEXANDER TROGNESIUS veel onlusten verwekt. Te Alkmaar waren veel katholieken. QUIRINUS COSTER, HENDRIK CRANENBURG en een pater jezuïet werkten er met vrucht. Te Enkhuizen stond als pastoor AUGUSTINUS WOLFF. In de omliggende dorpen arbeidden vier priesters. Medemblik was voor een goed deel katholiek; als pastoor stond er HERMES VELERIUS.

In de dioccees van Leeuwarden waren vele en aanzienlijke katholieken, maar over het algemeen was de toestand niet bemoedigend. Te Sneek, Franeker en Dokkum was geen priester. Van tijd tot tijd werden deze streken bezocht door Utrechtsche geestelijken. De vervolging was er heftiger dan in andere provinciën. In Leeuwarden waren werkzaam drie priesters, waarvan één jezuïet.

In de Groninger dioccees werden slechts drie priesters gevonden. JOHANNES SIMONS werkte onvermoeid. In Drenthe kwam van tijd tot tijd een priester.

In de Deventer dioccees moesten twee priesters, die in de stad dienst deden, zich schuilen. Te Zwolle stond NICOLAUS LONIUS, die met bijzondere gratie het Evangelie verkondigde. Hij had te Kampen gevangenisstraf geleden. Hier werkte ook een jezuïet. In de Veluwe was geen geestelijke. Een pater jezuïet bezocht af en toe deze streek. Te Oldenzaal hadden de katholieken veel vrijheid. De Twentsche

boeren waren meest katholiek. Te Lingen stond als pastoor GERARDUS VOGEL.

De ALEXANDER TROGNESIUS, over wien ROVENIUS in dit verslag klaagt als hebbende veel onlusten te Edam verwekt, was een treurige figuur en speelde hier geen fraaie rol. Hij matigde zich aan als aartsdiaken van Utrecht op te treden, en dischte niet alleen ROVENIUS, maar ook den nuntius veel leugens op. Zelfs had hij van den nuntius brieven van aanstelling als aartsdiaken weten te krijgen, en ROVENIUS, die hem ook toen niet in die hoedanigheid erkennen wilde, werd ter verantwoording geroepen naar Brussel. Lang duurde het, eer men aan de inlichtingen van ROVENIUS aangaande den waren aard van ALEXANDER geloof sloeg. De vicaris was er ondertusschen de man niet naar om zich vervaard te toonen door dreigende taal, zelfs van een nuntius. Aan zeker vriend schreef hij in dezen tijd: „laat de doorluchtige nuntius doen en besluiten hetgeen hem goeddunkt, wij zullen doen wat wij kunnen en moeten. Klachten over nuntiusen zijn te Rome niet aangenaam, maar de waarheid mag niet verzwegen worden.” Wie overigens ALEXANDER was, blijke uit het volgende. Later, toen zijne zoon aan het tanen ging, beloofde hij aan ROVENIUS alle gehoorzaamheid, en verzocht, dat hem slechts een klein plaatsje mocht aangewezen worden om daar als pastoor te arbeiden. De vicaris gaf ten antwoord: hem nimmer zielen te zullen toevertrouwen, daar hij zelfs varkens onder zijne hoede niet veilig zou achten.

Een ander, die in dezen tijd niet minder van zich deed spreken, was CORNELIUS HAGIUS. De lezers herinneren zich misschien nog, dat reeds in 1603 EGGIUS hem goeden raad gegeven had om niet te driftig te zijn en zich wat meer te voegen naar het oordeel van heilige mannen, als ADRIANUS e. a. De zaak, waarom CORNELIUS zooveel beweging maakte, was deze. Het was al vanouds gewoonte, dat te Haarlem maar één pastoor was, nl. de pastoor van de ST. BAVO kerk. Deze had vier kapellaans onder zich, die wel niet den naam van pastoor droegen, doch al de bedieningen als zoodanig

uitoefenden. Geen ander mocht in deze stad de zoogenoemde *pastoralia* (pastoreele bedieningen) verrichten. Als zoodanige kapellaan deed te Haarlem CORNELIUS HAGIUS dienst, of liever, hij had zich als zoodanig ingedrongen. Wettige aanstelling bezat hij niet en kon hij, daarnaar gevraagd, niet toonen. Omdat hij een lastig man was, iemand wien de koorts van proces voeren in de ziel was gevaren, liet men hem oogluikend toe; maar toen er te veel op zijn gedrag begon aangemerkt te worden, en zijn samenwonen met zekere PETRONELLA CRAENHALS, die hij niet verlaten wilde, hoe ZAFFIUS en EGGIUS het ook gelastten, in opspraak kwam, ging men over tot de aanstelling van een kapellaan. Ten overvloede had men hem nog verzocht zijne aanstelling te toonen; en wat meer zegt, uit eigen beweging had hij 19 Maart 1609 zijn ontslag gevraagd. Dit hield men met beide handen vast, doch toen nu een ander aangesteld was, werd hemel en aarde door CORNELIUS in beroering gebracht. Zijne brieven uit dezen tijd, allen fraai en vol krullen geschreven, zijn de een al hoogdravender dan de andere. CICERO en andere wijsgeeren voeren er het hoogste woord; zelfs duivels moesten de uitwerking verhoogen. Zeker iemand, die zijne brieven gelezen had, gaf er deze beoordeeling van: „de man begrijpt zich zelve niet”. CORNELIUS bracht zijne zaak van de eene rechtbank naar de andere; de aartsbisschop van Mechelen, de nuntius, de paus, ja zelfs prins MAURITS werden er in gemoeid. Eene duchtige berisping ontving hij van den prelaat van Mechelen, die onderzoek had laten doen. Den 23 Januari 1614 schreef deze aldus: „Het is een onrustig mensch, die veel ergernis geeft en weerspannig is. Hij erkent noch den hoogw. FILIPPUS, noch het kapittel van Haarlem, noch SIBRANDUS, den vicaris. Hij voert gedingen voor den wereldlijken rechter, zoo te Haarlem als in den Haag; is in opspraak bij katholiek en onkatholiek, en voert dwepende menschen met zich om, wien hij wijs maakt dat ze bezeten zijn. Hiertegen wendt hij allerlei ongewone bezweringen aan.” Aan prins MAURITS schreef hij in zulke onbehoorlijke taal, dat hem, alleen omdat hij priester was, genade geschonken werd voor zijne beleediging. En eindelijk over ROVENIUS en anderen

sprak hij den grooten ban uit! ja had plan om hiermeê den nuntius te treffen. In Juli 1628 werd deze speler van het tooneel afgeroepen, bij welke gelegenheid ROVENIUS zijne hoop te kennen geeft, dat hij met oprecht berouw tot het beter leven mag zijn heengegaan.

De zaak van het seminarie te Keulen baarde ROVENIUS ook veel verdriet. Hij voor zich was niet gezind om het verlangen der Haarlemsche heeren te bevredigen. In Februari 1616 werd te Utrecht hierover eene vergadering gehouden en zag ROVENIUS toen reeds in, dat de scheiding zou moeten plaats hebben. Hij schoof de zaak evenwel op de lange baan, hopende dat de tijd ondertusschen een of andere uitkomst geven zou. TILMAN VOSMEER was er ietwat geraakt over, zooals te begrijpen is. Zijn broeder toch had aan de oprichting van dit seminarie veel geld besteed. Om zich te rechtvaardigen schrijft ROVENIUS in Juni van dit jaar dan aan TILMAN, dat hij door dringend verzoek der Haarlemmers, die zeggen, dat hun de middelen ontbreken om het seminarie te Keulen voor hun gedeelte te onderhouden, geperst wordt om tot de scheiding zijn toestemming te geven, en, alles wel overwogen, meende hij liever er in te moeten berusten, dan door langer tegenhouden de gemoederen nog warmer te maken. De Utrechtenaren zouden niet aan den slechtsten koop zijn. Zij toch behielden een goed ingericht huis en voldoende beursen. Den Haarlemmers zou de oprichting van een nieuw college te Leuven veel kosten. ROVENIUS zou ijveren voor de instandhouding van een seminarie, waarvan mannen van barmhartigheid de grondslagen gelegd hadden, en waar de dierbare lichamen van SASBOLD en EGGIUS rustten. Wie weet of het niet Gods wil was, die zodoende twee schuilplaatsen wilde verschaffen.

In December 1616 diende JACOBUS JANSONIUS een verzoekschrift in bij de heeren burgemeesters en raden der stad Leuven, waarin hij te kennen geeft onlangs op zijn naam van den tegenwoordigen heer majoor van Leuven gekocht en betaald te hebben een huis op de Veemarkt, met het doel om dit in te richten tot een college voor studenten in theologie en philosophie, dat den naam voeren zal van *collegium divae*

Pulcheriae, (college van de h. maagd MARIA) weshalve hij verzoekt, dat het van stadswege dezelfde vrijheden moge hebben, die andere colleges genieten, welk verzoek den 23 Dec. 1616 door den raad werd toegestaan.

Den 27 September 1619 zond ROVENIUS den kardinaal MILLINUS een verslag van den toestand hier te lande, waaraan we het volgende ontleenen.

Hij zegt hierin, dat de oneenigheid onder de Calvinisten, de strijd tusschen de partijen van ARMINIUS en GOMARUS, er toe bijdroeg om den katholieken niet alle vrijheid te ontnemen. Want al had voor het oogenblik de eene partij de overhand, de andere was nog geenszins ontmoedigd. Voor de partijen hing er veel van af om de katholieken niet geheel en al van zich te vervreemden, met wier hulp de eene op het kussen zocht te blijven, de andere er op te komen.

De aanhangers van ARMINIUS weken in veel punten van CALVYN af en beleden openlijk, dat er op ZWINGLI, LUTHER, CALVYN veel aan te merken was. De aanhangers van GOMARUS, de echte Dordsche vaders van 1619, brandmerkten omgekeerd de Arminianen als tirannen, Pelagianen, Atheïsten en nog slechter dan papen. Zij op hun beurt schoten evenmin te kort in het toekennen van liefelijke benamingen. De Turken waren nog heilig bij de aanhangers van GOMARUS, die God maakten tot de oorzaak van de zonde, enz. Zij verklaarden, niet minder recht te hebben dan LUTHER en CALVYN om te hervormen hetgeen hun ongerijmd voorkwam, en zóó gewelddadig hadden noch hertog ALVA noch de inquisitie gehandeld, als nu de volgelingen van GOMARUS deden met de Arminianen. Zij keurden het af, eene provincie te dwingen dezen en geen anderen godsdienstvorm aan te nemen.

Dat de partij van ARMINIUS den katholieken gunstiger was, kwam echter meer hieruit voort, dat zij in de minderheid was, dan uit beginsel; want in het vervolgen deed ze evenzeer mee. Niettemin het strekte althans om den katholieken nog een weinig vrijheid te laten.

Wat de katholieken betrof, die werden bestuurd door wereld- en ordes-geestelijken, welke of van hun erfgoed leefden, of onderhouden werden door de milddadigheid der geloovigen.

Jaarlijks kwamen er eenige medehelpers voort uit de seminariën te Keulen en te Leuven. In ieder seminarie, met groote opofferingen tot stand gekomen, studeerden ongeveer 30 jongelieden. 200 wereld-geestelijken waren werkzaam in den wijngaard des Heeren. Bovendien waren er nog 20 jezuïeten, 7 franciscanen en 4 dominicanen, wien niet geweigerd werd herderlijke bedieningen te verrichten, mits zij zich hielden aan de verdragen, die door den paus waren goedgekeurd.

Nu geeft ROVENIUS vervolgens eene beschrijving van ieder bisdom afzonderlijk.

Meer en meer deed zich de behoefte gevoelen aan iemand, die met bisschoppelijk gezag bekleed was. De geloovigen waren verstoken van het sacrament des vormsels, de geestelijken moesten hunne wijdingen steeds elders gaan ontvangen, en men koesterde de hoop tevens dat de ordes-geestelijken zich jegens zulk een waardigheidsbekleeder gehoorzamer zouden betoonen dan zij nu waren. Reeds in 1618 (20 Augustus) was door het kapittel van Haarlem — en waarschijnlijk ook wel van andere zijde — een verzoekschrift bij den paus ingediend om ROVENIUS tot hooger waardigheid (*ad altiora*) te verheffen.

Die wensch werd vervuld in 1620, toen den 8sten November, op last des pausen, ROVENIUS gewijd werd tot aartsbisschop van Filippi door den nuntius SANSEVERINI, bijgestaan door den aartsbisschop van Mechelen, JACOB BOONEN, en den bisschop van Antwerpen, JOHANNES MALDER. De plechtigheid vond plaats in het adellijk nonnenklooster te Voorst, waarvan zijn broeder HENDRIK biechtvader was.

Aan TILMAN schreef ROVENIUS in dezen tijd om de pontificale kleederen zijns broeders, SASBOLD, voor hem te bewaren. Voor een groot gedeelte zijn deze kleederen hem door TILMAN toegezonden.

Te Oldenzaal, Grol en Lingen had ROVENIUS in den loop des jaars 1621 aan meer dan 12000 menschen het sacrament des vormsels toegediend. Den 1 November van ditzelfde jaar was hij in alle stilte te Utrecht aangekomen, maar spoedig lekte het uit, zoodat hij met overhaasting Utrecht verlaten moest en weder de wijk nemen naar Oldenzaal. Daar ontving hij een schrijven van den nuntius, die hem opdroeg een

onderzoek in te stellen naar den toestand der katholieke kerk in Denemarken en Noorwegen.

In Februari 1622 zond ROVENIUS zijn antwoord den nuntius toe uit Haarlem, werwaarts hij uit Oldenzaal teruggekeerd was, ofschoon zijn verblijf, ook zelfs in die stad, waar den katholieken nog al eenige vrijheid toegestaan werd, niet zonder gevaar was, dewijl vanwege de Staten een groote som gelds op zijne aanhouding gesteld was geworden.

In zijn verslag zegt hij, dat het protestantisme in de zooeven genoemde landen zóó opgeschoten is, dat er ter nauwernood katholieken over zijn, en dat er ook weinig hoop bestaat om ze terug te brengen in den schoot der kerk. Het volk is onbeschaafd en ruw, onderworpen aan de willekeurige macht zijner vorsten. ROVENIUS gaf zijne verwondering te kennen, dat de jezuïeten niet derwaarts togen, in plaats van hier den vrede en de orde te verstoren. Zij zonden hier die zij wilden, buiten voorkennis en tegen den wil van den pauselijken vicaris, en als deze naar de hem gegeven bevoegdheid handelde, begonnen zij aanstonds te roepen, dat hij een vijand was van de sociëteit. Ik merk, zegt hij woordelijk, dat zij hardnekkig het er op toelleggen om hier te handelen, volstrekt onafhankelijk van den vicaris des pausen. En daarom bid ik uwe doorl. in deze zaak te willen voorzien.

Zekerlijk was het niet enkel haat, als de Staten in den aanvang van dit jaar een plakkaat uitvaardigden, waarbij den jezuïeten bevolen werd het land te ruimen, maar gedeeltelijk lag de oorzaak ook in de woelingen, die zij veroorzaakten. En hoe onaangenaam het ook zij, telkens weder te hooren van de klachten over de leden der sociëteit, mag men dit ter wille van het verband der geschiedenis niet voorbijgaan.

Sedert dit jaar zijn geen katholieken meer aangenomen tot kanunniken, tenzij ze den paus afzwoeren. Volgens het plakkaat der staten moesten ook alle wereldgeestelijken ten stadhuize verschijnen om aldaar hunne namen en woonplaatsen op te geven. Ter oorzaak van dit bevel verschenen op den 11, 12 en 13^{den} Maart te Utrecht een dertigtal priesters voor den substituut-officier. De lijst, daarvan opgemaakt door dien ambtenaar, heeft eene plaats gevonden in ons archief.

Onder deze priesters was er een van 104 jaar, genaamd VAN ALPHEN, wonende op den Kamp. ADRIAAN VAN OIRSCHOT, 78 jaar, woonde in de Windschesteeg; ANTONIUS VOSSIUS in de Lollestraat, HERMAN STRICK op de Springweg naast den Rooden Hoorn; JAN WACHTELAER bij het Waterpoortje, enz.

In Mei van dit jaar bevond ROVENIUS zich te Utrecht om met zijne vrienden te beraadslagen over hetgeen gedaan moest worden ten einde den toegang der jezuïeten te verhinderen. JUDOCUS CATS, deken van het Haarlemsche kapittel werd ook uitgenoodigd op de vergadering tegenwoordig te willen zijn.

De achtste Mei zag de heeren in beraadslaging vergaderd. Er werd besloten om op het einde van Augustus de reis naar Rome te aanvaarden. J. BOOL en N. NOMIUS zouden de reisgezellen van ROVENIUS zijn. Een som van 5000 gulden, verdeeld over drie deelen, werd beschikbaar gesteld en de reizigers zouden daarover op verschillende plaatsen beschikken kunnen. Het doel der reis was: 1°. gedachtenwisseling met den h. Stoel; 2°. bekrachtiging van het gezag van den vicarius, onafhankelijk van den nuntius; 3°. raadpleging met de goedgezinde kardinalen; 4°. aanstelling van een agent te Rome; 5°. opdracht der regels van de broederschap van de H.H. WILLEBRORDUS en BONIFACIUS, en eenige andere zaken meer.

Een droevig verlies leed ROVENIUS in dezen tijd door het afsterven van zijn broeder HENDRIK te Voorst, den 5 Mei, weshalve hij zich tot regeling der zaken naar Brussel begeven moest. In Augustus schreef hij naar Holland, dat zijns broeders zaken nu geregeld waren, en hij dus de reisgezellen wachtte om in vrede verder te reizen. Van de Infante had hij aanbevelingsbrieven bij den paus gekregen. Half September op reis gegaan, kwam het drietal den 11 Nov. behouden en wel te Rome aan. Onderweg hadden zij veel moeilijkheden gehad, maar ook veel gezien. Gedeeltelijk hadden zij om de slechte wegen den weg in Italië te voet afgelegd. In zeker stadje, schrijft ROVENIUS, had hij o. a. de kamer gezien, waarin MARIA zou geboren en opgevoed zijn, alsook het huisraad, dat de h. maagd gebruikte.

De paus en de kardinalen waren al op de hoogte van hunne komst. De Orator van de Infante ISABELLA had hun zijn

woning aangeboden, maar om vrijer te zijn hadden zij kamers gehuurd in *den Zwarten Arend*. Voor zes gemeubileerde kamers betaalde het gezelschap 35 florijnen in de maand. Hunne spijzen bereidden zij zelve.

Den 25sten Februari 1623 schreef ROVENIUS aan JUDOCUS CATS aldus: „onze zaak is den 20sten Februari voor den paus en de kardinalen in behandeling gekomen, nadat daags te voren zijne heiligheid mij welwillend had aangehoord. Den volgenden dag beproefden de jezuïeten onze zaak te doen uitstellen, onder voorgeven, dat zij hunne gegevens nog niet verzameld hadden en dat de agent van de Infante hun vijandig was. De congregatie nam echter ditmaal hunne bezwaren niet aan. Toen overhandigden zij den kardinaal SOLLERANO een breedvoerig geschrift, waarin zij poogden te bewijzen, dat hiërarchische orde in de vereenigde provinciën eene onmogelijkheid was, dat de als pastoors opgegeven personen niet bestonden, dat de pauselijke vicaris geen gezag van een ordinarius (een plaatselijk bisschop) had, en het ook niet betaamde hem gezag te geven over ordes-geestelijken, dewijl dat aanleiding gaf tot veel ergernis en strijd. Voor dit laatste brachten zij eenige getuigenissen bij van sommige geloovigen uit Gouda en Rotterdam, en van den bisschop van 's Hertogenbosch. Het werd ROVENIUS niet toegestaan inzage te nemen van dit schrijven, maar hij zou er een degelijk antwoord op geven en aantoonen, dat juist de getuigenissen, die zij aanvoerden, bewijzen waren tegen hen, dat zij nl. de geloovigen opruiden tegen hunne herders.”

Denzelfden dag schrijft ROVENIUS onder meer aan SIXTIUS te Amsterdam, dat de agent van de Hollandsche kerk, HENDRIK DE GRAAF, plotseling overleden was, en dat hij nu als zoodanig benoemd had GERARDUS MEYTS, advocaat uit Maastricht.

Aan VORDENUS, deken van Oldenzaal, zijn boezemvriend, aan wiens hart hij gewoon was zijne zwaarigheden uit te storten, schrijft hij den 13^{den} Mei: „wat onze zaken belangt, door de listigheid der jezuïeten zijn wij nu al zes volle maanden hier opgehouden in Rome.” De kardinaal SOLLERANO was zeer vóór de jezuïeten. Toen nu de zaak in handen gegeven was

van drie kardinalen, waarvan de bovengenoemde er één was, terwijl de anderen het aan hem overlieten, begrijpt men wat de uitkomst wezen kon. Zij leidden ROVENIUS zoowat om den tuin en maakten een besluit op, dat den ziekelijken paus ter goedkeuring werd voorgelegd. Toen ROVENIUS zijn beklag deed bij den h. vader, maakte de oude man zich boos, en overlaadde hij ROVENIUS met verwijten. De aartsbisschop stelde daarop onmiddellijk zijn ambt ter beschikking van den paus. Een nieuw onderzoek werd ingesteld en de jezuiteten, die reeds meenden de overwinning behaald te hebben, hieven met te meer kracht het krijgsgetier weder aan. ROVENIUS arbeidde niet minder voor zijne zaak. Mondeling en schriftelijk onderrichtte hij de kardinalen, waarom zij den Hollander lastig begonnen te vinden en hem uitmaakten voor een ongehoorzame aan den h. stoel. Wel terecht mocht hij den 30sten Juni schrijven: „Hoeveel verveling en droefenis dit op sleep-touw houden van onze zaak mij veroorzaakt, laat zich moeielijk zeggen.” Door den dood van den paus (8 Juli) bleef de zaak onuitgemaakt en voor langen tijd buiten behandeling.

In Juni hadden eenige der voornaamste priesters hier te lande een brief naar Rome gezonden. ROVENIUS had er om gevraagd, omdat de jezuiteten te Rome uitstrooiden, dat de voornaamste geestelijken het geenszins met hem eens waren. DE WIT, SIXTIUS, CATS, VAN DER CRACHT, WACHTELAER en VOSSIUS drukken in dat schrijven hun verlangen uit om den aartsbisschop terug te zien, want allen waren bedroefd over gevoelige verliezen, die de kerk door het afsterven van vijf priesters, kort na elkander, geleden had. Zij hoopten, dat ROVENIUS geen gevolg zou geven aan het voornemen om afstand te doen, maar zou blijven voortgaan met te arbeiden voor deze kerk. Zij betreurden het zeer, dat de wereldpriesters zóó zwart gemaakt waren, dat zij niet verdienden vergeleken te worden met de ordesgeestelijken, dat de meesten van hen onbekwaam waren tot zielzorg, onkuisch, verdacht van republikeinschen zin en van scheuring met den h. stoel.

Op verzoek der kardinalen schreef ROVENIUS, terwijl hij te Rome vertoefde, zijne „Verhandelingen over de zendingen” (*Tra ctus de missionibus*). Aan CAMILLUS CAESAR werd opge-

dragen dit geschrift te onderzoeken, dewijl sommige zaken er in afgekeurd werden. CAESAR had het dan, volgens zijn schrijven, eens en andermaal met de meeste oplettendheid gelezen en er niets in gevonden, waardoor het afkeuring verdiende. Hij trad dus als verdediger er van op. Vervolgens noemt hij er eenige zinsneden uit op, die aangevallen werden, en toont aan, dat deze niets veroordeelenswaardigs bevatten, om dan het werk te prijzen als een goed doordacht boek, dat verdient in ieders handen te zijn. Nog een andere verdediger was er voor opgetreden en nadat er eenige veranderingen en verbeteringen in aangebracht waren, naar den zin van den h. stoel, werd het in 1625 andermaal te Parijs gedrukt.

Den 24sten October gaf ROVENIUS aan zijn agent GERARDUS MEYTS eene schriftelijke volmacht om voor de congregatie (1) *de propaganda fide* de zaak der Hollandsche kerk voort te zetten en ging daarop naar Holland terug. 28 Januari 1624 was hij weder terug in de abdij te Voorst. De uitkomst was, dat eenige „besluiten tot nader order” opgesteld werden, waarvan men in Holland met droefheid kennis nam. Maanden en maanden gingen te Brussel weder voorbij, zonder dat men een vergelijk kon vinden. De aartsbisschop van Mechelen met de zes tot zijne provincie behorende bisschoppen moesten in deze quaestie naar een verdrag zoeken, hetwelk eindelijk den 15^{den} October 1624 opgemaakt en ter goedkeuring aan de congregatie aangeboden werd. ROVENIUS bleef tot 16 Februari van het volgende jaar te Brussel en begaf zich toen naar Oldenzaal.

Thans zullen wij laten volgen de beschrijving van den toestand, waarin de katholieke kerk zich bevond in het jaar 1622, welke beschrijving den paus door ROVENIUS werd overhandigd.

(1) Vereeniging tot voortplanting van het geloof.

Beschrijving van den staat, waarin de katholieke godsdienst zich bevindt in Holland en de vereenigde provinciën, anno 1622.

Van de zeventien Nederlandsche provinciën, welke den katholieken koning weleer onderworpen waren, hebben zeven de gehoorzaamheid aan den koning opgezegd en zijn langzamerhand meerendeels van het katholieke geloof afgefallen, nl.: Holland, Zeeland, Utrecht, Overijssel, Groningen, Zutphen en het grootste deel van het graafschap Gelderland, alsmede eenige plaatsen in Brabant en Vlaanderen, zoodat nu ongeveer 100 steden en omtrent 1000 dorpen onder heerschappij van de protestanten zijn.

In deze landen was oorspronkelijk slechts één bisschop van WILLEBRORD's tijd af, die de eerste aartsbisschop van Utrecht geweest is. In het jaar 1565 heeft paus PIUS IV op aandrang van FILIPS II in deze provinciën vijf andere bisdommen, suffraganen van het aartsbisdom Utrecht, opgericht: Haarlem, Middelburg, Deventer, Leeuwarden en Groningen, zooals blijkt uit de acte van oprichting, waarin ook vermeld staat, welke steden en dorpen onder ieder bisdom behooren zullen. Nadat deze provinciën bezet zijn door de protestanten, heeft het den h. stoel goedge gedacht, ten einde den katholieken godsdienst naar vermogen te beschermen, in deze gewesten een vicaris aan te stellen, aan wien als den vertegenwoordiger van den paus alle overgebleven katholieken zouden onderworpen zijn, en die met behulp van priesters moest trachten de katholieken, die hier woonden, in het geloof te bewaren en de afgedwaalden in den schoot der kerk terug te brengen.

Dien vicaris werd groote macht verleend, dewijl het uit hoofde van den oorlog dikwerf onmogelijk was den nuntius of den h. stoel te raadplegen. In deze betrekking van pauselijk vicaris heeft de zeereerw. SASBOLDUS bijkans dertig jaar gearbeid. Paus CLEMENS VIII gebod hem te wijden tot aartsbisschop, opdat hij grooter macht zou bezitten. Bij zijn vertrek uit de stad Rome, waar hij was heengereisd om eenige machtigingen te verzoeken, voegde CLEMENS hem mondeling toe: „ga en doe hetgeen ik, in die gewesten zijnde, zou kunnen en moeten doen.” Toen nu de hoogw. SASBOLD den 3den Mei 1614 gestorven

was, verzochten de Hollandsche priesters in datzelfde jaar als pauselijk vicaris te mogen hebben FILIPPUS ROVENIUS, deken van Oldenzaal. Deze, afwezig en onbekend met zijne verheffing, moest op bevel van paus PAULUS V dien last aanvaarden en is later, in 1620, op verlangen van den aartshertog ALBERTUS, en weder op pauselijk bevel, door den aartsbisschop van Salerno, — toenmaals nuntius in België, thans kardinaal, — den 8sten Nov. nabij Brussel tot aartsbisschop van Filippi gewijd, opdat ook hij in de vereenigde provinciën met meer gezag en tot meerder nut mocht optreden.

In den zoo rijken oogst arbeiden thans onder den aartsbisschop van Filippi, tevens pauselijk vicaris, en diens drie gemachtigden voor de diocesen van Utrecht, Haarlem en Deventer meer dan 200 wereldgeestelijken, waarvan de meesten dagelijks preeken, sommigen twee of driemaal daags catechismus houden voor verschillende personen, zieken bezoeken en sacramenten bedienen. Velen hunner leven, zonder het volk te bezwaren, van hun eigen erfgoed, anderen van de milddadigheid der geloovigen, enkelen van beneficiën, (1) die zij, met toelating der calvinisten, te Utrecht nog bezitten. Bovendien zijn ons uit de sociëteit van JEZUS omstreeks 1592 twee of drie, en langzamerhand meerderen te hulp gekomen; thans zijn er ongeveer 22. Minorieten zijn er 7; Dominikanen sedert een paar jaar 5 of 6. Het aantal doortrekkende priesters is moeilijk te bepalen. Dezen echter veroorzaken den geloovigen meer last en gevaar dan dat zij hulp bieden. Zij komen toch enkel om giften te vragen, en pogen hier en elders te preeken zonder daartoe vergunning gekregen te hebben; zij putten het volk uit, zoodat arme katholieken niet kunnen geholpen worden.

De meeste wereldpriesters (1) zijn of doctoren of licentiaten of baccalaurei in theologie of rechten; allen, twee of drie uitgezonderd, van onbesproken levensgedrag en van een beproefd geloof, en dit mag, waar de gelegenheid om ongestraft kwaad te doen zoo groot is — wij toch kunnen onze macht tegen de kwaaddoeners hier niet doen gelden — aan de bij-

(1) Zie blz. 26, noot 1 en 2.

zondere gunst van God toegeschreven worden. Wie aan dit zachte en aan hun ouden godsdienst gehechte volk ergernissen veroorzaken, zijn van buiten komende afvallige of ongebondene priesters.

Door erfstellingen van vrome mannen en door de mildadigheid van eenige priesters, vooral van de eerw. heeren SASBOLD en EGGIUS, vicaris van Haarlem, als ook van sommige geloovigen zijn er twee seminariën opgericht, één voor Utrecht te Keulen, en één voor Haarlem te Leuven. Hieruit kwamen en komen nog steeds vele goede priesters voort. Elk college onderhoudt meer dan 30 studenten en bezit uitstekende presidenten en professoren.

In Holland en de vereenigde provinciën wordt alleen aan de katholieken de vrije uitoefening van hun godsdienst gewaagd. Lutherschen, wederdoopers, zelfs Joden en Turken mogen vrijelijk hunne vergaderingen houden. Den katholieken wordt luidens de plakaten, die bijkans ieder jaar vernieuwd worden, verboden zelfs in particuliere huizen voor godsdienstoefening samen te komen. Aan een priester, dien men daarop betrapt, wordt behalve eene harde gevangenstraf en een geldboete zoo groot als ze die maar kunnen afpersen, nog ballingschap opgelegd. De eigenaar van het huis, waar de bijeenkomst gehouden werd, wordt beboet voor 200 florijnen, ook wel van zijn huis beroofd en verbannen. De aanwezigen moeten ieder 20 gl. betalen en worden bovendien beroofd van hun opperkleed. Soms tijds zet men de priesters in spin- of verbeterhuizen. Als iemand er op betrapt wordt, dat hij aalmoezen zendt naar colleges of kloosters buiten 'slands, staat hij bloot aan doodstraf; wie brieven ontvangt van eenig buitenlandsch priester of kloosterling, wordt volgens de laatste plakaten gestraft met eene boete van 600 gl. Bij die plakaten wordt den jezuiteten in het bijzonder bevolen het land te ruimen.

Het is niet te gelooven, hoeveel geld gedurende deze beoerten en uit gevangenneming van priesters en uit beboeting van katholieken afgeperst is; hoe menigvuldig in dit en in de voorgaande jaren de gevangennemingen en de verstoringen der bijeenkomsten geweest zijn. Dikwerf ook worden, tegen alle recht, de katholieken onder groote boeten en bedreiging

met verbanning gedwongen om zich zelve en anderen, die in de vergaderingen waren, aan te brengen, of om de heilige vaten uit te leveren. Bovendien worden zij van alle ambten en beneficies uitgesloten, tenzij ze overgaan tot het protestantisme. Nu begint men ook de katholieken te dwingen om den koning van Spanje af te zweren en de calvinistische overheid als wettig te erkennen. En door vrees voor armoede noodzaken zij zoodoende velen tot afvalligheid. Elders weder worden de katholieken, wanneer ze hunne kinderen niet in protestantsche kerken laten doopen, in groote boete geslagen. Eveneens worden zij, die weigeren voor den predikant te trouwen, gestraft als onwettig samenwonenden en uit de stad gebannen. Des ondanks is het aantal katholieken aanzienlijk, denkelijk de 300,000 te bovengaande. Te Utrecht toch, te Amsterdam, Haarlem, Leiden, Gouda en elders zijn de aanzienlijkste en oudste familiën katholiek en in de dorpen de meeste boeren. Het grootste aantal protestanten bestaat meereendeels uit lieden, die, uit Duitschland, Braband, Vlaanderen, Frankrijk verdreven, hier hun woonplaats vestigden.

De twisten tusschen de calvinisten onderling houden niet op, ofschoon voor het oogenblik zij, die Arminianen genoemd worden, minder vermogen, omdat zij geen hoofd hebben en overal uit het bestuur verwijderd worden. Ondertusschen zijn zij te Rotterdam, Gouda en elders niet geheel en al rustig. In Vriesland is bij landsverordening verboden, de besluiten der Dordsche synode af te kondigen, omdat naar hun gevoelen de staat des lands er door verontrust wordt. Zelfs wordt de voorzitter van die synode, die in Vriesland predikant is, door iedereen geminacht en verkrijnt hij van droefheid.

Door die oneenigheden der protestanten onderling komen velen, die de zaken gaan inzien, in den schoot der kerk terug. Het is niet te gelooven door hoeveel schattingen, belastingen en plichten het volk bezwaard wordt, zoodat het bijkans het derde deel van zijn goed moet opbrengen tot voortzetting van den oorlog. Dit zou hoop geven dat, wanneer door het leger van den Spaanschen koning goede orde gehouden werd en men met het volk naar zijn inborst wat zachter handelde, zij

lichtelijk terug gebracht konden worden tot gehoorzaamheid aan den h. stoel en aan den koning van Spanje.

Niettegenstaande vervolging en gevaren komen de katholieken echter dikwerf samen voor hunne godsdienstoefeningen; op sommige plaatsen, bijv. te Haarlem, Leiden, Gouda, Utrecht, Alkmaar, Hoorn wat vrijer, op andere, zooals in Overijssel, Vriesland, Zeeland, Gelderland, Groningen en sommige plaatsen van Holland met meer gevaar; en waar eenige vrijheid schijnt te bestaan, wordt die duur gekocht door eene stille overeenkomst met plaatselijke ambtenaren, opdat zij wat door de vingers zien.

Beschrijvingen van den godsdienstigen toestand in de verschillende bisdommen en in de eerste plaats in de Utrechtsche diocees.

De Utrechtsche diocees omvat 32 steden, zoo groot als klein, en 270 dorpen. De stad Utrecht met haar voorsteden heeft over de 60,000 inwoners. De aanzienlijkste burgers zijn katholiek, en van het volk ongeveer een derde gedeelte. Voor zoover de vervolgingen het toelaten, bezoeken allen vrij vlijtig de godsdienstoefeningen. Op verschillende plaatsen worden vergaderingen gehouden, soms van 400, 500 à 1000 personen. Bij gelegenheid van het laatste jubilé hebben wij bevonden, dat er in deze stad alleen over de 8000 communicanten waren. De stad is verdeeld in vier parochiën, die elk haar vasten pastoor hebben en minstens twee kapelaans. Ongeveer 40 wereldpriesters zijn te Utrecht over, waarvan 20 preeken en sacramenten bedienen. Zij bezoeken ook de naburige plaatsen om kinderen te doopen en zieken te bezoeken. Uit de sociëteit arbeiden er twee, en één uit de predikheeren-orde.

Door de eerstgenoemden wordt zoo zegenrijk onder het volk gewerkt, dat volgens aller oordeel het protestantisme nimmer zoo diepe wortelen zou hebben geschoten, als vóór de opkomst der beroerten zulke priesters zóó gearbeid hadden. Zij moeten menigmaal eenige mijlen ver loopen door regen en storm om zieken te helpen en onkundigen te onderrichten. Ook uit dorpen en steden, zoo nabij als afgelegen, waar sedert

twintig of dertig jaar ternauwernood een priester gezien was, komen ze zoo dikwerf en in zulk aantal over ijs en door stormweer een priester vragen, dat ze dikwijls genoeg bijkans niet geholpen kunnen worden.

In de stad Utrecht zijn vijf collegiale kerken: de metropolitaankerk van den h. Martinus met veertig kanunniken en vijftig vicarissen; St.-Salvator met twintig kanunniken en zevenentwintig vicarissen; Sinte-Mariakerk met dertig kanunniken en vijftentwintig vicarissen; Sint-Pieter met dertig kanunniken en dertig vicarissen; Sint-Jan met twintig kanunniken en evenveel vicarissen. De kerkelijke bezittingen bestaan nog, maar het bestuur is in handen van calvinisten, die hunne ambtenaren, kapiteins en aanverwanten er meê begunstigen. De inkomsten zijn tamelijk rijk. De katholieken hebben geen hoop prebenden te krijgen, tenzij ze het katholiek geloof afzweren. Er waren ook in de stad twee benedictijner abdijen, die rijk waren, en een klooster van Maltezer ridders, mitsgaders een ander van de Duitsche orde. Dan waren er drie abdijen van adellijke maagden en negen kloosters van andere nonnen. Verder kloosters voor kartuizers, minrebroeders, dominikanen, karmelieten, regulieren, brigittijnen, hieronymianen, maar de kerken zijn verwoest en de goederen in bezit der calvinisten.

Het is ons onmogelijk ieder dorp of kleine steden van een vasten pastoor te voorzien, deels uit onmacht om ze te onderhouden, deels omdat het aantal katholieken in sommige van die plaatsjes gering, en weder in anderen het verblijven, uit hoofde van de gevaren, niet raadzaam is. Het meerendeel evenwel begeeft zich tot bepaalde priesters, welke, als de nood dringt, hun te hulp komen. De voornaamste dorpen en steden echter hebben hun pastoors, die ook de omliggende gemeenten helpen.

In de venen en in de dorpen, gelegen tusschen Utrecht, Leiden en Amsterdam, worden vele duizende katholieken gevonden, die bij beurten bezocht worden door priesters uit Utrecht, Amsterdam of Leiden, welke meest des nachts moeten arbeiden. Men ziet dikwerf op ééne plaats duizend of twee duizend boeren zeer godvruchtig samenkomen om hunne zonden te belijden en te communiceeren.

Evenzoo worden de bewoners van Gooiland, tusschen Naarden, Weesp en Amersfoort met gunstig gevolg geholpen door priesters van naburige steden, en waar voorheen in jaren geen priester gezien was, worden nu zoo weinig protestanten gevonden, dat ze gemakkelijk te tellen zijn. Weesp heeft haar pastoor, die ook dienst doet in Naarden. Evenzoo Montfoort, Culemborg en Nieuwkoop. Te Gorkum staat een wereldpriester, terwijl het ook soms geholpen wordt door een priester uit Utrecht.

Het gebied van Ysselstein met Polsbroek, Benschop, Kapelle en de geheele streek, die vol was van slechte menschen, wordt sedert eenige jaren door onze priesters bewerkt met zulke goede uitkomst, dat thans de oogst van voortreffelijke katholieken nauwelijks te overzien is. Amersfoort, geen onaanzienlijke stad, telt misschien 3 à 4000 katholieken, bij welke vijf of zes priesters zijn. Te Leiden, de academiestad der protestanten, die over de 60,000 inwoners heeft, wordt den katholieken nog al wat vrijheid gegund, ofschoon ze haar duur hebben moeten koopen. De Leidsche pastoor en aartspriester wordt terzijde gestaan door vijf andere wereldpriesters, die ook in de omliggende plaatsen met vrucht werkzaam zijn. Nog zijn er twee jezuïeten, twee minorieten en één dominicaan.

Te Delft zijn de katholieken in groot aantal, doch weinig in vergelijking van de protestanten. De stad heeft toch ongetwijfeld 30,000 inwoners. Behalve een pastoor-aartspriester arbeiden er drie wereldpriesters en twee paters jezuïeten.

Te Gouda is men gewend met tamelijk groote vrijheid te handelen, omdat het aantal katholieken er aanzienlijk is. Behalve een pastoor zijn hier nog vier andere priesters en één jezuïet. In den Haag, waar het Hof van Holland is, zijn zeer veel katholieken. Hier arbeiden een pastoor-aartspriester met drie wereldpriesters en één jezuïet, die ook de naburige dorpen bezoeken. De meeste advocaten van het Hof zijn katholiek en van de burgers velen. De gezant van Venetië en de prins (zooals ze zeggen) van Portugal hebben hun kapelaans.

Rotterdam, een volkrijke stad, telt zeer veel aanhangers van ARMINIUS, en ongeveer 1000 katholieken, die geholpen worden door een pastoor met zijn medehelper en één jezuïet.

In de omstreken neemt het aantal katholieken toe; de zoo even genoemde priesters bezoeken hen dikwijls.

Te Schiedam zijn ongeveer 500 communicanten, welke door een van ons aangestelden pastoor bediend worden. Onlangs is hem een dominicaan als medehelper aangekomen.

Te Dordrecht werken drie wereldpriesters met veel vrucht. De protestanten zijn daar zeer vinnig en in grooten getale. Onlangs is er eene synode gehouden. De katholieken halen er ternauwernood 600. In de omliggende dorpen zijn er ook weinig.

In de streken van Gelderland, voor zoover zij tot de Utrechtsche diocees behooren, zijn de priesters zeldzaam, tengevolge van de hardheid der inwoners, de grootere vervolgingen en het gebrek om ze voldoende te ondersteunen.

Te Rhenen, Wageningen, Arnhem en op de Veluwe werkt met gunstig gevolg één van onze priesters, die door gaans gesteund wordt door priesters uit Utrecht, ook wel door een pater jezuïet. Te Bommel staat geen pastoor, ook niet in den Briel, omreden daar weinig katholieken zijn. Die uit Tiel en den Bosch met omliggende dorpen worden van tijd tot tijd bezocht.

Van het hertogdom Kleef behooren tot de Utrechtsche diocees: Emmerik, Huissen, Zevenaar, Aalten en eenige dorpen, die van priesters voorzien zijn.

Emmerik, ofschoon bezet door Hollandsche krijgsmacht, heeft echter de vrije uitoefening van den katholieken godsdienst behouden. De meeste burgers zijn dan ook katholiek. Er is daar een beroemde collegiale en parochiekerk van St. Martinus. De deken en de pastoor zijn ijverig; sommige kanunniken zijn door den hertog van Brandenburg ingeschoven, gelijk ook de proost. Er zijn eenige goede vicarissen. Nog is er eene andere parochiekerk van St. Aldegonde, wier pastoor een ijverig man en goed prediker is, welke veel nut sticht. Zij hebben hunne kapelaans, die de naburige plaatsen bezoeken. Er zijn hier nog eenige kloosters, een van kruisbroeders, een ander van hieronymianen, en een college van jezuïeten. Belangrijk is het maagdenklooster van de h. Agnes. Aan het hoofd daarvan staat één van onze priesters, een

licentiaat in theol., een zeer deugdzaam man, die ook visitator is van de naburige kloosters te Huissen en Griethuissen.

Te Huissen bewijst een door den vicaris aangestelde pastoor met zijn medehelper en pater van het klooster aldaar goeden dienst. Zij helpen menigwerf de geloovigen te Arnhem en Nijmegen, waar een jezuïet heimelijk verblijf houdt. Griethuissen, Aalten en omliggende dorpen hebben hunne door den vicarius benoemde pastoors.

Wat de plaatsen in Braband aangaat, die de calvinisten bemachtigd hebben, zooals Breda, Bergen-op-Zoom, Geertruidenberg, Grave, aldaar woont geen vaste priester, maar de geloovigen moeten zich naar de naburige katholieke dorpen begeven. Nogtans als de onzen daar doortrekken, bieden zij hun de noodige hulp. Sluis in Vlaanderen met omliggende plaatsen neemt haar toevlucht tot Brugge.

Aldus is de hedendaagsche toestand van de vermaarde stad en de beroemde diocees van Utrecht, waarin buiten kijf 100,000 katholieken gevonden worden.

Toestand van de Haarlemsche diocees.

De Haarlemsche diocees heeft twaalf belangrijke steden en ongeveer honderd tachtig dorpen, die opgenoemd worden in de acte van oprichting van dit bisdom.

De voornaamste plaatsen in deze diocees zijn voorzien van priesters. Het volk is bijzonder aan het katholieke geloof gehecht door de, in zekeren zin aangeboren, eenvoudigheid en vroomheid van zeden. Ongeloofelijk is het, hoeveel duizenden in dezen tijd van het bestand samenstroonden om het sacrament des vormsels te ontvangen.

Haarlem, waar de bisschoppelijke stoel gevestigd is, eene ruime en fraaie stad, telt ongeveer 70,000 inwoners. Zij heeft een kathedrale kerk, toegewijd aan den h. Bavo, van schoone bouwde, waaraan voorheen twintig kanunniken verbonden waren. Het kapittel bestaat nog, hebbende een proost, die tegelijk tot algemeen vicaris van de diocees aangesteld is, een deken, welke ook aartspriester is, en negen gegradueerde

kanunniken. In deze stad blijft nog heden de aloude gewoonte bestaan, dat er maar één pastoor is, welke vier andere pastoors onder zich heeft, maar met den titel van kapelaans (cureiten), en welke nog tegenwoordig evenals vroeger alleen aldaar de pastoreele bedieningen verrichten en door de burgerij als zoodanig erkend worden. De voornaamste burgers, en de anderen voor het grootste deel, zijn katholiek. Door de welwillendheid van den schout en van den magistraat mogen zij zich over meerder vrijheid verheugen dan op andere plaatsen, ofschoon die vrijheid thans, ter oorzake van de handelingen der gomaristen of orthodoxe protestanten, veel ingekort is. De goederen van het kapittel en van de overige kerken zijn in het bezit van de protestanten. Geen spoor zelfs bestaat er meer van de kloosters, waarvan er vroeger vier waren: van bedelmonniken, regulieren, praemonstreiten en cisterciensen. Ook stond er nog een prachtig huis van de orde van St. Jan. Het Bagijnhof is gedeeltelijk bewaard gebleven. Een van onze geestelijken is daarvan rector (bestuurder). Verder is er te Haarlem nog eene vereeniging van maagden, die uit eigen beweging verkozen hebben God te dienen. Ze zijn ongeveer tweehonderd in getal, levende onder het bestuur van een wereldpriester, licent. theol., een zeer deugdzaam man, wien een kapelaan toegevoegd is. Omdat deze meisjes uit de deftige familiën der stad zijn en een voorbeeldig leven leiden, zijn ze in eere bij de protestanten en worden hare godsdienstoefeningen minder verstoord.

Het volk uit deze diocces en over het algemeen uit heel Holland is gesteld op zuiverheid en onthouding, en gaf God betere tijden, dan zouden zij zich en het hunne gaarne aan God opdragen om Hem in kerk of klooster te dienen. Behalve de genoemde pastoors en kanunniken zijn te Haarlem nog negen à tien wereldpriesters werkzaam, alsmede één jezuïet, één minoriet en sedert een paar jaren ook één dominicaan.

De beroemdste stad van deze diocces is Amsterdam, die onder de voornaamste handelsteden van de wereld gerekend mag worden. Hier is veel calvinistisch bezinksel, welks onuitstaanbare hoogmoed misschien den val zeer nabij is. De oudste en deftigste burgers zijn over 't algemeen katholiek

en uit het volk vele duizenden. Deze stad heeft van ouds maar twee parochiekerken, geen collegiale. Werd ze thans geheel katholiek, zoo zouden nauwelijks tien kerken voldoende zijn. Alle kloosters van minorieten en karthuizers zijn verwoest; zoo ook vijftien of zestien vrouwenkloosters; ternauwernood is de herinnering er van overgebleven. Enkel het beroemde en talrijk bewoonde bagijnhof is nog over. Vele maagden leven daar met elkander onder de besturing van een van onze priesters, licent. theol. In dezelfde stad arbeiden en bedienen de sacramenten twintig van onze geestelijken, waarvan de meesten tevens pastoors zijn van naburige plaatsen, waar hun echter het verblijf ontzegd wordt. Bovendien zijn er twee minorieten, één jezuïet en sedert een paar jaar één dominicaan. De gedachtenis van het allerheiligste sacrament te Amsterdam was beroemd en wonderdadig. De kerk bestaat nog, maar is bestemd voor vergaderingen van protestanten. De kerkelijke bezittingen en prebenden zijn zóó uit elkander gerukt door de protestanten, dat er schier geen geheugenis meer van overig is. Te Amsterdam dult men alle bijeenkomsten van secten, zelfs van arianen en mahomedanen. De katholieken alleen lijden vervolging. De protestanten hebben hier eenige sierlijke gasthuizen gebouwd en drie kerken van een nieuw model, ongeveer in den trant van katholieke kerken; — ik denk, om het op die manier goed te maken dat ze duizende kerken in België hebben verwoest.

Alkmaar is een net en tamelijk bevolkt stadje. Het heeft twee pastoors. Ook werkt er een jezuïet en nog een ander priester.

Hoorn, insgelijks eene fraaie stad, heeft twee pastoors; een derde priester is er bijgekomen. Zij bezoeken ook de naburige dorpen. Daar werkt mede een jezuïet.

Monnikendam, Edam, Purmerend hebben mede hare pastoors; zoo ook Enkhuizen, waar eene zware vervolging woedt. Twee maanden geleden is de pastoor door de protestanten gevangen genomen, door het verraad van een publieke vrouw, die zich geveinsdelijk als boetvaardige voorgedaan had. Medemblik is ook van een pastoor voorzien. De dorpen tusschen Enkhuizen en Hoorn en bijkans door de geheele diocess

hebben meest hunne eigen pastoors of priesters, die zóó met vrucht arbeiden, dat er onder de boeren weinig protestanten gevonden worden en het getal van de voortreffelijkste katholieken duizenden belooft; inzonderheid is dit het geval in de Streek met omliggende dorpen.

Dit is de hedendaagsche toestand van de Haarlemsche diocees, die groote verplichting heeft aan de uitmuntende mannen WILLEM COOPAL en ADELBERTUS EGGIUS, zaliger gedachtenis, welke door hun onvermoeiden arbeid en hunne voorbeelden op vele plaatsen godsdienst en geloof opgehaald en ook de meeste studenten, die nu tot het priesterschap en de herderlijke bediening verheven zijn, onderhouden hebben.

Toestand van de Middelburgsche diocees en Zeeland.

In dit bisdom en in geheel Zeeland zijn weinige katholieken; de protestanten zijn er uiterst scherp. Eenige priesters van Utrecht hebben bij beurten eenige jaren achtereen, onder zeer groote gevaren, deze lastige provincie bearbeid, opdat de katholieken niet geheel verlaten zouden zijn. Nu is te Middelburg een jezuïet woonachtig, doch het gelukt hem ternauwernood om steelsgewijze eenige personen te vergaderen, dewijl de katholieken ook wat te bevreesd zijn. Toch worden de zieken geholpen, de kinderen gedoopt en dergelijke zaken meer gedaan voor het welzijn der geloovigen. Onze priesters bezoeken hen nog van tijd tot tijd. Middelburg is eene groote stad en heeft zeker 50,000 inwoners, waarvan nauwelijks 1000 katholieken. Ze bezat vroeger ook een belangrijke abdij van St. Nicolaas, die bij de oprichting van dit bisdom hierbij werd ingelijfd. De goederen van het kapittel, van kloosters en kerken, die er talrijk geweest zijn, werden allen opgeheven. Van de abdij heeft men een stadhuis gemaakt.

Te Goes, een volkrijk stadje in Zeeland, zijn de hoogere klassen protestantsch, wat echter het aantal betreft, zijn er meer katholieken, zoo ongeveer tot 2000. Een van de onzen is er als pastoor aangesteld, wien wij somtijds hulp toezenden.

In de naburige dorpen is met vrucht gearbeid, zoodat het aantal katholieken er aanzienlijk wordt.

Te Zierikzee staat een jezuïet. Er zijn zoo ongeveer 400 katholieken; meer zijn er in de omliggende dorpen, waar onze priesters dikwerf komen, vooral in Oudetonge, dat bijkans geheel katholiek is. Op Overflakkee en Schouwen zijn er ook veel. Te Vlissingen is geen priester, want er zijn ternauwernood twintig katholieken; ook niet te Arnemuiden, Veere, Brouwershaven. De inwoners van Tholen worden soms geholpen door naburige Brabanders en door de onzen als ze daar doorreizen.

Deze provincie is voor ons een bezwaar; en toch telt zij acht of negen steden met zeker honderd dorpen; maar de luchtgesteldheid is voor degenen, die er niet geboren zijn, schier onverdragelijk. In drie of vier jaar zijn dan ook verscheidenen van onze priesters ziek geworden en eenigen gestorven.

Toestand van de Leeuwarder diocces en van Oost-Friesland.

De diocces van Leeuwarden, die Oost-Friesland omvat, heeft thans weinig priesters. De inwoners zijn koppig van aard en de protestanten zijn er vinnig. Velen van de aanzienlijken zijn echter katholiek, en in de steden niet weinig burgers. Er zijn acht of negen belangrijke steden en ongeveer driehonderd dorpen.

Leeuwarden bezit eene kathedraalkerk, maar kanunniken zijn er niet overgebleven, en alle beneficies zijn zóó vernietigd, dat er bijkans geen geheugenis meer bestaat van kerkgoederen, evenmin als sporen van kloosters, die er geweest zijn. De stad telt 40,000 inwoners. Er is aldaar een pastoor van de onzen aangesteld en hem zijn vier of vijf priesters toegevoegd, die niet zonder vrucht de burchten der aanzienlijken, die er talrijk zijn, en de naburige dorpen bezoeken. Tevens arbeiden er een jezuïet en een minoriet. Het aantal katholieken loopt naar de 3000. In de dorpen is het tellen moeilijk. Bolsward, eene beroemde stad, heeft, naar ik gis, 700 katholieken.

Twee van de onzen zijn daar gewoonlijk werkzaam met één jezuïet. Te Franeker, waar eene universiteit voor Vriesland is, zijn maar weinige katholieken, die door de onzen geholpen worden, evenals de geloovigen van Harlingen, Stavoren, Dokkum en omliggende plaatsen.

In Workum, Hindeloopen en de Zeven Wouden, gelijk ze genoemd worden, is het aantal katholieken, vooral onder de boeren, aanzienlijk. Als zij kunnen, komen zij met grooten ijver tot de sacramenten en de godsdienstoefeningen. Wij zenden er daarom dikwijls priesters heen, die er veel vrucht doen. Zekere minoriet bewijst er mede goede diensten.

De gevangenneming van priesters komt in Vriesland veelvuldig voor, zoodat er verleden zomer minstens zeven naar Leeuwarden in de gevangenis gevoerd zijn en eerst na het betalen van een aanzienlijken losprijs en het verduren van veel onaangenaamheden losgelaten werden. Vandaar dat er weinig arbeiders zijn, hoogstens zestien of zeventien, in dien grooten oogst. Ook is het moeilijk daar onderhoud voor de priesters te vinden, omdat noch bij de burgers, noch bij de dorpelingen die ijver aanwezig is, welke in Holland aangetroffen wordt.

Toestand van de diocees van Groningen.

Het gebied van Groningen vormt ook eene afzonderlijke provincie, waarin een bisdom opgericht is. De vervolging is in deze diocees hevig.

De stad Groningen heeft ongeveer 30,000 inwoners, waarvan nog het derde deel katholiek is, omdat deze stad nog jaren lang volhard heeft in het katholiek geloof en in gehoorzaamheid aan den koning van Spanje, toen de anderen reeds afgefallen waren. Thans zijn de goederen van kapittel en kerken in de handen van protestanten en zijn er geen kanuniken of bezitters van beneficies overig. Van kloosters, die er talrijk waren, zijn ternauwernood sporen bewaard gebleven. Voorheen waren er dominicanen, minorieten, hieronymianen en andere monniken en nonnen. Buiten de stad stonden twee zeer rijke abdijen, welker goederen nu gebruikt zijn voor de

stichting van een protestantsche academie. Vier of vijf wereld-priesters helpen de katholieken in Groningen. Twee van dezen zijn onlangs door de protestanten gevangen genomen en in ballingschap gezonden, na eene groote boete betaald te hebben. In stilte zijn ze echter teruggekeerd en arbeiden thans weder. Een ander is, omdat de losprijs, die gevraagd werd, zóó groot was, dat hij niet betaald kon worden, in het spinhuis gezet en wordt nog op dezen stond gedwongen onder deugnieten te verkeerren. In dezelfde stad is ook werkzaam een jezuïet en somtijds nog een dominicaan. Verder zijn er nog twee of drie oude priesters van vroeger. Een paar jaar geleden zijn hier ook twee jezuïeten gevangen genomen, en, vrijgelaten voor een buitensporigen losprijs van eenige duizenden, tot ballingschap veroordeeld.

De dorpen rondom Groningen, genaamd „de Ommelanden,” zijn ongeveer honderd in getal. Hier zijn veel katholieken, welke door de onzen, die er dikwijls heengaan, met veel gevaar geholpen worden. Bij het bisdom Groningen behoort ook Drenthe, dat twee steden telt, Coevorden en Meppel, en ongeveer vijfentwintig dorpen. De inwoners zijn er onbeschaafd en weinig onderwezen. Toch zou hier, als er maar priesters voor de hand waren en middelen om ze te onderhouden, met vrucht gearbeid kunnen worden. Zij blijven nochtans niet geheel en al verlaten, maar worden van tijd tot tijd door de onzen bezocht.

Toestand van de diocees van Deventer en van Overijssel.

Het bisdom Deventer is zeer uitgestrekt. Het telt twintig belangrijke steden en meer dan 250 dorpen. De kathedrale kerk van den heiligen Lebuinus te Deventer had twintig kanunniken, wier deken en eenige anderen thans in Oldenzaal verblijf houden. Een van de oude kanunniken, een zeer geleerd man, wordt nog in Deventer geduld. In stilte helpt hij zoo-velen als hij kan. Deventer is een goed bevolkte stad, maar heeft weinig katholieken, nauwelijks 700, en dezen zijn zeer flauw en vreesachtig, omdat er eene hevige vervolging is. Twee of drie van onze priesters arbeiden in de stad en op het

platte land met goeden uitslag. Behalve de kathedraal waren er in de stad twee parochiekerken en verscheidene kloosters, één van minorieten, één van de broeders van het gemeene leven, één van de jeruzalemsche broeders en drie of vier voor maagden. Een zeer vermaard en rijk klooster, gewoonlijk Diepenveen geheeten, stond buiten de stad. Alle goederen zijn in het bezit der protestanten.

Te Kampen was doorgaans een dominicaan, die thans van daar vertrokken is. Nog woont er een oud priester van de brigittijnen. Van tijd tot tijd bezoeken onze priesters deze stad, maar niet zonder gevaar. Eenigen tijd geleden is een van onze geestelijken, terwijl hij de heilige mis las, gevangen genomen en in zijne priesterkleederen smadelijk langs de straten der stad naar de gevangenis gevoerd en voor eene hooge som er uit verlost. Verleden zomer is ook een jezuïet gevangen genomen en verbannen.

Te Zwolle arbeidt een van de onzen, licent. theol., een vlijtig arbeider, die met zijn medehelper, hem door ons toegevoegd, ook de omliggende dorpen bezorgt. Tevens is er werkzaam een jezuïet. Er zijn in deze stad veel goede katholieken, die, ofschoon ook overvallen in hunne godsdienstoefeningen en daarvoor beboet, niettemin in het goede volharden. De geloovigen van Zutphen worden door een jezuïet geholpen, die ook Lochem en de naburige dorpen bezoekt. Op het oogenblik echter heeft hij, al een tijd lang gezocht door de protestanten, de wijk moeten nemen. Ondertusschen worden de katholieken, die er talrijk zijn, geholpen door een ouden priester en van tijd tot tijd gaan ook eenigen van de onzen derwaarts.

Naar Doesburg en Deutichem gaan somtijds priesters uit Emmerik de geloovigen in den nood helpen.

Te Harderwijk staat als pastoor een van onze geestelijken, doct. theol., een ijverig en vroom man, die ook soms werkzaam is in de dorpen van de Veluwe en de Arnhemmers te hulp komt. Hem helpt van tijd tot tijd de pastoor van Vaassen. Te Kuinre en omliggende plaatsen doet een der onzen goeden dienst. Te Hasselt, Hattem, Vollenhoven, Steenwijk is geen vast priester. Gaan de onzen hier voorbij, dan helpen zij. Er bevinden zich duizende katholieken in de dorpen van

(Salland?), Twente, Veluwe, die wij om de gevaren niet naar wensch kunnen te hulp komen.

Schoone en rijke kloosters van mannen en vrouwen zijn hier overal geweest, welke het protestantisme geheel verwoest heeft. De bezittingen strekken nu tot onderhoud der predikanten of tot ondersteuning van edelen, die hunne goederen verkwisten en nu het protestantisme aanhangen. De stadjes en dorpen van Twente worden tegen recht en aangegane verbintenissen, tegen den wil der inwoners, die meest katholiek zijn, voorzien van predikanten. Het zou niet moeielijk zijn dezen van daar te verwijderen, wanneer slechts sommige ambtenaren van het hof van Brabant het veroorloofden. Het is treurig, dat zooveel duizende zielen, welke wenschen geholpen te worden, moeten verlaten blijven.

Ootmarsum heeft een katholiek pastoor, wien het toegestaan wordt in het openbaar te preeken, maar die slechts in stilte de mis mag lezen. Eveneens is het gesteld te Tubbergen. In het Almeloosche klooster hebben wij in stilte een priester voor de maagden aangesteld. Een gedeelte van de Deventer diocees is weder gebracht onder de gehoorzaamheid aan hun wettigen vorst en tot het katholiek geloof, door toedoen van SPINOLA, Oldenzaal namelijk, Lingen met veertien dorpen; Groenlo, (Grol en Lagha?), en Lochem met bijbehorend dorp.

Te Oldenzaal zijn nu alle burgers katholiek; de stad wordt bezet door eene talrijke katholieke macht. De toestand der kerk is er middelmatig; de geestelijkheid is met groote inspanning van den vicaris hervormd. In de collegiale kerk van den heiligen Plechelmus zijn met proost en deken vijftien kanunniken en negen vicarissen. Bij eene visitatie, verleden zomer ingesteld, bleken alle kanunniken de vereischte wijdingen te hebben ontvangen, iets dat sedert vele jaren niet had kunnen verkregen worden. Evenzoo leeft het klooster van de heilige Agnes, waarin slechts drie oude en weerspannige vrouwen overig waren, thans weder op tot stichting der geloovigen, door eenige vrome en aanzienlijke maagden, die in het klooster getreden zijn en aan de oudjes het beste beloofden. Te Oldenzaal is een groote toeloop van boeren naar de kerk, zoodat soms bij feesten of plechtige omgangen zeven- of achtduizend menschen samenkomen,

die het betreuren, dat zij gedrukt worden door het juk der ongeloofigen tegen de verdragen en overeenkomsten, dewijl zij zich in hunne woonplaatsen niet mogen verheugen in de uitoefening van den katholieken godsdienst. Men ziet er somtijds vier- à vijfduizend communicanten. Sommige geestelijken zouden den arbeid niet vreezen wanneer slechts de protestanten toestonden, veilig op de omliggende dorpen te mogen preeken of sacramenten te bedienen.

Te Lingen wordt hulp verleend door den pastoor en aartspriester dier stad, licent. theol. Nog zijn er in die stad vijf andere priesters en kapelaans van het leger. Daar is onlangs door Italiaansche soldaten eene nieuwe en schoone kerk gebouwd, welke de vicarius plechtiglijk ingewijd heeft. In het distrikt Lingen zijn veertien dorpen, die hunne pastoors hebben, welke hun ambt wèl waarnemen, terwijl de aarts-priester het oog op hen houdt. Te Groenlo is een pastoor aangesteld in de kerk van den heiligen Calixtus, welke daar de eenige is en tien kapelaans heeft. Nog is er een vrouwenklooster, waarover wij een goed opziener gesteld hebben. Te Lochem is een van de onzen werkzaam. In al deze plaatsen door SPINOLA veroverd, was een groote toeloop om het heilig vormsel te ontvangen. In weinige dagen hebben over de 12000 personen dat van den vicarius ontvangen. — Dit over den toestand der Deventer kerk.

In al deze provinciën gebruikten de priesters doorgaans het pastorale (priesterlijk dienstboek) van Mechelen; thans is door toedoen van den pauselijken vicaris het rituale romanum (het roomsche boek der kerkgebruiken) aangenomen. (1)

Het zou te lang vallen om in bijzonderheden te vermelden hoeveel nachtelijke arbeid, hoeveel last en gevaar door

(1) In een mandement van 15 Maart 1622 beval ROVENIUS niet alleen in de heilige mis, maar ook bij de bediening der sacramenten zich te voegen naar het Roomsche rituaal. Ten dien einde had ROVENIUS dit laten drukken. Tevens bezorgde hij in de Hollandsche taal een klein catechismusboek en beloofde binnen kort ook een voor meer gevorderden te zullen geven. Hij drukte allen priesters bijzonderlijk het onderwijs van de jeugd op het hart.

de priesters moet onderstaan worden; hoeveel gevangenschap, boeten en ballingschap zij al geleden hebben en nog lijden; hoeveel vrucht zich allerwege openbaart door bekeering van protestanten, versterking der katholieken, ondersteuning van armen; hoeveel teekenen ook van goddelijken bijstand getoond worden. Wij worden wel bedroefd door den afval van sommigen van het katholiek geloof, die minder ijver bezitten en het tijdelijke zoekende, verleid worden door voorspiegeling van ambten en winsten, of die ook wel uit armoede kettersche vergaderingen bezoeken om aalmoezen te ontvangen, maar daartegenover staat, dat wij somtijds genoopt worden tot verblijden, als wij zien, dat dagelijks velen teruggebracht worden in den schoot der kerk, dat zij de ketterij afzweren, verlies en gevaar trotseeren, alles lijden om hunne zielen in behoudenis te brengen. Op sommige plaatsen ziet men de boeren bij scharen in allen eenvoud samenkomen door sneeuw en regen en stormachtige nachten. Zoo ook zee- en visscherlieden, biddende om Gods wil aangenomen te mogen worden in boetvaardigheid, bereid alles te doen, mits zij slechts onderwezen worden in hetgeen geloofd en gedaan moet worden. Oud en jong komt zoo begeerig ter catechismus en laat zich zoozeer leiden als kleine kinderen, dat de priesters van vreugde nieuwe krachten krijgen. Het is een aandoenlijk schouwspel die moeders te zien in zulk aantal, als zij daar den doop komen vragen voor haar kinderen; of die gevorderden van leeftijd, als zij, protestantsch gedoopt, verzoeken de bijkomende plechtigheden van het sacrament te mogen ontvangen, of den doop, ingeval zij niet gedoopt zijn of met reden in het onzekerheid verkeeren of zij den doop wel ontvangen hebben; weder anderen, die bidden om hun voor protestanten aangegaan huwelijk te mogen vernieuwen; allen met blijdschap huiswaarts keerende, zoovelen als zij vermogen door woord en voorbeeld terugbrengende tot het katholiek geloof, den zieken de middelen der zaligheid bezorgende, door hun in hun uiterste een priester te verschaffen. Wie zou niet wenschen de zoodanigen, welke zoo veel godsvrucht en ijver aan den dag leggen, te beschermen. De goede God moge bewaren en volmaken hetgeen Hij gewerkt heeft en vergete zijne armen niet ten einde toe, maar

wekke er velen op, die zich bevljigten de dwalenden terug te voeren in den schoot der katholieke kerk en tot gehoorzaamheid aan hun wettigen vorst. Mochten wij dit zien in onze dagen, door medehulp van onzen heiligen vader en van de congregatie tot voortplanting des geloofs.

Wij bezitten van dit verslag twee exemplaren; het eigenhandig geschrift van ROVENIUS, keurig net geschreven, en eene kopie, ook zeer net, maar hier en daar met kleine gapingen.

Dit verslag werd begeleid door een schrijven van ROVENIUS aan den kardinaal, waarin hij recht vraagt tegen monniken, die de orde der kerk verstoorden en zich herderlijke bedieningen aanmatigden, waar dit niet geschieden kon zonder schending der concordaten. Op aanvraag der eminenties, die met de behandeling van de zaak der Hollandsche kerk belast waren, leverde ROVENIUS nog eene „aanwijzing der orde, welke bestaat onder den pauselijken vicaris in Holland en de vereenigde provinciën, alsmede van de pastoors en medehelpers uit de wereld-geestelijkheid, op de voornaamste plaatsen aangesteld.” Om de belangrijkheid van namen en jaartallen laten wij deze aanwijzing mede hier volgen.

In Holland en de vereenigde Nederlandsche provinciën zijn, behalve het kapittel der metropolitaan-kerk te Utrecht, nog twee andere kapittels van kathedrale kerken gedurende den ganschen tijd der beroerten blijven bestaan en bestaan nog heden, nl. dat van Haarlem en dat van Deventer. De drie andere kathedrale kapittels van Middelburg, Leeuwarden en Groningen zijn te niet gegaan, zoodat daar geen kanuniken zijn. Na den dood van den laatsten bisschop van Utrecht is tot vicaris-generaal bij het openstaan des stoels aangesteld geweest SASBOLDUS VOSMEER in het jaar 1583, wien, toen hij benoemd was tot vicarius apostolicus, opgevolgd zijn, MONTZIJMA, deken van St. Salvator; MOERENDAAL, deken

van St. Pieter; **ARNOLD VAN ESCH**, kanunnik van St. Jan, en zoo vervolgens anderen tot heden toe.

In de Haarlemsche diocees is sedert 1580, gedurende 19 jaar, algemeen vicaris geweest **WILLEM COOPAL**, en, toen deze gestorven was, is gedurende tien jaar zijn opvolger geweest **ADELBERTUS EGGIUS**, licent. theol. Toen deze gestorven was, is opgevolgd **SIBRAND SIXTIUS**, lic. theol., die nog heden leeft. Het kapittel heeft negen licentiaten, deels in theol., deels in de rechten.

In de diocees van Deventer is na den dood van den bisschop, gedurende bijna dertig jaar, tot 1607 algemeen vicaris geweest **EGIDIUS DE MONTE**, wien terstond opgevolgd is **FILIPPUS ROVENIUS**, toen deken van Oldenzaal, tot 1614. Bij zijne benoeming tot pauselijk vicaris is hem opgevolgd **HENRICUS VORDENUS**, lic. theol., deken van Deventer, welke nog leeft. In het kapittel zijn meer dan tien gegraduateerden, hetzij in theol., hetzij in de rechten.

De wettig aangestelde pastoors, die hunne onderscheidene titels en parochie-grenzen hebben, gelijk van ouds, en vast verblijven bij hunne kudde, predikende en sacramenten bedienende in eigen woningen, die meestal bij allen bekend zijn, of zulks doende in huizen van geloovigen (want de gewone kerken zijn in het bezit der protestanten) worden hier achter-eenvolgens aangegeven.

In de bisdommen van Utrecht, Deventer en Middelburg.

Te Utrecht zijn vier parochiekerken. In de eerste, Maria major, is pastoor het kathedraal kapittel, en dit stelt twee anderen aan, die de kerk bedienen, een eersten pastoor en een medehelper. Na den dood van **CORNELIS VAN GOUDA** is door de katholieke kanunniken tot pastoor aangesteld **JACOB BOOL**, doct. theol., in het jaar 1608; bevestigd door den hoogw. **SASBOLDUS**, evenals zijn medehelper **HERMAN STRICK**, bacc. theol.

In St Jacob is pastoor **ALEXANDER AXEL**, eveneens door de katholieke kanunniken benoemd en door **SASBOLD** bevestigd a. 1610 of daaromtrent.

In St. Geerte is pastoor ANTONIUS VOSSIUS, lic. theol., vroeger rector der Leuvense Universiteit, aangesteld door den vicaris a. 1619.

In St. Nicolaas is pastoor JOHANNES CUIJCK, door SASBOLD aangesteld in 1612.

Deze pastoors kiezen zich zooveel kapelaans, als zij noodig achten voor de behoeften.

Te Leiden zijn twee parochiën; in de eerste van St. Pieter, is pastoor en aartspriester RUMOLDUS MEDENBLIK, l. th., door SASBOLD aangesteld sedert 1606. Hij heeft onder zich twee vice-pastoors. De bestuurder van de andere parochie is GODFRIED RUVERIUS, l. th., eveneens door SASBOLD aangesteld. Deze bezoeken ook van tijd tot tijd de dorpen uit de nabuurschap.

Te 's Gravenhage is ééne parochie, waar pastoor is ENGELBERTUS KENNIPHOVEN, l. th., sedert 1605 door SASBOLD aangesteld. Deze heeft onder zich twee vice-pastoors.

Te Delft zijn twee parochiën, de eerste van St. Laurentius, waarvan pastoor is JOHANNES STALPERT, doct. th. en licent. in de rechten, protonotarius apost. sedert 1611.

In de andere kerk is pastoor SUITBERTUS HENDRIKS, lic. theol. sedert 1610. — Te Rotterdam is ééne parochie van St. Laurentius, waar pastoor is MARTINUS MODAEUS, lic. theol., sedert 1616 aangesteld. — Te Schiedam is één parochie, wier pastoor, GODFRIED VAN VLIET, deze plaats wegens gebrek moest verlaten, omdat zeker dominicaan zich ingedrongen had, en de stad geen twee priesters onderhouden kon; a. 1610 was hij door SASBOLD aangesteld. Thans bedient hij de naburige dorpen. — Te Dordrecht is slechts ééne parochie, waarin door SASBOLD in 1602 tot pastoor aangesteld is LAMBERTUS FEYT. Toen deze ter oorzaak van het seminarie eenige jaren afwezig moest zijn, is door den tegenwoordigen vicarius zoolang een ander aangesteld, totdat in 1614 LAMBERTUS tot de zijnen is teruggezonden. — Te Gouda is ééne parochie van den heiligen Johannes, wier pastoor sedert 1614 is PETRUS HENDRIKS lic. theol. Hij heeft onder zich twee vice-pastoors. — Te Amersfoort is ééne parochie, waarvan sedert 1601 pastoor is JOHANNES LANGEVELDT, lic. theol., wien tot medehelper gegeven is WILLEM BLOM, lic. theol., in het jaar 1612 of daar omstreeks. — Te

Weesp is ééne parochie, wier pastoor is HENDRIK ERBEN, bacc. theol., sedert 1615. Hij bedient ook de omliggende dorpen. — Te Culemborg is ééne parochie, waarvan al sedert lang, zelfs vóór de beroerten, bedienaar was HENRICUS VAN CULEMBORG. — Te IJsselstein is ééne parochie, wier pastoor is EGIDIUS HAEFACKER, lic., sedert 1619. Van dit jaar is hij verbannen, maar bedient nog de zijnen of zelf, of door anderen. Hij helpt tevens de omliggende plaatsen. — Te Montfoort is ééne parochie; pastoor is er LUDOLPHUS, bacc. theol., sedert 1619. Dit jaar is hij in ballingschap verwezen, de zorg toevertrouwende aan GERARD PELT, bacc. theol. — Vianen is om de gevaren door de paters jezuiteten verlaten en wordt nu bediend door VAN DER STEEN, lic. in de rechten. — Schoonhoven heeft ééne parochie. Op verzoek der katholieken heeft ze in 1622 tot pastoor gekregen CASPAR ADAMS, bacc. — In het dorp Wassenaar is pastoor JOHANNES BEEN, lic., van het jaar 1617. Hij bedient ook eenige dorpen in het rond. — Te Deventer zijn twee parochiën, ééne van de h. Marie, wier pastoor is het kathedraal kapittel; de andere „op den berg” heeft sedert 1606 tot bedienaar JOHANNES FREDERIKS. — Te Zwolle is pastoor van de hoofdkerk VOLQUER VAN HARKINGEN, lic., sedert 1618. Tevens is er werkzaam een jezuïet. — In het dorp Apeldoorn is pastoor JOHANNES SIMONS, sedert 1619. Deze helpt ook de naburige verlatene gemeenten. — Insgelijks is er te Kuinre ééne parochie met één pastoor, sedert 1619. — Te Harderwijk is ééne parochie, wier pastoor sedert 1616 is MODESTUS STEVENS, doct. theol. Om de vervolging is hij thans werkzaam op naburige plaatsen en helpt de zijnen door anderen. — Te Goes in Zeeland is ééne parochie, wier pastoor sedert 1616 is JOHANNES GRIFFINUS, bacc. Hij bedient ook de dorpen van het eiland. — Te Middelburg, Zierik zee en Nijmegen zijn paters jezuiteten. In al deze en volgende plaatsen, Nijmegen uitgezonderd, hebben de pastoors en wereldpriesters het eerst getracht het volk terug te brengen tot het katholiek geloof en hebben het verder verzorgd. Door bijzondere gunst van God zijn zij ook zelfs van den schijn van kwaad vrij, en hebben goede getuigenis bij degenen, die buiten zijn. Er zijn veel plaatsen in de bisdommen van

Utrecht en Deventer, waar de katholieke godsdienst openlijk uitgeoefend wordt, en alle parochiën hare pastoors hebben.

In de bisdommen van Haarlem, Leeuwarden en Groningen.

Haarlem heeft van oudsher maar één pastoor, in de St. Bavo kerk, die vier vaste kapelaans of curati onder zich heeft. Sedert onheuglijken tijd nemen zij alleen de herderlijke bedieningen waar, welke orde ook in de dagen der troebelen in stand gehouden is. Thans is tot pastoor, of, zooals hij ook genoemd wordt proost der zielzorg, op voorstel van den aartshertog ALBERTUS, door den vicarius apost. aangesteld JUDOCUS CATS, lic. theol. De vier met zielzorg belaste kapelaans zijn: NICOLAUS NOOMS, lic. theol. aangesteld door het kapittel volgens de gewoonte, nu tien jaar geleden; GERARD DE WITTE, lic. theol. met toestemming van den vicarius, tien jaar geleden; JOHANNES BUGAEUS, lic. theol. veertien jaar geleden; JOHANNES SPOORWATER, goedgekeurd door den vicarius, twee jaar geleden.

Amsterdam heeft van ouds twee parochiën en twee pastoors. In de kerk van den heiligen Nicolaas, oude zijde, is twaalf jaar geleden door den vicarius tot pastoor aangesteld SIBRAND SIXTIUS, lic. theol. In de kerk van de heilige Maria, nieuwe zijde, is door denzelfden vicarius tot pastoor benoemd STEFANUS VAN DER CRACHT, bacc. theol. Zij nemen als kapelaans die en zoovelen, als zij oordeelen dat noodig zijn. — Te Alkmaar is altijd slechts één pastoor geweest in de hoofdkerk en dertien jaar geleden is als zoodanig benoemd door den vicarius HENDRIK LOEF; vijf jaar geleden is hem met goetvinden als medehelper toegevoegd QUIRINUS VAN ASSENDELFT, lic. theol. — Hoorn heeft, als ik mij niet vergis, één pastoor, welke bediening reeds elf jaar vervuld is door GERARD GERARDSZ., bacc. theol. Hem is een medehelper toegevoegd. — Medemblik heeft ééne parochie; pastoor is er heden sedert vier jaar HERMES WILTZIUS, bacc., nadat de oude pastoor afstand had gedaan. — Enkhuizen heeft twee parochiën, maar omdat er weinig katholieken zijn en groote vervolgingen, zoodat de plaats geen twee priesters hebben kan, is thans sedert vijf jaar pastoor van Gummarus,

AUGUSTINUS WOLF, lic. theol., bij provisie van den h. Stoel. Deze bedient ook, niettegenstaande gevangenneming en gevaar, de kerk van Pancratius. — In de Streek zijn twee pastoors, door den h. Stoel aangewezen; in Bovenkarspel ROBERTUS ROOT, bacc.; in Grootenbroek MEINARDUS. Zij helpen tevens de andere dorpen. — Edam had en heeft één pastoor, bij voorziening van den vicarius, zestien jaar geleden, nl. THEODORUS VAN DER HULST; bacc. — Purmerend heeft ééne parochie: pastoor is aldaar FRANCISCUS PIETERS bacc. sedert tien jaar. — Schagen heeft ééne parochie, en één pastoor, FRANCISCUS VAN DER BRUGGE, bacc., nu tien jaar geleden, nadat de vorige pastoor bedankt had, door den vicarius goedgekeurd. — Monnikendam met ééne parochie en één pastoor JACOB OLI, lic. theol. In het Haarlemsche bisdom zijn de meeste dorpen voorzien van pastoors die op de plaats zelve wonen, of van deservitoren. In Wognum is al twaalf jaar pastoor JOHANNES UBIUS; in Spanbroek JOHANNES MARIUS, nadat de vorige pastoor een jaar geleden gestorven is; in Spierdijk sedert vijftien jaar SIMON SPANBROEK; in Groothuizen is sedert acht jaar deservitor JOHANNES SIMONS; in Blokkert sedert zeven jaar CORNELIS DINGENOMS; in Hem sedert zes jaar JOHANNES SIMONS, als ik mij niet vergis; in Oude Nierop sedert tien jaar Bacc. CLEERBESSEM; in Schorel is vóór twee jaar aangesteld JOHANNES VAN DEN BERG, bacc.; in Uitgeest sedert twee jaar NICOLAAS VAN DILLEN, bacc.; in Krommeniedijk sedert tien jaar GRATIANUS CORNELIUS; in Assendelft vóór vijf jaar NICOLAAS VAN GIPSEN.

Deze helpen ook de naburige plaatsen, maar zijn woonachtig in de plaatsen, waar zij zielzorg hebben, en worden gemeenlijk als pastoor erkend.

Leeuwarden in Friesland heeft één pastoor, LAMBERTUS ENGELBERTUSZ, veertien jaar temet geleden door den vicarius aangesteld. — Te Tielwalt bij Bolsward is een pastoor uit onze geestelijkheid, zeven jaar geleden door den vicarius aangesteld, nl. VITUS. bacc. theol.

Te Groningen heeft als pastoor twaalf jaar lang gearbeid JOHANNES SIMONS; hij is dit jaar gestorven en is dikwijls verbannen geweest. In zijne plaats is een ander aangesteld, die naar men schrijft, thans ook gevangen is.

Er zijn in Friesland en elders veel dorpen, die, ofschoon ze geen eigen pastoor hebben, in de zorg van bepaalde priesters, die in de steden wonen, aanbevolen zijn, ten einde naar vermogen de ongelukkigen te helpen. Ook zijn er in Holland en elders veel plaatsen, die door den arbeid der wereldpriesters verzorgd zijn en teruggebracht, weshalve het billijk is, dat zij wijken, die daar nimmer te voren hun dienst bewezen hebben. Als deze hiërarchische orde, welke met veel inspanning en onder veel gevaar in verloop van jaren in wezen geroepen is, omgeworpen wordt, zal dit niet geschieden zonder aanmerkelijk verlies van zielen, beleediging en versmading van velen. Te wenschen ware, dat meerder plaatsen van goede pastoors of medehelpers konden voorzien worden, en er moet daarom gezorgd worden, dat er niet meer komen dan op een bepaalde plaats van noode zijn, anders wordt het volk bezwaard en men belemmert de pastoors. Hierin kan niet beter voorzien worden dan door iemand, die, door den h. Stoel aangesteld als het hoofd, kennis draagt van de personen en van de plaatselijke toestanden, en die aan zijne Heiligheid en aan de Congregatie rekenschap geeft van zijne bediening. Om de plaatsen te voorzien kunnen de opgerichte seminariën goeden dienst bewijzen, welke nutteloos zullen zijn en te niet gaan, als de vicarius geen macht heeft om diegenen, welke geschikt geacht worden, naar zekere plaatsen te zenden om daar de herderlijke bediening en zielzorg waar te nemen. Bovendien in plaatsen, waar de hulp van ordesgeestelijken nuttig kan zijn, worden zij beleefdelijk maar met instandhouding van ondergeschiktheid uitgenoodigd. En laat hen niet denken, dat er plaatsen te kort zullen zijn, waar zij nut kunnen stichten. Men diene toch te weten, dat er nog een zeer groote oogst wacht, nademaal er ongeveer vijftig bemuurde en beroemde steden zijn, die noch vaste pastoors noch deservitors hebben, en meer dan 700 dorpen. Eindelijk lette men er op, dat wij geen tijdelijk, maar alleen geestelijk voordeel beoogen.

De voornaamste plaatsen zonder pastoor zijn: Steenwijk, Kampen, Hasselt, Hattem, Vollenhoven, Stavoren, Sneek, Dokkum, Harlingen, Damme, Franeker, Coevorden, Meppen, Lochem, Doetichem, Doesburg, Zutfen, Arnhem, Hardenberg:

Gramsberg, Wageningen, Rhenen, Nijkerk, Bommel, Tiel, Heusden, Elburg, Workum, Graven, 's Heerenberg, Asperen, Heukelom, Leerdam, Buren, Woerden, Oudewater, Duurstede, Briel met eiland, Biervliet met eiland, Vlaardingen, Tholen met eiland, Maartensdijk, Veere, Arnemuiden, Vlissingen, Brouwershaven, Ooltgensplaat met eiland, Bergen-op-Zoom, Geertruidenberg, Zevenberg, Breda, Willemstad, Gorkum, Sluis, Dam, Steenberg.

Wij hebben ROVENIUS te Oldenzaal verlaten, en vatten nu den draad weder op. Hij bleef in deze streken tot Augustus 1626, toen de stad wegens gebrek aan kruit zich overgaf aan prins FREDERIK. ROVENIUS, genoodzaakt met de soldaten mede uit te trekken, begaf zich naar Braband. Te Leuven bezocht hij het Hollandsch seminarie, besprak de kerkelijke aangelegenheden met zijne vrienden aldaar en ging toen naar Brussel. Hier werd hij ziek. Drie maanden lang streed hij met de koorts. Op raad van SPINOLA trok hij in Maart 1627 naar Grol, doch een lange rust werd hem niet geschonken. Reeds in Juli sloeg FREDERIK HENDRIK beleg om de stad, en eene maand later volgde de overgave. ROVENIUS kreeg een vrijgeleibrief van den prins, met de vrijheid om te gaan, waar hij wilde. Zijn huisraad, zooveel als er van over gebleven was, — want in het beleg was zijn woonhuis ingestort, — en de bisschoppelijke sieraden zond hij naar elders en zelf begaf hij zich naar Oldenzaal, waar volgens het gesloten verdrag de katholieken nog tamelijk veel vrijheid genoten. Den 20 Februari 1628 wijdde hij hier de kerk van den h. Plechelmus, die den katholieken teruggegeven was, en vertrok in den aanvang van April in alle stilte uit Oldenzaal naar Utrecht, waar hij huisvesting vond bij de adellijke jonkvrouw HENDRIKA VAN DUIVEN-
OORDE.

Als de lentebode ging hij overal rond, verkondigende den vrede. Amsterdam, Haarlem, Leiden, den Haag, Delft, Rotterdam, Amersfoort, en andere plaatsen bezocht hij, versterkende de geloovigen door de kracht des heiligen Geestes en de arbeiders in den wijngaard des Heeren aansporende. Op het

einde des jaars toog hij, na zoowel in Utrecht als in Haarlem orde gesteld te hebben, naar Oldenzaal terug, waar zijne tegenwoordigheid noodzakelijk was ter oorzake van moeielijkheden, die in het kapittel aldaar gerezen waren. Den 18 April 1629 was hij weder te Utrecht teruggekeerd.

Het kon niet uitblijven of zijne aanwezigheid in deze landen moest ter kennisse komen van 's lands regeering. IJverig werd naar hem gezocht en zijn verblijfplaats te Utrecht zelfs overrompeld, maar gelukkig ontkwam hij het gevaar en week naar Braband, in Sept. 1630, waar hij zich tot April van het volgende jaar schuil hield om dan weder te keeren naar de gewesten, die hem ter behartiging toevertrouwd waren. Weder trok hij van plaats tot plaats om het sacrament des vormsels te bedienen, dikwerf in particuliere huizen, nu eens aan weinigen, dan aan velen. Uit dit tijdvak hebben wij nog het een en ander mee te deelen.

Den 21 Oct. 1626 overleed te Haarlem de deken van het kapittel NICOLAAS NOMIUS. Den 16 kreeg hij aanvallen van koorts, in den aanvang van lichten aard, zoodat hij zijne werkzaamheden nog volbrengen kon, maar snel werd het lichaam gesloopt. Ofschoon niet onverwachts werd hij toch spoedig uit het leven weggenomen. Op St. Ursula, 's avonds te tien uur, gaf hij zijne ziel aan zijn Schepper over. Een paar uren te voren had hij in tegenwoordigheid van alle priesters, zoo wereldlijke als ordesgeestelijken, welke hij aan zijn sterfbed liet samenroepen, het laatste oliesel en de h. teerspijs ontvangen. Zoowel ieder in het bijzonder als allen gezamenlijk vermaande hij om de kerkelijke orde te bewaren en gehoorzaam te zijn aan het wettige gezag. Verder vroeg hij aan alle aanwezigen vergiffenis, als hij hun in iets mocht beleedigd hebben. Vóórdat hij het heilig sacrament ontving, hief hij zich op en gaf getuigenis van zijn geloof, ter versterking van al degenen, wien hij of in het openbaar, of in het bijzonder het Evangelie verkondigd had, met deze woorden: „ik geloof hier te staan voor het aangezicht van

mijn rechter, die onder deze gedaante van brood tegenwoordig is, en dien ik over eenige weinige uren zien zal aanschijn aan aanschijn."

In zijne plaats werd JUDOCUS CATS gekozen als deken van het kapittel.

Van SIBRAND SIXTIUS, den vicaris van Haarlem, verneemt men niet veel meer in dezen tijd. De kracht des mans was opgeteerd. In het begijnhof werd hij nog steeds gevierd, maar de Amsterdamsche gemeente en het geheele Haarlemsche bisdom hadden behoefte aan frisscher krachten. SIBRAND zelf wist niet wat hij doen zou, heengaan of blijven. Hij had, ter verkrijging van nieuwe krachten, al eens een reisje naar Brabant gemaakt, en zou daar ook wel hebben willen blijven, doch werd, vooral door de begijntjes, aangespoord om terug te komen. ROVENIUS beloofde van zijn kant hem de lasten te verlichten en zoowel voor de gemeente als voor het vicarischap te zullen zorgen. Zijnen man had deze daarvoor reeds gevonden in LEONARDUS MARIUS, president van het seminarie te Keulen, wien hij in Oct. 1628 tot eene samenspreking uitgenoodigd had. Het bestuur van het bisdom lag in dien tijd feitelijk in de handen van CATS. Hem raadpleegde men van alle zijden, en ROVENIUS hield over zaken van het bisdom meest met hem briefwisseling. In 1630 trok SIBRAND zich uit alle bediening terug, en gaf ROVENIUS hem een zeer loffelijk getuigschrift als aanbevelingsbrief, opdat, waarheen hij zich ook begeven mocht, ieder zich beijveren zou „dezen apostolischen man" te helpen. In dit getuigschrift, gedagteekend 7 Juli 1630, zegt ROVENIUS: dat SIBRANDUS SIXTIUS OOSTERVIRIUS, proost en aartsdiaken van Haarlem, na gedurende vele jaren loffelijk de ambten van algemeen vicaris der Haarlemsche diocees, en van pastoor te Amsterdam bediend te hebben, nu door leeftijd en menigvuldige onpasselijkheden afgemat, hem verzocht had om een getuigschrift van zijn eerlijken levensomgang en prijzenswaardig bestuur. Hij getuigt dus, dat genoemde proost en aartsdiaken met grooten ijver, met de meeste vlijt en met groote bekwaamheid als vicaris en pastoor gearbeid heeft, en voor de behoudenis der zielen zich opofferde, weshalve ieder gebeden wordt om dezen apostolischen man te helpen, zooveel

slechts kan." De wensch van SIBRAND was vervuld, ofschoon eene lange rust niet voor hem was weggelegd. Want reeds den 9 Januari 1631 is hij ontslapen. BUGGAeus teekent in zijn necrologium (lijst van een overzicht betreffende de overledenen) op dien datum aan: „na den grooten ADELBERTUS EGGIUS was hij een tweede vader des vaderlands."

Voordat wij zijn opvolger in diens werkzaamheid gadeslaan, willen wij eerst kennis maken met den persoon zelven.

LEONARDUS NICOLAUS'z., de Zeelander (MARIUS), was te Goes geboren den 12 Juni 1588. Reeds vroeg gaf hij blijken van zoo goeden aanleg, dat hij door EGGIUS opgenomen werd onder de jongelieden, die te Amsterdam opgeleid werden in de voorbereidende studiën van den geestelijken stand. Bij de verstrooiing dezer school, bij gelegenheid van de gevangenneming van EGGIUS, was ook LEONARDUS onder de leerlingen, die in Juli 1602 naar Keulen verplaatst werden. Hij was klein van gestalte en de jongste van allen, maar overtrof ze wat geest en karakter aanging. SASBOLDUS verzocht in 1603 aan JUDOCUS CATS, welke aan die school in Keulen als docent werkzaam was, om hem eene kleine beschrijving van elk der studenten te verschaffen. Dit rapport ligt bewaard in ons archief onder de stukken betreffende het college te Keulen. Als CATS dan komt aan LEONARDUS, die toen de rhetorica bestudeerde, zegt hij: „*minimus aetate et postura, maximus ingenio, doctrina et modestia.*" Denkelijk is hij in 1612 priester gewijd. Reeds in 1613 wilde SASBOLDUS hem aan het hoofd van het seminarie te Keulen stellen. Anderen waren daar tegen met het oog op zijn jeugdigen leeftijd. In Juli 1621 zond MARIUS uit Keulen aan den deken van Haarlem, JUDOCUS CATS, een present-exemplaar van zijne commentaren (toelichtende bemerkingen) op de h. schriftuur, waarvan hij in een begeleidend schrijven zegt: „ik heb niet zonder smart ontvangen en met nog grooter smart gebaard, maar met blijdschap (mijn geesteskind) omhelsd." In 1622 wordt zijn naam gevonden onder de leden van het kapittel van den h. Lebuinus te Deventer. Hoe hij door ROVENIUS naar Holland ontboden werd, hebben wij reeds gehoord. De uitkomst was, dat hij benoemd werd tot pastoor van de kerk van den h. Nicolaus op de

oude-zijds-voorburchwal te Amsterdam, tot rector van het begijnhof, tot vicaris-generaal (8 Juli 1630) en tot aartsdiaken (18 Jan. 1631). Deze laatste waardigheid werd hem opgedragen op voorstel van CATS, in eene vergadering te Utrecht gehouden. Jaarlijks werd hier onder voorzitting van den apost. vicaris eene vergadering gehouden van de voornaamste Utrechtsche en Haarlemsche geestelijken, waar de zaken der bisdommen besproken werden. Op die van 1631 stelde CATS voor, ter voorkoming van moeilijkheden, zooals ze onder EGGIUS en ZAFFIUS gerezen waren, de waardigheden van vicaris en van proost of aartsdiaken in het vervolg in denzelfden persoon te vereenigen, waardoor vermeden zou worden, dat beide waardigheidsbekleeders in elkanders wateren kruisten. Het voorstel werd aangenomen en door den apost. vicaris goedgekeurd, terwijl door dezen aan CATS werd opgedragen MARIUS in zijn proostdij in te leiden.

Om de uitbreiding van Amsterdam werden in 1631 door ROVENIUS drie andere pastoors benoemd: J. OLAEUS werd pastoor van de noorder- of kruiskerk, HENDRIK EBBEN van de westerkerk, JACOB VLIET van de zuiderkerk, ofschoon aan de twee pastoors MARIUS en VAN DER CRACHT niets werd ontnomen van hun oppergezag. Zoo mochten zij de geloovigen van de gansche stad helpen. De acte van aanstelling draagt den datum 10 Juli.

In 1628 gaf ROVENIUS een mandement van anderen aard voor de gemeente te Rotterdam. In ons archief wordt bewaard een „verhaal van het begin der katholieke godsdienstoeffeningen te Rotterdam, nadat den katholieken de kerken afgenomen waren, door GOVERT VAN VLIET, priester, beschreven op verzoek van J. VAN HEUMEN, pastoor te Rotterdam.” Deze GOVERT VAN VLIET was de eerste pastoor van Schiedam, na de reformatie, aldaar aangesteld in 1611. Als eerste pastoor van Rotterdam, zegt deze VAN VLIET, moet aangezien worden MARTINUS MODDAEUS (MAARTEN MODÉ) in 1612 door STALPERT VAN DER WIELEN hier gezonden. Onder dezen MARTINUS, een naastig, godvruchtig en welsprekend man, begon de kerk van Rotterdam te bloeien, en zoodra werd dit niet bekend, of de monniken traden in zijn arbeid en maakten zich van de harten van eenigen

zijner geloovigen meester. Pastoor VAN VLIET ondervond hetzelfde te Schiedam.

Het stuk nu van ROVENIUS, dd. 20 Juli 1628, voor de gemeente te Rotterdam luidt onder meer aldus: „voorts is goedgevonden, dat men drie van de principaalste burgers zoude stellen als curateurs, die door ons geautoriseerd zouden worden tot de ontvangst en uitreiking zoo van hetgeen in de bussen, die in de vergadering gezet worden, mag gevonden worden, of tot dienst en den nood der kerk gecollecteerd, gelegateerd of gegeven tot profijt der gemeenten dezer stad. Waarom wij met dezen begeeren en vriendelijk verzoeken (volgen de namen der eerste drie curatoren) burgers en inwoners der stad van Rotterdam, dat het hun gelieve zoodanigen last aan te nemen, hen machtende tot ontvangst en distributie van de penningen, die in de bussen gevonden worden, waarvan zij de sleutels zullen hebben en in bijzijn van den pastoor mogen openen, de penningen bewaren en gebruiken, vooreerst tot onderhoud der priesters en tot verkrijging van vrijheid van godsdienst-oefening”, enz.

De Hollandsche kerk leed in deze jaren gevoelige verliezen. Zoo overleed den 30 Juli 1625 JACOBUS JANSONIUS, president van het college-paus ADRIAAN VI. Hij was geboren te Amsterdam in 1547. Den 30 Maart 1630, 's avonds omstreeks zes uur overleed FRANCISCUS DUSSELDORP te Keulen. In 1631 werd tot groote droefheid van ROVENIUS plotseling door den dood weggenomen JACOB BOOL. In een brief van 29 Oct. zegt ROVENIUS aan TILMAN te Keulen: „ik begin van dag tot dag meer te gevoelen, van welken trouwen raadsman en helper wij beroofd zijn geworden. En het heeft Gode behaagd onze droefheid nog te vermeerderen door het afsterven, wel niet zoo plotselijk, maar na een langdurig lijden, van den lie. TH. DE WIT.” In dienzelfden brief drukt hij zijne bezorgdheid uit voor WACHTELAER, die nu tot bezwijkens toe onder den arbeid gebukt gaat, ofschoon hij door de opgeruimdheid van zijn geest alles, ook zich zelve, weet te overwinnen.

In het jaar 1625 zond ROVENIUS naar Rome eene „korte beschrijving van den toestand.” Daarin geeft hij reden, waarom het aantal priesters te Utrecht zooveel minder is dan

in vroegere verslagen aangegeven werd. In deze beschrijving toch zegt hij, dat er ongeveer dertig priesters te Utrecht zijn. Als reden van de vermindering geeft hij op, dat sedert eenige jaren vele priesters overleden zijn. Van 's Gravenhage zegt hij, dat de katholieken onbelemmerd de kapels van de gezanten van Frankrijk en Venetië mochten bezoeken om mis en predikatie te hooren.

In 1627 zond hij weder een verslag, vier bladzijden groot 4°. In dit stuk beklagt hij zich over de ordesgeestelijken, die rondstrooiden, dat zij niet in het minst afhankelijk waren van den pauselijken vicaris, en dan ook zonder toestemming gevraagd te hebben van den pastoor en zonder zich om concorden te bekreunen, pastoreele bedieningen uitoefenden, waar het hun goed dacht. En ofschoon het hun beleefd verzocht was, zonden zij hem nimmer trouw- of dooplijsten in. Tevens vermeldt hij, dat het gevangennemen en de verbanning van priesters niet zoo veelvuldig voorgekomen waren, omdat alle aandacht op Spanje gevestigd was. Vervolging echter had plaats gehad op verschillende plaatsen. Er waren veel priesters omgekomen door de pest.

Den 6 Oct. 1629 zond ROVENIUS weder een verslag aan de congregatie te Rome, maar dewijl hij in twee belegeringen, te Oldenzaal en te Grol, begrepen was geweest, had hij geen gelegenheid gehad om alles nauwkeurig te beschrijven. In dit verslag geeft hij rekenschap van zijne daden uit de jaren 1624—1629.

In 1631 zond hij nogmaals een korten staat over de katholieke kerk. In dit verslag zegt hij, dat LEONARDUS MARIUS te Amsterdam met bijzondere vrucht werkzaam was aan de bekeering van protestanten.

Ook van andere zijden werden naar Rome beschrijvingen van den toestand alhier opgezonden. Zoo bijv. eene door p. FRANCISCUS PALUDANUS, die hierheen gezonden was als visitator van de minorieten. Deze had in 1628 over de werkzaamheden van de paters minorieten een zeer geflatteerde balans naar Rome overgemaakt. Een kopie van dit verslag was uit de stad aan ROVENIUS toegezonden, die het op zijn beurt aan CATS ter lezing gaf. Deze maakte er zijne bemerkingen op

en zond ze den 17 Aug. 1628 aan ROVENIUS. Ter kenschetsing, zoowel van de aanmatiging van de paters minorieten, als van den kerkelijken toestand van het Haarlemsche bisdom, door een ooggetuige en bestuurder beschreven, laten wij hier het een en ander uit dit schrijven volgen.

PALUDANUS had in zijn verslag gezegd, dat hier nog veel plaatsen onbearbeid bleven, omdat er geen priesters genoeg waren, en het zóó voorgesteld, alsof de minorieten uit zielsmedelijden die vergeten plaatsen juist bezochten. De deken van Haarlem schrijft evenwel een weinig anders. Volgens hem zoeken de paters minorieten integendeel enkel de aanzienlijke plaatsen op, nl. Haarlem, Amsterdam, Alkmaar, Hoorn. Volgens de concordaten mochten zij in de twee laatste steden niet komen; toch hadden zij zich daar ingedrongen. Verder was er geen dorp, of het had een bepaald priester, wien het opgedragen was daar voor te zorgen. Om in de behoeften te voorzien was te Leuven een college opgericht, en uit dit Trojaansche paard waren voor het bisdom al veertig jongelieden voortgekomen, in den loop dezes jaars negen, en binnen kort verwachtte men weder anderen. Deze waren meest of licentiaten of baccalaurei.

1° PALUDANUS had ook gezegd, dat te Amsterdam en te Haarlem kinderen zonder doop, en ouderen van dagen zonder oliesel gestorven waren, omdat er geen wereldlijke priesters bij de hand waren en het volk de ordesgeestelijken niet durfde roepen. Als pastoor van Haarlem antwoordde CATS, dat deze aantijging een zuivere leugen was, en dat hij honderd gulden aanbood voor ieder geval, dat bewezen werd. Vervolgens geeft CATS eene korte beschrijving van de vier Haarlemsche onder-pastors. — 2° Wat Amsterdam betrof, was het zeggen van PALUDANUS een even handtastelijke leugen. Want daar bedienden zoowel ordesgeestelijken als wereldlijke priesters zonder onderscheid de herderlijke werkzaamheden. Aan iederen katholiek was dit bekend. Daarenboven waren er twintig wereldlijke priesters. Wanneer er kinderen stierven zonder doop en zieken zonder oliesel, was dit de schuld van de monniken, want de wereldlijke priesters waren voor zoo iets te waakzaam. Vervolgens beschrijft hij den lof van pastoor

VAN DER CRACHT (een bloedverwant van ALBERTUS PIGIUS), die al 27 jaar gewerkt had in het zweet zijns aanschijns, en zelfs niet voor de pest vervaard was; van pastoor SIBRAND, die liever zijn leven zou verliezen dan toelaten, dat door zijne schuld een van zijne geloovigen zonder sacramenten stierf.

3°. had PALUDANUS gezegd, dat sommige minorieten vijftien à twintig en meer plaatsen te bezorgen hadden. Het antwoord van CATS luidde: als met plaatsen huizen bedoeld worden, wil ik het toestemmen, anders is het gelogen.

4°. dat de paters minorieten in de voorsteden vergaderingen hielden van 1000, 1500, soms 2000 personen. Ik antwoord, zeide CATS, dat het nogmaals een leugen is, om de eenvoudige reden, dat er, behalve Haarlem, Amsterdam en Enkhuizen, in Holland geen steden met voorsteden zijn. Haarlem had zes voorsteden, maar alle zes te zamen telden nog niet zooveel inwoners als de paters opgaven, en dan waren de meesten nog protestant. Ik denk, dat PALUDANUS zich vergist zal hebben en willende schrijven 10, 15, 20, er duizendtallen van maakte.

5°. dat de katholieken zich op sommige plaatsen vrijheid kochten, maar dat de schouten van andere plaatsen onvermurwbaar waren en de priesters vervolgden. Dat stemde CATS volkomen toe, maar hij voegde er de bemerking bij, dat, waar het laatste het geval was, de paters ook van loopen wisten.

6°. zeide PALUDANUS, dat het verwonderlijk was de devotie van het volk te zien, of wel de gezangen met schoone muziek te hooren, overal waar onze broeders wonen. CATS antwoordde, dat de paters deze ceremoniën niet ingevoerd maar gevonden hadden; zelfs in dorpen werden de mis, vespers, completeen, lauden op gregoriaansche zangwijze gezongen, en hij voegt er bij: „Hier zou zich een groot veld openen om te zeggen, wat de wereldlijke priesters voor den eeredienst, den zang al gedaan hebben. In het college te Leuven werd in deze zaken opzettelijk onderwijs gegeven.

7°. had PALUDANUS gezegd, dat zijne medebroeders de eersten en de voornaamsten geweest waren bij het woeden van de pest. Volgens CATS was deze loftuiting tamelijk op zand gebouwd. Pastoor v. D. CRACHT had al zeer veel pestlijders

geholpen, vóórdat er één minoriet was in Amsterdam, en even zoo JACOB VLIENER, die maanden lang des nachts van huis tot huis geloopen had.

Zoo waren in 1624, toen de pest veel offers maakte, in Haarlem NOMIUS, BUGGAEUS en BLONMERT onvermoeid. Het voorbeeld van pater ARNOLD DE WIT uit Beverwijk was geheel anders. Deze weigerde de pestlijders te bezoeken en verwees de vragers naar den pastoor van Velzen, PETRUS VAN DIRXHORN, zeggende: dat voor dien man de pest geen gevaar opleverde, want hij bezat een talisman. Bij zekere gelegenheid weigerde de pater te bedienen, niet echter te doopen; nochtans het moet gezegd: in een ander sterfhuis durfde hij wel ingaan, om te vragen of de overledene niets bij testament vermaakt had. CATS zegt: cessantibus pecuniis, cessavit fidelis ejus cura.

8.^e PALUDANUS meldde ook: sommigen van de onzen hebben 2000, anderen 4000 communicanten, waarop CATS: in eene denkbeeldige ruimte misschien, maar in werkelijkheid is er niets van aan. De Haarlemsche en Amsterdamsche pastoors hadden er wel meer; doch, voegt hij er bij, niemand roemt bij ons op het getal.

9.^e PALUDANUS had, Godlof, geen klachten gehoord over de paters minorieten. CATS antwoordde: ik ben verwonderd, hoe PALUDANUS dit kan schrijven, daar *ik* in tegenwoordigheid van zijn medebroeder, FERDINANDUS, en van heer WACHTELAER geklaagd heb over pater HENRICUS te Alkmaar en over pater TYRAS te Hoorn. Zelf schreef PALUDANUS aan pater TYRAS een vermanenden brief.

10.^e Alleen, zegt PALUDANUS, dat pater ARNOLD te Haarlem herderlijke bedieningen uitoefende, maar ik acht dit noodzakelijk. Het antwoord van CATS was, dat PALUDANUS anders oordeelde te Brussel en anders te Haarlem. Want den 2^{den} Juni schreef PALUDANUS, dat pater ARNOLD zich gehoorzaam schikken zou naar de concordaten van 1628.

11.^e Registers van gedoopten of gehuwden hielden de paters niet bij, zegt PALUDANUS, en CATS antwoordt: dat het begrijpelijk is, omdat ze daaraan een hekel hebben, dewijl ze dan geen onwaarheid konden verspreiden.

12.^e maar, zegt PALUDANUS, het aantal is niet te tellen;

dagelijks hebben er bekeeringen plaats van protestanten, zoodat het aantal katholieken wel vier of vijfmaal zooveel geworden is. CATS getuigt, dat het laatste waar is, maar dat de minorieten daartoe weinig hebben bijgedragen. Zij treden in den arbeid van anderen. De paters toch zijn slechts in vier steden. Te Haarlem zijn ze gekomen door NICOLAUS WIGGERS; op wien ARNOLD DE WIT volgde. Te Amsterdam werd door SIBRAND aangenomen CHRISTOFORUS MARHAM, die in het begin een engel was, maar omtrent wien PALUDANUS later twijfelde of hij katholiek dan wel protestant was. Te Alkmaar was pater HENRICUS; te Hoorn pater TYRAS.

Aldus CATS. Gij begrijpt toch, waarde lezer, dat iemand, die zoo onbarmhartig het glazen dak van pater PALUDANUS ingooide, een jansenist geweest is? Ziet ge, zoo'n mensch is nu een „monster" en een „pest."

Nog een geflatteerde balans, lezer! maar van een geheel ander persoon. PALUDANUS had een vermenigvuldigend brein; degene, dien wij nu zullen hooren, bindt alles bijeen en legt het als *zijn* pak op den expeditiewagen naar Rome.

Op bevel van den provinciaal maakte pater WILLEM BAUTERS eene visitatiereis door de Nederlanden en bood den nuntius FABIUS daarvan een verslag aan in Aug. 1628. Dit wordt bewaard in ons archief. (1) Het een en ander zullen wij er woordelijk uit mededeelen.

De nuntius had, zoo begint pater WILLEM, den wensch te kennen gegeven, wat meer te hooren over de jezuïeten in de vereenigde Nederlanden. De schrijver was dan door zijnen provinciaal gezonden en had nu de eer den nuntius een verslag te mogen aanbieden. Hij bad den nuntius den werklieden daar in Holland gunstig te zijn en ze te beschermen.

De missie van onze sociëteit is begonnen in het begin bijna van den afval der vereenigde provinciën. In dien tijd werden toch door GREGORIUS dertien vaders gezonden om de priesters, die maar in geringen getale overgebleven waren, te helpen. Met dezen hebben zij geleefd in menschelijke

(1) Men vindt het afgedrukt in het zesde deel van *Archief voor Utrecht*.

liefde, in vrede en welwillendheid, den arbeid gedeeld en gezamenlijk de sacramenten bediend, ook het herderlijk ambt waargenomen onder groote toejuiching der braven. Hoe de sociëteit dezen wijngaard steeds bearbeidde in die moeilijke tijden, toen er zeer weinig wereldlijke priesters waren; met welke onvermoeide inspanning zij de dwalende schapen zocht, de gevondenen terugbracht in den schaapstal, de teruggevoerden leidde naar de weiden van Gods woord en de sacramenten, daarvan zijn nog op dezen dag getuigen, die ik menigmaal hoorde vertellen met veel gevoel en groote lofprijzing, hoe de paters krachten en leven hun wijdden. Zoo ging de zaak voorspoedig, ja voorspoediger dan de duivel wilde, weshalve de vader der oneenigheid onrust begon te veroorzaken en onkruid te zaaien, door middel van nieuwe priesters, die door den hoogw. SASBOLDUS gezonden werden. Dezen hebben de sociëteit op wonderlijke manieren gekweld en den vrede weggenomen. Ja, de hoogw. SASBOLDUS zelf verbood in het jaar 1609 in de maand December aan de sociëteit de bediening der pastoreele sacramenten en bepaalde op straffe van excommunicatie tot groote ergernis en verontrusting der goeden, dat niemand de paters zou toelaten tot preeken, mis doen, enz. Hij wilde nl., dat de onzen hem geheel en al onderworpen zouden zijn, zoo goed als de wereldlijke geestelijken, opdat zijn rechtsgebied over de onzen, die toch een overste van de orde hebben, gelijk zou wezen met dat over de wereldlijke priesters. Op die manier zocht hij de onzen uit te sluiten van alle bediening, onzen arbeid nutteloos en onvruchtbaar te maken, en eindelijk, hetgeen het voornaamste was, ze ganschelijk uit deze provinciën te verjagen. Dit maakte de sociëteit bezorgd niet minder dan de katholieken. Over de concordaten zegt de pater, dat de jezuïeten die altijd zorgvuldig onderhouden. Ook dat ROVENIUS geenszins er toe te brengen was om hier en elders een tweeden jezuïet als arbeider toe te staan en dat zodoende velen zonder sacramenten stierven. Ja, pater BAUTERS had aan ROVENIUS gevraagd om waar het ook wezen mocht de bediening te mogen verrichten, maar in plaats van te juichen over zulk eene vraag, had ROVENIUS durven zeggen, dat hij het met zijn gemoed niet kon overeenbrengen. De pater roept daarom uit:

„Zoo wordt met ons gehandeld en dan zeggen ze nog, dat zij de concordaten naleven, maar dat de sociëteit ze schendt. (Wat paters geval met de concordaten te maken heeft, moge de hemel weten.) En, hoor nu, lezer! de pater had er dikwerf over gezocht en geweend. Hij bad den nuntius toch het oor te leenen aan de smeekingen, want van den vicarius was niets te verwachten.

Nu gaat de pater over tot bijzonderheden. Catechismus werd eigenlijk gezegd alleen goed gehouden door de sociëteit. Deze werd dan ook door de katholieken evenzeer geëerd als bemind, en naar het vermoeden van den pater, zou dit de wereldlijke priesters niet weinig grieven. Zij, jezuiteten, daarentegen loven God, als de wereldlijke priesters grooter toeloop hebben. Eindelijk geeft de pater eene lijst met de namen, woonplaatsen, gaven en den leeftijd der paters jezuiteten.

Niet waar, dit verslag is geheel anders dan dat, hetwelk voortkwam uit het vermenigvuldigend brein van PALUDANUS. Hier zijn eenvoudig de rollen omgekeerd. De vaders der sociëteit zijn engelen van geduld, toonbeelden van nederigheid, terwijl ze zoo groote gaven en verdiensten bezitten; de anderen zijn stumpers. En toen SASBOLD schreef: „de vaders der sociëteit willen aanbeden worden; gelukt dit, dan is 't wel; gelukt het niet, dan maken zij oppositie”, was hij een kind, dat aardde naar zijn vader, „den vader der tweedracht.”

Het ware misschien hier de plaats om een belangrijken brief mede te deelen van PETRUS VAN WALEMBURCH uit het jaar 1643, opdat we zien aan wie door dezen onpartijdigen man de schuld der oneenigheden toegeschreven wordt; maar misschien zou het den lezer op dezen oogenblik verdrieten. Wij stellen het dus uit tot later om nu weder onze aandacht te vestigen op andere zaken.

Wij hebben al vroeger gehoord, dat sedert 1622 volgens het besluit der Staten geen katholieke geestelijken meer tot kanunniken aangenomen werden. Die het waren, bleven in bezit van hunne plaats, maar in geval van overlijden namen protestanten den zetel in bezit. Het lag hierom op den weg dat de kapittels van Utrecht te eeniger tijd zuiver protes-

tantsch zouden zijn. Hadden de protestanten, zooals te Haarlem, zich meester gemaakt van de inkomsten, en de titels gelaten aan de oude bezitters, het had minder bezwaar gegeven voor het bestuur van het bisdom. Maar te Utrecht bestonden de kapittels voor het grootste deel uit protestanten en voor het kleinste deel uit katholieken. Wanneer nu de katholieke minderheid met den aartsbisschop aan het hoofd deze of gene verordening voor de katholieke kerk besloot, kon een onwillige zich er mede afmaken, dat het geen verordening van het kapittel was. Wijselijk had de paus én aan SASBOLD én aan ROVENIUS de bevoegdheid gegeven van pauselijc vicaris, die dus handelde uit naam des pausen en gevolgelyk door allen gehoorzaamd moest worden. Door het verleenen van dien titel was derhalve voorkomen, dat onwilligen niet zouden gehoorzamen aan den aartsbisschop en een deel van het kapittel. Toen het nu te voorzien was, dat in verloop van tijd de kapittelen ten opzichte van de katholieke kerk zouden uitsterven, moest men wel op middelen bedacht zijn om voor haar een lichaam in stand te houden, dat wettig bestuur uitoefende, den bisschop van raad diende, enz.

Of ROVENIUS met de katholieke minderheid nu al dezen en genen benoemde tot kanunnik, daarom zaten zij nog niet in de kapittelen, en als het bekend werd, dat iemand dien titel òf gegeven òf aangenomen had, was straf voor beiden het gevolg. Wat dus gedaan? Op de vergaderingen, die, zooals wij vroeger zeiden, jaarlijks, meestal te Utrecht, gehouden werden, is ook dit punt waarschijnlijk menigmaal besproken Jammer, dat de verslagen dier vergaderingen niet bewaard gebleven zijn. Van die van 1631 bestaan eenige notulen, maar verder ziet men uit brieven, dat ROVENIUS de aanzienlijkste geestelijken, ook van Haarlem gewoonlyk, ter vergadering ontbiedt. Maar in welken geest daar gesproken is, welk middel men vond om én de protestanten niet te kwetsen, én zelf van straf vrij te blijven, én een wettig bestuur te doen voortduren, blijkt uit de acte van 9 Nov. 1633, geschreven door den secretaris GODFR. VAN MOOCK, onderteekend door den pauselijken vicaris ROVENIUS, berustende in ons archief (pakket 66), waarbij het lichaam van raadgevers en medehelpers, dat ROVENIUS

zich kiest, den titel ontvangt van vicariaat. Daarin treden op: J. WACHTELAER, ook door de protestanten erkend kanunnik van St. Marie; LAMBERTUS FEIJT, HENDRIK VAN DER STEEN, GERARD PELT, JOHANNES PUTKAMER, door den pauselijken vicaris benoemde kanunniken, ofschoon door de protestanten niet in deze hoedanigheid in de kapittels toegelaten, en ENGELBERT KENNIPHOFEN, RUMOLDUS MEDENBLICK, SUITBERTUS PURMERENT, HERMAN OEM, PETRUS PURMERENT, REINIER MERCATOR.

Tweemaal in het jaar zou dit lichaam vergaderen. Aangesteld moest worden een secretaris, die stiptelijk aantekening zal houden van hetgeen in iedere vergadering besloten wordt, de notulen zal voorlezen, enz. En aan alle pastoors en priesters zoo wereldlijke als ordesgeestelijken van het bisdom van Utrecht wordt bevolen om in hunne moeielijkheden hun toevlucht te nemen tot dit college, en te gehoorzamen aan zijne besluiten. Ook zou eene gemeenschappelijke kas opgericht worden, ten einde de uitgaven te bestrijden, die voor het algemeen welzijn vereischt werden; van deze kas zou het bestuur zijn bij den aartsbisschop of diens algemeenen vicaris.

Dit stuk van ROVENIUS neemt de pauselijke vicaris JACOBUS DE LA TORRE woordelijk op in zijne bekrachtiging van 1658 op perkament, onderteekend met zijne eigene hand, voorzien van uithangend zegel in doosje (berustende in ons archief, pakket 66) met officiële kopiën van dit stuk uit 1717.

Hierin zegt DE LA TORRE: „wij verklaren ook, dat het onze meening is, dat deze raad in het bewaren der rechten, welke ook, van dit bisdom, en van andere groote zaken, hetzelfde gezag zal hebben als een kathedraal kapittel (*auctoritatem habebit adinstar capituli cathedralis*) en priesters monniken en volk dezen raad moeten erkennen en in eere houden als den senaat der Utr. kerk (*senatus Ecclesiae ultrajectinae*). — Gegeven op PETRUS- en PAULUSdag te Antwerpen 1658, voorgelezen (in tegenwoordigheid van getuigen, LAURENTIUS VAN MERUWEN, pastoor van de st. Georgekerk te Antwerpen, en THOMAS VAN WIJKERSLOOT j. u. d.) aan de toenmalige leden van dit college. In de brieven uit deze

dagen wordt over deze zaak niet gesproken; evenmin in de verslagen, die naar Rome opgezonden werden.

Wat de kas betreft, die opgericht zou worden, houde men in het oog, dat, wanneer de pauselijke vicaris geen eigen middelen bezat, zijn toestand verre van benijdenswaardig was. Hij moest leven van giften, zoodat menige pastoor het naar de wereld beter had dan hij, en menigeen ook om deze reden voor dit ambt bedankte. Deze toestand van afhankelijkheid was niet houdbaar en verschillende geestelijken, zoowel uit Haarlem als uit Utrecht, besloten daarom een fonds samen te brengen, waaruit de vicarius jaarlijks 800 kronen genieten zou. Negen pastoors uit Utrecht beloofden van hun vaderlijk erfgoed jaarlijks te zullen geven 400 kronen. Ook namen zij op zich te zullen zorgen voor bisschoppelijke klederen en sieraden, en verder te doen wat zij konden voor het onderhoud van pastoors, op plaatsen, waar nog geen pastoor was. De heeren van Haarlem zouden de andere 400 kronen bijbrengen. Doch het stond wel op papier en ROVENIUS werd ook ondersteund, maar de aanwezigheid van het fonds liet nog in 1658 op zich wachten, en misschien was het gelukkig. Want wellicht dat het fonds te niet gegaan zou zijn onder de uitheemsche vicarissen, die later hier aangesteld werden, en die volgens de bepaling het bestuur daarvan moesten hebben.

In 1658 kwam dit punt weder ter sprake en DE LA TORRE nam de fundatie van 20,000 gulden aan, onder voorwaarde dat de bewaring en de administratie voor altijd zou zijn bij het college met den vicarius als president. De LA TORRE beloofde op zijn beurt te zullen trachten deze som op te voeren tot 50.000 gulden; het college te erkennen als kathedraal kapittel, en uit de leden er van te kiezen, de aartsdiakens, de vicarissen en gedeeltelijk de aartspriesters; ook geen pastoriën te geven aan monniken, als er een wereldlijk geestelijke gestaan had.

In 1634 zond ROVENIUS op nieuw eene beschrijving van den kerkelijken toestand alhier aan den heiligen vader. Het aantal priesters bedroeg ongeveer 300. Er waren 65 jezuïeten, 20 minorieten, 18 dominicanen, 8 capucijnen, 5 augustinianen.

CATS en MARIUS werden zeer geprezen in dit verslag, en van de jezuiëten wordt gezegd, dat zij veel last veroorzaakten. Een brief van ROVENIUS aan CATS doet het laatste meer uitkomen. „Ik verzoek uw eerw. dit bijgaand verslag over Antwerpen of langs een anderen weg naar Rome te verzenden. Ik merk, dat er in stilte veel listen tegen ons aangelegd worden, dat hetgeen te Enkhuizen gebeurd is, ook beproefd wordt in Weesp, Dordrecht, Schagen, Rotterdam, Gouda, Kampen, Deventer; men zoekt de orde te verstoren en de concordaten te schenden.” Op al die plaatsen zochten verschillende ordesgeestelijken zich in te dringen. Het zou verdrieten al deze onaangename geschiedenissen stuk voor stuk te behandelen, doch wat Enkhuizen betreft daarmede moet eene uitzondering gemaakt worden, omdat LEONARDUS MARIUS daarin te veel gemoeid is.

AUGUSTINUS WOLF was pastoor te Enkhuizen, toenmaals eene aanzienlijke stad. Twintig jaren had hij reeds gearbeid en wel met zooveel zegen, dat het aantal katholieken zeer vermeerderd was. Door goede vrienden werd toen den pastoor aangeraden om tot verlichting van zijne zware taak zich een medehelper te nemen. De pastoor deed een voorstel in dezen geest aan de aanzienlijkste katholieken, curateuren of, zooals wij zeggen zouden, *kerkbestuur* genaamd, doch hij ontving ten antwoord, dat de pastoor voldoende aan zijne plichten voldeed, en dat het niet raadzaam was een tweeden geestelijke te nemen én om de gevaren én om de geloovigen niet te zeer te bezwaren. Toen de heeren, van wege het Haarlemsche kapittel ter visitatie der kerken gezonden, ook zulk voorstel deden, ontvingen zij hetzelfde antwoord. Toch bleef pastoor WOLF bij zijn voornemen om dan voor eigen kosten een priester te vragen, die hem behulpzaam zou zijn. Over dit voornemen sprak hij vertrouwelijk met eenige vrienden, waaronder ook MARTINUS VAN ZEL, die een zwager was van pater THEODORUS DE JONG. Aanstonds had VAN ZEL zijn plan gemaakt. Hij zond aan pater DE JONG eene boodschap om tot hem te komen. Deze kwam en ging ook den pastoor begroeten, te kennen gevende, dat de reden van zijne komst in familiezaken bestond. Over een paar maanden hoopte hij weder te vertrekken. Pastoor WOLF zond

hem zelfs alles, wat hij voor den heiligen dienst mocht van noode hebben. Na verloop van eenige weken had pater DE JONG zich eenige aanhangers gemaakt en bood zich bij den pastoor aan als kapelaan. WOLF bedankte voor het aanbod, zeggende, dat, als een tweede priester toegelaten kon worden, een zoodanige al lang zou aangesteld zijn, en, als het kerkbestuur het wilde, ook aangesteld zou worden. VAN ZEL wist daarop den curatoren te beduiden, dat een tweede priester noodig was en er ook veilig wezen kon. Hij bood zijn zwager aan zonder bezwaar voor de geloovigen. Sommige leden van het bestuur wilden in deze zaak niets doen zonder medeweten van den pastoor, en de pastoor zeide niets te mogen doen buiten zijne overheid, omdat Enkhuizen niet genoemd werd in de concordaten onder de plaatsen, waar een ordesgeestelijke mocht zijn. VAN ZEL zeide daarop dat hij verzekerd was van de goede gezindheid van den vicaris, als de pastoor slechts toestemde. Er werd dan door de curatoren een verzoekschrift voor pater DE JONG aan MARIUS gezonden, die te verstaan gaf, dat hij op de plaats zelve de zaak zou onderzoeken en dienovereenkomstig zou handelen. Zóóveel hadden de overbrengers van het verzoekschrift, waaronder v. ZEL was, af te leggen van hun pastoor, dat MARIUS al spoedig lont rook. Toen de zaak hier niet vlotte, nam men de toevlucht tot den nuntius. MARIUS toog naar Brussel en het gevolg van zijne samenspraak met dien nuntius was, dat hij een stuk verkreeg, waarin de nuntius verklaart, na kennismeming van zaken, dat het pater THEODORUS DE JONG niet geoorloofd was te Enkhuizen herderlijke bedieningen te verrichten, tenzij met medeweten en toestemming van den pastoor. Maar de pater stoorde zich weinig aan deze uitspraak en veroorzaakte den pastoor allerlei last. Door middel van leugenachtige beschuldigingen verkreeg men intrekking van dit besluit. Andermaal trok MARIUS naar Brussel, gaf ophelderingen en de zaak werd weder teruggebracht in den vroegeren toestand. Door de aanhangers van pater DE JONG werd Enkhuizen in opschudding gebracht, en de overheid, willende het volk voldoen, verwees den pastoor tot ballingschap, hoewel zij onbewimpeld erkende, dat de man niets kwaads gedaan had. ROVENIUS schreef over deze verbanning aldus aan CATS, den

17 Dec. 1633. „Ik heb pastoor WOLF vermaand om terdege onderzoek te doen, door wien hem deze zijne verbanning bezorgd is, opdat ik des te bondiger met pater TIRINUS en de anderen uit de sociëteit, als zij hiertoe samengespannen hebben, kunne handelen. Middelerwijl heb ik het noodig geoordeeld aan mr. AUGUSTINUS een schrijven te geven, waarin allen priesters, zoo wereldlijken als ordelijken, geboden wordt op straffe van ongehoorzaamheid, de ontbinding niet te geven aan hen, die medegewerkt hebben tot de verbanning van pastoor WOLF.” Door MARIUS werd terstond als pastoor benoemd ALARDUS AB ALMA, een zeer begaafd en braaf man, welke benoeming lang niet naar den zin was van de partij, die een pater jezuiet begeerde. Een verzoekschrift werd opgezonden aan ROVENIUS, door tal van namen en kruisjes onderteekend. Den 13 October 1636 schrijft daarom MARIUS aan CATS: „Door hoeveel monsters worden wij aangevallen! Nu is het kwaadwilligheid, dan dwaasheid, en in deze twee zooveel graden, als er ongezonde hersenen zijn van mannen, vrouwen en kinderen. AB ALMA behaagde aan de wijdluften, behaagde aan VAN DER CRACHT, behaagde aan MARIUS, en, lees nu, maar word gram met bescheidene gramschap, behaagde niet aan MARGARETHA” (eene der eerste onderteekenaars van het verzoekschrift). Aan deze vrouw was de raad gegeven om zich tot MARIUS te vervoegen of tot CATS, doch zij antwoordde: MARIUS zal mij overreden door zijne zachtmoedigheid en CATS door zijn gezag. MARIUS verzocht derhalve CATS om deze vrouw tot andere gedachten te willen brengen. „Zij willen,” zei MARIUS, „gekend zijn, geëerd worden.” Den 19 Nov. 1636 werd aan AB ALMA een aanstellingsbewijs gegeven met bevel, dat hij door alle katholieke burgers als wettig pastoor zou erkend worden.

Hoe MARIUS door het slijk werd gehaald, zal blijken uit het volgende. In Sept. 1633 ontving de nuntius een ongeteekenden brief, waarin zeker „onwaardig en oud priester, een onwaardig arbeider in den wijngaard van Holland, en andere goede pastoors als smeekelingen voor de voeten van zijne doorl. nedervallen, ter wille van eene zaak van het hoogste belang. Bovenmate waren zij beducht, omdat de bloem

en de eer van de geestelijkheid zóó gevallen was." En dan wordt MARIUS beschuldigd van voortdurende dronkenschap en eerloosheid. Dikwerf was hij vermaand, maar te vergeefs. Ze zeggen ongeloofelijk daaronder geleden te hebben, en smeeken den nuntius om daarin verbetering te brengen. O, roepen zij uit, hoe goed zou 't zijn, als hij weggenomen werd, die ons hier verontrust en schandelijk beschaamt, wiens slechtheid nagevolgd werd door jongere geestelijken. De schrijver zou dien smaad met bloedige tranen willen uitwischen. Zulk een mensch moest naar Brussel geroepen en gevangen gezet worden."

Die brief werd door den nuntius te lezen gegeven aan iemand, die daarover aanstonds naar CATS schrijft, dat hij verbaasd stond bij het hooren van zulke beschuldigingen, en dat hem door den nuntius opgedragen was om onderzoek te doen naar de waarheid. Ik vrees, zeide deze persoon, dat er iets van aan is. ROVENIUS vermoedde, dat zekere pater LAURENTIUS te Amsterdam de aanlegger van deze mijn was, hetgeen evenwel niet zoo schijnt geweest te zijn. Althans in het volgende jaar blijkt het uitgekomen te zijn, dat zekere VAN SANDEN de briefschrijver geweest was.

„Dat de volgelingen van pater TIRINUS het vuurtje stookten, leed geen twijfel," voegt ROVENIUS er bij. In zijn brief van 17 Dec. 1633, zegt hij: „Wat MARIUS aangaat, ik oordeel, dat hem eene groote belediging aangedaan wordt. De aartsbisschop van Mechelen en JANSENIUS schenen nog al geloof te hechten aan die lasterpraat, waarom ROVENIUS zegt: „ik kan mij niet genoeg verwonderen, dat de aartsbisschop en onze JANSENIUS zoo overhaast oordeelen zonder hem voor een wettigen rechter gehoord, veel minder overtuigd te hebben. Als wij iets dergelijks deden in hunne zaken, zouden zij het zeer euvel duiden. Zij hebben zeker veel geleden tijd, als zij zoo behandelen, hetgeen hun niet aangaat." Zij wilden MARIUS maar aanstonds afgezet hebben, doch ROVENIUS zegt niet alleen, dat de straf, die zij bepaalden, onrechtvaardig zijn zou, maar ook, dat zij eerst eens de beschuldigers moesten noemen.

Toch zou ROVENIUS den vicaris van Haarlem hartelijk vermanen tot voorzichtigheid. Hij had den brief, dien hij

MARIUS zenden zou, aan eenige vrienden voorgelezen, en was ook bereid om, als het goed geoordeeld werd, in persoon MARIUS te gaan bezoeken en vermanen. Zelfs verzocht ROVENIUS aan CATS om met VAN DER CRACHT een onderzoek in te stellen en te beraadslagen of MARIUS om de ingebrachte beschuldigingen van zijne bediening afgezet moest worden. Het verslag van deze beraadslaging, geschreven door CATS zelve, berust in ons archief. Wij deelen er hier iets uit mede.

Er werd dan voorgesteld of N. om de ingebrachte beschuldiging van dronkenschap en onzuiverheid afgezet moest worden, waarop het volgende geschreven staat: De beschuldiging van dronkenschap komt bij sommigen voort uit ijverzucht; dezen willen hem weg hebben; bij anderen uit genegenheid en uit hoop op verbetering; zij willen hem niet weg, maar beter hebben. De eersten zijn over de gebreken van N. verheugd, de laatsten bedroefd. De eersten zonden voortdurend bespieders uit, die niets anders te doen hadden dan N. na te gaan, zoodat hij zich nergens begeven kon of er werd gelet op zijne gangen. Zij zijn bevreesd, dat de luister van N. hen in de schaduw zal stellen, waarom zij hem listen legden van den aanvang af, toen niemand nog iets berispenswaardigs in hem vond. En toen nu ook in hem gebreken opgemerkt werden, maakten zij van den splinter een balk.

De anderen werden om die gebreken droevig aangedaan en wilden ze verborgen houden en verschoonden hem zoo veel mogelijk. Sommigen dezer wanhopen er aan, anderen hopen op verbetering. Zij, die wanhopen, zouden willen aanraden, dat hij weggenomen werd. Zij, die hopen, raden verschillende middelen aan, maar of het nu voortkomt uit afgunst of uit belangstelling, op het punt der beschuldiging stemmen zij overeen.

Nu gaat CATS verhalen, wat er van de zaak is. Van bepaalde dronkenschap kon geen sprake zijn, nl. van een neiging tot onmatig drinken. Deze bestond niet bij N.; somtijds mocht het hem gebeurd zijn uit ondoordachte gemeenzaamheid of uit niet genoegzame kennis van zijn gestel, dat opwekkende dranken niet verdragen kon, vooral niet na

vermoeienden arbeid. En dan zat het hem meer in de beenen dan in het hoofd, want werd er een of ander onderwerp van theologie te berde gebracht, dan zou niemand gezegd hebben, dat de man beneveld was. Maar toch was het niet goed te keuren in een man als hij, op wien aller oogen gericht waren. Wat de beschuldiging aanging, dat hij te gemeenzaam was met meisjes en getrouwde vrouwen, daaromtrent zegt CATS: „De zuiverheid heeft hem vergezeld van der jeugd af aan.” Om nu te beoordeelen of het wenschelijk ware om deze dingen N. te ontzetten, diende men rekening te houden met hen, die N. geheel kenden. Indien hem ontslag gegeven werd, vreesde CATS, dat men, het onkruid willende uittrekken, ook tegelijk de tarwe zou uittrekken. Want om eens menschelijker wijze te spreken, veler zaligheid hing van hem af. Hij preekt dikwerf driemaal daags, eerst in het openbaar in het begijnhof, waar steeds een groote toeloop was; 2°. ook in het openbaar in het huis van zeker burger, waar het aantal hoorders de ruimte, hoe groot ze ook ware, overtrof; 3°. in het bijzonder voor hen, die in twijfel verkeerden, waarbij ook protestanten tegenwoordig waren. Uit al deze menschen zullen er zeker zijn, die alles beproeven willen om hem te houden, en die zich anders voor goed zullen afwenden van de katholieke kerk. In het begijnhof was men zóó Marius-gezind, dat niets smaakte wat door hem niet was toebercid.

Dan waren er veel handelaars onder, die zich geëerd voelden door zijn redenaarstalent, en die ons voor de voeten zullen werpen, dat wij op den gunstigen uitslag van zijn werk najverig zijn. Deze lieden raadpleegden met MARIUS van vroeg tot laat over zaken, testamenten, huwelijken, enz. Alles werd aan zijn oordeel onderworpen. En de protestanten, die in stilte door hem onderwezen werden, zouden of voor goed afvallen, of met droefheid des harten opstaan tegen de geestelijken. En de andere niet-katholieken eindelijk zouden in hunne vuist lachen en zijne gebreken vergrooten. Onthield hij zich maar van maaltijden, dronk hij slechts weinig of volstrekt geen wijn, dan zouden de redenen van beschuldiging wel verdwijnen.

Na alles rijpelijk overwogen te hebben, oordeelde ROVENIUS

ook, dat van aanbieding van ontslag geen spraak kon zijn. Hij vermaande hem echter als zijn zoon en hoopte, dat het vrucht zou geven, anders zou hij hem persoonlijk gaan spreken. Hoe MARIUS onder deze beschuldigingen gestemd was, zullen wij het best zien, als wij ROVENIUS verslag hooren geven van eene samenkomst van MARIUS en VAN SANDEN bij den vicarius. Aldus dan ROVENIUS aan CATS, 28 September 1634: „Ik geloof, dat gij iets gehoord hebt van MARIUS' zaak uit VAN SANDEN, maar inderdaad, deze mensch heeft zeer slecht gehandeld met zich te bemoeien met zaken van een ander bisdom zonder opdracht ontvangen te hebben. Ik heb den mensch voor mij geroepen en berispt. Hij heeft beloofd zich voortaan niet meer in de zaak te mengen, en zeide, dat hij uit onvoorzichtigheid gehandeld had, en vroeg vergiffenis. Deze heb ik voor ditmaal den smeecker niet kunnen weigeren. Ik heb ook de regentessen van het begijnhof verzocht om, als zij klachten hadden, mij die getrouw bekend te maken, maar allen spreken even loffelijk over MARIUS en verafschuwen, hetgeen VAN SANDEN gedaan heeft. Zij kwamen bij mij op denzelfden tijd, dat ik VAN SANDEN ontboden had. Ik had moeite om haar tot bedaren te brengen, en MARIUS eischte eene grootere straf voor VAN SANDEN. Ik meende, dat de berisping, die ik hem toegediend had, voor deze maal genoeg was.

Als wij hem dwingen zich aan hardere maatregelen te onderwerpen of in het openbaar aan MARIUS en aan de begijnen vergiffenis te vragen (hetgeen MARIUS wil) vrees ik, dat daardoor nog meer praatjes onder het volk ontstaan, en daarom oordeel ik, dat men voor ditmaal het hierbij moet laten. Ik kon MARIUS hiervan ternauwernood overtuigen. Ik hoop, voegt ROVENIUS aan het einde van zijn brief er bij, ik hoop, dat voor MARIUS en anderen deze beschuldigingen eene aanleiding zullen zijn, om voorzichtiger te handelen; en ik twijfel niet of het zijn meest valsche beschuldigingen, die MARIUS aangewreven worden door de afgunstigheid van sommigen, wier oogen zijn roem niet dulden kunnen." MARIUS was echter geenszins tevreden gesteld. Hij was naar Leiden gereisd om VAN SANDEN het vuur aan

de schenen te leggen. Den 20 Oct. 1634 gaf ROVENIUS aan CATS zijne verwondering daarover te kennen, en zegt hij „als MARIUS wijselijk stil zwijgt, zal hij door zijn sidderen voor zulk kwaad overwinnaar zijn, en de bewogen gemoederen der vrouwtjes tot kalmte brengen, en zich zelven voegen tot meerder volmaaktheid in zijn omgang met vrouwen. Ik heb voor zijne eer gestreden en zal er voor strijden, en ik wil gaarne voor allen verklaren, dat ik niet wil, dat iemand zich eenig onderzoek in het begijnhof aanmatige, dat de daad van VAN SANDEN mij mishaaft heeft.”

Ondertusschen Enkhuizen was eene te aanzienlijke stad, en de eer der sociëteit zou er mee gemoeid zijn, als zij hier het terrein gelaten had aan de wereldgeestelijken. Op allerlei manieren beproefde zij te Rome te verkrijgen, hetgeen ze noch hier, noch te Brussel had kunnen winnen. En het gelukte maar al te goed. Den 7 September 1640 zond de nuntius FABIUS CHISI aan ROVENIUS een schrijven, waarin hij bepaalt en toestaat aan de katholieken te Enkhuizen, dat bij hen blijven zal een priester uit de sociëteit, tot zoolang als hij het noodig oordeelt.” ROVENIUS zond dit schrijven aan MARIUS, die juist gereed stond om eenige dorpen te gaan bezoeken. Den 17 September zond deze zijn antwoord den nuntius toe, waarin hij kennis geeft van de ontvangst van het stuk, en zegt: „Het speet mij zoowel om de manier, als om de zaak. Want wat de manier betreft, ik bid u, laat niets geschieden zonder den pastoor en mij, vicaris, gehoord te hebben.... Wat de zaak betreft, ik bid, dat uwe doorl. acht geve op het volgende. (Hier geeft MARIUS een kort verslag van den loop dezer zaak. Hierna spreekt hij aldus: „Ik zeg uwe doorl. vrijmoedig, dat, ofschoon de paters beloven, geen herderlijke bedieningen te zullen waarnemen, zij ze toch zullen verrichten,” en hij brengt bewijs daarvoor bij, waarna hij vervolgt met het oog op hetgeen hij meedeelde: „Als overwonnenen zóó doen, wat zullen halve overwinnaars doen?”

Den 10 Oct. zond MARIUS een afschrift van dit besluit van den nuntius aan H. VAN DALENBURG te Leuven, en schrijft bij die gelegenheid: „Het is een ellendig soort van oorlog; driemaal

met eere overwonnen te hebben en de vierdemaal, zonder gehoord te zijn, overwonnen te worden. Bezat uwe wijdl. de wapenen, die ik heb, de nuntius CHISI zou zien, welk onrijp oordeel hij uitgesproken heeft. Ik geloof, dat hij gebelgd zal zijn over mijn schrijven. Doch wat? *Ik* had meer reden om over zijn schrijven gebelgd te zijn, zooals ik ook schriftelijk aangetoond heb. De twist is al acht en meer jaren oud; tweemaal ben ik naar Braband gereisd, tweemaal gehoord, en met de jezuïeten slag leverend, heb ik overwonnen; thans word ik, zonder gehoord te zijn, overwonnen. „Heer, ik lijd geweld om de kerk van Enkhuizen.” ... O tijden! maar wat raad? CATS is gevlucht, ROVENIUS schuilt, anderen onttrekken hunne schouders, ik en gij alleen, wij zijn er niet tegen opgewassen. Blijven wij evenwel staande!”

Ziedaar, lezer, de Enkhuizer zaak, die in dien tijd zoo-veel gerucht maakte en zich ook afspeelde op andere plaatsen. Schreef ROVENIUS niet met recht op zekeren verjaardag van zijne wijding tot aartsbisschop aan den deken van Haarlem, toen de Enkhuizer zaak een nieuwen vorm had aangenomen, „ik hoop, dat de verjaardag van mijne wijding later wat blijder moge zijn, want ditmaal hebben wij onze harpen opgehangen aan de wilgen?”

Nu mogen wel weder eenige aangenamer zaken volgen.

De aartsbisschop ROVENIUS vond, ondanks zijn gedurig heen en weer reizen, nog tijd en lust om voor zijn geloovigen stichtelijke leetuur te bereiden. Zoo gaf hij in 1634 zijn „gulden wierooksvat” in het licht. Vóór dat het ter perse ging had hij het boekke ter lezing gezonden aan eenige vrienden. De geest der muzen was vaardig geworden over de Haarlem-sche kapittelheeren CATS, BLOMMERT, BANNIUS en BUGGÉ, die het werkje met een begeleidend lofdicht aan ROVENIUS terugzonden. Den 5 Dec. 1634 schreef daarom ROVENIUS aan zijn vriend, den deken van Haarlem, aldus: „ik heb de toegezonden gedichten, waarin uw eerw. ons en ons werkje prijst meer dan het verdient, ontvangen. Ik betuig u mijn dank voor uwe vriendelijkheid, en ik zal vóór alles den lezer uw lofdicht voorstellen, dat even geleerd als geestig de leer van ons geheele boekje samenvat, alsof gij het reeds veel

malen gelezen hadt. Het is er verre van af, dat zulke verzen gezegd moeten worden gevloeid te zijn uit eene opgedroogde ader. Mij schijnen ze den lauwer- en cederkrans waardig, en ze bewijzen, dat de ader nog gelukkig is en vloeiend. Aan mijnheer BLOMMERT betuig ik insgelijks mijn dank: zijn heldendicht erlangt de tweede plaats naast uw lofdicht. Ook mijnheer BANNIUS heeft zijn gedicht opgedragen en een ander uit naam van zijn medebroeder BURGÉ. Ik vrees, dat ik zodoende te veel licht opsteek bij niet zoo uitmuntenden wijn." In 1636 beleefde het werkje, zoo ik meen, reeds een tweeden druk.

Ook andere fraaie kunsten werden door deze heeren met gunstig gevolg beoefend. J. A. BANNIUS en A. A. BLOEMAERT waren groote vrienden van CARTESIUS. Alwat van brieven en boeken voor den laatsten kwam, werd gezonden aan het adres van BLOEMAERT. Hij en BANNIUS waren goede wiskunstenaars, en ofschoon rijk voorzien van aardse goederen was hunne levenswijze zeer eenvoudig. Zelfs door protestanten werden deze priesters zeer vereerd. Van tijd tot tijd kwam CARTESIUS deze vrienden bezoeken uit zijne Egmondsche eenzaamheid en de avonden waren dan gewijd aan de muziek, waarin beide priesters groote vaardigheid bezaten. Volgens het oordeel van CARTESIUS bezat BANNIUS, wat de uitvoering betrof, eene vaardigheid, waarin niemand hem te boven ging; maar wat grondkennis aanging, daarin vond hij zijn evenknie, ja zijn overwinnaar in pater MERSEN. Met dezen hield BANNIUS ijverig vriendschap, nadat hij door CARTESIUS en den secretaris van den prins van Oranje, den heer VAN ZUILICHEM, met hem in kennis gebracht was. Hetgeen zij schreven over de muziek zonden zij wederkeerig elkander ter lezing, en dan werd het aan CARTESIUS ter beoordeeling gegeven. CARTESIUS was in het schatten van de verdiensten der beide priesters geen laffe vleier. Zie hier, hoe hij in een brief van die dagen aan pater MERSEN schreef:

„Wat de muziek van BANNIUS aangaat die verschilt, naar mijn oordeel, zooveel van de manier en de numeriek van BOËSSET, (een beroemd Fransch toonkunstenaar op het einde der 16de eeuw) als de *χρῆσις* (zeker redekunstig opstel) van een discipel, die

alle regels der rederijkskunde voet voor voet opvolgt, verschilt van de redevoeringen van CICERO, waarin men nauwelijks kunst bemerkt. Ik heb dit BANNIUS dikwerf gezegd en hij stemt het ook toe, maar hij is niettemin een zeer vaardig toonkunstenaar, een best mensch en mijn vertrouwde vriend; en ik keur ook de regels niet af, die er zijn in de muziek zoo goed als in de rederijkskunde. BANNIUS volgde dus, dit blijkt, te slaafs de regels, hetgeen zijne toonzetting stijf maakte. Er bestaan van hem een paar werkjes over de muziek, en ons graduaal heeft veel aan hem te danken. BANNIUS overleed den 10 Sept. 1636, waarschijnlijk aan de pest, welke in die dagen zóó hevig woedde, dat ongeveer 500 personen wekelijks stierven. Hij was met CARTESIUS in kennis gekomen door diens verhandeling over de muziek, en op dezelfde manier BLOEMAERT, terwijl VAN ZUILICHEM de mannen met elkander in aanraking bracht. Het waren de eenige priesters in Holland, waarmee CARTESIUS verkeer hield. Hij vond, zegt hij, deze beide mannen in hun zoeken en streven zoo verschillend van andere priesters, wier gezelschap hij ontvlood, dat hij VAN ZUILICHEM dank betuigde, omdat hij hem met deze geestelijken in kennis gebracht had. En CARTESIUS verzocht nu op zijn beurt iets ten hunnen gunste. Zij wenschten namelijk, dat VAN ZUILICHEM hun voorspraak bij den prins van Oranje mocht zijn. Wat het was, kon CARTESIUS, volgens zijn schrijven, niet zeggen, maar dat zou v. Z. vernemen, als hij BLOEMAERT wilde ontvangen. Eén ding kon CARTESIUS nu, nadat hij deze mannen van meer nabij had leeren kennen, zeggen, dat zij niet behoorden tot het getal van die menschen, welke van meening waren, dat niemand goed katholiek kon zijn, of hij moest den koning van Spanje toegedaan zijn; en dat de tegenwoordige toestand van Republiek hun niet mishaagde. (Brieven van CARTESIUS 2de deel.) ROVENIUS was op dit punt van een ander gevoelen. In 1629 schreef hij aan SIBRAND: „uit Braband wordt mij bericht, dat de doctoren WIGGERS, JANSINIUS, PARIDANUS en anderen besloten hebben, dat de katholieken te Amsterdam den eed, zooals hij daar ligt, met een gerust geweten kunnen doen. . . . Aldus zij; doet zij weigeren

deze hunne uitspraak op papier te geven. De nuntius, dien ik ook geraadpleegd heb, heeft nog niet geantwoord. Nu, ik laat hen volgen, hetgeen hun gemoed hun getuigt. Ik voor mij meen, dat het ganschelijk ongeoorloofd is, den koning af te zweren". maar ofschoon ROVENIUS van deze meening was, daarom deed hij nog geen pogingen om den stand der zaken hier omver te werpen.

Ook de pastoor te Delft, JOH. STALPERT VAN DER WIELEN, beoefende de dichtkunst, en zijne verzen munten uit door zoetvloeiendheid en zangerigheid van toon. Wie met de dikwerf puntige gedichten van dezen pastoor nader kennis wil maken, schaffe zich aan n°. 83—84 van het klassiek-letterkundig Pantheon, uitgegeven bij H. A. M. ROELANTS te Schiedam. STALPERT overleed in 1630.

In 1636 werd namens den aartsbisschop van Mechelen aan ROVENIUS opgedragen om een onderzoek in te stellen naar het leven en de leer van CORNELIUS JANSENIUS, die benoemd was tot bisschop van Yperen. Het proces-verbaal daarvan berust in ons archief.

ROVENIUS had ook plan om eene nederzetting van het Oratorie alhier te vestigen. Hij had JANSENIUS daarover veel hooren spreken, en de verordeningen dezer vereeniging met aandacht gelezen. Hetgeen hem zoo zeer beviel, was, dat de oratorianen zich geheel schikken onder het bisschoppelijk gezag. Met de ordesgeestelijken toch had hij altijd te kampen, zooals wij den lezer thans weder moeten verhalen.

De Enkhuizer zaak en die van veel andere plaatsen, maakten eene vergadering weder hoogst noodzakelijk. Den 22 Januari 1635 verzocht ROVENIUS aan CATS om te Utrecht te willen komen, en wel vergezeld van den prelaat van Osnabrück, die in dezen tijd hier te lande vertoefde en de gast schijnt geweest te zijn van JUDOCUS CATS. ROVENIUS zegt, dat hij MARIUS en VAN DER CRACHT ook uitgenoodigd had. Jonkvrouw van DUVENOORDE bood den vrienden haar huis aan. Deze jonkvrouw schrijft onder dezen brief een paar regels, waarin ze CATS aldus toespreekt :

„Vaer brengdt ommers de prelaet me en h. BLOMMERT en h. BAN. Verder verhaalt ze „dat MOOCK heft over al zijn

oren int water gelegen, zoodat al de brieven nat waren: hij was zo bang daer te blijven en riep zo barmhertich om help." Mooock nl. was door het ijs gezakt.

In deze vergadering werd ook gesproken over de noodzakelijkheid om een coadjutor te hebben, en zoowel ROVENIUS als het kapittel van Haarlem schreven over deze zaak naar Rome. Den 31 Maart 1635 richtte de congregatie de *prop. fide* (vereeniging voor de uitbreiding des geloofs) een schrijven aan de heeren vicarissen van Utrecht en Haarlem, waarin zij zegt, het verslag van ROVENIUS a. 1634 ontvangen en den nuntius bevolen te hebben er voor te zorgen, dat de artikelen van het concordaat stiptelijk nageleefd werden. En wat de vraag om een coadjutor betrof, zoo moest men omzien naar geschikte personen, opdat, met weluemen van den paus, aan ROVENIUS een medehelper toegevoegd mocht worden. Den 1sten December schreef ROVENIUS aan de congregatie, dat hij met de voornaamste geestelijken geraadpleegd had over een geschikt persoon. Op wien de keus gevallen was, zullen wij spoedig vernemen. De reden, waarom men een coadjutor wilde, lag in de aanhoudende ongesteldheden van den aartsbisschop. ROVENIUS leed veel aan koorts: den ganschen winter van 1637—1638 werd hij daardoor geplaagd, en het gedwongen verblijf binnenshuis maakte hem veel gevoeliger voor de koude. Hij hoestte zwaar en had veel last van zijn borst.

De jaarlijksche vergadering, die tot nog toe gewoonlijk plaats vond na Driekoningen, werd om de moeielijkheid van het reizen in dezen tijd verschoven tot na Paschen. Den 6^{den} Mei 1637 waren dan de voornaamste geestelijken uit Utrecht en Haarlem bijeen, om over een coadjutor te beraadslagen. Van Utrechtsche zijde werden deze drie mannen, als daarvoor in aanmerking komende, voorgesteld: TH. DE ZWAAN, FOLKERT HERKINGHE, J. DE LA TORRE. Van den kant van Haarlem dit drietal: J. CATER, VITUS JACOBI, B. CATS. Aan ROVENIUS werd het vrijgelaten uit deze mannen zich eene keus te bepalen. Zijn oog viel op J. DE LA TORRE, dien hij in de gegeven tijdsomstandigheden het geschikst oordeelde. In 1638 zou weder vergadering gehouden worden te Delft. Het was ruchtbaar geworden in de stad, dat eene vergadering van vele

priesters zou plaats hebben, weshalve men veiligheidshalve haar tot na Sacramentsdag verdaagde. Toen (22 Aug.) had ze plaats, en er werd besloten eenige afgevaardigden naar Rome te zenden, om den heiligen vader verslag uit te brengen van den toestand in deze provinciën. ROVENIUS zelf stelde twee korte verslagen op, één voor den paus, het andere voor de congregatie, en gaf ze den afgevaardigden meê. In beide verslagen verzocht ROVENIUS om hem JACOBUS DE LA TORRE tot coadjutor te geven. Ook gaf hij brieven van volmacht, gedagteekend 28 Aug. 1638, aan JACOBUS DE LA TORRE, ABRAHAM VAN BRIENEN en NICOLAUS HEYNOT, een oratoriaan te Parijs, die namens de vergadering als afgevaardigden gezonden werden, om, als het noodzakelijk was, den paus een wijdloopiger verslag te doen, 2°. te spreken over den coadjutor, 3°. over de concordaten, 4°. over de heiligverklaring der martelaren van Gorkum en van den martelaar CORNELIUS MUSIUS, van welken laatsten ROVENIUS onlangs het verhaal van zijn sterven en eenige afbeeldingen naar Rome gezonden had. Een laatste bijeenkomst vóór de afreis had er nog plaats te Hillegom, en 22 Sept. verlieten de afgevaardigden de haven van Vlissingen, de reis doende naar Dieppe per oorlogsschip, waarop zich bevonden de gezanten HENDRIK VAN NASSAU en de heer KNUYT, benevens de bisschop van Oranje. Den 27 Sept. 's avonds kwam DE LA TORRE c. s. te Parijs aan, waar met pater HEYNOT het verdere reisplan werd vastgesteld. Over Parijs, Marseille, Genua trok het drietal naar Rome, waar het den 22 November behouden en wel aankwam. De secretaris der congregatie, FRANCISCUS INGOLI, sprak hun moed in, zoodat een van hen naar Holland schreef: „ik geloof dat wij door tusschenkomst van kardinaal BARBERINI den 16^{den} Januari tot zijne heiligheid toegelaten zullen worden.” Den 22sten Januari 1639 zond NICOLAUS HEYNOT het volgende verslag aan ROVENIUS.

's Zondags waren zij bij den heiligen vader toegelaten, iets, dat nog al moeilijk te verkrijgen was, omdat de paus oud was, en de zaken meest aan zijne nevèn toevertrouwde. Doch door bemiddeling van kardinaal BARBERINI was het hun gelukt, door den paus ontvangen te worden. Na dus hun eerbied betuigd te hebben door het kussen van de pauselijke pantoffel,

hield HEYNOT deze aanspraak in de Italiaansche taal: „Heilige vader, wij drieën zijn priesters uit de Hollandsche missie; deze twee wonen en werken in die streken; ik ben uit Parijs, waar ik arbeid onder de aldaar woonachtige Hollanders en Vlamingen. Wij zijn afgezonden door den aartsbisschop van Filippi, pauselijk vicaris, om den heiligen vader onze gehoorzaamheid te betuigen, uit zijn naam, uit naam der gansche geestelijkheid en van al het volk 300,000 in getal. Wij hebben eene beschrijving der kerk medegebracht, en hebben opdracht om uit naam van den pauselijken vicaris eenige zaken te Rome te behandelen, die reeds te kennen gegeven zijn aan de neven van uwe heiligheid, die ons, afgevaardigden, welwillend ontvangen en namens uwe heiligheid alle medewerking toegezegd hebben.” Daarop vroegen zij des pausen zegen.

De heilige vader antwoordde, dat wij en onze kerk hem heel lief waren, zooals hij bij verschillende gelegenheden dat betoond had, en betreurde het, dat ons volk zoo leven moest met en onder protestanten. „Ik,” zegt HEYNOT, „voegde er bij: ons volk is eenvoudig en oprecht; waarop de paus: niet eenvoudig maar zeer nijver. Uiterlijk schijnt het eenvoudig, maar het bezit geest en oordeel in ruime mate.” Na nog eenige vragen, keek de paus hen drieën scherp aan, en zeide, dat hij spoed zou laten maken met hunne zaken, opdat ze weldra konden terugreizen naar hun land.

(HEYNOT begreep niet, waarom de paus hen drieën zoo scherp aanzag; de heilige vader wist het wel; hij deed waarschijnlijk reeds eene keus, wien hij benoemen zou tot coadjutor en dat zijn oog vooral aangetrokken werd door de adellijke figuur van DE LA TORRE, wien ROVENIUS zelf als medehelper verzocht had, lijdt geen twijfel, maar de paus uitte zijne gedachten niet, hij hield ze voor zich).

's Maandags vergaderde reeds de congregatie, waarom DE LA TORRE zich 's morgens vroeg begaf naar den secretaris INGOLI, en HEYNOT naar den kardinaal BARBERINI om te waarschuwen, dat over de Hollandsche zaken zou gehandeld worden. Na afloop der vergadering zag deze laatste HEYNOT reeds staan wachten en riep hem tot zich, zeggende: „over uwe zaak is veel en goed gehandeld,” terwijl hij hem voor ver-

dere inlichtingen naar INGOLI zond. Deze zeide tot hem, dat de paus zijne tevredenheid betuigd had over ROVENIUS, en hem, INGOLI, opgedragen had uit naam van zijne heiligheid aan den aartsbisschop te schrijven. De zaak van den coadjutor zou nog nader behandeld moeten worden in eene bijzondere commissie. HEYNOT ging, zegt hij, blijde naar huis en vertelde het zijnen reisgenooten.

Terwijl zij den 5^{den} Jan. in de pauselijke kapel waren, liet kardinaal BARBERINI ze ontbieden en sprak met hen over de beroemde mannen uit Holland. DE LA TORRE beantwoordde zijne vragen. Ook kwam ter spraak het groot aantal vormelingen, blijkens het verslag van ROVENIUS, en DE LA TORRE maakte van die gelegenheid gebruik om te wijzen op de noodzakelijkheid van een coadjutor. Tevens boden zij den kardinaal een exemplaar aan van den „Staat der kerk van Holland”, waarmêe hij zeer ingenomen was. Op aanraden van BARBERINI brachten zij dezen en genen een bezoek.

HEYNOT had, zegt hij verder, een verweerschrift opgesteld tegen de aantijgingen der tegenstanders, hetgeen hij der vergadering zou aanbieden als een aanhangsel van den genoemden „Staat”. MEYTS, de agent van ROVENIUS, had hetzelfde gedaan. Beide stukken zouden aan ROVENIUS opgezonden worden, opdat deze kiezen zou, hetgeen hem het meest geschikt voorkwam. HEYNOT zegt nog, dat zij, die te Rome iets te verzoeken hadden, vijf dingen moesten bezitten: brood, geld, voeten, beschermers en geduld. Wat de heiligspreking der martelaars van Gorkum aanging, dat zou iets van langen adem wezen.

HEYNOT meende te mogen voorspellen, dat DE LA TORRE als coadjutor zou terugkeeren; zoo sprak hij tot ROVENIUS, en hij deelde tevens een raad van INGOLI mede, dat hij nl. schrijven zou aan den aartsbisschop van Mechelen.

ROVENIUS begreep dien wenk beter dan HEYNOT, en richtte aanstonds tot den aartsbisschop het verzoek, om, als er door hem inlichting gewonnen moest worden naar DE LA TORRE, deze zaak te bespoedigen. Deze bisschop had nog al bezwaar tegen den jeugdigen leeftijd van DE LA TORRE, doch ROVENIUS schreef terug: „wij hebben behoefte aan een jongen en sterken

man, daarbij DE LA TORRE is 30 jaar, behaaglijk aan ons en aan de geestelijkheid, en van zulke afkomst, dat hij daarom aan velen welgevallig zijn zal.

De agent van Holland, MEYTS, kreeg al spoedig een klein verschil met HEYNOT. De vrienden hieven wederkeerig klachten over elkander aan. De Roomsche lucht was voor DE LA TORRE zoo goed niet; ik geloof, dat hij bij het aanschouwen van al die prelaten en andere waardigheidsbekleeders zonder tal, een weinig eerzuchtige plannen begon te koesteren. ROVENIUS had al eens gewaarschuwd voor het „satijn en hoofdsche reuken.” Zie hier, hoe DE LA TORRE in Maart 1639 aan ROVENIUS schreef: hij verwonderde zich, dat men uit een zoo talrijke geestelijkheid als de onze was niet een geleerd en jong man als coadjutor aanbeval.” Wegens die uitdrukking schrijft ROVENIUS den 25sten Maart aan CATS: „ik weet niet, wat ik er van zeggen moet. Of hij begeert, zelf aanbevolen te worden, hoewel hij schrijft daaraan vreemd te zijn of hij verlangt, dat hem alleen, met uitsluiting van de anderen, de leiding der zaken toevertrouwd worde. Ik heb bescheiden aangeraden, om, met terzijdestelling van alle vermoedens over MEYTS en anderen, die zaken te behartigen, waarvoor hun opdracht gegeven was, en gebeurde dát, dan zou ik tevreden zijn.”

HEYNOT had ook nog al hooge gedachten van zichzelf. „Zonder hem kon er moeielijk iets geschieden.” „Of het zoo is,” zegt ROVENIUS, „weet ik niet.” De afgevaardigden konden dwaze vragen ook doen. Zoo wilden zij o. a. hebben, dat ROVENIUS onbeschreven, maar met zijn naam onderteekende, vellen papier zou zenden, die zij dan slechts hadden in te vullen, maar ROVENIUS zegt: „voor zulke dwaasheid zal ik mij wachten.” Eindelijk den 24sten Aug. werd DE LA TORRE door paus URBANUS VIII aangewezen als coadjutor van ROVENIUS.

Terwijl het drietal nog te Rome was, stelde het eene beschrijving op „van den staat, waarin nu, anno 1638, de katholieke godsdienst verkeert in Holland en de vereenigde Nederlandsche provinciën, etc.” Deze beschrijving, waarvan een exemplaar, fraai geschreven, ik meen door de hand van DE LA TORRE zelf, in ons archief berust, is hoogst belang-

rijk. Wij hebben haar in het Hollandsch vertaald, maar bieden haar niet in haar geheel den lezers aan, omdat ze afgedrukt staat in het *archief voor het aartsbisdom van Utrecht*; waar dus zij, die de Latijnsche taal machtig zijn, haar lezen kunnen. Voor de gewone lezers der *Oud-Katholiek* is een kort verslag van den inhoud misschien wel zoo aangenaam. Zoo zullen wij dus doen; ofschoon wij voor de verzamelaars dezer blaadjes, die belang stellen in de geschiedenis hunner kerk, de beschrijving liever in haar geheel gaven. Nog eenige zaken vooraf. Deze beschrijving ging vergezeld van eene opgave der verschillende ordesgeestelijken.

In 1623 waren hier: 23, in 1638: 70 jezuïeten.

"	"	"	7,	"	24 minorieten.
"	"	"	0,	"	8 capucijnen.
"	"	"	8,	"	20 dominicanen.
"	"	"	0,	"	10 augustinianen.
te zamen 38.				132.	

In het boekdeel, dat de verslagen uit den tijd van ROVENIUS bevat, is nog eene andere beschrijving, bijkans gelijkkluidend met die van 1638, met veel aantekeningen van ROVENIUS. Wij vermoeden, dat deze ter beoordeeling naar Holland gezonden is, en dat DE LA TORRE met de zijnen naar dit exemplaar zijne beschrijving samenstelde, volgende eene andere indeeling der verschillende bisdommen.

DE LA TORRE vangt zijn verslag aan met te kennen te geven, dat hij gedeeltelijk herhalen zal, hetgeen de hoogw. heer ROVENIUS reeds berichtte aan de eminentiën, maar zegt ook, dat hij te kennen geven zal, hetgeen door de kerkelijke overheden vermeerderd of vernieuwd is, en hetgeen door de Staten gedaan is betrekkelijk de priesters en de katholieken. Op veel plaatsen waren pastoors aangesteld. Steden daarentegen, waar tot nog toe eenige vrijheid gelaten was, hadden die vrijheid verloren, zoodat de geloovigen slechts des nachts en dan nog verre van veilig hunne godsdienstoefeningen konden houden. Priesters, die tot nog toe geduld waren, ging men nu verbannen; de boeten waren verhoogd: 600 gl. voor een priester, als hij betrapt werd godsdienstoefeningen te houden, behalve nog gevangenisstraf en verbanning; 600 gl. ook voor

den eigenaar van het huis, waar men samenkomsten hield; 25 gl. voor ieder der aanwezigen. Desniettemin wies het aantal priesters en geloovigen aan.

Hierna gaat hij over tot beschrijving van ieder bisdom, beginnende met dat van Utrecht. In de stad zelve waren naar berekening 9000 katholieken. Onder de priesters, die op de omliggende dorpen arbeidden, gewaagt hij met den meesten lof van JOHANNES VAN AELST, die onvermoeid was in het bezoeken en helpen van pestlijders en onlangs blootgestaan had aan een moordaanslag.

In 1637 was te Utrecht eene protestantsche academie gesticht.

Vervolgens komende tot de beschrijving van het Haarsche bisdom, en met name van Amsterdam, zegt hij van MARIUS, dat deze om zijne honigzoete geestigheid en zeldzame geleerdheid zoo door protestanten als katholieken hoog vereerd wordt, maar dat hij ook naijverigen heeft, welke hem zijne bevalligheid benijden.

Nu, die heeft MARIUS nog. Zie slechts hoe pater B. H. KLÖNNE schrijft in eene brochure 1885. „Meer dan twee eeuwen lang was onafgebroken, zoo bij monde als bij geschrift, herhaald, dat JOOST VAN DEN VONDEL door LEONARDUS MARIUS, . . . in den schoot der kerk werd opgenomen. Die overtuiging stond zoo vast, dat bij niemand eenige redelijke twijfel omtrent dit punt meer oprees,” maar even verder deelt hij mee, dat, zooals pater ALLARD in 1868 meende te kunnen bewijzen, niet aan MARIUS die eer toekwam, maar aan zekeren pater PETRUS LAURENS, lid der sociëteit van JEZUS. Wel, dat spreekt, ook dit moest verzonden worden „op den expeditiewagen”. zou NOMIUS zeggen.

Ondertusschen of VONDEL bekeerd is door MARIUS dan wel door pater PETRUS maakt weinig uit, als hij maar katholiek geworden is. De schrijver der *Batavia sacra* zegt, dat deze bekeering eene vrucht was van MARIUS. Een afdoend bewijs, waardoor deze gebeurtenis door eene beschrijving van het zeggen van een tijdgenoot gestaafd wordt, is door ons tot nog toe niet gevonden. Maar hoogst kinderachtig is 't en van pater ALLARD en van pater KLÖNNE om tot zelfs in deze zaak met

Jansenisme voor den dag te komen. Pater ALLARD spreekt aldus: „Hebben wij hier misschien met een slinkschen trek van het partijschrift in-folio te doen? Heeft de behendige schrijver ons in den waan willen, brengen enz. . . . wij weten het niet; maar wel weten wij, dat het niet de eerste noch de eenige kunstgreep der janseniseerende Batavia zou wezen.” Wij zullen dergelijke uitdrukkingen' geen benaming toeleggen. Door pater KLÖNNE wordt de schrijver der Batavia, „die om zijne jansenistische gezindheid geene verdediging verdient,” echter met betrekking der insinuatie van pater ALLARD in bescherming genomen; doch in zijne brochure „MARIUS gehandhaafd” vindt hij het noodig „nogmaals te herhalen, dat overigens VAN HEUSSEN geen onbepaald vertrouwen verdient, wijl hij het jansenisme was toegedaan.” „De smadelijke aantijging” door pater ALLARD naar het eerbiedwaardig hoofd van MARIUS geslingerd, als zou die onverschrokken strijder voor kerk en paus behoord hebben tot de weerspannige jansenisten, wordt door hem met verontwaardiging teruggeworpen. „Dus MARIUS een weerspannig Jansenist”, roept pater KLÖNNE uit, alsof dat te gek was. Wat zou pater KLÖNNE wel zeggen, als we eens iets aanbrachten, waaruit blijkt, dat MARIUS een jansenist was in optima forma? Ons dunkt, daarvoor zijn wel afdoende bewijzen. Zie, den 23 December 1641 zendt J. VAN ACQUOI, een volle neef van JANSENIUS, bisschop van Yperen en schrijver van het vermaarde werk „Augustinus”, een brief aan B. CATS, wien hij een schrijven van CALENUS, den uitgever van het werk zijns ooms, terugzendt. In dien brief, waarin hij aan CATS vraagt, hetgeen hij gaarne mondeling verzocht had, nl. een getuigschrift ten gunste van het werk van zijn oom vermeldt hij: dat nog verscheidene geestelijken hem zoodanig testimonium gegeven hadden, o.a. ook ampliss. dom. MARIUS. „Ik zou,” zegt ACQUOI, „al eerder tot u gekomen zijn, doch ampliss. MARIUS heeft mij opgehouden door zijn verzoek om hem eenigen tijd te gunnen, ten einde zijn getuigenis te ontwerpen. Hij heeft het nu gegeven, en Vlieger ook. Ik wacht mede zoo goed als zeker een getuigenis af van OLI en EBBEN.” En hiermede stappen wij af van deze zaak om terug te keeren tot het verslag van DE LA TORRE, niets anders verwachtende

dan „geen onbepaald vertrouwen te verdienen, wijl wij ook het jansenisme zijn toegedaan,” of „afgemaakt” te zullen worden als een „behendig schrijver van partijschriften in-folio, die door slinksche trekken de geheele wereld zou willen „janseniseeren.”

Onder Berkhout werd het huis van zekeren VAN DER MEER door de protestanten genoemd: „het priesternest”, omdat het al veertig jaar lang een toevluchtsoord geweest was voor de priesters uit die streken. De eigenaar had zes zoons op studie voor den geestelijken stand.

Naar Velzen ging men ter bedevaart om van den heiligen Engelmundus bevrijding van kiespijn te verzoeken.

Van Zeeland zegt het verslag, dat het aantal katholieken er bij den dag verminderde, deels omdat er geen godsdienst-oefeningen gehouden worden, deels ook omdat de meergegoede inwoners naar steden in Holland trekken, waar meer vrijheid van godsdienst gelaten werd.

Nu zijn wij zoo langzamerhand genaderd aan het tijdstip, dat het onweêr losbarstte boven het hoofd van ROVENIUS. Wij zullen J. WACHTELAER laten vertellen wat gebeurde, gevende hier den brief, die door hem den 13 April 1640 geschreven werd aan JACOBUS VAN OVERZANDE (alias DE LA TORRE, die somtijds dezen naam voerde naar eene bezitting in Zeeland, het eigendom van zijne moeder). Deze brief begint aldus:

Zeereerw. heer, Confrater.

Opdat uw eerw. wete, wat haar in het vervolg te wachten staat, en hoe zij zich moet gereed houden voor vijandelijke aanvallen, die (tenzij het den goeden JEZUS behage een einde aan het kwaad te stellen) in het verschieft dreigen, zal ik u volgens uw verlangen, waarvan onze ABRAHAM (v. BRIENEN) mij in kennis stelde, op orde den loop der vervolging verhalen, die een half jaar en langer geleden ontstaan is. Dat wij strijden voor de instandhouding van het katholiek geloof en voor de gemeenschap met den stoel van Rome, te midden der andersdenkenden, veronderstel ik als aan ieder bekend. Wat wonder, als het den strijders niet immer naar wensch gaat? De vijand is machtig en dringt krachtig op. Somtijds is het raadzamer te wijken en te vluchten, dan om te komen in

den aangebonden strijd. Ik voor mij acht het grooter opoffering het vaderland te moeten verlaten, de vrienden vaarwel zeggen, zijne goederen opofferen, dan zich vermetel te werpen in openlijke gevaren. Een, die wijkt, kan weder den strijd hervatten, en terwijl hij wijkt, zijne wapenen klaar maken om ze met te meerder kracht tegen den vijand te keeren. Dat wij vervolging zouden lijden, heeft CHRISTUS voorzegd, heeft de apostel ons herinnerd, heeft de kerk van haar wieg af gevonden. Ik heb hier jaren lang geleefd, gestreden, als ik 't zeggen mag, aan het hoofd des legers gestaan, maar nog nimmer heb ik zulken aanval te verduren gehad, zooveel vurigheid en woede aanschouwd. Het geroep der predikanten hoorden wij reeds lang, de verbittering van een onwetend gemeen, de verontwaardiging van een opgeruid volk gevonden wij, doch er was ten minste rust, hetzij het onderscheiden van gematigde overheden, of de tevreden gestelde honger van begeerige beambten de uitbarsting bedwong. Geen jaar ging er evenwel om, of op onderscheidene plaatsen werden priesters overvallen in de uitoefening van diensten, en menigeen werd beboet, omdat hij de bijeenkomsten bijgewoond had. De magistraat zoowel als de Staten gaven schier elk jaar nieuwe plakكات uit tegen de katholieken. Gij hebt waarschijnlijk gelezen, dat het scherpe en vinnige plakكات waren van de Staten van Zeeland, waarbij alle uitoefening van den katholieken godsdienst verboden en allen priesters de toegang ontzegd werd. Evenzoo hebt gij denkelijk gehoord van de edicten der Staten van Friesland, waarbij al wat priester is verbannen wordt. De gemeentelijke besluiten van Gelderland, Utrecht, Haarlem, waarbij den priesters het recht van gastvrijheid, ook dáár, waar dit tien jaren lang toegestaan was, afgenomen wordt, zijn u zeker bekend. Dat de kerken allen onder schatting staan en bloot liggen voor de roofzieke muilen van dienaren der gerechtigheid, hebt gij aanschouwd en van anderen gehoord. Hierdoor vond onder ons plaats, hetgeen de weenende JEREMIAS in zijne klaagliederen zegt: „ons water hebben wij voor geld gedronken, ons eigen hout voor geld gekocht. Wij hebben de handen uitgestoken naar de Egyptenaars en Assyriërs om met brood verzadigd te

worden". (Hoofdst. V v. 4 enz.) Toch was deze toestand nog dragelijk, want het kwaad was niet algemeen. Had de zee haar vloedtij op deze plaats, dan was het elders ebbe. Het is nog wel te dragen, als de leden van het lichaam pijn lijden, mits maar het hoofd gezond blijve. Doch als het hoofd pijn heeft, gaan alle ledematen er onder gebukt. Welnu, zóó heeft het lichaam der kerk in zijn hoofd (1) nog nimmer geleden, als thans het geval is.

Bij velen liep het gerucht, dat hij reeds geruimen tijd hier woonachtig was, en men oordeelde het noodig, dat daarnaar een onderzoek geschiedde. Zijne aanwezigheid had zich verraden, maar het gemurmel van predikanten en waarschijnlijk ook wel de onbescheiden tong van afgunstige priesters hadden er grooter ruchtbaarheid aan gegeven. Goede bewaking echter en voorzichtige omgang hadden de ramp langen tijd afgewend, totdat hij, door de beschikking der goddelijke voorzienigheid, einde Augustus van het vorige jaar 's avonds laat zóó gezocht werd, dat zijn ontsnappen wonder mag heeten. De deuren werden geopend voor den substituut-officier, die onstuimig klopte; het huis werd vóór en achter bezet door gerechtsdienaars, terwijl anderen, die er tegenwoordig waren, gezonden door den magistraat, in het huis traden. Van onder tot boven werd het doorzocht, alle kamers doorsnuffeld, maar wie niet gevonden werd, dat was ROVENIUS. Meer durf ik niet aan het papier toevertrouwen. De gebroeders Mooock werden, helaas, gevat en gevankelijk weggevoerd, terwijl mede eenige pakketten genomen werden, waarin papieren en bescheiden, die de oorzaak van ongeval zullen zijn. Nog denzelfden nacht werden de gebroeders Mooock ondervraagd door den magistraat, die den uitslag der zaak verbeidde.

Ieder werd afzonderlijk aan verschillende bewakers toevertrouwd, met streng bevel, dat zij geen gemeenschap naar buiten hebben mochten. Ondertusschen bleven lieden achter in het huis van de Jonkvrouwe, om het gedurende eenigen tijd dag en nacht te bewaken. Op de bibliotheek werd in beslag genomen eene historie van DUSSELDORP en eene kast van

(1) ROVENIUS.

wijlen VORDENUS met eenige brieven, waarvan stukken gelezen worden in het intendit (proces-verbaal) tegen ROVENIUS. In eene kast van den oudsten MOOCK vond men een „protocol”, zooals hij het noemde, waarin sommige acten van ROVENIUS; de namen der priesters, die gewijd waren; de namen dergenen, die een prebende gekregen hadden; de broeders, die bezocht waren; het stuk van de oprichting van het vicariaat; de priesters, die aangesteld waren te Utrecht, te Amsterdam en elders; de constitutie van ROVENIUS voor de priesters; dan verleende dispensatiën, ontbindingen van simonie en onwettige intrede tot beneficiën en dergelijke zaken. Dus gelegenheid in overvloed om wijd om te grijpen en velen te kwellen. In de eerste plaats vroeg men, wie VIGILIUS was, van wien zoo menigmaal gewag gemaakt werd. Toen deze bekend geworden was, meer uit de stukken en de bekentenis van MOOCK dan bij name, werd zijne aanhouding bevolen. Hij werd door sommigen gewaarschuwd, doch gewend geraakt aan gevaar en rumoer van den kerkelijken strijd, verzette hij er geen voet om, maar, hetgeen naar zijn oordeel zou kunnen schaden vernietigende, liet hij het andere in wezen, waaruit leelijke spinnen venijn zuigen. Onder hetgeen zoo weggedaan werd, was een zak brieven, waaruit de briefwisseling met SASBOLD, ROVENIUS, BOOL, toen deze te Rome in onderhandeling waren, afgezonderd is. VIGILIUS wandelde ondertusschen lang zonder vrees voort, vertrouwend op zijn recht als burger en zijn bekend verblijf, totdat door de goddelijke beschikking, terwijl hij in de nabuurschap aan het ontbijt zat, zijn huis overvallen en bezet werd door den schout en zijne gerechtsdienaars. De schout met zijne ondergeschikte beambten gaf bevel alle kasten, kisten en doozen te openen, geen papiertje bleef ongezien; aan geld of huisraad werd evenwel niet geraakt, alleen eenige geschreven stukken, waaruit zij de aanklacht meenden te kunnen opmaken, werden meegenomen. Toen begaf men zich naar de kapel, waar het altaarblad werd weggenomen en de sieraden, zoo van zijden als zilver, op den grond werden geworpen, opdat zij, naar het voorbeeld der oude ketters, zouden toonen te strijden, niet zoo zeer tegen de menschen als tegen God en zijne heiligen.

Hetzelfde had plaats gehad in de woning van de Jonkvrouw. VIGILIUS is het met de vlucht ontkomen, op aanraden en aandringen van vrienden, want hij zelf had zich liever in hunne handen gegeven. ROVENIUS was van denzelfden geest. Toen dus degenen, die men meende te zullen vangen, ontsnapt waren, werden zij gedagvaard om met het vierde klockgelui te verschijnen. Als zij niet verschenen, is er, omdat de gevoelens oneens waren, lang en breed beraadslaagd, hoe en met welke straf zij getuchtigd zouden worden. ROMBOUT van Medenblik werd middelerwijl gevat, terwijl hij op het punt stond naar Leiden te gaan. De reden van zijne inhechtenisneming was eerst, omdat hij het bevel van de overheid, die hem vroeger tot ballingschap verwezen had, durfde overtreden; vervolgens, omdat het gebleken was, dat hij behoorde tot het door ROVENIUS opgerichte vicariaat. Na langdurig en scherp onderzoek heeft hij eenige dingen bekend, die hij beter gedaan had te verzwijgen; eindelijk werd hij (30 Januari 1640) veroordeeld tot altyddurende ballingschap en inbeslagneming van zijne goederen. Terwijl hij nog in de gevangenis zit, wordt ook de oude PELT in Utrecht gezocht en zijne papieren in beslag genomen, waaronder eenige, die nieuwe moeilijkheden kunnen veroorzaken, en andere, die betrekking hadden op zijn eigen goed. Dewijl hij ook zich door de vlucht redde, riep de klok hem eveneens vier malen op. Hij is echter nog niet veroordeeld. Ondertusschen, opdat het blijke hoe ijverig onze schout zijn plicht volbrengt, worden de stukken, die aan nog andere priesters last veroorzaken kunnen, opgezonden naar Leiden, Delft, den Haag, Haarlem. Die van Haarlem houden zich tot dus ver stil; die van den Haag zien door de vingers; te Delft werd gezocht naar SUITBERTUS en BECOM. Dezen hadden plan te vluchten, maar ik raadde BECOM aan zich te laten vangen, dewijl hij geheel onschuldig was, als het schuld te noemen is. Hij liet zich dus vangen en is ongedeerd losgelaten, echter de schout zou stillekens zijn honorarium hebben. SUITBERTUS moet zich schuilkhouden, maar er is alle hoop op vrede, wanneer slechts in den gapenden mond van den schout een klontje van een paar duizend gulden valt. Wat zijn wij toch ten prooi aan honden en wolven,

die hongeren en dorsten, niet naar bloed, maar naar het zilveren of gouden vachtken !

Ook MULART en VAN BUREN hebben te Utrecht moeilijkheden te verduren gehad, omdat ROVENIUS ze hersteld had in hunne prebenden, die ze, volgens de kerkregels, op onwettige wijze gekregen hadden.

VIGILIUS verzocht ondertusschen door bemiddeling van den gezant van Venetië aan den prins om zich onder zijn bescherming vrijelijk voor het gerechtshof te mogen vertoonen, ten einde zich te verdedigen tegen de aanklachten van den Utrechtschen schout, maar de advocaat stremde de poging van VIGILIUS en de gunst van den prins, door hem bij den graaf VAN SOLM en velen van de Staten te betichten van gekwetste majesteit, hetgeen hij volgens zijn zeggen ter bekwarmer tijde bewijzen zou. Het Hof van Utrecht nam echter de verdediging van VIGILIUS aan en stond hem hooger beroep toe, vernietigende alwat door den schout en den magistraat gedaan was, ja veroordeelde zelfs den schout tot de kosten van het geding en beboette hem voor 50 ponden vlaamsch; maar het was te vergeefs, want de senaat verbande ten laatste ROVENIUS en verklaarde al zijne goederen verbeurd, en overgaande tot uitvoering, nam hij alle boeken en alwat men meende dat ROVENIUS toebehoorde in beslag. VIGILIUS werd eveneens den 10 Maart 1640 verwezen tot altyddurende ballingschap, zijne prebende aangeslagen en hij veroordeeld tot zes duizend gl. boete, buiten de kosten van het geding. Van deze uitspraak kwam VIGILIUS weder in hooger beroep; zijn beroep werd wel aangenomen en alle uitspraak van vroeger te niet gedaan, doch wat baat de beste verdediging, als de vijand, die aanvalt met wapenen en stoutmoedigen geest, de overhand heeft? De uitslag der zaak moet nu wel afgewacht worden, maar ondertusschen loopt VIGILIUS dwalen, verliest alle hoop op het behoud zijner prebende, en omdat hij voor vol aangezien wordt, houdt men er krachtig op aan, dat hij de boete betale. Zie, dit wordt zijn deel, omdat hij ROVENIUS aanhangt, hem helpt te wille van orde en regelmaat tegen vreemden, omdat hij priesters huisvest, uitzendt, bestuurt tot alle goeds, dat strekken zal tot opbouw der kerk, tot onderrichting der geloovigen,

tot vertroosting van hen, die zwoegen en zuchten onder den last des kruises. Bid, dat God geve en vermeerdere het geduld en de liefde, welke alles gelooft, alles hoopt, alles verdraagt zonder klagen, zonder verontwaardigd te worden, en vaardig is om te bidden voor hen, die ons haten, en weldadig maakt jegens degenen, die ons vervolgen. Wat in Godes hooge voorzienigheid te bewonderen valt, is dit: dat alle monniken, die met ons zijn, verschoond blijven van de roede, terwijl sommigen hunner de oorzaak zijn van het kwaad. Want toen in 1622 en 23 ROVENIUS te Rome in onderhandeling was over de orde en over het behoud van zijn gezag over de geheele geestelijkheid, namen zij hun toevlucht tot de voorspraak van den Spaanschen gezant en de Infante ISABELLA. ROVENIUS, om zich en de zijnen des te beter te zuiveren van aangewreven euvelheden, riep ook hunne voorspraak in (nadeemaal zijne zaak ten nutte kwam van den katholieken koning en de Infante) door eenige brieven, die hij aan VORDENUS zond. En nu worden deze brieven aangehaald in zijne acte van beschuldiging, en hij deswegens verklaard een landverrader, schuldig aan gekwetste majesteit, en niet alleen hij, maar ook VIGILIUS, als zijnde de voornaamste, met wien ROVENIUS briefwisseling hield. Zij, die de orde haten en alle kerkelijke macht willen uitsluiten, opdat, als de slagorde in verwarring geraakt is, ieder strijde naar eigen keus, en, als de herder geslagen is, de kudde jammerlijk verstrooid worde, zij lachen zeker in hun vuist. Gij ondertusschen, wees op uwe hoede, en als gij iets vermoogt, help ons bij den nuntius, opdat wij, te midden van zoo groote gevaren als wij te verdragen hebben van de protestanten, bescherming en troost mogen vinden bij het geestelijk gezag.

J. BREVOORT.

Een dergelijke brief met eenige veranderingen werd ook gezonden aan den nuntius CHISI en aan den Hollandschen agent te Rome, DE GRAAF. Uit een anderen brief, gedateerd 15 April, aan de LA TORRE blijkt, dat door het Hof van Utrecht aan WACHTELAER veiligheid toegezegd en aan alle ambtenaren verboden was, hem ook om zijne veroordeeling

moeielijkheid te veroorzaken. Hij mocht wonen, waar hij wilde in het gebied van Utrecht, alleen niet in de stad zelve, weshalve WACHTELAER zich naar Amersfoort begaf en later naar Culemborg. Op denzelfden tijd (25 Maart) hielden de heeren deken en kanunniken van st. Marie eene kapittelvergadering om over het geval te beraadslagen. Besloten werd van het gebeurde kennis te geven aan de vier andere kapitellen ten einde hunne meening te vernemen, waarop den 27 Maart door het kapittel van st. Jan in overleg met de vier andere kapitellen besloten werd eenige rechtsgeleerden te raadplegen om vervolgens request te presenteeren aan de Staten. Omstreeks denzelfden tijd werd aan prins FREDERIK HENDRIK eene belangrijke memorie ter hand gesteld, van welke zeven exemplaren zich in ons archief bevinden. De hoofdinhoud is deze: dat, nadeemaal de vrije uitoefening van godsdienst den katholieken was toegestaan, het in 's lands belang was, dat de geestelijken niet belemmerd werden, en een kerkelijk bestuur een noodzakelijk vereischte te achten was. Het is dus eene verdediging voor ROVENIUS, waarop de hoogleeraar H. W. TYDEMAN in zijne bijvoegsels op: BILDERDIJK's geschiedenis des vaderlands, d. VIII. bl. 235 reeds de aandacht vestigde. In 1875 heeft H. C. ROGGE deze memorie doen afdrukken in het *Archief voor Utrecht*, d. II. onder dezen titel: memorie.... door J. WTENBOGAERT ingezonden. Zóó zegt prof. TYDEMAN het niet. Deze zegt wel, dat de bedoelde memorie afgeschreven is door dien predikant, maar *vraagt* of hij ook de schrijver is. En wij gelooven dat te mogen betwijfelen, ofschoon wij niet met zekerheid kunnen zeggen, wie het wel is, en ons aanbevolen houden voor inlichtingen.

Nog eenige andere memoriën met betrekking tot dit proces berusten in ons archief, zoo bijv. eene verdediging door WACHTELAER zelve ten gerieve van zijn advocaat opgesteld. En bij vergelijking van uitdrukkingen voorkomende in deze verdediging en in bovenbedoelde memorie, schijnt de gevolgtrekking nog niet zoo zonder grond, dat WACHTELAER ook de opsteller is van meergemelde memorie.

ROVENIUS werd gedagvaard om tegen Dinsdag 15 Oct. 1639 's voormiddags te negen uur voor het gerecht te verschijnen,

omdat hij zich aartsbisschop van Utrecht had durven noemen en wegens nog vele andere punten, „alles tot groot nadeel van den staat dezer landen, vilipendie van de hooge overigheid, met usurpatie, infractie, turbel” en meer dergelijke beschuldigingen in den vorm van die dagen. ROVENIUS schrijft in zekeren brief aan CATS geheel deze beroering toe aan een dominé van de Fransche kerk te Utrecht. Zijn plan was eerst in Utrecht te blijven, maar in 1641 vond hij het toch raadzaam zich voor eenigen tijd naar elders te begeven. Hij verzocht CATS om voor hem uit te zien naar een huis te Haarlem, waar hij zou kunnen schuilen, doch het genoegen bij zijn vriend te zijn werd hem niet gegund. Want zeven dagen later werd deze waardige priester van zijne zijde weggenomen. Hoe treurig diens toestand was gedurende zijne laatste levensdagen, zal het best blijken uit zijn brief aan B. CATS, president van het college *Pulcheria*, den 10 Januari 1639. CATS had ROVENIUS verzocht om zijn neef uit Leuven te mogen ontbieden ter zijner hulpe, en ROVENIUS had hem dit verzoek volgaarne toegestaan. Daarom schrijft hij: „ick ontbied u met deze letter, alsdat gij ten eersten sonder diley op den wech U begeeft, wantter U en mij ten hoochsten aengelegen is. Gij zoudt in veel dingen mij willen spreken, en niet meer kennen. 't Is waar de fout komt bij mij, om U beters wil oock uytstellende, geen achterdenken hebbende van een soo subiete en onversiene aangroeing des waeters, die lichtelyk my souw overvallen. Vires animales (sooals de medicynen die noemen) satis constant. (1) Soo is het hert ent hooft in goet gebruyck, maer vires vitales et naturales deficiunt. (2) Niettemin myns bedunckens syn die twee krachten in my oock noch goet, moer lyden alleen de persinge van de overvloed des waeters, gelycken als het beste land door inbreken van dijcken overloopen en ondergehouden word. Dan aqua pectoralis (3), daer ick langh mede benauwt gegaen heb, daer gevoel ick, dat mijn aessem meer gepraemt word. De twee voorgaende nachten hebben my daer beneffens met een

(1) De dierlijke krachten zijn vrij voldoende.

(2) De levens- en natuurlijke krachten bezwijken.

(3) Water in de borst.

koorts van ettelycke ueren bezett; vreesden deselfde desen letsten nacht, maer hebze niet vernomen, oft altijd seer slap, niettemin verswaerden de accidenten. Tot noch toe heb ick alleen tot het gebruick des slaeps gehadt den dienst der rechtter sijde; die begeeft mij nu oock. Want ick den geheelen nacht met het bovenste deel overend heb moeten sitten als in een waechschael, mijn hoofd binnen den evenaer houdende. Als het hoofd maer oversloech aen de slinker oft rechter sijde, oft achter oft voorwaerds, wilde terstond den aessem begeven. Wat hier op volgen will is Godt bekendt, en my staet toe alijt bereydt te sijn." JUDOCUS CATS overleed den 12 Januari 1641. Gevoelig deed dit verlies den aartsbisschop aan. BALDUINUS CATS volgde zijn oom op als pastoor in den Hoek te Haarlem. ROVENIUS spreekt hem dus aan: „Gij, mijn zoon, versterk U in den Heer, en ga voort trouwe zorg te dragen voor de kudde, die U is toebetrouwd. Als mijne geringheid U raad of hulp kan bieden, zal ik ze gaarne geven."

De secretaris van ROVENIUS, GODFRIED VAN MOOCK werd verbannen, en beboet voor 2500 gl. terwijl zijne goederen aan de Staatskas vervielen.

Heel flink had de secretaris zich in zijne gevangenis en gedurende zijn verhoor niet gehouden. ROVENIUS gaf aan CATS zijn ongenoegen te kennen, dat VAN MOOCK dingen gezegd had, die hij gerust had kunnen verzwijgen. De secretaris zelf belijdt dan ook schuld in eene bekentenis, welke in ons archief aanwezig is. Iets daarvan willen wij meedeelen: het zal ons doen zien, dat MOOCK geen held was. Zoo begint hij: Terwijl ik eene beschrijving zal geven van mijn gevangenschap en verhoor, betuig ik voor God en erken ik, dat ik zeer misdeed met alles aan te teekenen en met veel zaken te bekennen, die ik krachtiger had kunnen ontkennen, maar wegens voortdurende droefheid, melancholie, weenen nacht en dag, en andere bekoringen,.... erken ik de gaaf der sterkte niet gehad te hebben. Zoo dikwijls als hij de klok hoorde luiden, zegt hij, was 't hem, alsof hij het zwaard door zijn hart voelde gaan; halfdood verliet hij zijne kamer om voor het gerecht te verschijnen. Vervolgens geeft

bij verslag van die verhooren, waaruit blijkt, dat de heeren rechters soms een loopje met hem namen.

G. PELT werd veroordeeld, 22 Mei 1640, omdat hij briefwisseling gehouden had met ROVENIUS, benoemd was tot pastoor van de buurkerk, en tot lid van het vicariaat. (Dit punt komt in de aanklachten van WACHTELAER en ROVENIUS eveneens voor) G. PELT werd verbannen en beboet voor 1200 gl.

Gij hebt de gelegenheid gehad, lezer, om te kunnen opmerken, op welke manier twee vrienden, waarvan de een aan vervolging blootstond, aan elkander schreven. Zie nu ook een staaltje van de manier, waarop vier predikanten in 1636 zich over de katholieken uitlieten. In het jaar 1636 boden vier predikanten een geschriftje aan, getiteld:

„Tweede remonstrantie, wegens den gheweldigen ende moed-willigen inbreuck der paepscher afgoderij, zoo in steden als ten platten lande van Zuidt-Hollandt:

aan de

vergaderinge van de Ed. Grootmo. Heeren, de Heeren Staten van Hollandt ende West-Friesland,
overgelevert in February lestleden bij de gedeputeerden der synodi uit naem ende last der kercken van Zuidt-Hollandt. a. 1636.

door HENRICUS FABRICIUS, JOHANNES WESTERBURG,

JOHANNES PELTIUS en HENDRIK ROSAEUS.

Deze heeren zeggen, dat zij reeds vroeger eene remonstrantie overgeleverd hebben, inhoudende „een waerachtigh verhael van de hedendaeghsche onlijdelijcke ende landt-verderffelijcke stouticheden der papisten” en daarin verzochten maatregelen te nemen, opdat niet „de vrome ingesetenen deser landen, die..... op de vaderlycke voorsorge van de h. staten gerustelyck slapen overrompeld worden door den macht der duisternissen.” Dewijl echter daarop geen acht geslagen is, oordeelen de vier heeren het noodig om den Heeren Staten eens de gevaren onder het oog te brengen, die het land bedreigen. Het is, zeggen de heeren, hun voornemen niet, „alle de schandaleuze grouwelen der pausgezinden op te noemen”. Zij zullen slechts eene greep doen: o. a. de paus-gezinden oefenen „hare abominable en onzen H. J. Christo injurieuse afgoderij niet so seer by nachte ofte hier en daer in hoecken en win-

kelen, maar publicquelyk ende by klaren dage". Zij geven de schuld daarvan aan ambtenaars, die door eene „vervloekte geldgierigheid ende eerloose compositie, alsof de wetten van H. Gr. Staten gemaakt waren ten profijte van de beurse der voorn. officieren", hun plicht verzuimden.

Zoover was het gekomen, dat de papisten „drie houten beelden („welck grouwelyck is om zeggen") van God den Vader, Sone ende h. Geest hebben derven brengen by een schilder der ghereformeerde religie, om van hem gheschildert ende verguldt te worden".

Ziet, roepen de heeren uit, ziet, ed. gr. mo. heeren, het verval onzes vaderlands. Dan waren er veel, „cloppen", iets, dat de heeren zoetelyk betitelen als „eene looze inventie des duyvels". Zoo gaat het voort ten einde toe. Leg nu daar naast den brief van J. WACHTELAER uit 1640, is dan de bede niet te wettigen: de hemel beware het land voor Dordsche Vadersen?

Ook de paters observanten uit Keulen zonden in 1640 een kort verhaal naar Rome van hetgeen door hen in de vereenigde provinciën gedaan was. Volgens dit verhaal kwam NICOLAUS VIGERIUS omstreeks 1581 in Holland, waar hij alles in wanorde vond. Twee mannen kwamen hem ter hulp, SASBOLDUS en EGGIUS, die ook in den dood met elkander vereenigd zijn, want hunne lichamen rusten in onze kerk vóór het hoogaltaar. Pater NICOLAUS voedde eenige jongelieden op, en „zoo zijn de seminariën begonnen". Dan volgt eene opgave van degenen, die hier te lande werkzaam geweest zijn.

In 1643 zond ROVENIUS weder een tamelijk omstandig verslag naar Rome.

Hij verhaalt daarin van den aanslag tegen zich en hoe hij gelukkig ontsnapte. „Ik durf zeggen, zoo spreekt hij, dat in deze vier jaren de boeten 50duizend gl. bedragen hebben, behalve hetgeen de beambten nog bovendien afpersten, hetgeen ongetwijfeld evenveel bedraagt. Aan het einde van zijn verslag klaagt hij weder over de monniken en hij had er reden toe, zooals een onpartijdig man, PETRUS VAN WALENBURG, zelf toestemt in een brief aan den nuntius over de oneenigheden tusschen wereldpriesters en ordesgeestelijken.

Dien brief, gedagteekend 24 Dec. 1643, laten wij hier volgen :

Doorl. en Hoogeerw. Heer.

Toen ik in de jongstverloopen maanden onder mijne landgenooten vertoefde, bevond ik, dat van wege het provinciale hof van Holland een onderzoek bevolen was naar de priesters, zoowel omtrent de bijzonderlijke oefeningen der katholieken, als omtrent de macht der geestelijken en pastoors, hunne onderscheiding, rang, onderhouding en dergelijken. Wat dit ten gevolge hebben zal, daaromtrent bestaan verschillende gissingen, maar wat goeds verwacht niemand er van. Ik betreurde het echter zeer, toen ik hoorde, dat de oneenigheden der katholieken, en de strijdigheden der kerkelijke bedienaren den tegenstanders bekend waren en zulks tot groote ergernis van allen, alsmede tot niet weinig schade. Kennende dus de gezindheid van uwe doorl. hoogw., heb ik ijverig gezocht naar de bron van het kwade, opdat, als de kwaal bekend is, een bekwaam geneesmeester de middelen van zijne kunst aanwende tot een volkomen herstel, en het beoogde doel ook gelukkiglijk bereike. Aan weërszijden vond ik geleerde, vrome en door ijver voor het geloof blakende mannen, wier omgang getuigenis geeft van de zuiverheid en de oprechtheid huns gevoelens. Des verwonderde het mij te meer, dat de strijd zóó hoog geklommen was, dat niet weinigen van de kleimoedigen in de meening verkeerden, dat er sprake was over de geloofsgronden zelve. Derhalve voortschrijdende, heb ik geoordeeld, dat de oneenigheden niet haar oorsprong namen uit boosaardigheid van heilige mannen, maar veeleer uit de samenvloeiing en de wrijving van verleende machtsbevoegdheid eenerzijds en gegeven vrijheden van den anderen kant. En ofschoon deze beide zeer wel kunnen bestaan, gebeurt het toch lichtelijk, dat scherpe geesten verschillende en strijdige verklaringen vinden, waardoor dan iemand, bij het volgen van die verklaring, welke naar zijn oordeel meest bevordelijk is voor de eere Gods, voor de uitbreiding des geloofs, en voor de behoudenis der zielen, van meening is, dat zijn eerlijk

oogmerk geenszins mag betwijfeld worden. Daar nu elk op zijn beurt dit doet, bevond ik, dat het waar was, hetgeen ik eens, toen ik nog man van de wereld was, in het parlement te Parijs hoorde, nl. dat de twisten tusschen kerkelijke personen met meer scherpzinnigheid aangelegd worden, dan met nut verdedigd. Ik twijfel daarom niet, of de oorzaak van het kwaad is deze: terwijl allen begeeren de zaak des Heeren te bevorderen, wil ieder dat doen op zijne wijze. En omdat die wijzen van elkaâr afwijken, wordt hetgeen door ijver begonnen is, met hartstochtelijkheid verdedigd, en, wat te betreuren is, met kwetsing der naastenliefde en tot groot nadeel van den katholieken naam volgehouden. Velen, die deze oorzaak kennen, verlangen naar een pauselijk bevelschrift, waardoor ieder zijne grenzen afgebakend worden, opdat ze, nu door den gemeenschappelijken vader onderricht, zich nederig schikken naar de wetten der broederlijke liefde tot stichting der broederen, tot opbouw van den katholieken godsdienst. En opdat niet de algemeene onderwerping door veel zwaarigheden zou verhinderd worden, heb ik beide partijen zoeken te overreden om zich te verstaan over eenige punten, ten einde zodoende de afzending van dergelijk decreet te bespoedigen. Eerst stelde ik dit voor: de ordesgeestelijken zullen tot alle en tot iedere plaats, die den pauselijken vicaris onderworpen zijn, vrije zending hebben, echter met dien verstande dat zij, ter plaatse waar door den vicaris een pastoor aangesteld was, zich onthouden zouden van herderlijke bedieningen. Dit voorstel mishaagde den ordesgeestelijken, uit vreeze dat langzamerhand het meerendeel der katholieken de wereldlijke geestelijkheid zou aanhangen. Aan deze laatste mishaagde het evenzeer, uit vrees dat de meeste katholieken de ordesgeestelijken zou volgen. Ik was verwonderd, dat dit voorstel aan beide partijen gelijkelijk onaannemelijk toescheen en nog wel om eene en dezelfde reden. Ik herinnerde mij te Keulen van uwe doorl. hoogw. begrepen te hebben, dat het besluit in de Enkhuizer zaak om deze reden zich liet aanprijzen, dat het geen van beide partijen tevreden gesteld had, daar dit een vast bewijs was, dat dit besluit inhield hetgeen de rechtvaardigheid eischte, en uitsloot hetgeen de hartstocht te driftig

vorderde. Bemerken dus, dat de hoofden van beide partijen afkeerig waren van het gedane voorstel, en gissende, dat ze altegader gelijkelijk bekropen werden door het streven om hunne partij de overhand te bezorgen, heb ik mijn voorstel rijpelijk besproken, (opdat ik niet zou schijnen alleen wijs te willen zijn,) met bekwame en vrome, maar buiten alle waardigheid geplaatste mannen van beider partij. Ik mocht bevinden, dat alle gematigden mij toevielen, vooral nadat zij het voorstel, artikelsgewijze opgesteld, zooals het hier onder letter A bijgevoegd is, gezien hadden. Zelfs mijn oom, niet van de minsten onder de katholieken, daarbij van der jeugd af den vaders der sociëteit wonderlijk toegedaan, en eindelijk geheel op de hoogte van de geschillen der geestelijken in Holland, hij verklaarde, dat hij dit voorstel niet enkel goedkeuring schonk, maar ook dat, als het niet goedgekeurd werd door de vaders der sociëteit, hij dan geloofde, dat nimmer door hen, welke vredesmiddelen ook, goedgekeurd zouden worden, en bijgevolg de oorzaak van verdere strijdigheid aan hunnen kant zou liggen, die hij tot nog toe den wereldlijken geestelijken ten laste legde. In gelijken zin spraken anderen, die gebruik maken van den dienst der vaders jezuiëten. De mannen van de andere partij, ofschoon zij wat meer schenen te betwisten aan de vaders der sociëteit, waren van gevoelen, dat de vrede, ook met opoffering van een weinigje gezag, moest hersteld worden. Derhalve, omdat het niet te verwachten is, dat de partijen uit eigen beweging in het voorstel treden zullen, is een pauselijk besluit noodig, waardoor, na wijziging van hetgeen gewijzigd worden moet, de partijen tot iets dergelijks verplicht worden. Ik twijfel niet of de wereldlijke geestelijkheid zal van haar kant gehoorzamen; want ik heb bevonden, dat de meesten hunner vredesgezind zijn. Wat de gehoorzaamheid der ordesgeestelijken belangt, ik koester daarvan een goed betrouwen, omdat zij door de belofte van gehoorzaamheid gebonden zijn. Ziedaar mijn en anderer gevoelen, dat ik uwe doorl. hoogw. op aanvraag toezend.

Er blijft mij nog over te handelen over die artikelen, welke de overste der vaders jezuiëten geprezen had, en die ik hier onder letter B bijvoeg. Het eerste artikel was tusschen

hem en mij aldus geformuleerd: „Die plaatsen zullen aan de ordesgeestelijken verblijven, welke krachtens concordaat of door toestemming van den pauselijken vicaris door hen bezeten worden met machtiging om herderlijke bedieningen te verrichten ter plaatse, waar zij die nu uitoefenen”, enz. Nadat aldus overeengekomen was, zeide ik, de artikelen te zullen meedeelen aan de wereldgeestelijken, en er naar te zullen trachten, dat het eerste artikel zonder eenige beperking aangenomen werd. Voordat de artikelen van den pauselijken vicaris genoegzaam bekend geworden waren, bracht de overste der vaders jezuïeten den vicarius een bezoek, waarbij ik tegenwoordig was, en begeerde, dat bij het eerste artikel uitdrukkelijk zou aangegeven worden, de toestemming om herderlijke bedieningen te verrichten op plaatsen, waar die door de vaders der sociëteit niet bezeten wordt, en als dit niet geschiedde, verklaarde hij terug te treden. Ofschoon hij hierdoor in strijd kwam met hetgeen overeengekomen was, zweeg ik echter in het bijzijn van den vicaris, maar toen ik daarna een afzonderlijk onderhoud met hem had, maakte ik hem aan de overeenkomst indachtig. Toen hield hij zich, als wist hij van niets. Ik beloofde, dat ik de toestemming van den vicaris om het artikel te wijzigen zou zien te verkrijgen. Hij zeide dit niet te verlangen. Ik vroeg, wat hij om vredeswille dan meer wenschte, waarop hij antwoordde, dat de concordaten voldoende waren en dat hij niet wederom een verdrag wilde maken.

Deze manier van handelen beviel geenszins aan andere paters-jezuïeten. Zij keuren de artikelen, zooals ze daar liggen, goed, en de vicaris van Utrecht had er ook niet op tegen. Wanneer dus de heilige vader deze artikelen, daar latende die, welke onder letter A. opgegeven worden, in zijn decreet inlascht, zou ik denken, dat ze zonder veel bezwaar aangenomen worden. Oordeel ik echter goed, dan zal het tweede artikel opnieuw aanleiding tot verwikkeling geven, en daarom ben ik van meening dat het voorstel A. de voorkeur verdient. Dit laat ik evenwel aan het oordeel van uwe doorl. hoogw.

Doorl. en Hoogw. Heer.

Uw onderd. dien.

P. v. WALENBURCH.

Dusseldorp, 24 Dec. 1643.

Als derhalve ROVENIUS aan het einde van zijn verslag van 1643 zich beklagt over de jezuiteten, had hij, volgens getuigenis zelf van dezen bisschop, daartoe reden.

In 1646 zond ROVENIUS andermaal eene beschrijving, waarin hij o. a. zegt: „het is nu al het 32ste jaar, dat ik zucht onder den last van het pauselijk vicariaat.” Zulke uitdrukkingen zijn dierbaar. Zij geven den man te kennen, die wenscht ontbonden en met Christus te zijn. Niets hechtte hem meer aan de wereld, die hem zeer veel bitterheden bezorgd had. Toen zijn proosdij te Oldenzaal hem ontnomen was, schreef hij: „voor den korten tijd, dien ik nog te leven heb, zal mijne armoë mij genoeg zijn; overvloed zoek ik niet.” De laatste jaren zwierf hij nu hier, dan ginds, meestentijds in ziekelijken toestand. Den werkzamen man, „nu een zeventig-jarigen en afgemat”, zooals hij zegt, viel het moeielijk zijne zware taak te volbrengen en in het verslag van 1646 smeekt hij den paus, of DE LA TORRE hem mocht helpen in de bisschoppelijke bedieningen. Toen deze den 19 Mei 1647 tot bisschop gewijd zou worden, beloofde ROVENIUS, als zijn toestand het gedoogde, met MARIUS en BALDUINUS CATS, daarbij tegenwoordig te zullen zijn. DE LA TORRE zou met WACHTELAER naar Deventer vooruitgaan om gezamenlijk de reis te vervolgen.

Op zijn ouden dag werd hij door sommige jonge geestelijken grievend behandeld. Onverholen spraken zij het uit, dat ze om den ouden man niets gaven en het hielden met den jongen bisschop DE LA TORRE. Ach, hoe zal zijn hart uitgegaan zijn naar de heilige stad, langs welker straten niets dan Halleluja klinkt, toen hij den 25 Sept. 1650 schrijven moest: „mijne zwakheid laat mij niet toe te werken.” En toch weigerde hij den arbeid niet, als geoordeeld werd, dat hij nog nuttig wezen kon. Hooren wij hem zelven in zijn laatste verslag uit het jaar 1650 zijn hart uitstorten voor den heiligen vader:

Heilige vader!

Wederom kom ik mij in alle nederigheid neêrwerpen aan de voeten van uwe heiligheid en uw vaderlijken zegen begeerig verzoeken; mij en de mijnen aanbevelen in de bescherming

van den heiligen stoel, en rekenschap geven van mijn bestuur in de vier laatste jaren.

Het is nu al zes-en-dertig jaar, dat ik op bevel van den heiligen stoel het ambt van pauselijk vicaris bekleed in de vereenigde Nederlandsche provinciën; later is de titel van aartsbisschop van Filippi daaraan toegevoegd, opdat ik met meerder gezag de mij toevertrouwde bediening zou kunnen volbrengen. Ik heb getracht dit te doen nu reeds negen-en-twintig jaar, zooveel de vervolgingen het gedoogden. Thans beginnen door ouderdom en menigvuldigen arbeid langzamerhand de krachten te kort te schieten. Uwe heiligheid heeft mij welwillend een coadjutor toegestaan, welke op den titel van aartsbisschop van Efese, den 19 Mei 1647 op bevel van den heiligen stoel door den bisschop van Heriton te Munster, waarbij ik assisteerde, gewijd is. Ik verheug mij ten zeerste over zijn vlijt en zijne bekwaamheid, waardoor hij mij tot verlichting is. Zooveel mijne krachten evenwel toelaten en de vervolging gedooft, volbreng ik mijne bediening, trachtende den vrede en de eendracht tusschen de wereld- en ordesgeestelijken en alle geloovigen te bestendigen en in behoorlijke ondergeschiktheid te bewaren, ofschoon er van tijd tot tijd niet geringe moeielijkheid tusschenkomt met sommigen, die van elders komen, en met de monniken, die de concordaten en de orde, zooals een door den heiligen stoel bepaald is, niet zelden verstoren en die onder voorwendsel van vrijheden en bijzondere machtiging, (die ze echter weigeren te vertoonen en dikwerf ook niet bezitten) niemand helpen en velen tot aanstoot zijn, wanneer zij zich op eigen gezag indringen, de pastoors niet erkennen, ja zelfs gehoorzaamheid weigeren aan hunne eigene oversten; en omdat zij zien, dat wij in deze streken de noodzakelijke tucht niet kunnen toepassen en geestelijke straffen door hen niet geteld worden, moeten wij veel door de vingers zien ten einde de ergenis niet te vermeerderen. Wij hopen echter, dat door het gezag van den heiligen stoel een of ander middel aangewend worde, opdat zij zich meer voegen naar de voorschriften van den pauselijken vicaris. Ik wil uwe heiligheid, die reeds genoeg bezwaard is door den last der zaken van geheel een wereld, niet lastig vallen met verschillende klachten. Ik zal derhalve overgaan tot eene korte mededeeling

van hetgeen in de vier laatste jaren met betrekking tot den staat van den katholieken godsdienst in Holland en de vereenigde provinciën voorgevallen is, daarlatende hetgeen bij andere gelegenheden breeder verbaald is.

Voorreest dan wat mijn persoon betreft; ofschoon ik, uit oorzake van vervolging mijns persoons, zooals ik reeds eenige jaren ondervind, en van mijne veroordeeling, niet aan alles heb kunnen voldoen, zóó als ik wel wenschte, heb ik mijne tegenwoordigheid niet onttrokken. De voornaamste plaatsen van de diocesen Utrecht en Haarlem heb ik jaarlijks bezocht en, waar ik niet komen kon, laten bezoeken door den coadjutor en door de vicarissen van Haarlem en Utrecht. Ik heb getracht het schriftelijk af te doen, als er moeielijkheden gerezen waren. De opengevallene plaatsen heb ik voorzien van pastoors en medewerkers. Geschikte personen verschaften ons de seminariën van Keulen en van Leuven, in ieder waarvan ongeveer veertig studenten tot hunne zending opgeleid en in deze moeielijke tijden met groote kosten onderhouden worden. De monniken brengen daarvoor niets bij. Jaarlijks worden de seminariën bezocht, nu door mij, dan door vicarissen, daartoe van onzentwege gemachtigd, zoodat ze zelfs in deze oorlogzuchtige tijden in bloei verkeerden.

Ik heb ongeveer 120 miskelken en 90 draagbare altaren gewijd, behalve die door onzen coadjutor gewijd werden. Meer dan 19000 personen heb ik gevormd. Aan 112 heb ik de groote wijdingen en het priesterschap bediend; aan 67 de tonsuur en kleine wijdingen. De meesten hunner heb ik geholpen te Leuven en in Brabant, toen ik mij verleden zomer, bij gelegenheid van den nog al ongerechten vrede tusschen de Staten van Holland en den koning van Spanje, voor eenige weken derwaarts begeven had. De aartsbisschop van Mechelen had mij toestemming gegeven. Ieder jaar op Witten-Donderdag wijdde ik plechtiglijk in tegenwoordigheid van verscheidene priesters het Chrisma en de heilige oliën, hetzij in Utrecht, hetzij in Holland. Ik heb gezorgd, dat ze door de aartspriesters in de verschillende diocesen uitgedeeld werden. Ofschoon ik mij om de vervolging, waaraan mijn persoon blootstaat, dikwerf schuilhouden moest en van woonsteê veranderen, heb ik zooveel

mogelijk op zon- en feestdagen voor velen of voor weinigen gepreekt en mij ook beziggehouden met biechthooren, wanneer mijne gezondheid het toeliet. Want in den aanvang van 1648 ben ik over de drie maanden ziek geweest, en na het ontvangen der laatste sacramenten heb ik het moeten nalaten. Naderhand echter, toen er na het ontvangen van het sacrament des oliesels door Gods goedheid eene plotselinge ommekeer ten goede plaats greep, ben ik weder begonnen met mijne gewone werkzaamheden en oefeningen, die ik, ofschoon zwak naar het lichaam en bezwaard door den ouden dag, tracht vol te houden. Ik bid evenwel dat ik, met goedvinden en onder den zegen van uwe heiligheid (ik gevoel toch dat ik ternauwernood nog aan mijne verplichtingen voldoe) voortaan de zwaarste lasten aan mijnen coadjutor moge opdragen, om mij voor te bereiden voor mijne naderende ontbinding, die mischien spoedig op handen is.

Wat het aantal priesters, die met ons in deze provinciën medewerken, betreft, ik meen, dat het naar de 400 loopt, wat pastoors en wereldpriesters aangaat, en van de monniken, deels toegelaten deels ingedrongen, naar de 150, waarvan 70 jezuiëten, 27 dominicanen, 26 minorieten, 7 of 8 capucijnen, 11 augustinianen, 4 carmeliëten, 5 benedictijnen, één bogardus.

Sommige minorieten, één te Utrecht en twee of drie in Friesland, verkondigen luide, dat zij niet gebonden zijn door de concordaten en niet staan onder het gezag van den pauselijken vicaris, maar wegens hunne privilegiën overal mogen preeken en biechthooren, dat het voldoende is, dat zij toegelaten zijn en gezonden worden door hun generaal. Hetzelfde zeggen eenige carmeliëten te Utrecht en elders. Alle orde verstorende doen zij, wat hun behaagt, niet zonder aan velen ergeris te geven, en ofschoon ze door den nuntius zelven gewaarschuwd en bestraft werden, bekommeren zij zich daarom geenszins. Ik zie geen verbetering dan wanneer aan allen door uwe heiligheid bevolen wordt, dat zij zich voegen naar de concordaten en zonder toestemming van den pauselijken vicaris geen plaatsen mogen innemen of op eenigerlei wijze de orde verstoren. Het troost ons nochtans te mogen zien, dat, ondanks alle beroerten en vervolgingen, het aantal katholieken

aanzienlijk toeneemt, zoo in steden als in dorpen, inzonderheid in Holland, en dat er in sommige dorpen weinig protestanten meer zijn, waarom de predikanten de overheid aansporen om de katholieken vinniger te vervolgen. Het zou te lang zijn, als ik ging meêdeelen, hoe menigmaal en hoezeer onze bijeenkomsten verstoord werden. Sommige priesters zijn gevat, in boete geslagen, tot ballingschap veroordeeld. Dit is ook overkomen aan leeken, in wier huizen de katholieken vergaderden. Wij hopen ook niet op groote verbetering door dien met den Spaanschen koning gesloten vrede, maar vreezen voor erger, nu de protestanten zich beroemen, dat zij voor de wettige heeren van Holland en de vereenigde provinciën erkend worden. De vervolging der katholieken is dan ook in vele plaatsen van Zeeland, maar vooral van Overijssel en Friesland, toegenomen (1); en de vromen zuchten, dat zij door hun wettigen vorst verlaten en prijsgegeven zijn aan de ketters. In sommige plaatsen van Holland en te Amsterdam, te Rotterdam en elders, handelt men wel wat menschelijker, maar over het algemeen drukt men de katholieken meer, zoodat in plaatsen, waar tot dus ver de uitoefening van den katholieken godsdienst toegelaten werd, zooals te Lingen, te Kampen en te Maastricht, thans de priesters verdreven, de kerken afgenomen, de altaren omvergehaald, de kerkgoederen en preuven (2) ontnomen worden, terwijl de ongelukkige onderdanen te vergeefs hunne stem verheffen, dat de kerken door protestantsche predikanten in bezit genomen worden. Op andere plaatsen moest de oogluiking en de vrijheid van godsdienstoefening duur gekocht worden, en terwijl joden, mahomedanen, en andere secten vrijelijk hunne vergaderingen houden, wordt dit enkel den katholieken geweigerd. Toch houden wij stand, en naarmate wij meer vervolgd worden, nemen wij door Gods genade toe in aantal, en zooals te hopen is, ook in verdiensten. Ik geloof, dat er in de vereenigde provinciën gemakkelijk 300000 katholieken gevonden worden. Het aantal gedoopten en getrouwen heb ik, uit hoofde van de vervolging, die ik te lijden heb, niet met nauwkeurigheid kunnen te weten

(1) Zie de plakkaaten van 1650.

(2) Preuven, d. i. onderhoud uit een gesticht van liefdadigheid.

komen, en weinige ordesgeestelijken geven het aantal of de namen der gedoopten op, ofschoon ze door de concordaten daartoe verplicht zijn. Voor zoover als ik kan opmaken uit de gegevens, blijkt het, dat de jezuiëten met de andere monniken in de laatste vier jaren 3000 personen gedoopt hebben. Driemaal zooveel zijn zonder twijfel door de pastoors en wereldgeestelijken gedoopt en eenige duizenden getrouwd. Wij betreuren het, dat, niettegenstaande ons dikwerf herhaald verbod, de monniken zoo lichtvaardig katholieken met protestanten in het huwelijk verbinden. Wij voorzien daaruit, dat langzamerhand eenige aanzienlijke familiën zullen afvallen van het katholiek geloof, of om den wille van bevordering tot sommige betrekkingen de protestantsche kerken bezoeken. Het aantal bekeerlingen is ondertusschen niet gering, dank zij Gods genade en der priesteren vlijt en naarstigheid.

Nu zou ik moeten komen tot eene meer in bijzonderheden afdalende beschrijving der plaatsen van elke diocese, alsmede wie, waar, en met welke vrucht ze arbeiden, maar omdat ik dit in mijn laatste verslag en in reeds vroeger ingeleverden vrij nauwkeurig gedaan heb en er sedert geen groote verandering voorgevallen is, zal ik ditmaal uwe heiligheid niet door mijne langdradigheid moeielijk zijn, noch er klachten bijvoegen over de onbehoorlijke manier van handelen van sommige monniken, over welke door mijn coadjutor het een en ander geschreven is aan de „congregatie tot voortplanting des geloofs.”

Mij blijft slechts overig, mij en de mijnen aan te bevelen in de zorg van uwe heiligheid, wier voeten ik in alle nederigheid kus, nogmaals biddende, dat uwe heiligheid, mijne zwakheid te gemoetkomende, mij goedgunstiglijk gelieve te ontheffen van den last van het pauselijk vicariaat, opdat ik voortaan dit pak aan mijnen coadjutor kunne opdragen. Ik weiger nochtans den arbeid niet, als uwe heiligheid anders oordeelt. Ik zal God bidden, dat Hij uwe heiligheid verleene wat nuttig en ter zaligheid dienstig is en haar lang beware voor zijne kerk. Ik zal altijd blijven van uwe heiligheid,

enz. enz.

FILIPPUS, enz.

Zoo schreef de waardige man uit de abdij te Voorst bij

Brussel, waarheen hij zich in 1649 begeven had om in stilte het vijftigjarig jubilé te vieren van zijne priesterlijke bediening. Zijn „kom Heere, Jezus!" werd weldra vervuld. Nog één jaar ging hij gebukt onder den last des ouderdoms om door ons den 10 Oct. 1651 te doen vieren als den dag van zijn geboorte in het Godsrijk. Doch zijn overgang in die geestenwereld ging voor hem vergezeld van nog veel smart en pijn. Met geduld, in den geest van boetvaardigheid verdroeg hij den uitgang zijner ziel in die wereld, waar ze aanschouwen mocht hetgeen haar door de christelijke hope reeds hier ontvonkt, gesteund, zalig gemaakt had, te weten haar God en Zaligmaker Jezus Christus. Getrouw aan Zijne zinspreuk: *Cruce et manu*, was ROVENIUS een man des gebeds en des arbeids, een goede en getrouwe knecht. In stilte werd zijn lichaam begraven in het huis van de jonkvrouw, waar hij in het leven zijne schuilplaats gevonden had.

Het volgende jaar leed de katholieke kerk een ander verlies door het afsterven van LEONARDUS MARIUS, die den 18 Oct. 1652 nog in de kracht des levens werd weggenomen, terwijl een jaar daarna, den 12 Oct. 1653 een niet minder verdienstelijk geestelijke haar ontviel in JOHANNES WACHTELAER.

Zij rusten in vrede!

Eerdat wij ons gaan bezighouden met den opvolger van ROVENIUS, willen wij met een paar woorden gewag maken van verschillende pogingen door gezanten van andere hoven in het werk gesteld bij de Ed. Gr. Mog. Staten dezer provinciën ten gunste der katholieken.

Nadat den 9 April 1609 tusschen den koning van Spanje en de Vereenigde Nederlanden het twaalf-jarig bestand gesloten was, werd door den Spaanschen ambassadeur uit naam van zijn vorst aan de Staten het verzoek gedaan om ten opzichte van hunne katholieke onderdanen wat milder zich te betoonen, minstens hen oogluikend te gedoogen, als de Staten niet besluiten konden hen wettelijk te machtigen om God te dienen, zooals zij onderwezen waren. Schriftelijk diende de ambassadeur dit verzoek bij de Staten in, met de bede om het niet bevooroordeeld te weigeren, maar om in den geest van zacht-

moedigheid het te lezen en de redenen te overwegen. De ambassadeur wees op het groot getal katholieken, die, zoo lang de oorlog duurde, de lasten en bezwaren verdragen hebben zonder te klagen, in de hoop dat, als de oorlog geeindigd ware, zij ook genieten zouden van de vrijheid.

Veel verandering kwam er in den toestand niet; integendeel het houden van en het zich laten vinden in de „conventiulen” werd op nieuw in 1610 „scherpelijk” verboden op „poene van arbitrale correctie,” want de Heeren zagen om des volks wille in zulke conventiulen (bijeenkomsten) superstitiën tegen Gods heilig Woord, oefening van kennelijke ergernis of invoering van pauselijke hiërarchie, en omdat onlangs door wettige informatie ondekt was, dat de pausgezinden, zich niet vergenoegende met de goedertierene verdraagzaamheid der Hoog Mogende Staten, zijn „uitgeborsten” tot nooit vóór deze dagen hier te lande bekende vermetenheden en excessen, oordeelde de vergadering na nieuwe deliberatie, dat daartegen spoedig moest voorzien worden, dewijl het regelrecht ging tegen den welstand der ware Gereformeerde Christelijke Religie, weshalve de Heeren resolveerden om met ten eersten zoodanige plakkatens te doen émanceren, als noodzakelijk mochten blijken. Welke politieke redenen aan deze resolutie ten grondslag lagen, laten wij aan anderen te onderzoeken; wij voor ons danken God, dat wij leven onder eene goedertierener regeering.

JACOBUS DE LA TORRE. ZACHARIAS DE METZ.

1640—1661.

1656—1661.

Van den opvolger van den vicarius apostolicus ROVENIUS is alreeds met enkele woorden gewag gemaakt. Wij achten het hier de plaats om aangaande dien opvolger JACOBUS DE LA TORRE, het een en ander meê te deelen, ontleend aan zeker levensbericht, of beter gezegd misschien verdedigings-schrift, na het gebeurde te Zijdedwind.

Jonkheer JACOB DE LA TORRE is geboren en opgevoed te 's Gravenhage. Zijn vader, geboren te Brussel, ontving zijne opvoeding ten huize van zijn moeders broeder, jhr. FRANS DE COCK van Opijnen. De familie DE LA TORRE was afkomstig uit Brugge. JACOB's moeder, geboren te Culemborg, waar haar vader drossaard was, werd als bloedverwant erkend van de graven van Culemborg.

Uit dit huwelijk werden, voor zoover ons bekend is, geboren ééne dochter en één zoon, de bovengenoemde JACOB. Deze laatste ontving zijne voorbereidende opleiding deels te Leiden, deels te Utrecht. Tot voltooiing zijner studiën begaf hij zich naar Frankrijk, en dit met opzet, opdat hij later hier te lande zou worden toegelaten. Te Nantes promoveerde hij als magister artium; te Tours werd hij subdiaken gewijd, te Mons diaken en priester; te Angers behaalde hij zijn graad als licentiaat in de rechten.

Uit Frankrijk weêrgekeerd, gaf hij zich te 's Gravenhage bij den magistraat als wereldlijk priester aan en woonde in bij zijne moeder.

Op bladzijde 162 dezer *Bijdragen* is reeds verhaald, dat ROVENIUS met het oog op zijne wankelende gezondheid te Rome een coadjutor verzocht had, op welk verzoek geantwoord werd, dat men moest omzien naar een geschikt persoon. Den 6^{den} Mei 1637 werd in eene vergadering een zestal mannen voorgesteld, uit welke aan ROVENIUS de keuze gelaten werd. Diens oog viel op JACOB DE LA TORRE. Welke redenen ROVENIUS bewogen om dezen jeugdigen man bij den paus voor te dragen, valt niet gemakkelijk te zeggen. Waarschijnlijk besloot hij hiertoe in de hoop, dat DE LA TORRE als edelman welgevallig (*persona grata*) zou zijn zóó te Rome als te Brussel. Want dat DE LA TORRE, wat geestesgaven betreft, zoo bijzonder zou hebben uitgemunt, daarvan is ons niet gebleken. Wij ontvingen van hem den indruk als van een welwillend man, vol van courtoisie (hoffelijkheid), zooals hij het ergens noemt, niet afkeerig van eenige onderscheiding, en niet opgewassen tegen de slimheden der Romeinen.

22 Sept. 1638 verlieten de door de Hollandsche geestelijkheid naar Rome afgevaardigden de haven van Vlissingen.

A. v. BRIENEN heeft een dagboek gehouden van deze reis, hetwelk zich in het archief bevindt, terwijl de brieven van HENDRIK VAN DALENBURCH, (schuilnaam van DE LA TORRE) aan CATS, ROVENIUS en anderen, ons van de onderhandelingen te Rome op de hoogte houden. Dat dagboek is zeer vermakelijk somtijds, doch wij zullen ons van meedeelingen daaruit onthouden.

22 November trok het gezelschap de stad Rome binnen, en nam zijn intrek in de herberg „Spada”, waar ze acht dagen vertoefden en „slecht getracteerd werden” zegt v. BRIENEN. Ze huurden dus eene kleine woning en begonnen hunne eigen huishouding, want „eygen haert is veel waert”.

Eenige bijzonderheden over de gevoerde onderhandelingen zijn reeds bekend. Iets voegen wij op deze plaats daaraan toe. De bijeenkomsten der congregatie, aan welke de behandeling der zaken, Holland betreffende, was toevertrouwd, werden telkens uitgesteld, door ziekte nu van dezen, dan van genen kardinaal. De monniken ook stelden alles in het werk om de zaak op de lange baan te schuiven. Zie hier wat DE LA TORRE aan CATS schrijft 11 Juni 1639: „de minorieten, waaronder met name pater TILENS, provinciaal van Brabant, welke herwaarts gekomen zijn tot bijwoning van de algemeene kapittelvergadering hunner orde, zijn begonnen klachten en aantijgingen tegen onze geestelijkheid in te brengen, allerlei onwaarheden en leugens te verspreiden: o. a. dat wij de leden hunner orde nog meer vervolgden dan de ketters, dat wij flauw zijn en traag, zij daarentegen ijverig en getrouw; dat wij ter wille van tijdelijke goederen de vervolgingen ontvluchten, zij evenwel met waakzame zorgvuldigheid en volharding de schapen bijblijven, zooals bleek in den pesttijd, toen de onzen hen ontweken,” enz.

27 Augustus schrijft DE LA TORRE wederom: „vinniger oorlog voeren de jezùieten, welke met zeer veel leugens en lasteringen afgaan op onze geestelijkheid, vooral op den hoogeerw. heer DALENUS (ROVENIUS), op diens boek over de zending, op SASBOLDUS zal. gedacht., op MARIUS, ja zelfs de Heeren EBBEN en WOLFF niet ontzien, zoodat niet slechts adderen-, maar waarlijk duivelenvergif onder hunne tong en in hunne pen is.”

v. BRIENEN schreef, 9 Juli, dat kardinaal DE BALNEO hem gezegd had: „uwe zaken zijn niet zoo ingewikkeld, dat ze niet lichtelijk in eene enkele vergadering, ja in tijdsverloop van één uur afgehandeld kunnen worden.” Ondertusschen liet die behandeling op zich wachten en joeg men de geestelijkheid op groote uitgaven. Eerst den 30 Sept. 1639 werd de zaak beslist, en JACOB DE LA TORRE aangewezen als coadjutor, den 24 Aug. 1640. Op verzoek der congregatie zond DE LA TORRE in Juli 1642 een antwoord op eenige vragen. De congregatie nl. verlangde te vernemen, hoe de katholieken in het algemeen, en de geestelijkheid zoo wereldlijke als ordelijke in het bijzonder, door de overheden beschouwd werden. Van dit antwoord berusten twee exemplaren in ons archief. DE LA TORRE zegt daarin van de katholieken, dat het hun vrijstaat over den godsdienst meeningen te hebben, zooals zij willen, maar dat de godsdienstoefening hun moeielijk gemaakt wordt door dreigende plakkaten. Aan de geestelijken, vooral aan hen, die zich sedert 1622 bij den magistraat aangegeven hadden, en hier geboren waren, werd het vrijelijk toegestaan te wonen en omgang te houden met een ieder. Ofschoon vergaderingen verboden waren, werden ze toch in stilte gehouden. In Utrecht, Amsterdam en andere plaatsen van Holland geschieden de heilige diensten met gezang en orgelspel. Aan van elders komende priesters werd het verblijven zeer zelden toegestaan, vooral niet den jezuïeten. De reden hiervan lag hoofdzakelijk in de inzameling van geld en het uitvoeren daarvan naar buiten. Wanneer de monniken besloten om in plaats van de geloovigen uit te kleeden hen naar vermogen te steunen, zouden er minder afdwalen. Die monniken kwamen herwaarts, in de meening, dat zij hier bijzonder zouden werkzaam zijn, maar ook dikwijls uit tegenzin in het klooster en vooruitzicht op vrijheid. Wereld- en ordesgeestelijken waren elkander menigmaal tot last, dewijl zij zich niet genoeg voegden naar den wil van den vicarius. Over ROVENIUS sprekende zegt hij o. a.: „hij is als een getrouw herder zijne kudde met vaderlijke liefde nabij en waakt er over met zonderlinge zorgvuldigheid, onder zich hebbende twee uitstekende provicarissen, die de zorg voor de provinciën onder elkaâr verdeelen en de opengevallene plaatsen voor-

zien van geschikte arbeiders uit onze seminariën te Keulen en Leuven.

Overigens blijkt niet veel van DE LA TORRE's werkzaamheid voor het algemeen. Wij vinden uit dezen tijd van hem vermeld, dat door de gravin VAN VECHLEN en eenige andere aanzienlijke dames zijne tusschenkomst verzocht werd ten einde van den paus een gunst te verkrijgen voor zekere gravin VAN SRYRUM, rakende het vorstelijk stift FREECKENHORST in Westphalen, welke gunst toegestaan werd. „Door die occasie,” zegt het verhaal waarvan wij in den aanvang gewaagden, „van veel te moeten correspondeeren met den nuntius en de kardinalen, en omdat DE LA TORRE door aanporren van den nuntius en van STEVEN VAN DER GOES 1) de print van zijne heiligheid hier te lande had laten snijden, is het gebeurd, dat de paus hem vereerd heeft met den titel van Aartsbisschop van Efeze.”

In zijn verslag van 1646 verzoekt ROVENIUS den paus, dat de aangewezen coadjutor hem de behulpzame hand zou mogen bieden in de bisschoppelijke bedieningen, weshalve op pauselijk bevel van 9 Nov. DE LA TORRE te Munster den 19 Mei 1647 gewijd werd tot aartsbisschop door den nuntius FABIVS CHIGI, geassisteerd door ROVENIUS, en andere Hollandsche geestelijken, als: B. CATS, „deken van het Haarlemsche kathedraal-kapittel” zooals geschreven staat in het proces-verbaal dezer wijding. Na zijne wijding heeft DE LA TORRE zich in zijne kwaliteit als aartsbisschop van Efeze bij den magistraat te 's Hage aangegeven en is hij als zoodanig ingeschreven.

Niet lang heeft hij zijne bediening hier te lande mogen waarnemen, want twee jaar later werd hij door besluit der Staten van Noord-Holland verbannen. Aanleiding hiertoe gaf het bedienen van het sacrament des vormsels in zeker dorp, nabij Alkmaar. Een bisschop te zien in deze streek was iets ongewoons, weshalve een talrijke menigte samenstroomde, niet alleen van katholieken maar ook van andersgezinden. Volgens verhaal der laatsten zouden er ongeveer twee duizend personen tegenwoordig geweest zijn, zou men zich verzet hebben tegen

1) STEVEN V. D. GOES, een Nederlander en eerste kamerdienaar van kardinaal PAMPHILIO, later paus.

de overheid, en oproerige kreten hebben aangeheven, zou DE LA TORRE deze samenkomst uitgelokt hebben, en er gewapend tegenwoordig zijn geweest met een aantal „papen”; in het kort, dit verhaal maakt den indruk van een proces-verbaal te zijn van een dorps-burgemeester, die den H. M. H. Staten wil doen opmerken, hoezeer hij waakt voor de behoudenis van het vaderland en van de zuivere religie.

Dat er veel volks te zamen was kan wel zijn, maar was niet de schuld des bisschops. Hij had onderweg meermalen tot voorzichtigheid aangeraden. Dat de dorps-schout door zijn onverstandig optreden tegenover de talrijke katholieken, die onder den indruk der plechtigheid waren, verzet te voorschijn riep; dat DE LA TORRE reeds zich verwijderd had, toen de overheid optrad; dat de bisschop de oproerige kreten, die door sommigen aangeheven werden, ten hoogste afkeurde; dat niet hij gewapend verscheen, maar het paard, waarop hij zich haastig zocht te verwijderen, toevallig twee pistolen in den holster droeg, dit alles en meer nog behandelt het verdedigingschrift, waarvan wij in den aanvang melding maakten.

Nog berust in ons archief van deze zaak een ander verhaal, waaraan we het volgende ontleenen, wat de bestraffing der katholieken te Zijdewind op 10 October betreft. Zondag 9 October had de gemeente Nieuwe-Niedorp de eer nachtverblijf te mogen verleen en aan de Heeren Gecommitteerde Raden. 's Maandags morgen kwamen uit Alkmaar twee kagen aan met een dertigtal soldeniers, 20 uit Alkmaar en 10 uit Hoorn, benevens een 25 timmerlieden met allerlei gereedschap. Te 7 uur gekomen ter plaatse, waar de troebelen voorgevallen waren, gaven de heeren last om het huisraad uit het huis te halen en het kerkje met den grond gelijk te maken. KLAAS ALBERTS, wiens eigendom het was, bad zeer om de losse goederen, ornamenten, beelden, enz te mogen behouden, maar alles werd verscheept naar Hoorn. Kozijnen en deuren werden zóó gehavend, dat ze slechts voor brandhout geschikt waren. De heeren bespoedigden het werk door het stukslaan der ruiten met hunne rottingen 's Middags te 2 uur, zegt het verhaal, „ist al geraseert geweest”, en na met een salvo der geweren den lande kond gedaan te hebben van het volbrachte werk rukten

onze soldeniers in. Vier heeren bezochten nog in gezelschap van den schout en onder geleide van 6 à 7 soldaten verschillende huizen. Zoo o. a. het kerkje van mijnheer BAVO, (waar al het aanwezige van schilderijen, beelden en ornamenten opgeschreven werd) en eenige woningen, die op dezen oogeblik ontruimd waren, maar waar anders een 30 klopjes woonden.

Plechtstatig wandelden de heeren hierna terug naar Nieuw-dorp. Des anderen daags kwam de schout met zijn dienaar en nog enkelen uit Alkmaar wederom aan het huis van mijnheer BAVO, en deed alle kerkgoederen verschepen naar Hoorn.

Den 15 moest KLAAS ALBERTS voor de Heeren van het gerecht compareeren, die aan het adres van bisschop DE LA TORRE woorden richtten, welke niet malsch waren en die zeer ernstig spraken over dien toeloop van duizende personen, doch KLAAS bewees den Heeren uit de ruimte der kerk, 56 voet lang en 46 breed, dat op die duizenden wel wat afgedongen kon worden.

DE LA TORRE zelf werd verbannen, zooals wij zeiden, en zijne goederen werden verbeurd verklaard. Hij begaf zich derhalve naar Brussel, waar de edelman met zijn hoffelijkheid en deftige manieren zich beter thuis gevoelde dan in Noord-Nederland, waar hij zich zou hebben moeten schuil houden.

Nauwelijks had ROVENIUS de oogen gesloten en was DE LA TORRE zijn opvolger geworden of deze deed iets, wat de eerste met zooveel inspanning had zoeken te voorkomen, de vermeerdering namelijk der paters jezuieten. In 1652 stond DE LA TORRE hun verscheidene staties toe behalve die door de verdragpunten waren aangewezen. Tegen deze schending der concordaten kwam de geestelijkheid met kracht op, terwijl natuurlijk de paters hunne aanspraken handhaafden. De hierover ontstane twist noodzaakte DE LA TORRE om in 1655 de reis naar Rome te aanvaarden. Voordat wij hem derwaarts vergezellen, mogen eenige bijzonderheden uit dezen tijd volgen.

Er heeft plan bestaan om het seminarie te Keulen over te plaatsen naar Leuven, zooals uit een brief van P. PURMERENT aan ZEGGER STEVENS dato 13 Juli 1652 blijkt. Hij zegt, „terwijl ik bij VAN BRIENEN was, hoorde ik wat nieuws. Hij

las een brief van OVEZANDIUS (DE LA TORRE) voor, waarin deze te kennen geeft, dat er nu eene geschikte gelegenheid was om te Leuven een huis te koopen, waarin de studenten konden worden overgebracht." TORRE en WACHTELAAR waren zeer voor het plan; PURMERENT, die provisor van het college was, echter niet; door zijn toedoen rekte het seminarie te Keulen nog eenige jaren het leven. Den 6 December van ditzelfde jaar schreef hij aan denzelfden ZEGER: „de zaak der overvoering is mijns oordeels doodgebloed, en zal in onzen tijd waarschijnlijk niet meer te berde gebracht worden, en in geval ik later pogingen in deze richting bespeur, zal ik het niet minder zoeken te beletten."

Waarschijnlijk had men wijzer gehandeld met dit seminarie reeds nu te verleggen, maar P. PURMERENT kreeg zijn zin; DE LA TORRE was buiten het land; WACHTELAAR was oud; SCHADE en VAN BRIENEN hielden niet van nieuwigheden; ook zouden er kosten gemaakt moeten worden, het gevolg in één woord was: dat het scheepje zeilde in het oude sop, ofschoon de bakens al lang verzet waren.

Op verzoek van kardinaal CHIGIUS leverde DE LA TORRE in 1653 eene beschrijving aangaande het getal der monniken van elke orde, wie hun macht verleende, wie bij sterfgeval in de vacature voorzag, enz. Drie exemplaren daarvan berusten in ons archief. Daaruit ontleenen wij het volgende. Ziehier zijn plan: „terwijl hij kortelijk de constitutie der kerk onder het aartsbisdom van Utrecht en de vijf medehoorige diocesen beschrijven zal, wil hij eerst handelen over de wereldgeestelijkheid, vervolgens over de zendelingen uit verschillende orden.

De wereldgeestelijkheid is in alle opzichten den VICARIUS en zijnen provicarissen ondergeschikt. Het aantal bedraagt ongeveer 400 priesters. Van die provicarissen was voor de diocees Utrecht J. WACHTELAAR de eerste, welke tot zijne medehelpers had J. PUTKAMER en A. v. BRIENEN.

Verder waren er aartspriesters te Gouda, Dordrecht, den Haag, Leiden, Delft, welke laatste, J. SCHADE, door DE LA TORRE als proost benoemd was.

De Haarlemmers hebben nog hun kathedraal kapittel.

In de plaats van den overleden L. MARIUS was als proost aangesteld B. CATS, die ook zijn provicaris van Haarlem was. Aarts priesters waren er in Kennemerland, Amsterdam, Alkmaar, Hoorn.

Het bestuur over de Middelburger diocces had DE LA TORRE aan zich gehouden, omdat ze dichter bij zijne residentie was. De aarts priester te Goes voerde de correspondentie.

Over Leeuwarden, Deventer en Groningen was VOLKER VAN HERKINGHE provicaris, die, ofschoon hoog bejaard, zeer waakzaam was. In Leeuwarden stond een aarts priester en een andere te Lingen. Behalve in de twee seminariën studeerden nog eenige jongelieden in verschillende colleges, als van paus ADRIAAN, van VIGLIUS A SUICHEM, enz.

Wat de monniken aanging, hun aantal bedroeg 130, waarvan de jezuïeten het talrijkst waren. Van tijd tot tijd waren er meer gekomen dan de concordaten veroorloofden. DE LA TORRE zegt: zij zoeken den clerus meester te worden en lokken het volk tot zich. Dan verhaalt hij van een viertal andere monniken, die zich ingedrongen hadden en tegen wie ROVENIUS te vergeefs zijn gezag had doen gelden.

Omstreeks dezen tijd begon ook het jansenistische spook rond te waren in ons vaderland. Wat tot zijn ontstaan aanleiding gaf, mogen wij als aan onze lezers bekend veronderstellen en verwijzen ten overvloede naar eene levensschets van den bisschop JANSENIUS, voorkomende in *De Oud-Kath.* jaargang I, n°. 11, of nog beter naar *Rome en Utrecht* van P. BUYS. Den 1 Juni 1653 gaf de paus INNOCENTIUS X eene Bul uit, waarin vijf stellingen, waarover bij de uitgave van den *Augustinus* van bisschop JANSENIUS twist ontstaan was, veroordeeld werden. Deze pauselijke Bul werd door DE LA TORRE aan SCHADE en andere geestelijken toegezonden, en op eene vergadering, te Keulen gehouden, werd geoordeeld, dat deze Bul door ons volk behoorde aangenomen te worden. Denkelijk besloot men aldus, omdat door INNOCENTIUS X nog niet, zooals door zijn opvolger ALEXANDER VII, uitdrukkelijk gezegd werd, dat deze stellingen van JANSENIUS waren, en ten anderen, omdat men alhier alle botsing met Rome zooveel mogelijk zocht te vermijden. Ondertusschen niet allen betuigden hunne ingenomenheid met

dit stuk en de openbaarmaking er van liet op zich wachten. Zulk verzuim bleef natuurlijk te Rome niet onaangediend, weshalve DE LA TORRE 8 Dec. 1653 aan J. SCHADE schrijft, dat hij uit Rome van zeker prelaat een schrijven ontvangen had, waarin deze te verstaan gaf, dat te Rome geklaagd werd, dat de Bul van paus INNOCENTIUS nog niet gepubliceerd was geworden in de Vereenigde Provinciën. DE LA TORRE zegt, dat hij hierdoor ten uiterste beschaamd geworden is (*confundimur sane quam maxime*), en opdat nu eene dergelijke ongehoorzaamheid niet blijve bestaan, gelast hij aan SCHADE deze Bul ten spoedigste aan alle geestelijken bekend te maken, en ingeval sommigen niet gehoorzaamden of voortgingen het werk van JANSENIUS te lezen (uit Rome toch was hem geschreven, dat dit gebeurde) moest SCHADE hem de namen van deze personen mededeelen.

Na den dood van ROVENIUS werden pogingen gedaan om pater PALUDANUS als opvolger of ten minste als coadjutor van DE LA TORRE te verkrijgen. 17 Dec. 1651 schrijft de laatste, dat hij hierover met den nuntius gesproken heeft, welke hem zeide, dat het voorstel wel gedaan was, maar dat hij den voorsteller geantwoord had: 1°. dat DE LA TORRE nu metterdaad opvolger van ROVENIUS was en 2°. dat het niet welstond dien opvolger een coadjutor te geven ouder dan hij zelf was. DE LA TORRE meende, dat de geestelijkheid zich niet ongerust had te maken. Toch had hij CHIGI en ALBIZZI gewaarschuwd, omdat deze dien pater PALUDANUS genegen waren (ob *apologiam illius adversus JANSENIUM nostrum*) wegens zijn verdedigsschrift tegen onzen JANSENIUS.

Pater WOLF, een augustijner, was met ditzelfde voorstel bij DE LA TORRE gekomen, die onder meer hem ten antwoord gegeven had: („cleri esse eligere vicarium ut praxis docuit, regis cath. esse confirmare”) „dat het, zooals de praktijk leerde, aan de geestelijkheid toekwam een vicarius te kiezen, en aan den katholieken koning dien te bevestigen.” Toen pater WOLF hoorde van geestelijkheid en koning, ging hij van het onderwerp af, dewijl hij voor pater PALUDANUS noch van den een, noch van den ander iets verwachtte; van de geestelijkheid niet, omdat PALUDANUS een monnik was; evenmin van den koning, omdat PALUDANUS den aartsbisschop van Mechelen

beleedigd had door het schrijven van dat verdedigfschrift. In denzelfden brief meldt DE LA TORRE dat er een vervaarlijke Breve uit Rome gekomen was, welke hij den vrienden verzond om hun oordeel daarover te hooren; tevens, dat de aartsbisschop van Mechelen en de bisschop van Gent ontboden waren om binnen drie maanden te Rome te verschijnen, ten einde rekenschap te geven van hun niet aannemen van den Bul tegen JANSENIUS.

Uit een brief aan B. CATS, 1652, blijkt, dat de aartsbisschop van Mechelen gaarne gewenscht had, dat NEERCASSEL een theologischen cursus hield. DE LA TORRE zou daarover met NEERCASSEL spreken, maar gaf te verstaan, dat het waarschijnlijk weinig bij dezen baten zou, omdat hij naar NEERCASSEL's meening te groot vriend was van den internuntius („quod nimius sim D. Internuntii.... amicus.”)

Thans willen wij hooren van DE LA TORRE's bevindingen op zijne Roomsche reis. Toen FABIVS CHIGI tot de pauselijke waardigheid verheven was (1655), verzocht DE LA TORRE toestemming om hem de voeten te komen kussen. Zonder nog die toestemming bepaald ontvangen te hebben, had DE LA TORRE zich reeds op reis begeven naar Keulen om daar vooraf eene samenspreking te hebben met CATS, NEERCASSEL, v. BRIENEN en anderen. De reden, waarom DE LA TORRE gaarne naar Rome wilde, was, dat de jezuiteten bij gelegenheid van het optreden van den nieuwen paus besloten hadden iemand derwaarts te zenden, en DE LA TORRE vreesde, dat zij den paus veel zouden wijsmaken. Hij zegt: „zoo ooit dan zal nu over de zaak beslist worden.” De nuntius van Keulen spoorde hem dan ook zeer aan deze reis te ondernemen. 31 Juli schrijft hij uit Rome, dat hem nauwkeurig naar alles gevraagd werd, weshalve hij verschillende opgaven verzocht, bezig zijnde met de samenstelling van een breedvoerige instructie. Tevens bedankte hij voor de toezending van geld, ofschoon hij gaarne wat grooter som had ontvangen, want, zegt hij, ofschoon ik bij monniken mijn verblijf heb, pleegt men daar zelden rijker te worden. Bovendien had hij zich een paar paarden moeten aanschaffen, doch maakte gebruik van den wagen van STEVEN VAN DER GOES.

16 October aan NEERCASSEL schrijvende zegt hij: „ik zwoeg onder mijne beschrijving van den staat van ons vader-

land," en 30 October aan CATS, dat hij verlof verzocht had om naar Brussel te mogen wederkeeren, maar dat de paus hem dit vooreerst nog niet toestond, zeggende: dat hij na zooveel vermoeden wat moest genieten van de Romeinsche beleefdheid en van eerlijke ontspanning, dat de sneeuw het reizen ondoenlijk maakte, dat de koningin van Zweden op komst was, dat de paus hem tot huisprelaat wilde kiezen op Allerheiligen avond, en dat hij dien dag deze bediening moest vervullen. 1 November schrijft hij dan, dat de paus zijn woord gestand gedaan had met hem tot huisprelaat te maken. Toen DE LA TORRE hem daarvoor dank bracht, antwoordde de paus, dat hij hem ook een medehelper wilde geven. DE LA TORRE moest eens denken over een persoon, en of hem PETRUS VAN WALENBURCH daarvoor niet aangenaam wezen zou. DE LA TORRE verzocht daarover zijne geestelijkheid te mogen raadplegen of ten minste den nuntius, maar de paus sloeg dit af, zeggende, dat hij diengenen zou verheffen, welke DE LA TORRE hem voorstellen wilde. Omdat DE LA TORRE wel begreep, dat dit aan de geestelijkheid ongevallig zijn zou, zond hij onverwijld een brief door een eigen afgezonden koerier naar Holland, met verzoek om hierover te beraadslagen en hem ten spoedigste den naam of de namen op te geven dergenen, die zij voorgesteld wenschten te zien.

ALBIZZI, schrijft hij aan de achterzijde, had hem den raad gegeven om maar zes of acht personen op te geven. Wellicht waren er wel mannen, die te Rome bekend waren, zoodat het onderzoek naar leven en zeden spoedig kon afloopen, want de h. Vader scheen deze zaak te willen bespoedigen. ALBIZZI noemde o.a.: CATS, WALENBURCH, METZ. De twee laatsten, voegt DE LA TORRE er bij, zouden door hem niet voorgesteld worden, daarop kon men in Holland staat maken.

Deze onverwachte tijding bracht alhier niet weinig ontsteltenis te weeg. Er werd aanstonds te Utrecht eene vergadering belegd om te beraadslagen, wat in deze te doen. CATS had bezwaar op de lijst geplaatst te worden, omdat zijn Hoek te Haarlem hem — om maar de waarheid te zeggen — te lief was. Had hij het algemeene welzijn wat meer gesteld boven het eigenbelang, de zaken, voorwaar, zouden anders gelopen zijn. J. SCHADE en NEERCASSEL zagen zich ook liever niet

op de lijst, of OTTO LICHTENBERG moest er mede opgezet worden. Was de bedoeling des pausen evenwel om hier slechts iemand te hebben, die zou kunnen doen wat tot de bevoegdheid eens bisschops behoort, maar overigens niet het bestuur der kerk in handen kreeg, dan was er keus genoeg. In dat geval kon het een buitenlander zijn zooals DE METZ. (Deze bevond zich toen juist te Rome.) DE LA TORRE overhandigde dan den paus eene lijst van personen, voorafgegaan van een kort schrijven en vergezeld van een kleine beschrijving van elken persoon. Na zijn dank gebracht te hebben voor reeds ontvangen weldaden, welke de h. Vader nog talrijker wilde maken door een van stellers landgenooten (nostratem aliquem) tot het apostolisch vicarisschap te verheffen, heeft hij dan de eer uit een dertigtal geschikte personen aan den h. Vader acht mannen voor te dragen, nl.: VAN BRIENEN, B. CATS, J. VAN NEERCASSEL, PUTKAMER, SCHADE, P. VAN WALENBURCH, TH. SILVOLT, ZACHARIAS DE METZ, bij welken laatsten hij aanteekent: „maar omdat deze bij de onzen voor een buitenlander gehouden wordt en slechts aan enkelen van de geestelijkheid bekend is, zou deze haar minder behagen, des te meer echter aan de reguleren. Ook zou hij niet veilig genoeg in deze provinciën kunnen omgaan, dewijl hij bij de Heeren Staten en bij de protestanten nog meer dan mijn persoon bekend is. Ook zou hij niet zoo gemakkelijk zijn onderhoud vinden als de eerstgenoemden, die hier vrienden en familie hebben.” Aan CATS schrijft hij 2 December, dat, naar hem door ALBIZZI medege-deeld was, de h. Vader hem, CATS, waarschijnlijk kiezen zou. Officiëel moest het echter nog worden uitgesproken. DE LA TORRE was er blijde om en gaf zijne hoop te kennen, dat, als CATS daarvoor geroepen werd, hij zijne netten zou verlaten. En wat den Hoek betrof, DE LA TORRE zou er voor ijveren om in dit geval zijn broeder alsdan in den Hoek aan te stellen.

Zeer euvel werd het hem ondertusschen geduid, dat hij deze zaak in Holland had bekend gemaakt, waarom hij 8 Januari 1656 schrijft: „ALBIZZI en MARSILIUS hebben mij duchtig doorgehaald, dat ik de misdaad (crimen) begaan heb van u de zaak te openbaren Nog hebben zij het zeer kwalijk genomen, dat gij er eenigen voorsteldet, alsof gij eenig

recht hadt tot deze voorstelling, wat hier met kracht bestreden wordt, nu tegen deze dan tegen gene geestelijkheid, al is zij ook sedert onheuglijke tijden in bezit van het recht van voorstelling. Om deze redenen waren beide kardinalen zeer tegen SCHADE, NEERCASSEL, enz., zoodat naar DE LA TORRE's gedachten op de lijst zouden overblijven: v. BRIENEN, P. VAN WALENBURG en DE METZ. Den laatsten zou hij zooveel mogelijk tegenstaan, doch hij vreesde, dat het weinig zou baten, want DE METZ was te Rom „aangenaam”, en zou nimmer iets doen uit eigen beweging, maar slechts hetgeen ALBIZZI zou willen.” Uit Holland had men DE LA TORRE gevraagd naar de reden, waarom die lijst zoo weinig te Rome behaagde. Hij schrijft dan 29 Januari aan CATS: „wat NEERCASSEL betreft, omdat hij geen graad bezat en geen stem van den nuntius SAN. FELICIUS; waarom dit laatste, dat zou NEERCASSEL wel weten; wat SCHADE aangaat, ook, omdat hij geen gunsteling van den nuntius was; v. BRIENEN had tegen zich eene verkorting van het werk van JANSENIUS door WACHTELAAR (dit handschrift berust in de bibliotheek van de gemeente van de h. Gertrudis te Utrecht); SILVOLT had tijdens zijn rectoraat aan de Leuvense hoogeschool janse-nistische stellingen laten verdedigen, enz. Vervolgens over DE METZ sprekende zegt hij: hem heeft zijne Heiligheid gekozen in de plaats van u, die zich verontschuldigde. Die verontschuldigen waren echter van zoodanigen aard, dat DE LA TORRE, na daarvan kennis genomen te hebben, zegt: „ik zag, dat CATS meer mensch was, dan ik vroeger dacht.” DE METZ zelf was door zijne verheffing zeer in de war, zoodat DE LA TORRE bevreesd was, dat hij zijn verstand verliezen zou. DE METZ begreep wel, dat hij in Holland niet de gewenschte persoon wezen zou; trouwens dit hoorde hij al spoedig genoeg. Wat DE LA TORRE aangaat, deze zegt: „ik heb geen coadjutor gewild en ook niet het voorstel opgeworpen.” Hij laat het aan God over en be-tuigt aan CATS, dat hij DE METZ slechts op de lijst gesteld had, omdat ALBIZZI daar zoo op stond, en dat hij zijn persoon minder aanbevolen heeft dan de anderen. Dat de brieven uit Holland aan den aartsbisschop niet allen zoetsappig waren, laat zich begrijpen; vooral de Haarlemsche Heeren lieten zich op krassen toon uit. Dit ontstemde den man vol van hofte-

lijkheid, en op zijne beurt gaf hij aan die ontstemming lucht. Zoo schrijft hij den 1 April 1656 aan CATS, dat hij door de Haarlemsche Heeren voor een huurling (*mercenarius*) gehouden werd. Zijne bediening begon hem te verdrieten, alom zag hij medehelpers die van hem afkeerig waren; kwam het voor dat nooit meer dan hier naar waarheid kon gezegd worden: een kapittel is een onhandelbaar beest (*mala bestia*). In een anderen brief poogt hij aan te toonen, dat Haarlem geen kapittel meer had; althans door ALBIZZI werd het ontkend. Te Rome, had ALBIZZI gezegd, had men daarvan nimmer iets gehoord. Evenzoo ontkende hij, dat de geestelijkheid recht zou hebben van keuze, en was van dit recht door de gewoonte of liever door aanmatiging gebruik gemaakt, dan had het hoogste gezag (*summa potestas*) dit nu vernietigd. DE LA TORRE bleef zich zoodoende weinig gelijk, want in andere brieven zegt hij, dat de geestelijkheid wel degelijk recht van keuze had, en wat de onbekendheid met het kapittel van Haarlem betreft, waarvan men te Rome nimmer iets gehoord zou hebben, dat is wel vreemd. In bijkans elk verslag van ROVENIUS wordt er over gesproken, maar ALBIZZI had die waarschijnlijk nimmer gelezen, en ALBIZZI wordt nu „men”. Een weinigje wordt het ondertusschen wel aldus. Want in dezen tijd was kardinaal ALBIZZI te Rome de *summa potestas* (het hoogste gezag), waarnaar „men” zich voegde. DE LA TORRE noemde hem het orgaan en het orakel der congregatie, en verhaalt, dat de paus alles aan hem overliet. Toch kunnen wij dezen kardinaal niet dankbaar genoeg zijn voor zijne uitlegging van hetgeen eigenlijk de bevoegdheid is van een *vicarius apostolicus*. Wanneer wij nu ook eens met *vette* letters iets wilden afdrukken, dan zou het hier de plaats zijn. Die uitlegging geeft DE LA TORRE in een brief aan NEERCASSEL, de dato 20 November 1655.

Gevende dan verslag van een gesprek met den kardinaal ALBIZZI van wien hij zegt, dat deze als 't ware het orgaan en het orakel is van de geheele congregatie der kardinalen, verhaalt hij, dat deze hem op zijne vraag, wat eigenlijk een *vicarius apostolicus* was, dit bescheid gaf (1), dat die alles kon

(1) *Debere et posse valide et licite me omnia facere, constituere et ordinare quae proprius in suo episcopatu potest Ordinarius: nec me*

doen, bepalen en inrichten, hetgeen een eigen bisschop in zijn bisdom vermocht. DE LA TORRE herhaalde de vraag nog eens, doch ALBIZZI zeide, dat hij geen andere uitlegging kon geven, dan dat hij, DE LA TORRE, krachtens naam en zaak van vicarius apostolicus, in al deze diocesen als Ordinarius was.

Hieruit zouden verschillende gevolgtrekkingen te maken zijn, waarvan wij ons echter onthouden. Die lezers van de Bijbladen der *Oud-Katholiek*, welke in dit of dat geval óók van deze uitlegging voor hun betoog zich willen bedienen, achten wij bekwaam genoeg om hieruit afleidingen te maken. Waarschijnlijk zullen sommigen ook hier wel weder „slinksche trekken van een de geheele wereld willende janseniseeren partij” ontdekken, dat zij zoo; maar geschreven is 't, zij het ook niet in dien vorm, waarin zulk geschrevene kracht van rechtsgeldig bewijs erlangt.

Zoo werd der Hollandsche kerk dus een coadjutor opgedrongen bij besluit der congregatie de prop. fide van 3 Febr. 1656. B. CATS is in deze aangelegenheid niet te prijzen om zijne zelfverloochening. De paus had op hem het oog laten vallen, en zijn persoon was alhier welgevalliger dan die van DE METZ. Verscheidene geestelijken rieden hem dan ook aan zich te voegen naar des pausen wil. Aldus schrijft hij 29 Dec. aan SCHADE: „Ik was mijzelven niet meester na de lezing van den brief van den doorluchtigen aartsbisschop van Efeze. Ik ben verwonderd, ontzet; ik betreur het, dat eene zaak van zooveel belang zoo overhaast behandeld wordt, zonder volgens gewoonte de geestelijkheid te raadplegen. Zonder gehoord te zijn wordt over mij een zwaar vonnis geveld.” Hij zou zijne bezwaren te Rome inbrengen en hoopte, dat men hem vrij zou laten. SCHADE dacht over de opgegeven bezwaren na, en kwam tot het besluit, dat CATS, zooals hij hem schreef, de benoeming moest aannemen en al zijne zorgvuldigheden werpen op God. Uit een brief aan CATS, 30 Jan., blijkt dan, dat hij

posse nimia mihi assumere, quae non probabuntur a S. Congregatione. et manutenebuntur; meum enim esse ex vi nominis et rei vicarii apost. (aliam definitionem non posse dari, prout illam iterato petieram) quam quod sim in omnibus istis diocesisibus tamquam Ordinarius et S. Sedis apost. delegatus.

besloten was zich te onderwerpen. Ondertusschen had hij in het vuur zijner ontzetting te Rome zijne bezwaren eenigszins te overhaast ingediend; daar werden zij aangenomen en METZ in zijne plaats gekozen. „En zoo werd,” zegt SCHADE, „de laatste de eerste.”

Na zijne benoeming schreef METZ een lang epistel, waarin hij de geestelijkheid verslag geeft van het beloop dezer zaak. Dat hij ook op de lijst stond, had hij wel hooren zeggen, maar onder zoodanige mannen achtte hij zichzelve als SAUL onder de profeten. CATS had geweigerd en nu hield de h. Vader den armen Scheveninger visscher vast. Te vergeefs had hij zijne bezwaren ingebracht. Of men in Holland in staat was twee bisschoppen te onderhouden, daarnaar had Rome niet gevraagd. Zooals we hierna zullen zien, is de geldkwestie de hoofdoorzaak geweest van den vinnigen strijd tusschen den coadjutor en de geestelijkheid.

Half Februari 1656 was TORRE nog druk bezig aan zijn verslag en de vervaardiging van eene geographische kaart van Nederland, waarom de paus hem verzocht had. In zijn arbeid, zegt hij, werd hij zeer gestoord door de karnavalvierders, naar welke hij, door gebrek aan tijd, niet kon gaan kijken. Hij mocht gerust zeggen in Rome geweest te zijn, maar Rome niet gezien te hebben. Telkens hooren we hem ook klachten aanheffen over den tragen gang der zaken in Rome. Hoe hij ook aandrong, zijne papieren kwamen maar niet uit de handen van den secretaris, omdat TORRE, zooals deze te kennen geeft in zekeren brief, diens handen niet vulde. Hoeveel reden tot klagen de goedge bishop ook had, zoo was hij toch weer spoedig tevreden. 1 April, den dag, waarop hij den h. Vader zijne breedvoerige beschrijving van 416 bladzijden in folio mocht overhandigen, tegelijk met die kaart, waarop de diocesen in verschillende kleuren aangegeven stonden, en waarbij nog gevoegd was een alphabetisch register der plaatsen met opgave van het getal en de hoedanigheid der arbeiders, die in elk daarvan werkzaam waren (welk register in ons archief berust); — dien 1 April schrijft hij: de welwillendheid van den h. Vader was voor mij altijd groot, maar heden buitengewoon. Edoch, voegt hij er naïef bij, van de toegezegde ondersteuning zie

ik niets. De paus had in het gesprek ook te verstaan gegeven, dat hij over sommigen in Holland minder tevreden was. Te Keulen weergekeerd zou hij den Heeren dat mondeling zeggen.

Einde April nam TORRE de terugreis aan.

Deze Roomsche reis kwam hun duur te staan. TORRE's uitgaven bedroegen de som van 11,868 gulden, welke de heeren geestelijken van Utrecht en Haarlem ieder voor de helft mochten betalen. Geen wonder als ze soms klaagden.

ZACHARIAS DE METZ.

In den aanvang van Augustus kwam de coadjutor DE METZ naar Holland af, reeds vooringenomen tegen sommige geestelijken. Hij wenschte zich te Amsterdam te vestigen, wat de pastoors dier stad liever niet zagen, uit vrees dat de vrijheid, die den katholieken aldaar toegestaan werd, zou worden ingekort. Indien de aartsbisschop had kunnen besluiten om als gewoon burger aldaar te leven en zijne bediening in stilte te volbrengen, zou hij zeker ongemoeid gelaten zijn, maar onder de bescherming van den spaanschen consul meende hij zijne bisschoppelijke waardigheid te kunnen laten uitkomen. Hij droeg dus altijd bisschoppelijke kleeding en wenschte niets liever dan zijne bediening met zooveel zwier, als mogelijk was, uit te oefenen. Het gevolg was, dat hij al zeer spoedig uit Amsterdam verbannen werd. Eene week vertoefde hij daarna bij NEERCASSEL in Utrecht, zonder evenwel door de ondervinding bedachtzaamheid geleerd te hebben. Want ook hier ging hij voort zijn bisschopschap te laten uitkomen, waarom NEERCASSEL door een vriend van overheidswege aangeraden werd, eene herhaling te voorkomen van hetgeen onder ROVENIUS gebeurd was, eene huiszoeking wel te verstaan.

Aan B. CATS geeft NEERCASSEL in een brief (Sept. 1656) verslag van een gesprek, dat hij met den coadjutor gehouden had. Deze vroeg hem, wat wel over zijn verblijf aldaar gezegd werd. NEERCASSEL antwoordde, dat zij, die hij daar-

over had hooren spreken, het afkeurden ter oorzaak van het gevaar, dat niet opwoog tegen het eenige nut, dat zijne aanwezigheid zou aanbrengen, nl. de wijding van het Chrisma. Dit toch kon men op gemakkelijke wijze verkrijgen. Dat dit weinig beviel aan den coadjutor is te begrijpen. Hij voegde dan ook NEERCASSEL met bitterheid toe, dat men hem verwijderen wilde, niet zoozeer om de gevaren, als wel om het geld. NEERCASSEL antwoordde, dat zijne Hoogw. de geestelijkheid moeielijk van gierigheid kon betichten. Daarenboven verkeerde zijn Hoogw. in hetzelfde geval als voorheen de tegenwoordige vicarius, die, tijdens hij coadjutor was, evenmin ondersteuning ontvangen had.

METZ deed zijn beklag bij den vicarius, die hem een eigenaardigen brief schreef. Uit een onderhoud met v. BRIENEN was hem gebleken, zegt hij, dat men in Holland niet bij machte was om en TORRE en METZ te ondersteunen, weshalve hij (TORRE) voor METZ hoopte, dat deze hier of elders eene andere DUIVENVOORDE mocht aantreffen, die hem uit de moeielijkheid helpen zou. (Dit gelijkt wel wat op hetgeen de apostel omtrent sommigen aanvoert, die, zonder het noodigete verstrekken, zeggen: wees warm en wel verzaad). Nochtans wilde hij METZ met een kluitje in het riet sturen, zooals men zegt. Want in dezen brief geeft TORRE hem nog te verstaan, — maar dat moest vooreerst stilgehouden worden — dat de paus den internuntius aanbevolen had, te bewerken, dat TORRE benoemd werd voor het bisdom St Omer, waarvan de bisschop intusschen nog niet eens dood was. In het Fransch voortgaande zegt TORRE: zoodat de goede paus ons nog niet vergeet. Indien dat gelukt, gaat mijne bezoldiging uit Holland en hêt vicariaat op u over. In alle geval konden zij beiden over de weigering der geestelijkheid hunne klachten indienen bij den nuntius of ook wel te Rome.

Deze vingerwijzing liet METZ niet ongebruikt. Aanstonds zond hij een schrijven in bij den nuntius, aan wien hij klaagde, dat men hem gelijk een wolf door den honger zoekt te verjagen. Zijn schrijven hield beschuldigingen in van zulken aard, als men, zegt SCHADE, slechts van zijn bittersten vijand te verwachten of liever te vreezen heeft, bijv.: dat hem de

uitvoering van zijn gezag moeielijk en onmogelijk gemaakt werd; dat hij allen, die godsdienstig waren uit volk en geestelijkheid, op zijne hand had; dat hij zwart gemaakt was bij de overheid; dat sommige geestelijken den president der Staten-Generaal verzocht hadden om een edict, waarbij alle monniken uit het land verbannen werden, enz. SCHADE zegt, dat hij dit laatste nauwkeurig zal onderzoeken en den president vragen naar de namen en of het waar was; over de andere beschuldigingen voelde hij zich niet bezwaard, alleen dit smartte hem zeer, dat in dengenen, die voor de geestelijkheid welgezind behoorde te zijn, een zoo booze zin te vinden was.

15 Jan. 1657 schreef P. PURMERENT aan METZ: „ik heb uw brief gelezen en sta versted, ziende de verandering uws gemoeds en uwen afkeer van de geestelijkheid.... Sedert 1620 ben ik tegenwoordig geweest op alle door den vicarius beroepen vergaderingen, maar ik weet te verzekeren, dat nooit één woord voorgesteld is van datgene, waarvan METZ de geestelijkheid beschuldigde.” I. SCHADE vooral was de man, over wien METZ zich bij den nuntius beklagde. Want deze verzweg het niet, dat de coadjutor zich niet de macht van den vicarius apost. kon aanmatigen. De nuntius SANFELICIUS schreef dus aan TORRE, dat die onaangenaamheden een einde moesten nemen. Dientengevolge werd in de maand Februari te Utrecht in den Driehoek eene vergadering belegd, waar zoowel TORRE als METZ met de voornaamste geestelijken te zamen waren. Daar ging het warm toe. De geestelijkheid bracht hare klachten tegen den coadjutor ter tafel en verlangde van hem voldoening voor zijne aantijgingen. Den eersten dag kwam men tot geen vergelijk, weshalve de geestelijkheid den volgenden dag eene memorie ter tafel legde, inhoudende vier artikelen. Deze memorie van de hand van SCHADE is ons bewaard, en hij heeft ook eigenhandig den uitslag der beraadslagingen er bij geschreven. Zooveel als noodig is om de geschilpunten te kennen, laten wij hier volgen: 1°. Zal den vicarius apost. verzocht worden om aan zijne provicarissen, aarts priesters en geestelijkheid schriftelijk te verklaren, welke en hoedanige macht hij zijnen coadjutor toegestaan had. Hieraan beloofde de vicarius te zullen voldoen.

2°. Zal den coadjutor verzocht worden te willen vergeven en vergeten alwat hij meent, dat tegen zijn gezag gesproken of gedaan is. De coadjutor beloofde dit te willen doen. 3°. Zal den coadjutor verzocht worden te willen verklaren, dat hetgeen hij over het streven der geestelijkheid om de monniken te verjagen geschreven had, hem slechts bij geruchte bekend was. METZ gaf deze verklaring. 4°. Moest METZ toezegging geven dat, als hij bij geval met een van de geestelijken geschil kreeg, hij deze zaak eerst met den betrokken geestelijke zou behandelen, en ze dan brengen voor den vicarius. Wilde de coadjutor deze artikelen aannemen, dan zouden zij van hun kant alles vergeten en zijn Hoogw. in alles ten dienste zijn. Bij dit vierde artikel werd de coadjutor verontwaardigd, dat de geestelijkheid hem dit durfde voorstellen. Hij wilde op dit punt vrij gelaten zijn. Hieruit ontspon zich een vinnige strijd, de gemoederen werden van weerskanten warm en de vergadering ging uitermate koel en zonder bepaalden uitslag uiteen. Toen METZ hetgeen op die vergadering behandeld was nog eens overdacht, werd hij nog meer verstoord op allen, die daar tegenwoordig geweest waren. Dit vooral hinderde hem, dat de vicarius schriftelijk zou verklaren, welke macht den coadjutor gegeven was. Hij achtte dit voor zich eene beleediging.

TORRE schreef den 24 Febr. aan SANFELICIUS, dat hij allen vermaand had om strijdigheden te voorkomen, en dat hij van zijn kant daarom eene instructie zou geven, waarin de rechten van den coadjutor nader werden uiteengezet. De aanstelling van geestelijken en al wat daarmee samenhangt, zou hij echter zichzelf voorbehouden. Zoo had zijn voorganger ROVENIUS evenzeer gedaan tijdens TORRE coadjutor was. Wanneer hij daarenboven zijnen provicarissen macht verleend had om over de door hem gedane benoemingen hun oordeel uit te brengen, had hij dit gedaan om te beletten, dat er inslopen, die niet behoorlijk gezonden waren. De nuntius prees die instructie zeer. Hoe weinig vredelievend evenwel METZ was, blijkt uit een brief, waarin hij zich niet schaamt, TORRE uitermate lage dingen naar het hoofd te slingeren. Speedig daarop zond hij wel weder een anderen brief, waarin

hij zijn leedwezen betuigde over die uitdrukkingen, maar een bisschop voegt het „wakker te zijn, voorzichtig.”

Bij gelegenheid, dat TORRE, NEERCASSEL, SCHADE en VAN BRIENEN verzoekt, om hem te Namen te komen bezoeken, opdat vóór den winter „de heilige en spoedeischnende zaak” afgedaan worde, schrijft hij aan deze mannen: „de coadjutor heeft mij een woedenden brief geschreven.... waarop ik vriendelijk geantwoord heb. Hij heeft het niet zoozeer tegen U als die een kapittel vormt, maar hij maakt aanspraak op al mijn gezag, omdat ik afwezig ben en hij aanwezig is, hoewel zonder gezag, gering geschat door het kapittel en daarvan afhankelijk. Hij dreigt zijne toevlucht te zullen nemen tot Rome, en zegt, dat hij de stukken om tegen ons te handelen reeds opgezonden zou hebben, als niet een vriend hem den raad gegeven had hiermede te wachten, totdat hij zag, dat ik hem mijn gezag afstond. Ik heb hem hierop geen antwoord gegeven, en heb ook aan niemand behalve aan CATS mijn beklag gedaan. De coadjutor verzoekt NIEUKERKEN, die Brussel doortrekken zou, om ons dezen bitteren brief te bezorgen. Hij heeft dien eerst aan hem voorgelezen. NIEUKERKEN durfde het niet weigeren, maar heeft hem laten brengen door den bode. Mijn plan was ook eerst scherp te antwoorden, maar later heb ik gedacht, dat het beter was dit uit te stellen, totdat wij, hetzij hier of elders, zooals gij verkiest, elkander gesproken hadden. 21 Sept. zond TORRE aan METZ een schoonen brief, waarin hij dezen herinnert, dat hij hem als coadjutor met hoop van opvolging toegevoegd is, maar niet als dadelijke plaatsvervanger. Hij zou zich zekerlijk uit de instructie, hun beiden van wege de congregatie bij hun terugtocht naar het vaderland meegegeven, ook nog wel herinneren, dat hij krachtens zijne waardigheid als coadjutor zich geen jurisdictie kon aanmatigen. Laat het u genoeg zijn, voegt hij hem toe, dat gij gewijd zijt om bisschoppelijke diensten waar te nemen, en het bestuur hebt over twee afgelegen bisdommen, welker verzorging ik uw hoogw. toevertrouwd heb. Sta mij toe die te besturen, welke in mijne nabijheid zijn. Hetgeen TORRE leelijk vond, was niet dat de coadjutor hem zoo grovelijk beleedigde, maar dat hij zijne provicarissen

en aartspriesters en al wat uitmuntte onder de geestelijkheid, mannen, die hem, TORRE, sedert jaren bekend waren als deugdzame personen, beschuldigde van oneerbiedigheid jegens den h. stoel, alsook dat hij hem, TORRE, in onwelvegelijke uitdrukkingen zocht te overreden om het kapittel van Haarlem omver te werpen.

De geestelijkheid en de coadjutor vervoegden zich met hunne zaak bij den nuntius SANFELICIUS, welke den 8 Oct. aan TORRE schreef: „ik houd het voor goed, dat noch zijn hoogw. van Tralle aan uw gezag te kort doet, noch gij zijn diensten voorbij ziet; want uit een klein verschil tusschen u beiden zou eene groote verdeeldheid onder de andere geestelijken kunnen geboren worden. Bij uw hoogw. berust de jurisdictie, waaruit het bestuur der kerk van Holland als uit de eerste bron tot lager afdaalt. Ik zou het echter prijzen, ja ik acht het noodzakelijk om des aartsbisschops eer, wanneer door hem, als door het kanaal, de bevelen tot de andere medewerkers afvloeiden. Wordt hem iets voorgesteld, dan raadplege hij eerst uw hoogw.; mocht de zaak geen uitstel kunnen lijden, dan raadplege hij de naastbijzijnde provicarissen. Samen behoorden zij eendrachtig de arke Gods voort te trekken; één van geest en één van hart. 17 Oct. schrijft TORRE naar aanleiding van dezen brief aldus: „ik vrees dat de hals het hoofd zal continueeren te blint-hoeken en te roeren, en aen 't lichaem qualijk doorgheswelgde spijs sal overdringen, die de mage onverteerlijk sal wesen, en pijn augmenteeren int hoofd.” Dien zelfden dag schrijft hij aan den nuntius, dat hij eene samenkomst gehad heeft met zijn hoogw. v. TRALLE te Amsterdam. METZ had hem daar vergiffenis gevraagd, en dientengevolge hadden zij zich met elkander verstaan. TORRE had ook getracht eene verzoening tot stand te brengen tusschen den coadjutor en de heeren uit Haarlem, CATS en COOPAL. Hij zou ook trachten eene vergadering van Utrechtsche en Haarlemsche heeren te beleggen om de geschillen uit den weg te ruimen.

De nuntius betuigde aan TORRE over deze gunstige mededeelingen zijn blijdschap en schreef, dat hij den coadjutor aangeraden had om zijne ooren te stoppen voor oorblazers, die niet nalieten in troebel water te visschen. Tevens verzocht

hij TORRE den uitslag dier vergadering te mogen weten. Den 28sten schreef TORRE hem, dat hij vreesde, dat die vergadering achterwege zou blijven, omdat de coadjutor te heftig te werk ging tegen de Haarlemsche Heeren. In een anderen brief van 4 Nov. aan SCHADE zegt TORRE rondweg: Ofschoon NEERCASSEL nog goede verwachting koestert van den coadjutor, zoo vrees ik voor mij, dat hij het opperbestuur over alle zaken zoekt te krijgen.

Dat METZ heftig was tegen de Haarlemsche Heeren, zal voldoende blijken uit deze zijne woorden van 2 Juli 1659: „Wij erkennen uw kapittel niet. Gij zoekt recht door onrecht en meent dat een slechte gewoonte een wet geworden is. Op eigen gezag zijt gij eenige jaren te samen gekomen, welke samenkomst gij vereerd hebt met den titel en den naam van kapittel; gij trekt alle rechten aan u, veracht het gezag der bisschoppen en dewijl het onze plicht is, dergelijke stoutmoedigheid tegen te gaan, zijn wij u onaangenaam.”

Ten einde te voorkomen dat METZ zich dus het opperbestuur alhier toeëigende, bevestigde TORRE ten overstaan van P. DE HERTOGHE en getuigen op 10 Juli 1659 aan NEERCASSEL, SCHADE, CATS en COOPAL, zijne provicarissen, de hun verleende macht om, wanneer hij door onpasselijkheid zijne bediening niet kon waarnemen, te doen wat zij meenden, dat noodzakelijk was, en wel in hoofdzaak openstaande plaatsen van geestelijken te voorzien, indringers te weren door middel zelfs van excommunicatie.

Kardinaal BARBERINI schreef nog 23 Sept. aan METZ, dat hij slechts macht bezat, voor zoover TORRE hem die gaf, maar omdat deze voortdurend ziek was, zoodat hij ongeschikt was voor de waarneming zijner bediening, moest hij zijne plaats maar innemen. Uit Rome had men METZ gevraagd naar den toestand van TORRE, want het gerucht ging dat hij krankzinnig was. Nu was TORRE in deze dagen wel somtijds ongesteld en lijdende aan hoofdpijnen, veroorzaakt door overspanning. Zijne betrekking van aalmoezenier bezorgde hem veel werk. Honderde brieven van personen, die onderstand of eene betrekking vroegen, had hij te lezen, en daarvan verslag uit te brengen bij den vorst, met aanwijzing wat naar

zijn oordeel voor ieder gedaan kon worden. Tot uitvoering kwam het echter nooit bij den vorst, en natuurlijk werd daarvan de schuld geworpen op den aalmoezenier. Deze moest veel werk doen zonder belooning. Hij zegt toch in zekeren brief, dat hij nu al 7000 gl. te vorderen had, maar dat hij afgescheept werd met de aankondiging, dat des vorsten kas leeg was. Alles bij elkaar genomen ondermijnde dit wel het gestel van DE LA TORRE, maar krankzinnig was hij in geen en deele. Zijne brieven tot Sept. 1660 zijn hiervan ten bewijze. Als METZ op eene tot hem gerichtte vraag antwoord geeft, zegt hij: „wat den Hoogw. van Efeze betreft, ben ik voor mij in het onzeker; door verschillenden wordt verschillend geoordeeld; dat hij nu zich in beterschap bevindt, betwijfel ik geenszins; dat hij gansch hersteld is, wordt door weinigen geloofd.” Ondertusschen was het einde van den coadjutor meer nabij dan hij zelf wel dacht. Hij overleed 13 Juli 1661, na voorzien te zijn van de heilige sacramenten. Op zijn ziekbed zeide hij den 1 Juli 1661 den volgenden brief voor aan zijne Heiligheid den paus.

Allerheiligste Vader!

Daar ik nu welhaast uit het leven zal scheiden en de tijd mijner ontbinding nakende is, kom ik mij door deze weinige regelen werpen aan de voeten van uwe Heiligheid om haren laatsten zegen te verzoeken. Ik verlaat hier eene uitgebreide missie, die tot nog toe of althans in de laatste jaren slecht bearbeid is. Hierom zijn, helaas! vele priesters ingekomen, die den wijngaard des Heeren weinig nuttig zijn, met recht vossen, die hem verwoesten. Daartegen heb ik mij gesteld; ik heb getracht de orde te herstellen, en dank zij de goddelijke medewerking niet zonder eenige vrucht. Maar het werk is nog slechts begonnen. Een verkeerd begrip is 't, dat dit slechte bestuur toegeschreven wordt aan de vervolgingen door de niet-katholieken, waarvan de meer bezadigden zich genoeg ergeren aan de vrije levenswijze van sommige priesters, die zich om geen overste bekommeren, en katholieken besturen willen naar het gebruik der niet-katholieken. Zooals de priester, is ook het volk. Daarom bid ik uwe Heiligheid, overeenkomstig hare groote voorzichtigheid en de bijzondere kennis, welke zij

van deze missie draagt, als vicaris een man te stellen van een niet neêrgeslagen gemoed, maar die krachtig en zoetelijk, geholpen door Gods genade, kunne weêrstaan aan deze harde en onbeschaafde koppen, die meer er op uit zijn de schapen te scheren dan hun het brood te breken. En dewijl zonder genoegzaam gezag menschen, die door de vreeze des Heeren niet geleid worden, niet kunnen bestuurd worden, heb ik getracht het gezag van den heiligen Stoel, dat in zijn vicarius te veel gedaald was, op te halen, vooral ten aanzien van eene vergadering van Haarlemsche priesters onder den titel van kathedraal kapittel, die op eigen gezag sedert vele jaren in het bestuur groote moeielijkheden in den weg legden aan de vicarii apost., zooals ik ten duidelijkste aangetoond heb in verschillende op recht en reden gegronde verklaringen; en nademaal het gezag en de waakzaamheid, opdat geen misbruiken gepleegd worden, des te grooter moeten zijn, naarmate minder gelegenheid bestaat om tegen het gepleegde op te komen en het volgens de kerkregels te straffen, heb ik, ziende dat die vergadering aan het gezag van den h. Stoel in zijn vicarius te kort deed, en oorzaak was van tweedracht onder de geestelijkheid, haar bij openlijke kennisgeving krachtens den h. Stoel ontbonden en op straffe van ongenade des h. Stoels verboden voortaan te vergaderen of nieuwe priesters in de vergadering aan te nemen. Ik heb in die diocees één algemeenen provicar, den heer B. CATS, aangesteld, die, bij mijne scheiding uit dit leven, onderwijl met de andere aangestelde aarts-priesters zorg zal dragen, totdat door uwe Heiligheid in een wettig hoofd voorzien is. In de Utrechtsche diocees is provicar de heer JOHANNES NEERCASSEL, een goed en geleerd man, die daar met degenen, welke hem toegevoegd zijn, onze zorg waarneemt.

En om de reden van de verdere verwarring op te geven, moet ik allereerst de bemerking maken, dat deze hieruit voortkomt, dat velen priester willen zijn, gedreven of door de begeerlijkheid of door ouders, die met alle geweld willen, dat hunne zonen, geschikt of ongeschikt, priesters zullen zijn. Als wij hen om hunne ongeschiktheid niet willen wijden op den titel der missie, nemen zij hunne toevlucht tot den titel

van patrimonium, en dwingen ons zoo hen te wijden. Zijn ze nu op dien titel gewijd, dan spannen hunne ouders met al hunne katholieke vrienden aanstonds samen om voor hen vrijheid voor de bediening der sacramenten te verkrijgen, en waar hun dit geweigerd wordt, stellen zij zich zoo te weer, dat de geheele kerk ontroerd schijnt te worden als het niet naar hun zin gedaan wordt. Daarom is de missie vol onwijze en onkuische priesters, en ik voorzie nog grooter verwarring, tenzij den vicarius apostolicus de macht ontnomen wordt om op den titel van patrimonium te wijden, en hem niet vergund worde iemand te wijden op den titel van missie, die niet vóóraf door vier examinatoren aangaande zijne geschiktheid onderzocht is, welk besluit zou kunnen ingelascht worden bij de wetten van het seminarie. Zoo zou de vicarius apost. bewaard blijven van veel kwelling en last, hem veroorzaakt door onderscheidene personen, die de kerkelijke tucht met voeten treden.

Dan ontstaat er ook veel kwaad onder de priesters door de aanneming van godvruchtige maagden of klopjes. De vrijheid toch, die tusschen haar en de priesters bestaat, is van dien aard, dat het eene ergernis is voor de andere katholieken: weshalve ik bid, dat het uwe Heiligheid behage bij eenig decreet den priesters der zending te verbieden, om meisjes de belofte van zuiverheid af te nemen zonder voorafgaand onderzoek van provicaris of aarts priester, onder wiens district zij behooren. Dit zijn de zaken, die ik acht, dat in het vervolg noodig zijn voor het welzijn der zielen in deze missie.

Ik bid uwe Heiligheid op het allernederigst om mijne prebende, die ik bezit in de kollegiale kerk der h. Maria te Thore te gunnen aan JOHANNES BAPTISTA DE METZ, mijn neef, die altijd onder mijne zorg stond. Hij is een jonkman van een godvruchtig en prijzenswaardig leven, 18 jaar oud, verlangende den geestelijken staat in te treden; mocht ik in het leven blijven, wil hem dan in gezegde prebende als mijn blijvenden coadjutor met recht van opvolging benoemen, welke gunst zeer nederig verzoekt

van Uwe Heiligheid
de zeer nederige dienaar en creatuur,
Z. DE METZ.

Er zouden op dezen brief aanmerkingen in overvloed te maken zijn, doch wij onthouden ons daarvan. Als wij hierna het antwoord van de geestelijkheid zelve geven, toen zij na verloop van eenigen tijd van dezen brief kennis kreeg, zullen wij veel van deze beschuldigingen zien wegvallen. Alleen dit: het is eene zaak van belang voor een bisschop om met zulk een brief de eeuwigheid in te gaan METZ heeft, naar wij vertrouwen, zeker het goede voor gehad, maar wat SAUL gebeurde, toen hij onder de profeten stond, is, naar het ons voorkomt, aan METZ niet gebeurd, nl: de Geest des Heeren is over hem niet vaardig geworden; de wijsheid, die van boven komt, is hem niet geschonken; de bron van zijne wijsheid lag te Rome, wier creatuur hij zich noemt. Overeenkomstig zijne zinspreuk: „sincere et candide”, deed hij oprecht en eerlijk „wat ALBIZZI wilde”, zooals TORRE reeds van hem zeide in 1656. De katholieke kerk hier te lande heeft reden tot dankbaarheid, dat deze bisschop uit het leven werd weggenomen, vóór dat hij als pauselijk vicaris handelend kon optreden. Ware het hem vergund geworden nog jaren na TORRE aan het hoofd dier kerk te staan, zij ware geheel en al geromaniseerd onder den verstijvenden adem van hen, aan gindsche zijde der bergen, die alle persoonlijk en nationaal leven zoeken te dooden en de geheele wereld willen romaniseeren.

Na den dood van den coadjutor begaf SCHADE zich naar Leuven om vervolgens met den internuntius te spreken en dien te overtuigen: 1°. dat elke niet hier geboren vicarius of coadjutor gevaarlijk zou zijn, en 2°. dat degene, die door den bisschop VAN TRALLE zal. ged. aangewezen werd, daarvoor zeer geschikt was. SCHADE overhandigde den internuntius ook een brief aan den paus, inhoudende het bericht van den dood van bisschop METZ en van de krankzinnigheid van TORRE.

Twee maanden later, 16 Sept. 1661, overleed ook de aartsbisschop JACOB DE LA TORRE, in een klooster te Huybergen bij Bergen-op-Zoom, waarheen hij ter oorzaak van zijne krankheid overgevoerd was.

BALDUINUS CATS.

Uit de twee punten, waarvan J. SCHADE den nuntius trachtte te overtuigen, blijkt ons reeds wat men te Utrecht vooral hebben wilde: J. NEERCASSEL nl. tot opvolger van METZ. Deze echter, behalve dat hij zich voor zulk eene moeilijke bediening niet bekwaam oordeelde, zag er tegen op, gelijk hij schrijft, om van een priester zonder gebrek, een behoeftig bisschop te worden. Op eene vergadering echter te Haarlem (den 17 Juli) werd besloten om zijne wijding te bevorderen. Als afgevaardigde begaf SCHADE zich dus tot den nuntius. Na een onderhoud, waarin de nuntius toegestemd had om met de voornaamste geestelijken over deze zaak mondelijk te spreken, vertrok SCHADE, hoewel niet geheel gerust gesteld, toch met de hoop, dat der kerk van Holland „DE MAN” (1) zou gegeven worden, op wien alle hoop gevestigd was. Dit gesprek had plaats en de nuntius beloofde de benoeming van NEERCASSEL te Rome te zullen bevorderen. Tweemaal schreef de geestelijkheid te dien einde aan den paus, maar deze schijnt de brieven niet te hebben ontvangen, ofschoon de internuntius ze van de geestelijkheid in ontvangst genomen had. Te Rome stond NEERCASSEL in den reuk van Jansenisme en Port-Roijalisme. Men ging er dus niet aanstonds toe over om aan den wensch der Hollandsche geestelijkheid te voldoen; ja SCHADE durfde wel aan v. BRIENEN schrijven, dat men te Rome NEERCASSEL liever zou uitsluiten. Toen nu ook de vicaris apost. DE LA TORRE in September overleden was, werd door den paus in zijne plaats benoemd B. CATS van Haarlem en J. NEERCASSEL als diens coadjutor.

Aan CATS schreef NEERCASSEL dien ten gevolge: „omdat ik weet, dat het voor de geestelijkheid in de toekomst bezwaarlijk zou zijn, u en mij volgens onzen stand behoorlijk te onderhouden, heb ik besloten zijne Heiligheid te overtuigen, dat mijne verheffing tot bezwaar van den clerus strekken zou, en de Staten ook waarschijnlijk geen twee bisschoppen zouden dulden, weshalve ik den paus verzoeken zal mij van die waardigheid te ontheffen.” NEERCASSEL deed dit ook in

(1) DE MAN, schuilnaam van NEERCASSEL.

een brief van 20 Nov. Hij prijst daarin CATS hoogelijk en dankt den paus, dat hij dezen man zou willen benoemen. Vervolgens tot zich zelve overgaande, geeft hij zijne bezwaren op.

Om de geldelijke bezwaren uit den weg te ruimen werd eene vergadering gehouden te Haarlem. De Utrechtsche heeren trokken partij voor NEERCASSEL; de Haarlemmers voor CATS. Ter wille van den vrede wilde NEERCASSEL afstand doen van zijne waardigheid. Eindelijk werd aldus overeengekomen: de Haarlemmers zouden zorgen voor het onderhoud van CATS; de Utrechtschen voor dat van NEERCASSEL, terwijl deze laatste ter wille van CATS zich niet in Amsterdam — waar NEERCASSEL het burgerrecht verkregen had en waar slechts één bisschop geduld werd — zou vestigen. Van Utrechtsche zijde beproefde men te Rome eene scheiding te verkrijgen. Een verzoekschrift werd aldaar ingediend om het vicariaat in tweeën te splitsen, en CATS te stellen over Haarlem, NEERCASSEL over de Utrechtsche diocees; nog liever had men hier gezien, dat aan NEERCASSEL alleen het vicariaat werd opgedragen. Te Rome vond dit voorstel geen gunstig gehoor. Nu, de voorzichtigheid gebod op de vervulling van dezen wensch niet te sterk aan te dringen. Toen daarom NEERCASSEL nog van zins was te bedanken, omdat Rome niet in dit voorstel treden wilde, schreef SCHADE aan CATS, dat hij NEERCASSEL tot berusting mocht raden, opdat men bij mogelijk overlijden niet weder hetzelfde van vroeger zou zien gebeuren, dat de waardigheid aan een vreemde opgedragen werd. Zooals de zaak nu stond, zou NEERCASSEL bij overlijden toch opvolger zijn. Bij pauselijk besluit werd dus B. CATS benoemd tot pauselijk vicaris met den titel van aartsbisschop van Fillippi en NEERCASSEL tot coadjutor met den titel van bisschop van Castorië.

Toen de eerste de tijding vernam, dat de paus hem in de plaats van TORRE benoemen zou, en hij zich dus ten spoedigste tot den nuntius moest begeven, om zijn eed van trouw en zijne geloofsbelijdenis in diens handen af te leggen, schrijft hij aan SCHADE 28 Nov. 1661: „terwijl ik meende de haven bereikt te hebben, word ik weer in volle

zee teruggeslingerd. De nuntius te Brussel schrijft mij, dat de paus ALEXANDER, verstaan hebbende het overlijden van den hoogw. DE LA TORRE, mij in zijne plaats benoemen wil, en dat hem opgedragen is, zoo spoedig mogelijk het gewone onderzoek naar den persoon af te doen. Ik stond als van den donder getroffen Alle hoop was op NEERCASSEL. Nu word ik in de allergrootste moeijelikheden gebracht. Wat te Rome over hem besloten werd, is mij nog niet bekend."

In Augustus 1662 zond hij den paus zijne dankbetuiging voor diens breve van Juli l.l., vooral daarvoor dat de heiligen Vader hem tot coadjutor een man gegeven had, uitmuntende door kennis en vroomheid, wiens lof verbreid was door de geheele kerk. De nuntius MARCUS GALLIUS, die de wijding zou verrichten, stelde zich daarvoor na den 25 Aug. voor de wijdelingen beschikbaar. Ze werd bepaald op 17 Sept. Dien dag, 's morgens tusschen 8 en 9 uur, legde CATS zijne geloofsbelijdenis af en zijn eed van trouw aan den heiligen Stoel, waarna hij in de Pantaleons kerk door den nuntius, geassisteerd door den bisschop van Roermond, en den bisschop ADRIAAN VAN WALEMBURG, de heilige wijding ontving. Reeds het volgende jaar, 18 Mei, overleed deze aartsbisschop te Leuven.

Voordat wij ons gaan bezighouden met den bisschop van Castorië, J. NEERCASSEL, zullen we onze lezers iets mededeelen over een merkwaardig manuscript, dat zich in het archief bevindt. Het is eene beschrijving van de Hollandsche kerk, ingezonden bij de congregatie de prop. fide, in het jaar 1658, door ABRAHAM BERT, carmeliet te Leiden. Eerst iets over den schrijver.

Deze ABRAHAM was de zoon van PETRUS BERT, professor te Leiden, en van ANNA MARIA KUCHLINUS, dochter van JOHANNES KUCHLINUS, predikant te Amsterdam. Om zijne arminiaansche gevoelens werd PETRUS BERT genoopt het vaderland te verlaten. Hij week uit naar Frankrijk en bekeerde zich aldaar met zijne familie tot het katholiek geloof. Volgens een schrijven van NEERCASSEL werd hij in Frankrijk benoemd tot koninklijk historieschrijver.

ABRAHAM werd te Leiden geboren den 15 Maart 1610 en trad omstreeks 1627 in de orde der ongeschoeide carmeliëten. Dewijl de dag zijner aanneming viel op Petrus- en Paulusdag, nam hij ter herinnering hieraan den naam aan van PETRUS a Matre Dei, en is onder dezen naam meer bekend. Vele jaren is hij te Leiden werkzaam geweest onder de Fransch-Waalsche uitgewekenen. NEERCASSEL schrijft den 7 Maart 1634 aldus van hem aan den nuntius: „sedert 15 jaar is een ongeschoeid carmeliet uit Frankrijk door den hoogw. van Efeze toegelaten tot het verleenen van geestelijke hulp aan de Walen. De oorzaak dier toelating was, dat er ter nauwernood iemand te vinden was om deze armen te helpen, en dat deze carmeliet te Leiden geboren was en derhalve zeer aangenaam zou zijn. Want zijn vader was daar professor, en is in Frankrijk met zijne geheele familie tot de katholieke kerk overgegaan en werd daar benoemd tot koninklijk historie- en cosmograaf. Deze carmeliet is nog heden te Leiden als uitstekend missionaris werkzaam.”

Wie van dezen man meer wenscht te weten raadplege de *Bijdragen voor het bisdom Haarlem IV deel bladz. 164*. Daarin wordt zijn dood vermeld als voorgevallen 4 Oct. 1683. In een extractum uit een kort verhaal der zending onder de Fransch-Walen opgesteld, naar het schijnt, door pater D'ARNAULT, lezen wij: „den 4^{den} Oct. 1663 is alhier, te Leiden, in zijne missie zeer heiliglijk, diep betreurd door de zijnen, overleden de eerw. pater PETRUS BERTIUS, en op denzelfden dag opgevolgd door pater TIRMINUS a Sta Maria, welke pater TIRMINUS onze Leidsche statie bediend heeft tot den 19 Dec. 1687, wanneer hij te Leiden overleed. Hem ben ik, br. ANGELUS ab omnibus Sanctis, anders D'ARNAULT, opgevolgd, doende mijn eersten h. dienst te Leiden den 18 Februari van het jaar 1688.”

Uit het schrijven van NEERCASSEL zou men mogen besluiten, dat zijn sterfjaar niet valt in 1663.

In die *Bijdragen* wordt als verloren gegaan opgegeven eene *Historia missionis* van dezen PETRUS a Matre Dei. Wij gelooven dat dit niet zoo is. Onder meer belangrijke stukken berust het in afschrift in ons archief.

Van dezen buiten de partijen stonden man was uit Rome

een zoo getrouw mogelijk verslag van de Hollandsche missie gevraagd, en pater PETRUS voldeed daaraan in 1658. DAVID VAN DER MEY, rector van het begijnhof te Amsterdam, in 1660 te Rome zijnde, hoorde van dit verslag en wist zich een afschrift daarvan te verschaffen. Deze kopie, groot 277 bladzijden in kwarto formaat, is geschreven door eene Italiaansche hand, wel fraai maar hier en daar foutief, hetgeen echter niet van dien aard is, dat de zinnen onbegrijpelijk worden. Zekere LONGINUS, pastoor te Zwaluwebuurt bij Amsterdam, had dit handschrift te lezen gekregen van den eerw. heer NANNING, welke het geleend had van iemand, die er geen voordeel meê doen kon. LONGINUS (past. HANSEN?) zond het ter lezing aan N. BROEDERSEN en anderen. Zoo fraai als het van binnen is, zoo armelijk doet het zich van buiten voor. Een reepje perkament houdt deze belangrijke bladen bij elkaar; verder heeft het niets om het lijf, mag men hier waarlijk zeggen.

Het verslag verdiende wel door den druk gemeengoed te worden, inzonderheid omdat door deze beschrijving van een buiten de partijen staand persoon, de slechte indruk van de geestelijkheid dier dagen, zooals hij door dat weinig bisschoppelijk schrijven van den stervenden METZ moet verkregen zijn, zou uitgewischt worden. Maar zooveel mogen wij niet verdienen van de redactie der *Oud-Katholiek* en van onze lezers. Wij volstaan dus met een algemeen overzicht.

De titel is als volgt: *Duidelijk verhaal der zending van Holland en de Vereenigde Provinciën, ter onderrichting van hetgeen in deze missie gedaan wordt en van hetgeen den katholieken godsdienst betreft.* Het eerste hoofdstuk handelt over de bekeering dezer landen. Het tweede over de reden waarom, en den tijd, waarop deze provinciën het katholiek geloof verlaten hebben. Het derde hoofdstuk bespreekt, hoe de protestanten de aan de katholieken gegeven beloften weinig nagekomen zijn. Het vierde loopt over het in bezit nemen van kerken door de protestanten. Het vijfde loopt over de inkomsten en kerkelijke bezittingen, door de protestanten aan zich getrokken, alsook over het gebruik, dat zij daarvan maken. Het zesde bespreekt de richtingen van GUMARUS en ARMI-

NIUS. Het zevende handelt over de verhouding der protestanten tegenover de katholieken. Het achtste over de tegen de laatsten uitgekomen plakkaten. Het negende over allerlei onaangenaamheden, die de katholieken ondervinden. Het tiende hoofdstuk verhaalt, hoe des ondanks de katholieken trouw blijven aan het geloof en in aantal toenemen. Het elfde omschrijft hoe dit getal zou toenemen, in geval den katholieken meer vrijheid gegeven werd. Het twaalfde vermeldt welke vorderingen het katholicisme sedert eenige jaren in stad en land maakte. Het dertiende, dat er van de voornaamste familiën aan het katholiek geloof gehecht gebleven zijn. Het veertiende loopt over het aantal katholieken. Het vijftiende geeft eene beschrijving van de middelen, door de katholieken aangewend om in hun geloof te volharden. Het zestiende hoofdstuk meldt, hoe waakzaam de geestelijke overheden zijn, dat toch maar bekwame dienaren aangesteld worden. De schrijver spreekt met lof over de geestelijkheid. Wij willen zijne woorden aanhalen, opdat ze dienen tot tegenhanger van de door METZ gegeven schildering. „Dit kan ik tot lof der Hollandsche missie getuigen, dat ik nimmer zoo trouwe, zoo uitstekende en in alle soort van deugden zoo geoefende werklieden gezien heb, als in deze Vereenigde Provinciën, waar geen pastoor, hetzij in stad of in dorp, gevonden wordt, die niet op zon- en feestdagen het evangelie verkondigt. Ik mag er bijvoegen, dat er geen vicarissen zijn, die niet, als zij de plaats van den pastoor vervullen, openbare redevoeringen houden, wanneer de gelegenheid zulks vordert. Dit moge geschieden bij den een met meer gratie dan bij den ander — niet ieder vermag alles — toch ontvangen de katholieken op die manier dagelijks onderrichtingen, waaruit zij veel voordeel trekken voor hunne ziel. Het is hun ook een lust dikwijls het woord Gods te hooren.

Door heiligen ijver gedreven willen de overheden der ordesgeestelijken zich niet door de wereldgeestelijkheid laten overtreffen, waarom zij deze missie zoo begunstigen, dat zij slechts de bekwaamste en meest begaafde mannen naar Holland zenden. . . .

En opdat de geestelijkheid niet door die der orden over-

troffen worde, spannen de overheden alle krachten in om uitmuntende medewerkers te verkrijgen. Daarom zijn er twee seminariën opgericht, één te Keulen, het andere te Leuven, waar de jonge geestelijken opgevoed en onderwezen worden in wijsbegeerte, godgeleerdheid, behandeling van geschilpunten en lezing der heilige vaders, opdat de kerk ten bekwamen tijde verdedigers der waarheid hebbe, die de kettersche nieuwigheden bestrijden kunnen en de geloovigen versterken."

Het zeventiende hoofdstuk toont aan, hoe onder alle stormen de geestelijke hiërarchie in stand gebleven is. De schrijver zegt hierin: „wij hebben nog, Gode zij dank, een bisschop en een aartsbisschop, ofschoon onder vreemde titels; want het zou niet wijs zijn, als Haarlem of Utrecht hun bisschop hadden, wat de protestanten ook niet zouden gedoogen; zij worden dan aangeduid onder de titels van Filippi, Efeze, Tralle, terwijl ze in werkelijkheid in deze Vereenigde Provinciën hunne bediening uitoefenen en met kerkelijk gezag hunne waardigheid ophouden en met die waardigheid ook de van God gestelde hiërarchie Deze kerkelijke hiërarchie is in Holland nog van zooveel kracht, dat geen der zendelingen van wereld- of ordesgeestelijken eene bediening zou durven aanvaarden of herderlijke werkzaamheid uitoefenen zonder wettelijke goedkeuring naar het woord des apostels: „hoe zullen zij verkondigen, als ze niet gezonden worden.” Van hen dus, die daarvoor met kerkelijk gezag gesteld zijn, wordt zending gevraagd en verlof om te preeken en sacramenten te bedienen, en als eenig priester in Holland zich zelve tegen het verbod van den apostel die eer aanmatigt, wordt hij aanstonds zonder eenige versooning gebonden door den band der excommunicatie; hij zou den katholieken een gruwel zijn en met recht verplicht zijn de provincie te verlaten, welke hij zich zoo ongerechtig durfde aanmatigen.” Dan brengt hij een voorbeeld bij uit hetgeen een jaar te voren in Utrecht gebeurd was, alwaar iemand zonder wettige zending grooten last veroorzaakte aan den aartsbisschop en diens vicarissen. De pastoreele plaatsen werden, zegt hij, begeven door den hoogwaarde of door diens vicarissen. Het achttiende hoofdstuk handelt over de plagerijen, waaraan de geestelijken blootstaan. Het 19de is

een vervolg hiervan. De schrijver verhaalt wat hem zelfven overkomen is, zooals ook in het 20ste hoofdstuk. Het 21ste bespreekt de bereidwilligheid, waarmede katholieken hunne huizen beschikbaar stellen voor godsdienstoefening niettegenstaande boete en verbanning. Het 22ste handelt over de klopjes, van welke de schrijver met lof gewaagt. Het 23ste loopt over onderricht der kinderen. Het 24ste over de ondersteuning aan katholieken verleend. Het 25ste deelt mede, dat de katholieken vrijwillige bijdragen geven om in de uitgaven te voorzien. Het 26ste spreekt over de opgerichte scholen, waar de katholieken zich oefenden om met de protestanten over geloofspunten te kunnen spreken. Het 27ste verhaalt van de geschriften, die tegen de katholieken uitkomen. Het 28ste van de boeten, die gevorderd werden van gevangen genomen priesters. Het 29ste betoogt, dat de protestanten den katholieken geen gewetensvrijheid toegestaan hebben. Het 30ste handelt over de standvastigheid der katholieken. Het 31ste over het gunstige gevolg, waarmede hier zou kunnen gewerkt worden. Het 32ste zegt ons, dat niet alle geestelijken voor deze missie geschikt zijn. Het 33ste zet uiteen, dat het voor jeugdige geestelijken hier gevaarlijk is. Het 34ste behelst eene aanwijzing, hoe de zendeling zich hier gedragen moet. Het 35ste wijst aan wat te vermijden is. Het 36ste bevat eene aanprijzing van de liefde, die als een band alle zendingen moet omstrengelen. In het 37ste zegt de schrijver, hoe de zendingen der orden de anderen moeten overtreffen door voorbeeldig leven; want dat zij zonder dit, hoe geleerd overigens ook, weinig goeds zullen uitwerken, zooals de schrijver in het volgende hoofdstuk te kennen geeft. Wijsheid toch en welsprekendheid met onberispelijken levenswandel vormen den echten zendeling, gelijk hij in het 39ste hoofdstuk aantoon. Hierom, aldus vervolgt hij in het 40ste, moeten alle onkundige en berispelijke zendingen geweerd en teruggeroepen worden. Slechts zulke zendingen zijn hier bruikbaar, gaat hij voort in hoofdstuk 41, die een werkzaam en beschouwend leven weten te leiden, ofschoon een werkzaam leven natuurlijk allereerste vereischte is, zooals hij vervolgens zegt, „doch,” vervolgt de schrijver weder, „het meest werkzame leven moet

niet afhouden van het beschouwend leven; zoodat," besluit hij in hoofdstuk 44 „Hollandsche zendelingen in de gelegenheid zijn om de deugden te oefenen, welke hunne orde juist voorschrijft en verlangt. Wanneer zij deze deugden niet verkrijgen, ligt dat aan hun persoon." „Het ontbreekt den Hollandschen zending," dus vervolgt de betooger in het 46ste hoofdstuk, „niet aan de middelen om deze deugden te bezitten." Hiermede is het verslag ten einde.

Of men in Holland kennis droeg van den brief, dien METZ kort voor zijn dood naar Rome zond, dan wel of men uit Rome daarvan hoorde, kunnen wij niet met zekerheid zeggen, maar al zeer spoedig zond de geestelijkheid eene verdediging, waarin zij de geschiedenis geeft van de geschillen tusschen haar en den coadjutor.

Een van zijne grieven was, dat hem niet de titulatuur van Illustrissimus gegeven werd, maar van Perillustris et Reverendissimus; ten anderen, dat de provicaris te Amsterdam niet met hem wilde te doen hebben en slechts bevelen verwachtte van den vicaris apost. DE LA TORRE. Andere geestelijken erkenden evenmin, dat METZ hier eenig gezag zou hebben, zoolang de vicaris leefde. Omdat de coadjutor nu ondervond, dat sommigen zich niet naar zijne bevelen wilden schikken, meende hij, die van natuur wat ergdenkend was, dat allen van hem afkeerig waren en kon hij er toe komen om „de geestelijkheid" af te schilderen, zooals hij er eenigen bevond. Wat de zonen van aanzienlijke familiën betrof, wel verre van nadeel had de Hollandsche kerk veel voordeel van hen ondervonden. Aan het einde van dezen brief verzoeken zij dan machtiging om eenige priesters te wijden, nademaal er behoefte was en de ordegeestelijken middelerwijl de pastoriën innamen. Den 26 Nov. 1662 zond NEERCASSEL naar aanleiding van dien zelfden brief van METZ eene uitvoerige verdediging aan de kardinalen der congregatie. Hij geeft hierin de droefheid te kennen, die zoowel hem als geheel de geestelijkheid vervult, omdat de paus en de kardinalen geloof hechten aan een schrijven, dat de Hollandsche kerk zoo zwaar beleedigt.

„Maar, zoo zullen mogelijk" zegt NEERCASSEL „uwe eminentiën vragen, hoe kon hij er dan toe komen om zulken brief te

schrijven? Hierop antwoordt hij: uit ijver voor verbetering en uit strijd lustigheid, wenshende vooral het kapittel van Haarlem te vernietigen, waartegen hij altijd hoogst vooringenomen was, alsof dit zijne macht in den weg stond. Deze redenen hebben den overigens goeden man bewogen dien brief te schrijven. NEERCASSEL weidt vervolgens hierover in het breede uit. Twee à drie geestelijken waren inderdaad berispelijk; doch in zijn ijver voor Gods eer zag METZ nu deze personen altijd voor zijne oogen en stelde hij allen op dezelfde lijn. De profeet ELIAS had op deze manier wel gefaald in zijn oordeel; wat wonder als dat ook METZ overkwam!

Ik durf u op het heiligst verzekeren, dat er in de drie bisdommen van Utrecht, Deventer en Middelburg, in de negen jaren, gedurende welke ik als provicaris aan het hoofd sta, slechts drie gevonden zijn, die van onstichtelijk leven verdacht werden, waarvan de eerste van zijne pastorie beroofd is; de tweede gebannen werd uit de sociëteit en nimmer in onze geestelijkheid opgenomen; de derde eindelijk in verachting is bij een ieder. NEERCASSEL zegt verder, dat het niet aangaat de geheele geestelijkheid uit te monsteren als onwetend, en te schrijven, dat deze kerk nog nimmer goed bearbeid was geworden. Daardoor worden mannen door het slijk gesleurd, die alle achting waardig zijn. DE LA TORRE moge in zijne laatste dagen minder zijne zorg gewijd hebben aan deze kerk, met des te meer ijver spande de geestelijkheid samen om den wijngaard des Heeren te bewerken. Want in dezen tijd hebben acht mannen uit de Utrechtsche geestelijkheid, lofwaardig door hunne kunde en hun zielenijver, zich onderling verbonden, om zich als een muur te stellen voor het huis van God. Zij hebben niets verzuimd van hetgeen strekken kon tot welstand van den godsdienst. Vervolgens merkt NEERCASSEL aan, dat METZ hem onmogelijk kan prijzen als „vroom en vroed”. Dezen lof toch zou hij niet verdienen, als hij, aan het hoofd staande gedurende negen jaar als provicaris, onkunde en zedeloosheid begunstigd had.

Wat het kapittel van Haarlem betreft, NEERCASSEL had gaarne gezien, dat de leden daarvan zich wat minder heftig gekant hadden tegen METZ, maar ook dat deze laatste zich

niet te gelijk partij en rechter gesteld had, doch de zaak aanhangig gemaakt had bij de kardinalen. Uit dezen tijd ligt in ons archief nog een ander verslag in het Italiaansch, ingezonden door den provinciaal der jezuïeten in het jaar 1663. Daarin beschrijft hun provinciaal alhier den toestand hunner missie in de Vereenigde Provinciën, waarbij hij meer of min uitvoerig de handelingen en werkzaamheden aangeeft, waardoor hare verschillende leden zich onderscheidden. Uitgenomeu dat uit dit verslag blijkt, hoe zeer genoemde paters door allerlei praktijken, waarvan zij met ingenomenheid gewag maken, bijgeloof kweekten, bevat het geene bijzonderheden, die ons de vermelding waardig schijnen.

Hiermeê nemen wij voor ditmaal afscheid van onze lezers, hopende dat onze arbeid hun niet geheel en al ongewallig geweest moge zijn. Verre zij het van ons aan deze *Bijdragen* letterkundige waarde te hechten. Ons doel was slechts: 1° bij de lezers van *De Oud-Katholieke* belangstelling te wekken voor de geschiedenis der oud-katholieke kerk in Nederland, en 2° eenig denkbeeld te geven van den overvloed van stukken, die in het archief der oud-katholieke kerk bewaard worden. Met gerustheid kunnen wij zeggen, dat het weinig geweest is, wat wij van het onze in deze *Bijdragen* geplaatst hebben. Want ook waar wij niet aanhaalden, zijn het meestentijds zinsneden, ontleend aan de oorspronkelijke stukken.

Dwalen is menschelijk. Wij voeden echter de hoop, dat wij trouw de waarheid hebben weêrgegeven. Voor enkele drukfouten vragen wij verschooning; voor één punt uitstel van beoordeeling. Dit komt voor op bladzijde 11, waar meêgedeeld wordt eene verklaring van SASBOLD, dat hij den koning van Spanje afzweert. Later zijn andere papieren ons in handen gekomen, die de door ons gegevene voorstelling waarschijnlijk zullen wijzigen. Hierover dus later wellicht beter. Ware het ons te doen geweest om geschiedenis te maken, onze manier van schrijven zou eene eenigszins andere kleur gekregen hebben.

Aangenaam is het ons hierbij onzen dank te kunnen be-

tuigen aan het bestuur van het archief der oud-katholieke kerk van Utrecht, dat ons vergunde zoo onbeperkt inzage te nemen van zijnen rijkdom. Dank ook aan de redactie van *De Oud-Katholiek*, welke zich belangrijke geldelijke offers getroostte voor deze bijdragen, dank ook aan een der geestelijken van *De Oud-Katholieke kerk*, die ons met zijne voorlichting menigmaal hielp; dank eindelijk aan de welwillende lezers van *De Oud-Katholiek* die, zooals wij hier en daar mochten opvangen, deze *Bijdragen* somtijds tot onderwerp van hun gesprek namen. Al ware het dit alleen, dat wij iets hadden mogen toebrengen om aan de onderlinge samensprekingen eenige degelijkheid bij te zetten, het zou ons verheugen, en het zal tevens ons tot aanmoediging zijn om, zoo de Heer wil, na verloop van tijd, met toestemming der redactie, te vervolgen met deze *Bijdragen*.
